

Kasvatustieteellinen tiedekunta
Helsingin yliopisto

SUOSTUMUS, SITOUTTAMINEN JA YHTEISÖLLISYYS

**Setlementtiliikkeen kerho- ja
opintotoiminta Helsingissä 1920–1939**

Ilona Maaperä

Akateeminen väitöskirja,
joka Helsingin yliopiston Kasvatustieteellisen tiedekunnan suostumuksella
esitetään julkisesti tarkastettavaksi salissa 107, Athena,
perjantaina 6. marraskuuta klo 12
Helsinki 2020

ISBN 978-951-51-6618-0 (print)
ISBN 978-951-51-6705-7 (PDF)

<http://ethesis.helsinki.fi>

Unigrafia
Helsinki 2020

TIIVISTELMÄ

SUOSTUMUS, SITOUTTAMINEN JA YHTEISÖLLISYYS Setlementtiliikkeen kerho- ja opintotoiminta Helsingissä 1920–1939

Tarkastelen tutkimuksessani Suomen setlementtiliikkeen kerho- ja opintotoimintaa Helsingissä vuosina 1920–1939. Setlementtiliikkeen pyrkimyksenä oli muokata teollisuustyöväestöstä keskiluokan eettisten ihanteiden mukaisia kunnollisia työläisiä, jotka omalla paikallaan osallistuisivat yhteiskunnan harmoniseen kehittämiseen. Muusta työväestölle tarjotusta sivistystyöstä setlementtityö erosi kristillisen perusvireensä ansiosta. Kohteena olivat aluksi erityisesti Sörnäisissä ja Kalliossa asuvat teollisuustyöläiset ja heidän perheensä.

Tutkimuksessani tarkastelen Suomen setlementtiliikkeen alkuvaiheen toimintaa suostuttelevan vallankäytön näkökulmasta. Hahmotan sivistystyön hallinnan prosessin kokonaisuutta suostumuksen ja sitouttamisen käsitteiden avulla, pyrin hahmottamaan miten suostumusta ja sitoutumista rakennettiin ja ylläpidettiin. Tutkin setlementin järjestelmän rakentumista ja siihen osallistuneita. Pyrin erityisesti kiinnittämään huomiota kristillisyyden merkitykseen setlementin toiminnan kokonaisuudessa.

Setlementissä suostumusta ja sitoutumista rakennettiin henkilökohtaisen vuorovaikutuksen ja yhteisöllisyyden avulla. Yhteiskuntaluokkien kohdatessa ylempien luokkien omaaman sivistyksen oli tarkoitus välittyä alemmille luokille. Setlementtiliikkeen tavoitteiden toteutuminen edellytti osallistujilta sekä itsekasvatusta että yhteisöllisyyttä, jonka avulla sivistymisen myönteiset vaikutukset vakiintuisivat. Tärkein yhteisöllisyyden foorumi oli opiskelijoista ja henkilökunnasta koostuva Toverikunta. Kaikkeen toimintaan osallistuminen oli vapaaehtoista. Tyttö- ja poikakerhojen lapsia kasvatettiin myös indoktrinaation keinoin, aikuisten kohdalla vaikuttaminen oli hienovaraisempaa. Tärkeitä hallinnan rakennuspuita olivat myös hallinnolliset käytänteet, kuten lukuisat kokoukset.

Setlementti tarjosi toimintaa ihmisen kaikkina ikäkausina. Osallistuja saattoi tulla setlementtiin pyhäkoulu- tai kerholapsena ja jatkaa siellä vuosia, jopa koko elämänsä ajan. Setlementissä saattoi opiskella Vapaaopistossa, kuulua opintokerhoon, kuunnella luentoja, harrastaa voimistelua ja urheilua, laulaa kuorossa tai osallistua uskonnolliseen toimintaan. Setlementissä saattoi myös harrastaa sosiaalista auttamistyötä. Sivistystyö oli olennainen osa setlementin kokonaisuutta. Se tuli mukaan toimintamuotoihin paitsi rahoituksen takia myös siksi, että muu työväestölle tarjottu sivistystyö korosti opetuksen kristillisestä uskosta vapaata tieteellistä

pohjaa. Setlementtiliikkeen toimijoilla oli kristillinen vakaumus, jota he pyrkivät välittämään toimintaan osallistuneille.

Setlementti onnistui alkuvuosina samaan toimintaansa tavoittelemaansa työväestöä. Osallistujien sitouttaminenkin onnistui, varsinkin kerhotoiminnassa. Vähitellen Vapaaopiston opiskelijapohja naisistui ja keskiluokkaistui, opiskelijoiden koulutustaso nousi. Tässä prosessissa myös suhtautuminen setlementtiin sitoutumiseen muuttui ja setlementin ote osallistujista alkoi murentua.

Pääasiallisena lähdeaineistona olen käyttänyt Helsingin kaupunginarkistossa säilytettävää Kalliolan Vapaaopiston arkistoa, jonka sisältämiä tekstejä ja opiskelijatietoja olen tarkastellut ja vertaillut toisiinsa pyrkien muodostamaan kokonaiskuvaa setlementtitoiminnan alkuvaiheesta. Tutkimukseni sijoittuu kasvatuksen historian alueelle, mutta siinä on yhteiskuntahistoriallisia painotuksia.

ABSTRACT

CONSENT, ENGAGEMENT AND THE SENSE OF COMMUNITY The Educational Activities of The Settlement Movement in Helsinki 1920–1939

The dissertation studies the educational activities of the Finnish Settlement Movement in Kalliola Settlement in Helsinki between 1920 and 1939. Kalliola Civic Institute concentrated in educating the working class living in Helsinki. The activities of the settlement movement differed from other organizations doing the same.

The theoretical base of this thesis relies on concepts of consent and engagement. I study how consent was created and maintained. I study the work of Kalliola Settlement and especially the work of its civic institute and the clubs for children and youngsters. I look at the whole process of governing, I am especially interested in the role of Christian faith in the work and as the motivator of the work.

In the settlement the governing was constructed by personal interaction and the sense of community. The working class would become civilized due to the influence of the upper classes, superior to them. The work of the settlement comprised all ages of man, from children to adults. There were Sunday schools and clubs for children, educational courses for adults, an organization inside the settlement doing social work and a wide variety of options for spending one's leisure time.

In building up its governing system the settlement used many methods: indoctrination for the younger ones, softer influencing for the adults. The settlement had a large number of regular meetings, which helped to control all the activities of the settlement.

An individual could spend almost all his or her leisure time in the settlement. There were a lot of religious activities to attend. Freedom of choice was very important. One did not have to be a member of the organization - hence it was perhaps easier for a worker to try for example religious activities as there was no coercion of doing that.

The work of the civic institute was important for the settlement, a worker could complement his or her studies there. In addition to this it was also an important passage to the other functions of the settlement.

The most important financiers were industrial companies, who willingly supported work whose aim was to ensure the peaceful development of society. The civic institute was an important part of the settlement for the financing, it got state aid, but it was also important because the other similar institutes called workers' institutes emphasized a scientific base for their teaching. The settlement wanted

to offer an option which took into account even the spiritual, religious needs of its students. The starters of the settlement had a religious conviction for their work.

The governing system worked well in the beginning. Gradually the workers disappeared and were substituted by middle class women doing office work. In this process the hold of the settlement started to loosen, the students were no longer willing to comply with the system and spend their whole leisure time in the settlement.

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ	3
ABSTRACT	5
ESIPUHE	9
1 JOHDANTO	11
1.1 Aikaisempi tutkimus.....	20
1.2 Teoreettiset lähtökohdat ja käsitteet.....	24
1.3 Tutkimustehtävä	26
1.4 Lähdepohja ja menetelmät.....	30
1.5 Tutkimuksen rakenne.....	35
2 SETTLEMENTTITYÖN TAUSTA JA ALKU SUOMESSA	37
2.1 Settlementtien kristillishenkisiä edeltäjiä.....	43
2.2 Settlementtien kansanvalistushenkisiä edeltäjiä.....	47
2.3 Kalliolan settlementin ja Vapaaopiston perustaminen	52
3 KALLIOLAN VAPAAOPISTON JA HELSINGIN TYÖVÄENOPISTON KILPAILU	63
3.1 Osallistujaprofilit	63
3.2 Opetustarjonta ja muu toiminta	69
4 KALLIOLAN TOIMINNAN RESURSSIT	73
4.1 Kalliolan rakennus työläiskaupunginosassa	73
4.2 Toiminnan institutionaaliset rahoittajat	76
4.3 Muut rahälähteet	83
4.4 Henkilöressurit.....	86
5 KALLIOLAN TOIMINTAMUODOT	90
5.1 Vapaaopiston kurssit ja opintokerhot.....	91
5.2 Luennot	97

5.3	Aikuisten harrastustoiminta	101
5.4	Kristilliset toimintamuodot.....	106
6	LASTEN JA NUORTEN KERHOTOIMINTA.....	112
6.1	Poikakerhot	112
6.2	Tyttökerhot.....	117
6.3	Kerhotyön merkitys setlementille.....	123
7	VAPAAOPISTON OPISKELIJAT.....	127
7.1	Opiskelijoiden profiili	127
7.2	Opiskelijakunnan naisistuminen ja keskiluokkaistuminen.....	136
8	SUOSTUMUS JA SITOUTTAMINEN.....	141
8.1	Toimintaan osallistuneiden valikoituminen	141
8.2	Toiminnan valvonta ja osallistujien itsevalvonta.....	145
8.3	Yhteisöllisyys ja sitouttaminen.....	151
8.4	Keskeyttämiset.....	157
9	JOHTOPÄÄTÖKSET	159
	LIITTEET.....	169
	LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	194

ESIPUHE

Tämän tutkimuksen juuret ovat Suomen Setlementtiliitossa 1990-luvulla ja 2000-luvun vaihteessa käydyissä strategisissa keskusteluissa, joissa pohdittiin setlementtiliikkeen tehtäviä ja toimintamuotoja. Tuolloin Suomessa toimi 36 setlementtiä, jotka ylläpitivät yhteensä 18 kansan- ja kansalaisopistoa. Liikkeen sisäisissä keskusteluissa esitettiin näkemyksiä, joiden mukaan vapaa sivistystyö ei kuuluisi setlementtityön ydintehtäviin, joten setlementtiliike voisi kokonaan luopua opistoista. Tällöin voimavaroja jäisi enemmän nuorisotyöhön, lapsityöhön, vanhustyöhön, päihdetyöhön, lastensuojeluun, kansalaistoimintaan ja maahanmuuttajien parissa tehtävään työhön, joita joissakin puheenvuoroissa pidettiin varsinaisena setlementtitoimintana.

Setlementtiliikkeen näkemys vapaan sivistystyön merkityksestä on sittemmin muuttunut, mutta asiasta käydyin keskustelun seuraaminen herätti kiinnostukseni sivistystyön asemaan ja tehtävään setlementtiliikkeessä. Vaikka setlementit ovat kautta historiansa korostaneet sosiaalityön merkitystä, opintotoiminta oli alkuvaiheessa setlementtien ensimmäisiä toimintamuotoja. Miksi siis setlementtiliike perusti opistoja, vaikka työväenopistoliike oli jo alkanut levitä Suomessa? Toivon tutkimukseni täydentävän kokonaiskuvaa setlementtiliikkeestä ja samalla lisäävän sen itseyymmärrystä.

Pitkä työskentelyni setlementtiliikkeessä ensin opettajana ja sitten rehtorina on johtanut kiinnostukseeni setlementtiliikkeen tekemän sivistystyön historiaa kohtaan. Setlementin päivittäisessä työssä huomio on kiinnittynyt erityisesti rahoittajille ja asiakkaille suunnattuun viestintään ja hyvän tekemisen korostamiseen. Toiminnan ja sen periaatteiden laajempi ja kriittisempi arviointi on ollut vähäistä. Esimerkiksi vallankäyttöön liittyviä teemoja ei ole juurikaan käsitelty. Olen kiinnostunut toiminnan takana olevista ajatusmalleista ja -rakenteista. Tämä näkökulma on auttanut etäännyttämään itseäni tutkimuskohteestani, oma työni setlementtiliikkeessä on paljolti sijoittunut toiminnan käytäntöihin ja rahoituksen turvaamiseen. Myös ajankohta, johon tutkimukseni kohdentuu on auttanut minua etäännytyksessä. Tutkimastani ajasta on kulunut lähes sata vuotta.

Tutkimustyöni on kestänyt työn ohessa vuosia, työtäni ovat ohjanneet dosentti Marjatta Rahikainen ja professorit Jukka Rantala ja Hannu Simola. Heille kaikille ja erityisesti Marjatta Rahikaiselle suuret kiitokset kaikista kommenteista, ohjauksesta ja neuvoista. Ilman tätä ohjausta työni ei olisi koskaan valmistunut. Kiitos myös työni esitarkastajille, Anja Heikkiselle ja Risto Ikoselle, työhöni perehtymisestä sekä perusteellisista lausunnoista, joista oli suurta apua työn loppuun saattamisessa. Heidän kommentteihinsa nojautuen toivon kyyneeni viimeistelemään työni. Kiitokset myös entiselle esimiehelleni Kalliolan setlementin toiminnanjohtaja Timo

Lemmetyiselle, joka on tukenut minua monin keskusteluin ja suhtautunut myönteisesti opinto- ja vuorotteluvapaa-anomuksiini.

Haluan kiittää myös perhettäni, miestäni Anttia joka on koko ajan rohkaissut ja tukenut minua tämän pitkän matkan aikana sekä poikaani Juhaa, jolta olen saanut myös konkreettista tekstinlukuapua ja kommentteja.

1 JOHDANTO

Suomen settlementiliikkeen alkujuret ovat niissä yhteyksissä joita yhteiskunnan kehittämistä, kasvatuksesta, koulutuksesta ja sosiaalista kysymyksistä kiinnostuneet yksittäiset henkilöt loivat matkatessaan Euroopassa 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa. Teollistumisen eteneminen ja siihen liittyvät yhteiskunnalliset muutokset herättivät huolta myös Suomessa. Miettiessään ratkaisuja teollistumisen mukanaan tuomiin ongelmiin, näistä asioista kiinnostuneet hakivat vaikutteita muualta Euroopasta, myös Isosta-Britanniasta, missä settlementiliike pyrki tarjoamaan yhden vastauksen yhteiskunnassa tapahtuviin muutoksiin.

Isossa-Britanniassa teollisuutta keskittyi muun muassa Itä-Lontooseen, jonka asukkaat elivät köyhyydessä, alueelta puuttui kaupunkielämän perusedellytyksiä, kuten kattava viemärijärjestelmä ja terveydenhuolto. Asunto-, hygieni- ja kouluolot olivat surkeita, työväestön asuinalueet slummiutuneita.¹ Teollisuustyössä olevien työpäivät olivat kohtuuttoman pitkiä ja työ raskasta.

Aikaisemmin köyhyyttä ja kurjuutta oli pidetty luonnollisena osana elämää.² Työväestön asemasta alkoi tulla uutta tutkittua tietoa 1800-luvun loppupuolella. Isossa-Britanniassa tietoisuuden heräämiseen vaikutti esimerkiksi vuonna 1883 julkaistu köyhien olosuhteita selvittävä pamfletti *The Bitter Cry of Outcast London: An Inquiry into the Condition of the Abject Poor*. Myös Charles Boothin vuosina 1892–1897 julkaistu työväestön olosuhteita kartoittava laaja selvitys *Life and Labour in London* herätti parempiosaisien kiinnostusta köyhien asemaa kohtaan.

Sitä mukaa kuin tietoisuus työväestön kurjasta asemasta ja elinolosuhteista alkoi lisääntyä, ylemmät luokat alkoivat tunnistaa, että köyhyyden poistamiseen kannattaisi suunnata voimavaroja. Parempiosaisien auttamishalun taustalla vaikutti ylempien luokkien pelko oman asemansa horjumisesta. Kathleen Woodrooffe on tulkinut, että ylemmät luokat saattoivat myös tuntea oman hyvän asemansa takia eräänlaista syyllisyyttä, joka pohjautui viktoriaanisen ajan humanistisiin käsityksiin³.

Settlementityön⁴ käsite kehittyi 1800-luvun loppupuolen Isossa-Britanniassa. Settlementiliikkeen perustajat pitivät yhteiskuntaa orgaanisena kokonaisuutena.

1 Fishman 2005, 10–13; Pimlott 1935, 5–7.

2 Woodrooffe 1962, 11; Wilson E 1977, 99.

3 Woodrooffe 1962, 22; Olson 1982, 41.

4 Sana settlementi tulee englannin kielen sanasta 'to settle', "asettua asumaan". Myös sanan muut suomenkieliset vastineet sopivat aloitetun settlementitoiminnan luonteeseen, "rauhottaa", "sopia", "ratkaista". Encyclopaedia Britannica määritteli settlementit seuraavasti: "Associations of men and women of the educated classes who take up residence in the poorer quarters of great cities for the purpose of bringing culture, knowledge, harmless recreation and especially personal influence to bear upon the poor in order to better and brighten their lives." (Encyclopaedia Britannica 1910–1911, Vol. XXV, 308).

Thomas Hill Green ja hänen kaltaisensa idealistit uskoivat, että ihminen voisi toteuttaa koko potentiaaliaan ainoastaan toimiessaan yhteisön jäsenenä. Näitä yhteisöjä nivoivat yhteen kulttuuri, arvot ja instituutiot. Greenin ajattelussa sivistämisellä (education) oli erityinen rooli, se oli konkreettinen keino levittää yhteisiä arvoja ja ajatusta yhteisöllisyydestä. Sivistys sitoisi yhteiskunnan jäsenet yhteen. Settlementiaatteen taustalla olivat 1870-luvulla T. H. Greenin esittämien ajatusten lisäksi taloushistorioitsija Arnold Toynbeen näkemykset teollisen vallankumouksen seurauksista.⁵ Molemmat henkilöt olivat settlementiliikkeen ajattelun taustavaikuttajia, mutta kumpikin kuoli ennen liikkeen varsinaista perustamisajankohtaa.

Varsinaisesti settlementiliike sai alkunsa Oxfordin yliopiston ja anglikaanisen kirkon yhteisenä hankkeena. Ensimmäinen settlementti, Toynbee Hall, aloitti toimintansa Itä-Lontoossa vuoden 1884 lopulla.⁶ Settlementti oli englantilaisen maalaiskartanon näköinen rakennus, jonka ulkoasu johtui tärkeäksi koetusta esteettisyydestä, kauniissa ympäristössä vaikutteiden ajateltiin siirtyvän työläisiin. Liikkeen toiminnasta kiinnostuneita yliopistossa juuri opintonsa päättäneitä tai opintojensa loppuvaiheessa olevia nuoria miehiä muutti asumaan settlementtiin. He olivat kaikki vakaista taloudellisista olosuhteista tulleita, suurin osa heistä oli teologeja.⁷ Toynbee Hallin vuoteen 1934 ulottuvassa asukasluettelossa ei ole ainutakaan naisen nimeä. Opiskelijat asuivat settlementissä muutamasta kuukaudesta useaan vuoteen. He maksoivat pientä korvausta asunnosta ja yöspidosta ja tekivät vastineeksi vapaaehtoistyötä. He pyrkivät perehtymään työväestön elämään ja parantamaan sen asemaa esimerkiksi osallistumalla Itä-Lontoon paikallishallintoon. Dennis Lawton ja Peter Gordon toteavat Oxfordista peräisin olleiden idealististen aatteiden vedonneen erityisesti uskonnollisiin nuoriin miehiin, joita darwinismi ja muut luonnontieteiden saavutukset hämmensivät.⁸ Tarve hallita tilannetta ja olla yhteisölle hyödyksi kanavoitui kurjien auttamiseen paitsi aineellisesti, myös valistamalla ja opettamalla oikeaa moraalialia. Lawrence Goldman väittää melko voimakkaasti tulkiten, että ylempien luokkien uskonnollisuus oli haalistunut, mutta näillä ihmisillä oli kuitenkin uskonnollisuudesta kumpuava tarve olla vuorovaikutuksessa vähempiosaisten kanssa ja ohjailla heitä.⁹

Settlementiliike syntyi vastauksena teollistumisen aiheuttamiin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Kuningatar Viktorian ajan Britanniassa oli runsaasti hyväntekeväisyystyöhön keskittyneitä toimijoita, kuten vuonna 1865 perustettu Pelastusarmeija ja vuonna 1844 perustettu Nuorten Miesten Kristillinen Yhdistys. Hyväntekeväisyyteen perustuva sosiaalityö ei kuitenkaan näyttänyt yläluokan edustajien mukaan

5 Goldman 2000, 291; Lawton & Gordon 2002, 136–137, Green Thomas Hill 1883, 113–118.

6 Settlementin perustamisvaiheen nimi oli The Universities' Settlement in East London.

7 Pimlott 1935, 51.

8 Lawton ja Gordon 2002, 142.

9 Goldman 2000, 287.

edistävän köyhän väestöosan olojen paranemista eikä auttanut näitä ottamaan vastuuta omasta elämästään. Työläisiltä siis puuttui sivistystä, yhteisöllisyyttä ja hyviä esikuvia. Työväenluokka piti pelastaa sen omalta barbaarisuudelta ja ohjata ”kunnolliseen” elämäntapaan sekä saada se itse toimimaan halutulla tavalla oman asemansa korjaamiseksi. Ylempien luokkien työväenluokkaan liittämät piirteet, kuten juoppous, paheet, likaisuus, rikollisuus tai uskonnon puuttuminen piti poistaa kansansivistystyöllä, uskonnollissävytteisellä moralismilla ja hygienialla.¹⁰

Setlementtiliikkeen aloittaessa Isossa-Britanniassa oli ollut jo käytössä monenlaisia työväestölle suunnattuja sivistystoimia, kuten Working Men’s Colleges, Mechanics’ Institutes ja kirjava joukko muita klubeja ja yhdistyksiä. Näidenkin sivistystoimien taustalla oli ajatus turvata sekä taloudellista että sosiaalista yhteiskunnan kehitystä. Sivistykseen sisältyi myös uskonnollinen pelastusajatus.¹¹

Ajatusta sivistyksen ulottamisesta työväestölle ilmensi settlementtiliikkeen alkuvaiheessa Yliopiston laajennusliikkeen (University Extension) toiminta. Laajennusliikkeen tavoitteena oli avata yliopisto-opetusta osalle työväenluokasta.¹² Isossa-Britanniassa yliopistoihin opiskelemaan pääsivät vain ylemmän luokan miehet. Yliopiston laajennusliikkeeseen kuuluvan iltaopetuksen järjestäminen lähiseudun asukkaille oli Toynbee Hallin ensimmäisiä toimintamuotoja. Tätä opetusta ei ollut suinkaan tarkoitettu kaikille työläisille, vaan kohteena oli niin sanottu työläisaristokratia¹³, työväenluokan ylin osa, joka oli paremmin palkattua ja jota pidettiin kunniallisempana ja poliittisesti maltillisempana kuin proletariaatin suurta joukkoa.¹⁴ Yliopiston laajennusliike osoittautui kuitenkin hyvin keskiluokkaiseksi, osallistujat olivat pääsääntöisesti opinhaluisia naisia, koululaisia ja muita alempaan keskiluokkaan kuuluvia.¹⁵

Setlementtiliikkeen käynnistäjää, Itä-Lontoossa toiminutta pappia, Samuel Barnetta ohjasi vankka henkilökohtainen uskonnollinen vakaumus. Barnettille itselleen uskonto oli tärkeä taustavaikuttaja ja virikkeen antaja sosiaaliselle työlle.¹⁶ Uskonto näkyi myös liikkeen toiminnassa, mutta siihen liittyviä tekijöitä ei yleisesti korostettu muualla kuin toimijoiden omissa piireissä. Vaikka settlementityön alku oli uskonnollisesti latautunutta, Toynbee Hallissa tehdyssä työssä oli vahva yhteiskunnallinen painotus. Settlementti esimerkiksi antoi tilojaan ammattiyhdistysten kokousten käyttöön, suhteet ammattiyhdistysliikkeeseen olivat hyvät. Isossa-Britanniassa settlementit saattoivat tukeutua toisaalta yliopistoihin, toisaalta

10 Wilson E 1977, 27–29, 100–101.

11 Kelly 1962, 181.

12 Simon 1965, 86; Kelly 1962, 219.

13 Briggs 1999, 227.

14 Hobsbawm 1968, 272.

15 Memorandum 1913, A/TOY/6/6. LMA.

16 Pimlott 1935, 32, 270–271.

anglikaaniseen kirkkoon. Lisäksi Ison-Britannian työväenliikkeen avoin kristillisuus ikään kuin luonnollisti settlementin toimintatavat.

Setlementtiliike painotti aatemaailmassaan ihmisten välistä vuorovaikutusta. Ylempien ja alempien yhteiskuntaluokkien, rikkaiden ja köyhien, kohdatessa henkilökohtaisella tasolla yhteiskunnalliset ongelmat ratkeaisivat ja hyveellisyys ikään kuin siirtyisi yksilöstä toiseen.¹⁷ Ajatus yhteiskuntaluokkien välisen kuilun kaventamisesta henkilökohtaisen kontaktin avulla oli esiintynyt jo aikaisemmin esimerkiksi työläisten kerhoissa (Working Men's Clubs) ja aikuiskouluissa (Adult Schools).¹⁸ Viktoriaanisella ajalla teollistumisen uskottiin merkitsevän paitsi luonnon valloitusta myös ihmiskunnan kehittymistä paremmaksi (the conquest of nature, the betterment of the species).¹⁹ Barnett oli muotoillut tavoitteeksi ”hautautuneen elämän herättelyn” (the raising of the buried life).²⁰

Henkilökohtaisen vuorovaikutuksen korostaminen johti työtapaan, josta käytettiin alusta lähtien nimitystä one by one tai person to person. Barnett luonnehti kohtaamista ystävyudeksi (friendship): ”Ystävyys on kanava, jonka avulla tieto, ilo, usko ja toivo välittyvät yhdeltä luokalta toiselle.”²¹ Samuel Barnett käytti jo suunnitellissaan settlementin toimintaa käsitettä naapuri (neighbour).²² Naapureiksi kutsuttiin settlementin kävijöitä. Settlementtiin muuttaneita vapaaehtoistyötä tekeviä yliopisto-opiskelijoita kutsuttiin nimellä asukkaat (residents). Settlementtiliikkeessä käytettiin Toynbee Hallista ja toisesta Lontoossa sijaitsevasta Robert Browning-nimisestä settlementistä periytyvää ilmaisua ”network of neighbourliness”²³ (”naapuruushengen verkko”)²⁴. Ihmiset tulisi kohdata kuin naapureina, ei liian tungetelevasti, mutta läsnä ollen, valmiina auttamaan tarvittaessa.

Henkilökohtaisen vuorovaikutuksen, kohtaamisen, merkitys näkyi myös liikkeen kansansivistystyön opintoryhmien aiheiden määrittelyssä. Settlementtiliikkeen perustajat ajattelivat, että jokainen opettaa sitä mitä itse tietää.²⁵ Järjestelmällistä opetus suunnitelmaa siitä, mitä työväestölle pitäisi opettaa, ei ollut. Opetuksen yhteydessä pyrittiin välittämään haluttua ajatusmaailmaa työväestölle, kun heidän kanssaan päästiin henkilökohtaisen kohtaamisen tasolle. Englannissa settlementtien asukkaat pitivät oppitunteja kokoamilleen ryhmille hyvin erilaisista aiheista, kuten sähkön olemus, latinan ja kreikan kielet, osuustoiminnan perusteet tai intuitio jokapäiväisessä elämässä.

17 Simon 1965, 79–80; Wilson E 1977, 100–101.

18 Simon 1965, 72.

19 Briggs 1999, 211.

20 Toynbee Hall Annual Report 1885. LMA.

21 Samuel Barnett'n saarna Oxfordissa 15.5.1884. LMA; Barnett 1918, 307–308.

22 Toynbee Hall Annual Report 1885. LMA; Barnett 1918, 310.

23 Eighteen years in the Central City Swarm 1912, 43–46.

24 Sirenus 1919, 50.

25 Toynbee Hall Annual Report 1885, from The Rev. S.A. Barnett. LMA.

Työväestö itse koki itsensä sivistämisen tärkeäksi. Usein mainittuna esimerkkinä työläisopiskelijoiden yleisestä suhtautumisesta opiskelua kohtaan on Englannissa korintekijän oppipoikana 12-vuotiaana työelämänsä aloittanut Thomas Okey.²⁶ Sivistymisen tarve oli hänen kohdallaan itsestäänselvyys. Myöhemmin Oxfordin yliopistossa professorina työskennellyt Okey ei omien sanojensa mukaan osannut eritellä, mikä sai hänet niin kiihkeästi tavoittelemaan opintojen tuomaa antia.²⁷ Okey myös kirjoitti muistelmissaan, kuinka Itä-Lontoon työläiset katsoivat yliopistomiehiä ylöspäin: nämä olivat ylivoimaisia sekä fyysiseltä että henkiseltä kestävyydeltään, kestivät väsymystä ja vaikeita oloja, olivat siis kuin jotain ylempää rotua.²⁸

Toynbee Hallin toimintaan sisältyi myös useita vapaa-ajan kerhoja, jotka mahdollistivat tehokkaasti henkilökohtaista kosketusta eri yhteiskuntaluokkien välillä. Esimerkiksi Toynbee Hallin matkustusklubi teki tuohon aikaan harvinaisen yhteis- matkan Italiaan, hiukan yläluokkaisten Grand Tourien tapaan. Matkalle valmistautttiin kuukausia ja sille saatiin mukaan eri alojen akateemisia luennoitsijoita.²⁹ Kohtaamisia toteutettiin myös järjestämällä klubeja nuorille ja lapsille sekä erilaisia juhlia ja päivälliskutsuja, jotka aiheuttivat myös kiusallisia tilanteita, koska yhteisiä keskustelunaiheita oli vähän.³⁰ Juhlien järjestämistä jatkettiin kuitenkin sinnikkäästi, koska itse yhdessä oleminen koettiin tärkeäksi, tärkeämmäksi kuin opetukseen tai yhdessäoloon liittyvät sisällöt.

Rakennustaiteen lisäksi maalaustaiteella katsottiin olevan suuri merkitys ihmisen esteettisen näkemyksen muodostumisessa. Setlementissä järjestettiin taidenäyttelyitä, joihin oli vapaa pääsy. Niitä pidettiin tehokkaana kasvatusmuotona, niissä yhdistyi kasvatus ja huvi. Taidenäyttelyistä tuli tapahtumia, joihin oli helppo saada nimekkäitä vieraita, kuten William Morris.³¹ Barnett mielsi taiteen erityisen hyväksi tavaksi tuoda myös kristillisiä vaikutteita työväestön elämään.

Toynbee Hallin toiminnassa arvostettiin ruumiinkulttuuria. Urheilulajit valikoituivat yläluokkaisten tapojen perusteella, harrastettiin tennistä, krikettiä ja soutamista. Ohjelmaan otettiin 1880-luvun loppupuolella myös nyrkkeilyä, koska sen ajateltiin olevan hyvä tapa saada miespuolisia työläisiä pois kapakasta.³² ”Terveellinen fyysinen harjoitus on vastapainoa ahtaalle ympäristölle, kuri edistää tottelevaisuuden ja itsekontrollin hyveitä ja lisää kunnioitusta lakia ja järjestystä kohtaan”. Taistelutahto (Esprit de corps) oli tärkeä patriotismille, se taas johtaisi

26 Okey toimi myöhemmin Cambridgen yliopiston professorina.

27 Okey 1930, 17, 50.

28 Okey 1930, 72.

29 Pimlott 1935, 155–160.

30 Pimlott 1935, 72–73.

31 Pimlott 1935, 165–171.

32 Pimlott 1935, 62; 68–69; 77–78.

velvollisuudentunteen heräämiseen, mikä auttaisi ihmistä osallistumaan yhteiskunnan kehittämiseen.³³

Teollistumisen ja kaupungistumisen tuomat yhteiskunnalliset muutokset näkyivät sekä Euroopassa että Pohjois-Amerikassa. Liikkeen kansainvälistymisen kannalta merkittävää oli sen leviäminen Pohjois-Amerikkaan. Siellä ensimmäinen settlementti, Neighborhood Guild, perustettiin New Yorkiin vuonna 1886, mutta tärkeimmäksi pohjoisamerikkalaiseksi settlementiksi nousi vuonna 1889 Jane Addamsin Chicagoon perustama Hull House.

Addams oli tutustunut settlementteihin Englannissa vuonna 1888. Addamsia puhutteli ennen muuta liikkeen tekemä uudenlainen sosiaalinen työ. Aikaisempi köyhien ja syrjäytyneiden parissa tehtävä hyväntekeväisyyteen perustunut työ edusti Addamsin mukaan paternalistista suhtautumista autettaviin. Hull House-settlementissä uskonto ei korostunut käytännön työssä ja naisten osuus oli sekä toimijoiden joukossa että toiminnan kohteiden joukossa merkittävä. Addamsin pyrkimyksenä oli luoda vuorovaikutusta eri yhteiskuntaryhmien välille ja hän korosti esikuvaansa verrattuna uudenlaista näkemystä, joka hylkäsi Isossa-Britanniassa käytetyn patriarkaalisen järjestelmän ja vaati demokraattisempaa järjestystä. Kaikkien piti saada äänensä kuulluksi heidän elämäänsä koskevissa päätöksissä. Addams halusi tarjota käytännön tasolla vaihtoehtoisen elämäntavan työläisille ja palauttaa vuoropuhelun eri yhteiskuntaryhmien välillä.³⁴ Myös Pohjois-Amerikassa liikkeen aloittajat edustivat keskiluokkaa ja he pyrkivät tuomaan keskiluokkaisia piirteitä työläisten asuinalueille.

Yhdysvalloissa toimintaa järjestettiin Addamsin ja muiden toimijoiden paikallisesti havaitsemien tarpeiden mukaisesti. Useissa settlementeissa oli lastentarha ja lähiseudun asukkaille opetettiin lukutaitoa ja lastenkasvatusta. Addamsin johdolla keskityttiin erityisesti lasten, nuorten, naisten ja siirtolaisten aseman parantamiseen.³⁵ Addams oli tutustunut Friedrich Fröbelin teoriaan, jonka mukaan lapset olivat aktiivisia tietoisia olentoja, joiden kehitystä ja omatoimisuutta tulisi tukea ja edistää lapsille sopivalla tavalla, luovalla leikillä.³⁶ Hull Housen lähiympäristön naiset tulivat settlementtiin joukoittain. Addamsin havaintojen mukaan naiset tulivat helpommin paikalle, jos miehiä ei kutsuttu mukaan.³⁷ Hull Housessa ei niinkään keskitytty tietoperäiseen opetukseen, vaan tärkeänä pidettiin osallistujien ohjaamista osallistumaan omaa elämäänsä koskeviin päätöksiin. Addams käytti muun muassa draamaa kasvatuksen välineenä.³⁸

33 Pimlott 1935, 78.

34 Davis 1972, xv; Deegan 1988, 5, 39; Eräsaari ja Mäntysaari 2013, 210–211.

35 Davis 1972, xvi–xix.

36 Fröbel 2012 (1826), 15, 25–26, 44–45.

37 Davis 1973, 67–68.

38 Addams and Sidel 1998, xv, 250, 280.

Yhdysvalloissa setlementtiliike ei niinkään korostanut ihmisten omaa vastuuta, vaan näki yhteiskunnallisten ongelmien olevan seurausta epäinhimillisistä olosuhteista ja sosiaalisten rakenteiden puutteista. Työväestöön kohdistuvaa tutkimusta pidettiin tärkeänä ja yhteiskunnallisia uudistuksia välttämättöminä.³⁹ Addams kannatti naisten äänioikeutta, sosiaaliturvan käyttöönottoa ja pasifismia⁴⁰. Yhdysvalloissa setlementtiliikkeen painotus sosiaalityöhön johti siihen, että liikkeestä tuli reformistien kohtauspaikka. Liikkeen alkuvaiheet osuivat samaan aikaan kuin ”edistyksen aikakausi” (The Progressive Era), jonka johtohahmoin Addams kuului. Liikkeen tavoitteena oli parantaa teollisuustyöväen asemaa tehtaissa ja kaupunkien slummeissa.

Ison-Britannian setlementtiliikkeeseen verrattuna Yhdysvalloissa merkittävää oli uskonnollisen painotuksen puuttuminen sekä naisten osuus toiminnan käynnistämässä ja järjestämisessä.⁴¹ Addams kokosi ympärilleen naispuolisia yhteiskunta-uudistajia. Toisin kuin Ison-Britanniassa, Yhdysvalloissa setlementeissä työskentely tarjosi ylempään keskiluokan naisille turvallisen väylän pois kodista työelämään. Addams halusi tarjota erityisesti nuorille naisille paikan toteuttaa itseään vapaana yhteiskunnan ja perheen naisille asettamista odotuksista. Yhdysvalloissa kesti vuosia ennen kuin ensimmäinen mies asettui asumaan setlementtiin, kun taas Lontoon Toynbee Hallissa asia oli juuri päin vastoin.

Yhdysvalloissa oli vuoteen 1900 tultaessa jo noin 100 setlementtiä.⁴² Siellä setlementtien huippuaika päättyi 1920-luvun alkuun, samaan aikaan kuin edistyksen aikakaudenkin katsotaan päättyneen. Addamsin työn takia Yhdysvaltojen setlementtiliike sai Isoon-Britanniaan verrattuna erilaisia painotuksia, esimerkiksi työ ulottui paikallisyhteisöjen ulkopuolelle.⁴³ Addamsin työstä oltiin tietoisia Suomen setlementtityön aloittamisvaiheessa.⁴⁴

Setlementtiliike levisi 1880- ja 1890-luvuilla myös Kanadaan, Ranskaan ja Alankomaihin. Japanin ensimmäinen setlementti perustettiin vuonna 1897 Tokioon. Myös Itävaltaan ja Unkariin perustettiin 1900-luvun alussa setlementtejä. Saksassa setlementtejä syntyi Volkshaus tai Volksheim -nimikkeillä suurimpiin teollisuuskaupunkeihin.⁴⁵ Venäjälläkin oli setlementtikokeilu, vuonna 1905 Alexander Zelenkon, Stanislav Shatskyn ja Luiza Karlovna Schlegerin Moskovaan perustama

---

39 Davis 1973, 74, 100.

40 Deegan 1988, 6–7.

41 Deegan 1988, 5.

42 Davies Allen F. 1967, 12.

43 Puurunen 2019, 81.

44 Sirenus 1953, 386; Sirenus 1955, 13.

45 Gilchrist and Jeffs 2001, 74–76.

setlementti, jonka toiminta kuitenkin päättyi sulkemiseen vuonna 1908. Koulua syytettiin sosialistisesta filosofiasta.⁴⁶

Ennen tuloaan Suomeen setlementtiliike rantautui Ruotsiin. Ruotsissa työväestöön kohdistuva sivistystyö virisi 1800-luvun puolivälissä ja se liittyi myös siellä työväenluokan muodostumiseen. Teollistumisen mukanaan tuomat kysymykset askarruttivat parempiosaisia. Aikalaisperustelut kansan sivistämisen tarpeellisuudelle olivat samantapaisia kuin muuallakin, sivistäminen olisi osaratkaisu yhteiskunnan ongelmiin, köyhyyteen, luokkaristiriitihin ja työmarkkinakonflikteihin. Sivistystyöllä kasvatettaisiin myös kansallista identiteettiä ja isänmaanrakkautta.

Ruotsalaiset olivat Euroopassa matkustellessaan nähneet mitä seurauksia teollistumisella ja työväenluokan synnyllä, äänioikeustaistelulla ja ”uskonto on yksityisasia” -ajattelulla oli ollut. Ruotsissa toimi 1800-luvulla jo useita sivistystyötä harjoittaneita kansanliikkeitä, kuten vapaakirkollisuus, raittiusliike ja urheiluseurat. Tällöin syntyivät myös Ruotsin ensimmäiset kansansivistysorganisaatiot, kuten vuonna 1834 perustettu Sällskapet för nyttiga kunskapets spridande.⁴⁷ Työväestöön kohdistuvalla kansansivistystyöllä oli tarkoituksena jakaa tietoja politiikasta ja yhteiskunnasta, niin että työläiset osaisivat toimia vastuuntuntoisina kansalaisina.⁴⁸

Setlementtiaate tuli Ruotsiin teologi Natanael Beskovin vierailtua Robert Browning -setlementissä Lontoossa vuonna 1899. Beskov toimi yhdessä Ebba Paulin kanssa. Beskov oli teologina radikaalisti suuntautunut saarnaaja ja Pauli työskenteli merkittävässä asemassa Centralförbundet för Socialt Arbete -järjestössä köyhäinhoidon parissa. Molemmat olivat huolestuneita kristinuskon aseman väljähtymisestä työväestön keskuudessa, mutta suhtautuivat kriittisesti valtionkirkkoon. Ruotsin setlementeissä (hemgård) keskityttiin erityisesti 1930-luvulla ajankohtaisina pidettyihin nuorisoon liittyviin ongelmiin, joita olivat nuorisorikollisuus ja nuorison ”huolestuttava huvittelunhalu”.⁴⁹

Beskovin ja Paulin vuonna 1912 Tukholmaan työväestön asuinalueelle Birkastadiin Rörstrandsgatanille perustama Birkagården oli esikuvana Suomen setlementtitoiminnalle. Suomen setlementtiliike sai vaikutteita Ruotsin ja Ison-Britannian lisäksi Yhdysvalloissa toteutetusta erityisesti sosiaalityöhön keskittyneestä setlementtityöstä. Suomen kirkon piirissä oltiin Ruotsin tapaan huolestuneita uskonnon heikkenevästä asemasta työväestön elämässä. Työväestön asema oli vahvistumassa ja kirkon ote kansalaisista löystymässä. Työväenluokan laajentuessa sen pelättiin olevan uhka yhteiskunnan kehitykselle ja yhteiskuntarauhalle.⁵⁰

46 Valkanova ja Brehony 2006, 200–201.

47 Olson 1982, 18–19; Arvidson 1985, 51, 58.

48 Arvidson 1985, 72.

49 Olson 1982, 14, 32, 41, 53.

50 Ilmolhti 2017, 22.

Setlementtiliikkeen levitessä ensin Isossa-Britanniassa ja sitten sen ulkopuolella tyypillisesti kussakin maassa ja kullakin paikkakunnalla, setlementtien toimintamuodot saivat vaikutteita Toynbee Hallin työstä, mutta toiminta toteutettiin paikallisten tarpeiden ja paikallisen tilanteen mukaisesti. Suomessa aloitettu setlementtityö muistutti paljon Toynbee Hallin toimintaa, sieltä oli lähtöisin liikkeen kulttuuriseen sivistymiseen perustuva näkemys, sivistystyön korostaminen liittyi ajatukseen työväestön aseman kokonaisvaltaisesta edistämisestä.

Suomessa aloitettiin sivistystyöllä ja lapsiin ja nuoriin kohdistuvalla kerhotoiminnalla, toiminnan järjestäminen perustui englantilaisen mallin mukaan vapaaehtoistyöhön, jossa setlementissä asuvilla yliopisto-opiskelijoilla oli tärkeä osa. Suomessa setlementtiliike omaksui Toynbee Hallista menettelytavat, se korosti henkilökohtaista kohtaamista ja yhteisöllisyyttä. Naapuruuden käsite oli olennainen vuoden 1918 tapahtumien jälkeisessä tilanteessa. Yhteiskunnallisen tilanteen takia Suomen toimintamuodoissa ei niinkään korostunut työväestön aseman parantaminen poliittisin keinoin. Sen sijaan uskonnollista sisältöä oli enemmän kuin Toynbee Hallissa. Yliopiston laajennusliikkeen tapaista toimintaa ei Suomessa toteutettu.

Setlementtiliikkeen aloittaessa Suomessa toiminnassa painottui erityisesti Helsingin teollisuustyöväestöön kohdistettu sivistystyö. Tämä työ liittyi tuolloin keskiluokan työväestöön kohdistamiin sivistyshankkeisiin ja työväenkysymyksen ratkaisurytyksiin. Työväki nähtiin sosiaalipoliittisten toimenpiteiden kohteena, joiden tavoitteena oli välttää yhteiskunnallisia ongelmia. Ennen toista maailmansotaa työväestöä pyrittiin monilla tahoilla kasvattamaan kunnon kansalaisiksi säilyttämään vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä sekä mukautumaan sen kannalta hyödyllisiksi toimijoiksi omille paikoilleen. Vaikka 1800-luvun lopussa wrightiläisen työväenliikkeen toiminnalla oli kyllä pyritty myös korjaamaan yhteiskunnallisia epäkohtia, sen työväestöön kohdistamalla sivistystyöllä oli ollut vahva painotus. Työväestön suhteen tärkeänä seikkana oli tuolloin ollut radikaalin sosialismin leviämisen estäminen. Työväestöä pidettiin jopa vaarallisena yhteiskuntarauhan kannalta, sitä piti sivistää rauhanomaisen kehityksen takaamiseksi. Ajateltiin, että näin toimimalla saataisiin estetyksi sosialismin juurtuminen maahan.⁵¹ Sama ajattelutapa näkyy myös kansakoulussa lasten kasvatuksessa. Heitä pyrittiin muokkaamaan jo lapsesta moraalisesti kristillisen hyveelliseen käyttäytymiseen ja nöyrään ja ahkeraan työteliäisyyteen.⁵² Sivistystoiminnan tarkoituksena oli edistää sekä yksilön että koko yhteiskunnan kehitystä tiettyyn suuntaan.

51 Ilmolahti 2017, 13, 22; Soikkanen 1961, 22, 27; Huuhka 1990, 48; Koski 2011, 160, 169–170.

52 Vesikansa 2009, 70, 75.

1.1 Aikaisempi tutkimus

Setlementtiliikettä on perinteisesti tarkasteltu suurten miesten suurien tekojen kautta,⁵³ kertomuksena karismaattisten johtajien innoittamasta sosiaalista hyvää tekevästä auttavasta organisaatiosta. Liikkeen alkuhistoria on kiinnostanut joukkoa historiankirjoittajia, heidän joukossaan Werner Picht, J. A. R. Pimlott, Asa Briggs, Anne MaCartney ja Standish Meacham. Nämä historiankirjoittajat ovat ensisijaisesti keskittyneet kuvaamaan yleisesti myönteisessä hengessä setlementtien toiminnan vaikutuksia ympäristöönsä ja yksittäisten ihmisten elämään. Meacham tosin esitti myös kriittisempiä mielipiteitä setlementtimiesten toimintatavoista. Erityisesti Briggs ja MaCartney ovat korostaneet alkuvaiheen toimijoiden motivaatiota, jossa auttamistyö koettiin velvollisuudeksi.⁵⁴

Isossa-Britanniassa setlementtiliikettä on tutkittu myös sivistystyön näkökulmasta. Brian Simon on käsitellyt Ison-Britannian setlementtiliikettä osana köyhien sivistystyötä. Simonin mukaan setlementtien tekemä työ liittyi vahvasti laajempaan englantilaiseen perinteeseen, jolla yritettiin lisätä yhteiskunnan harmoniaa 1800-luvun lopussa.⁵⁵ Mark Freeman on tutkinut yhdessä Jonathan S. Daviesin kanssa koulutussetlementtejä yhteiskunnan taloudellisen kehityksen ja demokration valossa, jolloin tutkimuksen pääpaino on ollut kansalaiseksi kasvattamisessa.⁵⁶ Freeman jaotteli setlementit niiden toiminnan mukaan koulutussetlementteihin (educational settlement) ja sosiaalisiin setlementteihin (social settlement). Freemanin mukaan koulutussetlementit keskittyivät nimenomaan aikuisiin kohdentuvaan opintotoimintaan. Koulutussetlementeillä saattoi olla löyhiä yhteyksiä yliopistoihin, vaikka ne eivät olleet syntyneet suoraan yliopistojen piirissä, kuten sosiaaliset setlementit, joissa keskityttiin lähinnä työväestön yhteiskunnallisen ja sosiaalisen aseman korjaamiseen.

Toynbee Hallin toimintaa tutkineen Kate Bradleyn mielestä setlementtien tekemää työtä tulisi tarkastella laajasta näkökulmasta. Hän tulkitsee setlementin työtä setlementin toimintaan osallistuneiden eri taustoista tulevien työläisten kokemuksen kautta.⁵⁷ Bradley korostaa setlementin toimintoihin osallistuneiden subjektiivutta: työväestö tuli setlementtiin omasta halustaan ja käytti sen palveluja oman elämänsä päämäärien edistämiseen. Bradleyn näkemyksessä korostuu liikkeen sisäinen ajatus ihmisten omasta toimijuudesta, eikä hän tarkastele toimintaa osana yhteiskunnallista vallankäyttöä.

---

53 Burke 1991, 4.

54 Briggs and Macartney 1984, 3–5.

55 Simon 1965, 78.

56 Davies and Freeman 2003, 305–307.

57 Bradley 2005, 34.

Suomessa Martti Ajo on liseniaattityössään ja väitöskirjassaan tutkinut Kalliolan perustajan Sigfrid Sireniuksen teologisia näkemyksiä ja liikkeen yhteyksiä työväenliikkeeseen. Sami Uusi-Rauva on tutkinut teologian opinnäytteessään Heikki Wariksen⁵⁸ osuutta setlementtiliikkeessä.⁵⁹ Mauri Larkio on väitöskirjassaan tutkinut työväenliikkeen ja kirkon suhteita. Tässäkin teoksessa Sigfrid Sireniuksen työ mainitaan sillanrakennuksena eri yhteiskuntaryhmien välillä.⁶⁰ Jos setlementtiliikkeen sivistystyö on mainittu, se on yleensä liitetty osaksi muita työväestön sivistämiseen tähtäviä toimia.

Suomen setlementtien toimintaa kuvaavia historioikkeitä on tehty 1920-luvulla perustetuista setlementeistä Tampereella, Rovaniemellä ja Kemissä. Sami Pirilä on liseniaattitutkimuksessaan Kemin seudun setlementtitoiminnasta sekä myöhemmässä Rovaniemen Rovalan historiikissa tarkastellut myös vapaan sivistystyön osuutta ja kuvannut opistotyön kehittymistä, samoin Sami Uusi-Rauva Ahjolan historiikissaan.⁶¹ Myös Viipurista Kotkaan siirtyneestä Toukolan setlementistä on tehty historiikki. Edelleen historiikit on tehty 1930-luvun lopulla perustetusta Savonlinnan Linnalasta sekä 1940-luvulla perustetuista Jyväskylän Jyväskylästä ja Porin Otsolasta sekä Helsingissä sijainneesta Toimelan setlementistä.⁶² Näissä historiikeissa korostuvat toiminnan kannalta merkittävät henkilöt. Vapaan sivistystyön osalta on annettu tietoja luennoista, opintoryhmistä sekä musiikkiin ja liikuntaan liittyvästä toiminnasta.

Helsingin suomenkielisen työväenopiston historiaa on tarkastellut Samu Nyström teoksessaan *Oodi sivistykselle*. Tässäkin teoksessa näkökulma on johtajien ja henkilökunnan tehtävissä ja työn muuttumisessa. Kirsi Ahonen on artikkelissaan Työväenopisto ja yhteiskunnallinen osallistuminen 1900-luvun alkupuolen Tampereella tarkastellut Tampereen työväenopiston merkitystä vähän koulutettujen kunnallisten luottamushenkilöiden osallistumiseen työväenopiston tarjoamaan toimintaan. Vuoden 1918 kunnallisvaalien jälkeen Tampereella työväki nousi merkittäväksi tekijäksi valtuustossa. Työväen sivistäminen oli hyvin samantapaisin periaattein muotoutunutta kuin myöhemmissä setlementtiliikkeen opistoissakin.⁶³

Setlementtiliikkeen tavoittelemaan teollisuustyöväestöön kohdistuneesta sivistystyöstä löytyy selvityksiä ja historioikkeitä. Wrightiläisen työväenliikkeen sivistystoimia on kuvannut esimerkiksi Hannu Soikkanen. Wrightiläisen perinteen kautta

58 Heikki Waris toimi Kalliolan Vapaaopiston johtajana vuosina 1923–1928.

59 Uusi-Rauva 2008; Ajo 2003; Ajo 2017.

60 Larkio 1967, 208.

61 Pirilä 1999, 147–174; Pirilä 2005, 91–99; Uusi-Rauva 2000, 76–78.

62 Uusi-Rauva 2000. Ahjola: Tamperelainen setlementti vuodesta 1929; Pirilä 2005. Rovala 1923–2003: Muutoksessa mukana; Pirilä 1999. Setlementtitoiminta Kemin seudulla vuodesta 1923; Kurikka 1994. Seitsemänkymmentä vuotta touon työtä 1924–1994; Paajanen 2008. Linnala sillanrakentajana 1938–2008; Tauriainen, Martin. 2011. Kuin toinen koti: Jyväskylän setlementti ry:n historiaa 1940–2010; Lähteenlahti 2007. Ihmiseltä ihmiselle: Otsolan setlementti Porissa 1945–2005; Prunnila 2008. 70 vuotta toimeliaisuutta.

63 Ahonen 2016, 87, 90, 96.

sivistys säilyi keskeisenä osana sosialidemokraattisen työväenliikkeen toimintaa.⁶⁴ Pirjo Markkola on väitöskirjassaan tarkastellut työläisperheen asemaa kansakunnan rakentamisessa. Hän tuo esiin yhtäältä sivistyneistön työläisperheisiin kohdistamia kasvatuksellisia toimia sekä työläisaktivistien näkemyksiä asiasta.⁶⁵ Elina Hakoniemi on tarkastellut työväen sivistystyön sivistys-käsitettä ja pohtinut sen poliittisuutta artikkelissaan *Sivistys yhteiskunnallisena voimana*. Hän toteaa, että sivistyskäsitteestä käytiin keskustelua erityisesti 1920- ja 1930-luvulla ja että sivistystyön keskeisiksi piirteiksi kuvattiin yhteiskunnallisuus, omaehtoisuus, pyrkimys tieteellisyyteen ja totuuteen sekä itseopiskelun korostaminen.⁶⁶

Oili Parjo on selvittänyt Kotikasvatusliikkeen syntyhistoriaa väitöskirjassaan *Koti on kansan sydän, Kotikasvatusyhdistyksen perustaminen ja toiminta 1907–1917*. Kirsti Salmi-Niklander on perehtynyt käsinkirjoitettujen lehtien avulla karkkilalaisen työläisnuorison ajattelutapaan ja itsensä sivistämiseen väitöskirjassaan *Itsekasvatusta ja kapinaa*. Mervi Kaarninen on puolestaan perehtynyt sukupuolen näkökulmasta koulutuksen merkitykseen yhteiskuntaluokkien välisissä suhteissa.⁶⁷

Setlementin aloittaessa sivistystyötään Suomessa 1900-luvun alkupuolella opettamisen käytännöt perustuivat kovaan kuriin ja järjestykseen. Erityisesti tämä näkyi lasten ja nuorten kasvatuksessa. Suomessa hallintaan ja vallankäyttöön liittyvä tutkimus koulutuksen, kasvatuksen ja sivistystyön yhteydessä on kohdistunut lähinnä kouluympäristöön tai vallan kysymyksiä on tarkasteltu opettajuuden kautta. Sari Vesikansa on lähestynyt nuorten ja lasten kasvatuskysymyksiä osana yhteiskunnallista keskustelua. Tutkimuksessaan *Kuka kasvattaa, kuka opettaa?* hän keskittyi erityisesti kasvatusvallan analysointiin. Vesikansa on tulkinnut kansan sivistämistä yhteiskunnan järjestyksen takaamisen ja työväestön hallinnan välineenä, minkä johdosta hän katsoi työväestön kasvatusprosessin olleen osa modernisaatioprosessissa rakentuvan yhteiskunnan filosofiaa. Vesikansa tarkasteli tutkimuksessaan lasten kasvattamista, sivistäminen tarkoitti käytännössä tiukkaa kurinpitoa, kristillisen kirkon hyväksymistä auktoriteetiksi, tottumista nöyryyteen ja ahkeruuteen sekä alkeellisen lukutaidon välittämistä.⁶⁸ Liisa Granbom-Herranen on puolestaan tutkinut lasten kasvatusta lasten elämää käsittelevien säädösten ja lapsuudessa kuultujen sananlaskujen kautta.⁶⁹

Teollisuustyöväestön vapaa-ajan käytöstä yleisemmin on tutkimustietoa, vaikka settlementiliikkeeseen ei tästä näkökulmasta ole kohdistunut tutkimusta. Suomessa työväestön vapaa-ajan käyttöä on laajemmin tutkinut 2000-luvulla Anu-Hanna

64 Soikkanen 1961, 21–27.

65 Markkola 1994, 173–178, 195–196, 219–223.

66 Hakoniemi 2018, 160.

67 Parjo 2003; Salmi-Niklander 2004; Kaarninen 1995.

68 Vesikansa 2009, 70–71.

69 Granbom-Herranen 2008.

Anttila. Hän tarkastelee työläisten lomanviettoa vuosien 1930 ja 1960 välisenä aikana erityisesti moraalisaätelyn näkökulmasta. Anttila liittää itsekasvatuksen ja sääntelyn piirteitä myös työväestön lomanviettoon.⁷⁰ Ulla-Maija Laurila on julkaissut Helsingin kaupunginmuseon tutkimussarjassa tutkimuksen siirtolapuutarhatoiminnasta. Työväestön vapaa-ajan oikeaan käyttöön liittyi terveellisyttä, hygieniaa ja erilaisia ”moraalin säätelyurakoita” käsittäviä näkökohtia.⁷¹

Setlementtityötä on yleisesti tutkittu etupäässä sosiaalityön ja teologian piirissä. Tutkimus on tulkinnoissaan keskittynyt lähinnä työn tekijöiden lähtökohdista nouseviin aiheisiin ja setlementtityön myönteisiin vaikutuksiin yhteisöissä. Setlementtiliikkeen kaltaisten järjestöjen toiminta kohdistuu usein ihmisryhmiin, jotka ovat huonossa asemassa yhteiskunnassa. Liikkeen toimia on tutkittu osana sosiaalityön historiaa, missä yhteydessä Jane Addamsin toimintaan on kiinnitetty paljon huomiota.⁷² Setlementtityön merkitystä on tulkittu osana sivistisyhteiskunnan luomista ja ihmisten voimaannuttamista. Tutkimuksen näkökulma on usein ollut hyvän tekemisessä ja yhteiskunnan vähempiosaisen auttamisessa.

Suomessa teologian ja historian piirissä tehdyssä tutkimuksessa keskeistä on ollut liikkeen suhde kirkkoon ja teologiaan. Liikkeen yhteiskunnallista ulottuvuutta on tuonut esiin Jarmo Peltola Kalliolan setlementin 90-vuotishistoriassa *Yksilö, yhteisö ja yhteiskunta*. Yksittäisten toimijoiden sijasta hän tarkastelee setlementtiä toimijana konkreettisesti ympäristössään sekä käsittelee toimintaympäristön vaikutusta setlementin toimintaan. Peltola pyrki työssään keskittymään siihen, miten yhteiskunnan kehitys näkyi Kalliolan setlementin ja sen työmuotojen kehityksessä. Peltola tarkastelee setlementin ja työväestön keskinäistä suhdetta Helsingin kaupungissa peilaten sitä työväenliikkeen, työnantajien, valtion ja kirkon toimintaan.⁷³ Hän nostaa esiin näkemyksen Kalliolan setlementistä sillanrakentajana eri väestöryhmien välillä. Suomessa sisällissodan jälkeinen tilanne oli otollista maaperää eri yhteiskuntaluokkien vastakkainasettelun vähentämistä ja henkilökohtaista kohtaamista painottaneelle liikkeelle.

Jarmo Peltolan näkemys siitä, että työväenliike koki setlementtiliikkeen kilpailijaksi⁷⁴, saattaa olla osittain perusteltu. Toisaalta setlementtiliike oli verraten pieni toimija työväenliikkeeseen verrattuna. Jos kirkko koki työväenliikkeen kilpailijakseen, setlementtiliike olisi ollut kirkolle hyvä tuki tässä mittelössä. Osa papistosta kylläkin katsoi, että monet sosialistien uudistusvaatimuksista olivat kristillisen arvomaailman mukaisia.⁷⁵

---

70 Anttila 2005.

71 Laurila 2008, 98.

72 Esimerkiksi Puurunen 2019, Jane Addamsin sosiaalityön käsityksen rakentuminen.

73 Peltola 2009, 11–12.

74 Peltola 2009, 12.

75 Heikkilä 1977, 159.

Työväestöön kohdistuneesta sivistystyöstä löytyy siis tutkimustietoa, mutta kansalais- ja työväenopistojen tekemää vapaata sivistystyötä ei ole juurikaan tutkittu kansalaisiksi kasvattamisen ja siihen käytettyjen keinojen näkökulmasta. Settlementiliikkeen harjoittama kansansivistystyö ei ole herättänyt tutkimuksellista kiinnostusta, muut liikkeen tekemät työmuodot ovat kiinnostaneet enemmän.

1.2 Teoreettiset lähtökohdat ja käsitteet

Kalliolan settlementti pyrki toimillaan alkuaan tavoittamaan teollisuustyöväestöä ja rakensi toimintaansa huolellisesti päämääränään saada osallistujat pysymään mukana settlementin erilaisissa toiminnoissa. Tämä edellytti osallistujien suostumista ja sitoutumista settlementin järjestelmään. Alustava suostumus osallistujilta oli saatu jo heidän valitessaan settlementin opiskelu- tai harrastuspaikakseen.

Antonio Gramsci tarkastelee *Vankilavihkoissaan* hallitsevan luokan asemansa ja tehtäviensä perusteella osakseen saamaa spontaania kannatusta, jota voidaan nimittää suostumukseksi (consenso). Kannatus perustuu kerättyyn arvovaltaan, jota ei kyseenalaisteta.⁷⁶ Suostumuksessa ihminen alistuu vapaaehtoisesti ilman pakkokeinoja olemaan toiminnan kohteena ja hyväksymään annetut ehdot. Oman tutkimukseni kannalta hyödyllinen on Gramscin ajatus, jonka mukaan hegemonian rakentamisessa oli erityisen tärkeää saada osallistujat antamaan suostumuksensa vapaaehtoisesti.

Suostumuksen käsitteeseen liittyy läheisesti sitouttaminen. Kun suostumus on saatu, sitä on ylläpidettävä ja vahvistettava tilanteen vakauden varmistamiseksi. Sitoutumisen seurauksena on jaetut yhteiset arvot, hyväksytyjä vakiintuneita tapoja ja kyseenalaistamattomia käsityksiä. Yksilöt ajattelevat ja toimivat pakottamatta ja tuntevat olevansa osa kokonaisuutta ja jopa hyötyvänsä siitä.⁷⁷

Yleensä suostumus saadaan pakottamatta ja se saattaa pysyä yllä hyvinkin hienovaraisilla keinoilla. Suostumusta ja sitouttamista voidaan kuitenkin tarvittaessa vahvistaa myös indoktrinaation avulla. Erityisesti lasten kasvatuksessa indoktrinoivia piirteitä saattaa olla selvemmin esillä. Suomessa Tapio Puolimatka on tarkastellut indoktrinaatiota opetuksessa. Hänen mukaansa käsitteen kannalta on tärkeää pohtia opetusmenetelmiä, opettajan auktoriteettia ja vallankäyttöä. Erityisesti indoktrinaatiota käyttäen voidaan opettaa uskonnollisia, maailmankatsomuksellisia, ideologisia tai arvottavia oppeja tai uskomuksia. Indoktrinaatio pyrkii tiettyjen uskomusten vakiinnuttamiseen.⁷⁸ Indoktrinaatio edellyttää auktoriteettiasemaa. Joku käyttää hyväkseen esimerkiksi valta-asemaansa saadakseen

⁷⁶ Gramsci 1979, 22, 130.

⁷⁷ Fornicari & Harni 2017, 41.

⁷⁸ Green 1972, 25; Puolimatka 1997, 56, 214; Huttunen 2003, 7; Kilpatrick 1972, 47.

toiset omaksumaan uskomuksia, joita nämä eivät muuten ehkä omaksuisi.⁷⁹ Hannu Simolan mukaan sivistyksen historian voidaan luonnehtia olevan myös rahvaaseen kohdistuvan vallankäytön, kontrollin ja kurinalaistamisen historiaa. Kansan sivistämisen historiassa merkittävää osaa ovat esittäneet erilaiset pakkokeinot siinä missä varsinainen sivistäminenkin.⁸⁰ Indoktrinaatiolla voidaan myös saada aikaan turvallisuudentunnetta.⁸¹

Hannu Simola, Sakari Heikkinen ja Jussi Silvonen ovat tutkineet Foucault'n hallinnan tekniikoita. He ovat tarkastelleet myös pastoraalivaltaa (Foucault), jota voidaan käyttää arvovallan ja hallitsevan luokan kannatuksen vahvistamiseksi. Pastoraalivallan eli paimentavan vallan käsite pohjautuu kristinuskoon, jossa vallankäytön tavoitteena oli alun perin varmistaa seurakuntalaisten pelastuminen seuraavaan maailmaan. Pelastuminen ei kuitenkaan välttämättä koske pelkästään pelastumista seuraavaan elämään, vaan varmistaa pelastumisen tässä nykyisessä elämässä. Pelastuminen voi saada useita epiteettejä, kuten terveys, hyvä olo, turvallisuus. Pastoraalivalta on myös laajentanut piiriään huomattavasti kirkon ulkopuolelle, sitä harjoittavat monet instituutiot, esimerkiksi hyväntekeväisyysjärjestöt ja jopa perhe. Pastoraalivaltaa käyttävä ei ainoastaan käske, vaan on myös valmis uhraamaan itsensä lauman pelastumisen vuoksi. Se houkuttelee, suostuttelee ja viettelee. Pastoraalivalta ei pidä huolta pelkästään yhteisöstä, vaan jokaisesta yksilöstä erikseen, koko hänen elämänsä ajan. Vallankäytön edellytyksenä on ihmisten sisimmän tunteminen, heidät täytyy saada paljastamaan sisimpänsä. Tällainen vallankäyttö edellyttää omantunnon käsitteen tuntemista ja kykyä ohjailta sitä.⁸²

Valtaa on eniten niillä, jotka voivat vaikuttaa muiden valintoihin tavoitteidensa mukaisesti. Pierre Bourdieu näki vallan ei ainoastaan alistavana vaan myös tuottavana, mutta sillä edellytyksellä, että subjektit toimivat vapaaehtoisesti. Bourdieun mukaan valtaa ei käytetä sosiaalisissa tilanteissa suoraan vaan symbolisesti. Tällaisen vallankäytön pohjalla on yhteisesti hyväksytty näkemys sen oikeutuksesta. Kun vallankäyttö on luonnollistettu, kohteena olevat tuntevat, että niillä, jotka valtaa käyttävät on oikeus siihen.⁸³ Gramscian mukailleen Bourdieu toteaa, että yhteisen todellisuuden taustalla on kuitenkin alkujaan väkivaltaisesti luotuja valtasuhteita, eriarvoisuuden ilmenemisiä, joiden alkuperä on aikojen saatossa unohtunut. Tätä unohtamisen prosessia Bourdieu kutsuu luonnollistamiseksi. Valtasuhteiden alkuperää ei enää tunnusteta.⁸⁴

---

79 Puolimatka 1997, 17.

80 Simola 1997, 16.

81 Snook 1972, 3; Wilson J 1972, 20–21.

82 Foucault 1982, 213–215; Simola 1997, 15, 97; Simola, Heikkinen, Silvonen 1998, 68–69.

83 Lukes 2005, 69–70; Vesikansa 2009, 20; Bourdieu 1991, 163–170.

84 Bourdieu 2001, 8–10.

Luonnollistamisessa tietty eriarvoistava käytäntöjen järjestelmä muuttuu ihmisten ajatuksissa itsestään selvänä pidetyksi olotilaksi, jota ei kyseenalaisteta. Bourdieu puhuu esimerkissään sukupuolten välisistä käytänteistä, mutta ajatus on sovellettavissa myös laajemmin.⁸⁵ Tällaiset itseäänselvyydeksi muotoutuneet kulttuuriset käytänteet saavat ihmiset kokemaan oman käyttäytymisensä näiden konventioiden määrittämällä tavalla hyväksyttäväksi tai tuomittaviksi. Tietynlainen toimimisen tapa koetaan tarkoituksenmukaiseksi ja oikeaksi.⁸⁶

Yhteistä säännöistä, instituutioista ja arvoista tulee suostumuksen kautta arkijärkeä, luonnollistettua ajattelua. Sääntöjä ja arvoja ei enää kyseenalaisteta ja niiden asettamiseen liittyvät valtapohdinnat jäävät pois. Arkijärki on arkiajattelua, johon ei sisälly kriittisiä pohdintoja eikä se ole välttämättä johdonmukaista.⁸⁷

Käytän suostumuksen ja sitouttamisen käsitteitä apuna tarkastellessani settlementiliikkeessä käytettyjä vaikuttamisen ja johtamisen tapoja, joiden tarkoituksena oli saada toimintaan osallistuneet omaksumaan heille tarjottu ajatusmaailma. Näihin käsitteisiin liittyy sellaisia vaikuttamisen ja johtamisen rakenteita ja käytänteitä, joiden avulla joku yhteiskunnan ryhmittymä, tässä tapauksessa settlementin toimijat, pyrki saamaan oman näkemyksensä settlementin yhteisöä ohjaavaksi ideologiaksi. Suomen tilanteessa näillä rakenteilla ja tavoilla tarkoitetaan koulusivistystä saaneiden keskiluokkaan lukeutuneiden henkilöiden harjoittamia, aluksi erityisesti teollisuustyöväestöön ja heidän lapsiinsa kohdistuvia toimia, joiden ytimessä olivat yhteiset säännöt, instituutiot ja arvot. Pastoraalivallan käsite puolestaan on settlementin tapauksessa merkityksellinen ja se liittyy läheisesti settlementin korostamaan kristillisyyteen, yhteisöllisyyteen sekä osallistujien kohtaamiseen henkilökohtaisella tasolla.

Tutkimuksessani tarkastelen settlementin järjestelmää ja niitä keinoja joita suosittulevassa vallankäytössä sovellettiin. Tarkastelen myös indoktrinaation piirteitä, kuten piilovaikuttamista, auktoriteettisuhteita ja uskomusten opettamista. Nämä näkyivät erityisen selvästi Kalliolan lasten ja nuorten kerhoissa tapahtuneessa kasvatuksessa.

1.3 Tutkimustehtävä

Kasvatus- ja sivistystyö sisältävät yhteiskunnalliseen vallankäyttöön liittyviä elementtejä, joita voi olla vaikea tiedostaa ja joiden pohtiminen saatetaan kokea hankalaksi. Aikuisiin kohdistuvaa sivistystyötä voidaan tarkastella vallankäytön näkökulmasta yhtä lailla kuin lapsiin ja nuoriin kohdistuvia kasvatustoimia. Settlementiliikettä on

85 Bourdieu 2001, 8–10, 23–24, 55–56.

86 Vesikansa 2009, 23–29.

87 Lindeman 2007, 1.

harvoin tarkasteltu tästä näkökulmasta. Suomessa settlementiliikkeeseen liittyvän tutkimuksen näkökulma on ollut siis toiminnan järjestäjissä ja heidän näkemyksissään toiminnan luonteesta. Toiminnan rakenteita ei ole tarkasteltu kriittisesti. Tähän on ehkä vaikuttanut hyvän tekemisen ajatus: työtä tehneet ovat olleet vakaumuksellisesti työssä mukana ja vallankäyttöön liittyvistä näkökulmista on vaiettu. Tehty työ on myös usein vaikuttanut osallistujiin myönteisellä tavalla, se on laajentanut heidän mahdollisuuksiaan elämässä, tuonut uusia ystävyys-suhteita ja lisännyt tietopääomaa. Nämä myönteiset seikat olivat osa settlementin toimien vaikutuksia, kuitenkin toimintaa ohjattiin autoritäärisesti, toimijoiden itsensä määrittelemänä. On kiinnostavaa tarkastella myös sitä miten valtaa settlementissä käytettiin, keneen sitä käytettiin, mihin sillä pyrittiin ja mitä vallan käyttämisestä seurasi.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen suostuttelevan vallankäytön näkökulmasta sivistystyötä Suomen settlementiliikkeessä sotienvälisenä aikana 1920–1939. Esi-merkkinäni on Kalliolan settlementti (Kristillis-yhteiskunnallinen työkeskus Kalliola), joka käynnisti varsinaisesti toimintansa Helsingissä Kallion kaupunginosassa vuonna 1920.⁸⁸ Sen Vapaaopisto aloitti kyseisen vuoden tammikuussa. Samaan aikaan Vapaaopiston kanssa settlementissä käynnistyi lapsiin ja nuoriin kohdistuva kerhotoiminta. Talvisodan alettua toiminta väheni ja siihen tuli muutenkin muutoksia, kun Kalliolan työntekijöitä, opettajia, opiston opiskelijoita, kerhotyönohjaajia ja vanhempia kerholaisia joutui sotaan mukaan. Lopetan tarkasteluni vuoteen 1939, koska sota vaikutti kaikkeen settlementin toimintaan, myös osallistujien perheisiin. Sodanjälkeisessä Suomessa kaikki settlementtienkin edustamat arvot ja asenteet eivät enää olleet toimivia. Sodan aikana myös Kalliolan rakennus kärsi vaurioita, toiminta täytyy siirtää väliaikaisiin tiloihin. Myös poika- ja tyttökerhot joutuivat väliaikaisesti lopettamaan toimintansa. Sotavuodet vaikuttivat myös koko settlementin talouteen, toimintaa jouduttiin sopeuttamaan myös taloudellisten resursien muuttumiseen.⁸⁹ Tässä prosessissa sekä Vapaaopiston että koko settlementin toimintaan tuli merkittäviä muutoksia.

Settlementiliikkeen toiminnan voidaan ajatella kuuluvan osana evankelisluterilaiseen kristillisyyteen myönteisesti suhtautuvan keskiluokan työväestöön kohdistamaan sivistysprojektiin ja sen voidaan katsoa olleen osa niitä toimia, joilla yhteiskunnan rakentumista ja yhteiskuntarauhaa pyrittiin turvaamaan kohdentamalla sivistyksellisiä toimenpiteitä kaupunkityöväestöön. Settlementiliikkeen yhteiskunnallista sitouttamiseen pyrkivää toimintaa on hedelmällistä tutkia laajemmasta näkökulmasta kuin yksittäisten ihmisten tekoina, koska olennaista toiminnassa oli sen kokonaisvaltaisuus. Kalliolan settlementin ja Vapaaopiston taustayhteisön Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran harjoittama sivistystyö liittyi elimellisenä

88 Kalliolan settlementin ensimmäinen yleisötilaisuus pidettiin tapaninpäivänä 1919.

89 Peltola 2009, 83; Larkio 1969, 44–45, 47.

osana setlementin muuhun toimintaan. Eri toimintamuodot muodostivat kokonaisuuden, jossa jokainen osa oli tarkoitettu tukemaan ja täydentämään toisiaan.

Pohdin, miten hyvin suostumuksen ja sitouttamisen käsitteitä voidaan käyttää apuna kansansivistystyötä tekevän järjestön toimien tarkastelussa. Suostuttelevaa vallankäyttöä tutkiessani olen kiinnostunut sekä siitä, miten setlementti sitoutti osallistujia toimintaansa että siitä keitä Kalliolan setlementti onnistui saamaan toimintaansa mukaan ja ketkä pysyivät toiminnan piirissä. Lähtökohtaisesti setlementin osallistujat suhtautuivat toimintaan myönteisesti. Mukaan tulleet aikuiset tulivat vapaaehtoisesti setlementin vaikutuspiiriin. Nuoria ja lapsia houkuteluttiin mukaan aikuisten välityksellä sekä tekemällä aktiivisesti etsintätyötä alueen nuorten ja lasten parissa.

Setlementin toiminnassa toteutunut sivistystyö niveltyi muuhun työväestölle tarjottuun sivistystyöhön. Setlementin kansansivistystyö vaikuttaa toisaalta samankaltaiselta kuin muukin teollisuustyöväestöön kohdistuva sivistäminen, toisaalta setlementtiliikkeellä oli myös omia tarkoituksiperiään ja omia menettelytapojaan sen yrittäessä sitouttaa työväestöä toimintaansa. Vertaan Kalliolan työtä Suomen työväenopistoliikkeen toimintaan, etenkin ennen Kalliolan perustamista aloittaneeseen Helsingin suomenkieliseen työväenopistoon, joka tavoitteli samaa opiskelijakuntaa maantieteellisesti samalla alueella. Setlementtien aatepohjaa vastaavia opistoja löytyisi kansanopistoliikkeen piiristä, mutta niiden internaattiluonteen takia nämä eivät ole yhtä hyviä vertailukohtia. Vallankäyttö tiiviisti yhdessä elävässä yhteisössä on erilaista kuin pelkästään vapaa-ajan toimiin tarkoitettussa setlementissä.

Vuonna 1920 toimintansa aloittaneen Kalliolan Vapaaopiston⁹⁰ työ keskittyi erityisesti nuoriin aikuisiin. Olen kuitenkin ottanut tarkasteluuni myös Kalliolan setlementissä lapsille ja nuorille suunnatun kerhotoiminnan. Kerhotoiminta ei varsinaisesti kuulunut Vapaaopiston toimintaan, vaan se laskettiin alkuaan setlementin nuorisotyöksi. Kalliolan työmuodot koskivat kuitenkin ihmistä kokonaisvaltaisesti ja kerhotoiminnalla oli selkeä tavoite: kasvattaa lapsista ja nuorista opiskelijoita Vapaaopistoon ja sitouttaa henkilöitä muuhunkin Kalliolan toimintaan. Osa kerholaisista myös opiskeli Vapaaopistossa. Näin ollen lapsiin ja nuoriin kohdistuva työ oli olennainen osa setlementin sivistämispyrkimyksiä. Lapsiin ja nuoriin kohdistuvassa toiminnassa myös suostuttelevan vallankäytön periaatteet näyttäytyivät selvästi.

Yritän hahmottaa Suomen setlementtiliikkeen tarkoituksiperiä ja niiden saavuttamiseen käytettyjä keinoja sekä sitä mihin tehdyllä työllä pyrittiin. Setlementtiliikkeen piirissä oltiin erityisen huolestuneita kansan loittonemisesta luterilaisen uskonnon periaatteista. Etsin aineistoistani kristillisen uskon merkitykseen liittyviä

⁹⁰ Hallinnollisesti opiston vakiintuminen omaksi toimintayksiköksi kesti useita vuosia. Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran säännöissä opiston ylläpitäminen mainitaan ensimmäisen kerran vasta vuonna 1928. Ennen tätä opistosta käytettiin eri nimiä: Kalliola Vapaat Opinnot, Vapaat opinnot, Vapaa opisto, Kalliolan vapaa opisto, Kalliolan Vapaa Opisto. Vapaaopisto -nimi vakiintui vuodesta 1928 alkaen.

asioita Suomen setlementtiliikettä perustettaessa. Pohdin myös setlementin tekemän sivistystyön, siis Vapaaopiston toiminnan ja kerhotoiminnan merkitystä setlementin kokonaisuudessa.

Tutkimukseni on kasvatuksen historiaa, mutta näkökulmassani on kuitenkin yhteiskuntahistoriallisia painotuksia. Tutkittaessa sosiaalisen järjestön sivistystyötä on yhteiskuntahistoriallinen näkökulma väistämättä läsnä tutkimuksessa. Kuten muun muassa Keith Jenkins on todennut, historian tutkimus yhdistelee, muuttaa ja lioittelee menneisyyden yksityiskohtia sekä valitsee ja korostaa tiettyjä asioita. Historia on historiaa kirjoittavien käymää häilyvää diskurssia eikä mikään yksittäinen tulkinta anna kokonaiskuvaa ilmiöstä. Kun katseen suunta muuttuu ja näkökulma vaihtuu, tuloksena on erilainen tulkinta. Jenkins korostaa historian merkitsevän eri asioita eri ihmisille. Historiasta voi esittää erilaisia versioita, sellaisiakin, joissa ilmiöihin sisältyvät ristiriidat eivät tule esille.⁹¹ Samoista aineistoista voidaan saada tulokseksi hyvin erilaisia päätelmiä, jotka eivät kuitenkaan sulje pois toisiaan vaan täydentävät kokonaiskuvaa asiasta. Setlementtiliikettä tarkasteltaessa ovat yhtä aikaa läsnä sekä liikkeen hyvää tekevää mahdollisuuksia avaava näkökulma että vallankäyttöön, suostutteluun ja sitouttamiseen liittyvät kysymykset.

Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt laajentamaan setlementtiliikkeen sivistystyötä koskevan tutkimuksen näkökulmaa myös niihin, joiden elämään ja käyttäytymiseen toiminnalla pyrittiin vaikuttamaan. Toiminnan kohteita oli erilaisia, nuoria tyttöjä, poikia, perheitä, aikuisia. Pyrin tarkastelussa ottamaan huomioon myös nämä sivistystoimien kohteena olleet ihmiset tarkastelemalla heistä tallennettuja tietoja ja heidän tuottamia tekstejä muistioissa tai setlementtiliikkeen lehdissä. Yksittäisistä opiskelijoista saatavilla olevien tietojen avulla pyrin tarkastelemaan setlementin järjestämien toimintaa myös siihen osallistuneiden näkökulmasta. Keitä olivat ne, jotka olivat suostumuksensa setlementille antaneet. Tulkittessani aineistoja tutkimuksessani myös tästä näkökulmasta olen yrittänyt samalla muodostaa kokonaiskuvaa toiminnasta hajanaisen lähdeaineiston perusteella.

Olen verrannut eri lähteistä saamiani tietoja ja pyrkinyt niiden avulla tulkitsemaan miten suostumus ja sitouttaminen näkyivät toiminnassa. Tutkimuksessani kysyn, millaisilla keinoilla setlementtiliike pyrki suostuttelemaan toimintansa piiriin osallistujia ja miten se pyrki ohjailemaan toimintaan mukaan liittynyttä työväestöä, millaisilla keinoilla ohjailun otetta rakennettiin ja miten setlementin perustajien aatemaailmaa yritettiin juurruttaa toimintaan mukaan tulleeseen työväestöön ja miten saatua suostumusta pidettiin yllä. Tarkastelen myös, miten setlementti toimissaan onnistui. Pohdin, kuinka tietoista kasvattaminen oli.

Hahmotan Kalliolan setlementin toimintaa seuraavien tutkimuskysymysten avulla:

---

91 Jenkins 2003, 16, 22.

1. Mitkä olivat toiminnan tavoitteet ja miten niihin pyrittiin?
  - Mitkä olivat niitä yhteiskunnallis-kulttuurisia kysymyksiä, joihin Kalliolan setlementti pyrki vastaamaan?
  - Mikä oli kristillisyyden merkitys setlementin toiminnassa?
  - Miten setlementin tekemä kansansivistystyö erosi muista Suomen työväestöön kohdistuvista sivistystoimista?
2. Miten setlementin toiminta järjestettiin?
  - Miten työväestöä suostuteltiin toimintaan mukaan ja miten suostumusta ja sitoutumista rakennettiin?
  - Mikä oli Vapaaopiston sivistystyön asema setlementin toimintojen kokonaisuudessa?
  - Mitkä olivat toiminnan resurssit?
3. Mikä oli toiminnan vaikuttavuus?
  - Mitä ryhmiä setlementin eri toimintoihin osallistui ja keihin toiminta kohdistettiin?
  - Miten suostumuksen ja sitouttamisen ohjelmallinen toteuttaminen onnistui?

Tarkastelen millä tavalla Kalliolan setlementin sivistystyössä suostuttelevaa ja sitouttavaa vallankäyttöä toteutettiin. Tarkastelen myös miten alempien luokkien, tässä tapauksessa ensisijaisesti Helsingissä asuvien työväestöön kuuluvien ja pienipalkkaisissa palveluammateissa toimineiden sekä heidän perheidensä elämää pyrittiin suuntaamaan toiminnan käynnistäjien tarjoamaan maailmankuvaan ja yhteiskuntajärjestykseen. Arvioin kuinka hyvin setlementti onnistui julkilausutuissa ja julkilausumattomissa tavoitteissaan.

1.4 Lähdepohja ja menetelmät

Käyttämieni arkistojen aineistot ovat hajanaisia ja puutteellisia, kuten tavallista historiallisten lähteiden kyseessä ollen, täydellisiä lähdeaineistoja ei ole. Käyttämäni aineistot poikkeavat kasvatustieteessä tyypillisistä tutkijan itsensä kokoamista aineistoista. Huomioita ei voi tehdä suoraan niistä asioista, jotka ovat tutkimuksen kannalta kiinnostavia, vaan huomioita joutuu tekemään niistä jäänteistä, joita on tarjolla. Tutkimusta tehdessä joutuu miettimään, mitä asioita lähteisiin on kirjattu ja mitä on jätetty kirjaamatta ja miksi jostakin asioista ei ole mainintoja lähteissä. Menneisyyden jäänteet antavat vain osittaisen kuvan tutkittavasta asiasta. Aineistot voivat olla myös ”värittyneitä”, ne on kirjoitettu tiettyyn tarkoitukseen ja joitakin asioita on tietoisesti jätetty kirjaamatta, setlementtiliikkeen kohdalla tällaisia asioita

ovat esimerkiksi kurinpitoon liittyvät seikat.⁹² Tulkintoja tehdessä joutuu vertaamaan eri lähteissä samasta asiasta tai samaan aikaan löytyviä merkintöjä. Settlementiliikkeen kansansivistystoiminnasta on kuitenkin jäänyt monenlaisia lähteitä, esimerkiksi tutkimani ajan tapana oli kirjoittaa hyvin seikkaperäisiä keskustelupöytäkirjoja tapaamisten kulusta, nämä ovat olleet hyödyllisiä lähteitä työssäni.

Selvittäessäni settlementiliikkeen alkua Isossa-Britanniassa olen käyttänyt arkistolähteinä Lontoossa sijaitsevilla London Metropolitan Archivesissa (LMA) ja Toynbee Hallissa (TBH) olevia aineistoja. Arkistoissa on yleisiä ensimmäisen settlementin Toynbee Hallin toimintaan liittyviä toimintakertomuksia, settlementin perustajan Samuel Barnettin saarnoja ja niiden katkelmia, erilaisia esitteitä ja kirjeenvaihtoa sekä käsin kirjoitettu laaja matkapäiväkirja Toynbee Hallista järjestetyiltä opintomatkalta Italiaan. Opintoryhmien osallistujista ei kerätty läsnäololistoja, vaan ainoastaan luentojen osallistujamääriä seurattiin tarkasti. Näin ollen opintoihin osallistujista ei ole tarkempia tietoja. Lisäksi Toynbee Hallissa oli 1941 pommitusten aikana tulipalo, millä on vaikutusta LMA:n ja TBH:n arkistojen kattavuuteen.

Olen käynyt läpi Kalliolan settlementtia koskevaa Helsingin kaupunginarkistossa (HKA) sijaitsevaa arkistokokonaisuutta, joka on arkistossa Kalliolan Vapaaopiston nimekkeellä, vuosilta 1919–1939. Samassa aineistossa on myös muita Suomen settlementtejä koskevia tietoja, koska aluksi muita uusia settlementtejä, kuten Rovalaa, Toivola-Luotola tai Viipurin settlementtia Toukolaa, hallinnoitiin Kalliolasta, joka oli Kalliolan settlementin ylläpitäjän ja perustajan, Teollisuusseutujen Evankeliosseuran, päätoimipaikka.

Tutkimaltani ajalta ei ole kerätty tietoja johdonmukaisesti. Helsingin kaupunginarkistossa on yhteensä 8281 opiskelijoiden täyttämää oppilaaksihaku- eli ilmoittautumislomaketta.⁹³ Lomakkeista voidaan yksilöidä osallistujien taustatietoja useilta vuosilta.⁹⁴ Lisäksi syksyiltä 1922 ja 1923 on säilynyt osallistujalistoja opintoryhmistä ja vuosilta 1930 (kevät ja syksy) ja 1931 (kevät) on tallessa hakemukset opintoihin pääsemiseksi. Lomakkeiden perusteella ei voida todentaa pääsivätkö kaikki hakulomakkeen täyttäneet opiskelemaan. Kootusti samoja tietoja on myös johtokunnan asiakirjoissa, vuosikertomuksissa ja toimintakertomuksissa sekä erilaisissa selvityksissä, joita on tehty esimerkiksi Kouluhallitusta varten.

Suomen settlementiliikkeen perustajan, Sigfrid Sireniuksen, vahakantisiin vihkoihin kirjoittamia muistiinpanoja ja huomioita on Kansallisarkistossa sijaitsevassa Sireniuksen yksityisarkistossa. Vanhimmat vihkoihin kirjatut muistiinpanot ovat vuodelta 1899. Lähes päivittäisiä merkintöjä on ajalta 22.11.1918 – 5.10.1923. Kalliolan settlementin perustaminen ja settlementin sivistystyön käynnistäminen osuivat

92 Ågren 2018, 45–46.

93 Käytän jatkossa näistä lomakkeista nimitystä ilmoittautumislomake.

94 kevät 1920, syksy 1920, kevät 1921, syksy 1921, kevät 1922, syksy 1931, kevät 1932, syksy 1932, kevät 1933, syksy 1933, kevät 1934 ja syksy 1934.

juuri tälle ajalle. Opiston perustamiseen liittyviä tietoja on myös Kansallisarkistossa säilytettävästä Työkeskusliiton arkistossa.

Helsingin kaupunginarkistossa säilyneissä ilmoittautumislomakkeissa on Kalliolan sivistystyössä mukana olleista saatavilla monenlaisia tietoja. Lomakkeista käy ilmi tietoja opiskelijoiden määrän kehityksestä, sukupuolesta, iästä, Helsingissä syntyneiden osuudesta, aikaisemmasta koulunkäynnistä, ammatista, työajasta ja osoitteista. Nämä kaikki ovat kiinnostavia yksityiskohtia päätellessä sitä ketä toimintaan haluttiin mukaan ja olivatko ilmoittautuneet sellaisia henkilöitä.

Aineistoista huomaa, ettei tietojen kerääminen ollut Kalliolassa järjestelmällistä. Joiltakin vuosilta tiedot puuttuvat kokonaan ja opiskelijoilta kerättyjen tietojen yksityiskohdat vaihtelivat vuosittain. Eri vuosina lomakkeissa kysyttiin erilaisia tietoja. Kaikissa säilyneissä lomakkeissa on kysytty opiskelemaan haluavien perustiedot: nimi, osoite, syntymäaika ja -paikka, ammatti ja aikaisemmat opinnot.⁹⁵ 1920-luvun lomakkeissa kysyttiin myös työpäivän pituutta. Kerättävät tiedot vakiintuivat 1930-luvulla. Perustietojen lisäksi tuolloin kerättiin tieto Helsinkiin muuttovuodesta sekä tiedot työnantajasta, kuulumisesta työväenjärjestöön tai muihin yhdistyksiin. Lomakkeessa kysyttiin myös onko opistoon hakija töissä, onko hän aikaisemmin opiskellut opistossa tai osallistunut muuhun Kalliolan toimintaan, kuten tyttö- tai poikakerhoihin. Se, että lomakkeet olivat opiskelijoiden itse täyttämiä, lisää niiden painoarvoa lähdemateriaalina.⁹⁶

Olen tarkastellut erikseen kevään 1920 opiskelijoita, koska ensimmäisistä opiskelijoista voi päätellä, keihin uusi toiminta erityisesti vetosi. Muut kevätkaudet olen jättänyt pois tarkastelusta ja keskittynyt syksyllä aloittaneisiin, koska keväisin opiskelijoita oli vähemmän, joskin vuosittain suuri osa syksyllä opiskelunsa aloittaneista jatkoi opiskeluaan kevätlukukaudella. Jo alkuvaiheessa opiskelu jakaantui toimeliiseen talvikauteen ja vapaampaan kesään. Keväiden osalta luotettavaa kuvaa on vaikea muodostaa, koska osa vanhoista opiskelijoista täytti ilmoittautumislomakkeen myös kevätlukukaudelle. Toisaalta kaikki uudet opiskelijat eivät täyttäneet lomakkeita. Muutenkin on huomioitava, että lomakkeita ei ole kaikista opiskelijoista ja lomakkeita on osin täytetty hyvinkin puutteellisesti tai jopa saman henkilön eri vuosina täyttämässä lomakkeissa voi olla keskenään ristiriitaisia tietoja, esimerkiksi syntymäajan ja -paikan suhteen.

Tietojen vertailua vaikeuttaa myös tietojen keruun epäjohdonmukaisuus ja luokitte-
telujen ongelmallisuus. Esimerkiksi useita tietoja ei ole eritelty sukupuolittain, vaan miehet ja naiset on laskettu yhteen, Tarkastelussa olen käyttänyt vuosikertomusten tietoja. Niissä lukumäärät poikkeavat jossain määrin ilmoittautumislomakkeiden

95 Vuonna 1922 tämä muuttui muotoon koulunkäynti ja opiskelu ennen opistoon tuloa, vuodesta 1930 lähtien nimikkeellä aikaisempi koulunkäynti, johon oli esitetty valmiita vaihtoehtoja, kuten ei mitään koulua, vähemmän kuin kansakoulu, kansakoulu, kansakoulun jatkoluokat, ammattikoulu, kauppakoulu, keskikoulu, jokin muu koulu.

96 Katso LIITE 1

lukumääristä. Tämä johtuu siitä, että lukukausitietoja kerättiin eri tarkoituksiin eri ajankohdilta. Ilmoittautumislomakkeiden tiedot ovat peräisin kurssien alkamisajankohdalta syyskuusta, toimintakertomusten tiedot taas pääsääntöisesti päivitettiin kunkin vuoden lokakuun ensimmäisenä päivänä vallinneen tilanteen mukaan. Tämän päivämäärän mukaiset tiedot ilmoitettiin Kouluhallitukselle. Opiskelijämäärissä tapahtui lukuvuoden mittaan koko ajan pientä vaihtelua, jotkut opiskelijat lopettivat opintonsa ja uusia tuli mukaan kesken kauden.

Vapaaopiston opiskelijoiden aikaisemmista koulunkäyntitiedoista on vaikea muodostaa kuvaa saatavissa olevan arkistomateriaalin perusteella. Ilmoittautumislomakkeiden tarkastelussa joutuu ottamaan huomioon, että merkittävä osa opiskelijoista ei täyttänyt lomakkeiden kaikkia kohtia. Aivan ensimmäisien lukuvuosien opiskelijoista ei toimintakertomuksissa ole koulunkäyntitietoja. Alkuvaiheen tietoja opiskelijoiden koulunkäynnistä löytyy kuitenkin ilmoittautumislomakkeista. Vuonna 1920 tietoja kyseltiin otsikolla ”entiset opinnot” ja vuonna 1921 otsikolla ”koulunkäynti ja opiskelu ennen opistoon tuloa”.

Ilmoittautumislomakkeissa on myös tietoja Kalliolan Vapaaopistossa opiskelien ammattitaustoista. Kokonaiskuvaa opiskelijoiden taustoista on kuitenkin vaikea selvittää, koska useista ilmoittautumislomakkeista ammattitieto puuttuu. Toimintakertomuksissa ammatteja on ryhmitelty, mutta ryhmittelyn perusteita ei ole aineistoissa selitetty. Näin ollen jälkikäteen on mahdotonta tietää, millaisilla perusteilla ryhmittely on tehty.

Helsingin kaupunginarkistossa on myös poikakerhojen ja tyttökerhojen päiväkirjoja sekä Kalliolan tyttökerhojen viikoittaisista kokouksista pitämiä kerhokertomuksia. Aivan kerhojen aloitusvuosilta päiväkirjoja ei ole säästynyt, ehkä niitä ei edes kirjoitettu kerhojen perustamisvaiheessa. Kerhotoiminnasta pidettyjä päiväkirjoja on kuitenkin vuoden 1927 syksystä alkaen.

Tyttökerhoista pidettiin aluksi yhteistä päiväkirjaa, johon kukin kerhonvetäjä kirjasi ylös kerhon nimen ja läsnä olleiden tyttöjen lukumäärän. Vuodesta 1930 alkaen näissä yleisissä päiväkirjoissa saattoi myös olla jokin lyhyt maininta kerhoillan sisällöstä, esimerkiksi käsitöitä, keskustelua, pieniä leikkejä ja hengitysliekkieitä.⁹⁷ Tämä käytäntö jatkui 1980-luvun puolelle saakka. Vuodesta 1926 lähtien useissa kerhoissa pidettiin lisäksi kerhokohtaista päiväkirjaa, jota kirjoittivat kerhoon osallistuneet tytöt vuorotellen. Kerhonpitäjät tarkistivat kirjoitukset ja tekivät niihin myös omia korjauksiaan. Tämä on epäilemättä vaikuttanut merkintöjen sisältöön.

Poikakerhoista tällaisia kerhokohtaisia kertomuksia ei ole. Poikakerhojen osalta pidettiin yhtä yhteistä luetteloa, johon kerhonohtaja kirjasi kerhon nimen, viikonpäivän ja kokoontumisajan sekä osallistujamäärän. Vuoden 1928 maaliskuusta

97 Tyttökerhojen päiväkirja 14.11.1930. HKA.

alkaen poikakerhojen luetteloon kirjattiin myös satunnaisesti huomioita toiminnasta erilliseen sarakkeeseen.

Olen myös hyödyntänyt Helsingissä Kalliolan settlementin arkistossa säilytettyjä niin sanotun Franzenin jengin muisteluita. Lisäksi olen haastatellut yhtä 1930-luvulla tyttökerhossa aloittanutta henkilöä.

Olen käynyt läpi Suomen settlementiliiton arkistossa säilytettävät settlementiliikkeen Yhdyside-lehdet tutkimaltani ajalta. Varsinkin alkuvaiheessa Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran kuukausittain julkaisemaan Yhdyside-lehteen kirjoitti myös opistossa opiskelevia tai Kalliolan toimintaan muuten osallistuvia henkilöitä. Vapaaehtoiset kirjoittajat olivat osallistujien valikoitunutta joukkoa ja he kirjoittivat kokemuksistaan omaehtoisesti.

Työväestön suhtautumista opiskeluun tai uskontoon olen etsinyt myös muista lähteistä, kuten muistitiedoista ja Tampereen Ahjolan settlementiä koskevista julkaistuista muisteluista. Settlementteihin liittyvistä kokemuksista on ollut vaikea löytää esimerkkejä. Suomalaisten työläisten pohdiskelua heidän näkemyksistään työväenopistoissa opiskelusta on ollut niukasti tarjolla. Arkistolähteissä pohdiskelut ovat valikoituneita ja muistitietokannoissa tämäntyyppisestä opiskelusta on vähän aineistoja. Tarkastellessani työväestön ja alempien sosiaaliryhmien yleistä suhtautumista opiskeluun olen verrannut suomalaisia lähteitä myös ulkomaalaisiin lähteisiin. Vaikka yhteiskunnat ovat hyvinkin erilaisia, asenteissa opiskelua kohtaan on samoja piirteitä.

Olen taulukoinut Kalliolan Vapaaopiston kaikkien vuosilta 1920–1939 säilyneiden ilmoittautumislomakkeiden tiedot. Näistä yli 8000 lomakkeesta ilmeneviä tietoja olen ryhmitellyt iän, sukupuolen, osoitteen tai ammatin suhteen. Näistä koonneista olen tehnyt päätelmiä Vapaaopiston opiskelijoista, tavoitteenani selvittää millaisia ihmisiä settlementin toimintoihin tuli mukaan. Olen etsinyt opiskelijoiden mahdollisia sukulaisuussuhteita (samassa osoitteessa asuvia eri-ikäisiä henkilöitä, joilla on sama sukunimi) tai opiskelijoiden keskinäistä yhteisöllisyyttä (samasta katuosoitteesta useita henkilöitä ja perhekuntia mukana Kalliolan toiminnoissa). Näitä päätelmiä olen käyttänyt pohtiessani suostumuksen käsitettä sekä sitä, tuliko settlementin ajatusmaailmasta arkijärkeä toimintaan osallistuneiden keskuudessa.

Olen tutkinut settlementin erilaisia käytänteitä ja kirjattuja keskusteluja pöytäkirjoista, muistioista ja vuosikertomuksista. Olen pyrkinyt havainnoimaan settlementitoimijoiden ja toisaalta opiskelijoina olleiden työläisten ja työläisnaisten asenteita ja ajatustapoja luokittelemalla arkistotekstejä esimerkiksi suostumusta ilmentävien ilmaisuiden avulla.

Vuosikertomuksiin ja kokouspöytäkirjoihin sisältyviä tekstejä olen käynyt läpi etsien teksteistä sitouttamisen rakentumiseen liittyviä sisältöjä, kuten yhteisöllisyyden korostamista, kuria tai itekasvatukseen ohjaamista. Olen kiinnittänyt huomiota myös siihen, kenelle asiakirja on tarkoitettu. Olen verrannut eri lähteissä olevia tietoja toisiinsa, ja miettinyt kuinka hyvin tiedot pitävät paikkansa muun tiedon

nojalla. Olen tarkastellut samaan aikaan sijoittuvia tekstejä verraten vuosikertomuksia, kokouspöytäkirjoja, Kouluhallitukselle laadittuja raportteja, opiskelijoiden tekstejä Yhdysstate-lehdessä, Kalliolan työntekijöiden ilmoittautumislomakkeisiin käsin kirjoittamia huomioita ja kerhoista tehtyjä muistioita.

Olen verrannut vuosi- ja toimintakertomusten tietoja sisäisiin kokouspöytäkirjoihin ja näitä molempia tyttö- ja poikakerhojen päiväkirjoihin samoilta ajanjaksoilta. Olen myös verrannut setlementin taloudesta eri lähteissä esitettyjä tietoja, vuosi- ja toimintakertomuksia, talouskatsauksia ja keskustelupöytäkirjoja. Olen pyrkinyt tarkastelemaan eri lähteissä samoista asioista esiintyviä tietoja kriittisesti. Olen pyrkinyt myös lukemaan rivien välistä eli kiinnittämään erityistä huomiota asioihin, joita ei ole lainkaan käsitelty teksteissä, mutta jotka voidaan havaita, kun aineistoja tarkastellaan kokonaisuutena yhteiskunnallisessa kontekstissaan.⁹⁸ Olen kiinnittänyt huomiota setlementin menettelytapoihin esimerkiksi kokoontumiskäytäntöjen, opiskelijaksi valinnan, juhlien tai kurinpidon suhteen. Olen kiinnittänyt huomiota myös kristillisen symboliikan esiintymiseen setlementin tilojen sisustuksessa.

Pastoraalivallan ilmenemistä jäljittäessäni olen kiinnittänyt erityisesti huomiota setlementin johdon toimintatapoihin ja toteuttamiin käyntänteihin. Olen verrannut toisiinsa lähteissä ilmitulevia menettelytapoja ja kirjallisia tuotoksia, muun muassa Sireniuksen päiväkirjoissa kirjoittamia huomiota ja setlementissä pidettyjen kokousten pöytäkirjoja.

Suostumuksen käsitteen olemusta tarkastellessa erityisesti tyttökerhojen päiväkirjat ovat olleet hyödyllisiä lähteitä. Olen teemoitellut kerhotyttöjen kirjoittamista selostuksista kerhoissa käsiteltyjä aiheita sekä tyttöjen suhtautumista niihin.

Olen myös pyrkinyt etsimään aineistoista vihjeitä ja johtolankoja.⁹⁹ Olen yhdistellyt useista eri lähteistä saatuja tietoja ja tarkastellut kriittisesti eri lähteiden muodostamaa kuvaa. Olen kiinnittänyt erityistä huomiota siihen kuinka hyvin yksittäisessä tekstissä esiintyvät asiat pitävät paikkansa kun niitä vertaa muissa teksteissä samoista aihepiireistä esitettyihin asioihin. Näin toimimalla olen pyrkinyt muodostamaan kokonaiskuvaa Kalliolan setlementin toiminnasta.

1.5 Tutkimuksen rakenne

Tutkimukseni aluksi taustoitan tutkimustani, esittelen setlementtiliikkeen syntyä ja leviämistä, aiheeseen liittyvää aikaisempaa tutkimusta sekä selvitan tutkimukseni teoreettisia lähtökohtia. Esittelen tutkimuskohteeni ja -tehtäväni. Edelleen kuvaan lähteiden käyttöäni sekä sitä, miten olen tutkimustani tehnyt. Luvussa Setlementti-työn tausta ja alkua Suomessa (2) kuvaan sitä historiallista tilannetta, jossa Suomen

⁹⁸ Ågren 2018, 45, 62–64.

⁹⁹ Tästä esim. Ginzburg 1996, 64–65, 74–75.

setlementtiliike sai alkunsa. Tarkastelen myös setlementtiliikkeen kristillishenkisiä sekä kansanvalistushenkisiä edeltäjiä ja esittelen Kalliolan setlementin sekä Kalliolan Vapaaopiston. Tämä muodostaa lähtökohdan varsinaiselle tutkimusongelman tarkastelulle.

Luvussa Kalliolan Vapaaopiston ja Helsingin työväenopiston kilpailu (3) vertaan samalla alueella samaan aikaan toimineita työväenopistoa ja Vapaaopistoa keskenään, opistot kilpailivat samantyyppisellä toiminnalla samasta osallistujakunnasta. Luvussa Kalliolan toiminnan resurssit (4) siirryn käsittelemään setlementin konkreettista sijaintia työläiskaupunginosassa, toiminnan rahoitusta sekä henkilöresursseja. Luvussa Kalliolan toimintamuodot (5) tarkastelen, mitä muotoja Kalliolan setlementin harjoittama sivistystyö sai ja tarkastelen osallistujien omaksuttavaksi tarkoitettua sivistyksen sisältöjä ja sitä, miten niitä oppijoille välitettiin. Tarkastelen myös kristillisyyteen liittyviä toimintamuotoja.

Luvussa Lasten ja nuorten kerhotoiminta (6) siirryn käsittelemään Kalliolan setlementin muun toiminnan pohjana olevaa lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa kerhotoimintaa, joka toimi setlementin tekemän sivistystyön perustana ja tuotti osallistujia muihin Kalliolan toimintamuotoihin. Luvussa Vapaaopiston opiskelijat (7) selvitan Vapaaopiston toiminnassa mukana olleiden aikuisten osallistujaprofilia ja siinä tapahtuneita muutoksia. Luvussa Suostumus ja sitouttaminen (8) kuvaan toimintaan osallistuneiden valikoitumista ja valikoimista sekä heidän sitoutumistaan setlementissä tehtävään työhön. Kuvaan myös toiminnan valvontaan sekä kuriin ja rangaistuksiin liittyviä asioita. Käsittelem toimintaa myös yhteisöllisyyden näkökulmasta. Lopuksi tarkastelen keskeyttämisä. Viimeisessä luvussa (9) kokoan tekemäni johtopäätökset ja tutkimukseni tulokset.

2 SETTLEMENTTITYÖN TAUSTA JA ALKU SUOMESSA

Englannin settlementiliikkeen perustana oli ollut alkuvaiheen toimijoiden kristillinen vakaumus. Myös Suomen settlementiliikkeen alkuhistoriaan liittyy ajatus kristillisyyden toteuttamisesta käytännön työssä. Vaikka toiminnan malli perustuikin Toynbee Hallissa toteutettuun settlementityöhön, Lontoossa vuosina 1908–1912 työskennellyt Sirenus oli erityisen vaikuttanut vuonna 1894 perustetun Robert Browning-setlementin toiminnassa ilmenevästä avoimesta kristillisyydestä. Sigfrid Sireniusta puhutteli tämän settlementin uskonnollinen ja sosiaalinen työ¹⁰⁰, jonka tarkoituksena oli ”ruumiillistaa jossain määrin Kristuksen monitahoista naapuruiden henkeä” (the embodiment in some degree of the manifold neighbourliness of the Christ).¹⁰¹ Robert Browning-setlementissä uskonto oli hyvin avoimesti ja näkyvästi esillä.¹⁰²

Sigfrid Sireniukseen vetosi Ison-Britannian settlementiliikkeessä erityisesti työväenliikkeen ja kristinuskon yhdistäminen. Independent Labour Partyn perustaja ja johtaja James Keir Hardie oli tehnyt Sireniukseen voimakkaan vaikutuksen. Sirenus kuvasi muistelmissaan Lontoon Albert Hallissa syksyllä 1910 pidettyä työväenliikkeen kokousta, jossa Hardie oli puhujana ja joka aloitettiin virrenveisuulla.¹⁰³ Hardie ei pitänyt työväenliikettä kristinuskon vihollisena, vaan uskontoon myönteisesti suhtautuvana liikkeenä, joka pyrki ohjaamaan anglikaanista kirkkoa alkukirkon maailmaan. Ajatuksella Jumalan valtakunnasta maan päällä oli keskeinen asema Hardien ajattelussa, ja juuri se vetosi Sireniukseen.

Sisällissodan jälkeinen tilanne Suomessa oli kuitenkin aivan erilainen kuin Sireniuksen näkemässä Isossa-Britanniassa. Kalliolan toiminnassa kristillisyydellä oli tärkeä osa, mutta vuoden 1918 jälkeisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa kaikkea settlementin toimintaa ei voitu avoimesti mainostaa ulospäin uskonnollisena. Se olisi saattanut vaikuttaa rahoitukseen ja mahdollisesti karkottanut osan osallistujista. Settlementti tavoitteli työväestöä laajemmin, ei vain niitä, jotka olivat jo kirkon toimintojen piirissä. Näin ollen Suomeen tuotiin Toynbee Hallin tapaan sivistystyötä korostava settlementti. Suomessa sosiaalisten settlementtien tehtäviä kuului valtiolle ja kunnille.

---

100 Sirenus 1953, 389–390.

101 Eighteen years in the Central City Swarm 1912, 15.

102 Robert Browning -setlementin johtajan, Herbert Steadin työtä innoittivat erityisesti kristillisten sosialistien näkemykset.

103 Sirenus 1953, 302–303.

Setlementtiliike oli Englannissa ideologisesti lähellä kristillistä sosialismia. Kristillisten sosialistien näkemysten mukaan yhteiskunnalliset ongelmat johtuivat puutteellisesta sivistyksestä. Kristilliset sosialistit painottivat eri yhteiskuntaluokkien välistä vuoropuhelua.¹⁰⁴ Aate pyrki siis yhdistämään sosialismin ja kristinuskon periaatteita. Toisin kuin Isossa-Britanniassa kristillinen sosialismi ei ollut saanut Suomessa laajaa kannatusta. Tosin heti suurlakon jälkeen 1905 syntynyt kristillinen työväenliike pyrki muodostamaan vastavoimaa sosialistiselle työväenliikkeelle. Vuonna 1906 kristillisten työväenyhdistysten kattojärjestöksi perustettu Suomen Kristillisen Työväen Liitto pyrki yhdistämään kristillisen vakaumuksen ja työväenliikkeen yhteiskunnalliset pyrkimykset. Kirkon tavoit se vastusti kirkon ja valtion liiton purkamista, koska se katsoi yhteiskunnallisen uudistamisen nimenomaan edellyttävän kirkon ja valtion välistä yhteistyötä.¹⁰⁵

Kirkolliset piirit tukivat aluksi aktiivisesti Suomen Kristillistä Työväen Liittoa, jonka toimintaan papistoa osallistui. Markku Heikkilän mukaan myöhemmin kirkon piirissä koettiin luokkatietoisten näkemysten korostuneen liikaa liikkeen työläisjohtajien keskuudessa ja näin ollen papisto veti tukensa pois. Hannu Soikkasen mukaan puolestaan liikkeen johtoasemissa oli henkilöitä, joiden näkemykset olivat voimakkaasti konservatiivisia ja koko liikkeen linja oli hapuilevaa ja selittelevää.¹⁰⁶ Kirkollisissa piireissä oli myös niitä, jotka kyllä vastustivat ateistis-materialistista sosialismia mutta tukivat työväen sosiaalisen aseman parantamista. Kristillinen Työväen Liitto pääsi eduskuntaan vuonna 1907, enimmillään sillä oli kaksi edustajapaikkaa. Liiton poliittinen toiminta jatkui vuoteen 1922 saakka, minkä jälkeen se lopetti toimintansa. Kristillisestä Työväen Liitosta ei tullut merkittävää tekijää Suomen poliittisessa kentässä eikä kristillisestä työväenliikkeestä tullut Suomessa kumppania settlementtiliikkeelle.¹⁰⁷

Suomessa kirkon huoli siitä vieraantuneiden määrän kasvusta sekä kirkon asemasta ja tehtävästä yhteiskunnassa oli johtanut sisälähetysseuran perustamiseen vuonna 1905.¹⁰⁸ Luterilainen valtionkirkko oli jo 1800-luvun lopulla aloittanut sisälähetystyön, jonka tekemällä diakoniatyöllä se pyrki auttamaan sosiaalisista ongelmista kärsiviä ihmisiä. Kirkon huoli tulevaisuudestaan liittyi läheisesti sosiaalisen kristillisyyden nousuun 1910-luvulla. Nuorkirkollinen ryhmä, johon Sigfrid Sireniuskin kuului, näki yhteiskunnalliseen kysymykseen reagoimisen avainkysymykseksi tavoitteessa saavuttaa työväestö takaisin kirkon piiriin. Vuonna 1896 perustettu Teologinen lauantaiseura ajoi teologisesta vanhoillisuudesta luopumista ja painotti seurakuntatietoisuutta ja sisälähetystä. Seura esitti 1900-luvun alkuvuosina, että

104 Kelly 1962, 183–185; Simon 1965, 72.

105 Murtorinne 1995, 36; Markkola 2002, 91.

106 Heikkilä 1977, 159; Soikkanen 1961, 309–310.

107 Veikkola 1977, 29–30; Veikkola 1977, 29–30; Soikkanen 1961, 309.

108 Murtorinne 1995, 68–69.

kirkolla oli moraalinen velvollisuus yrittää ratkaista yhteiskunnan ongelmia, ja he antoivat tukensa työväen sosiaalisen aseman parantamiselle.¹⁰⁹

Suomessa valtionkirkko oli kiinnostunut omasta asemastaan yhteiskunnallisena vaikuttajana. Vuoden 1913 kirkolliskokouksessa oli pohdittu myös kirkon säilymistä kansankirkkona. Vuonna 1945 kirkkoherra Antti William Kuusisto kirjoitti, että Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran syntyäikaan, siis settlementin toimintaa kehiteltäessä, kirkon piirissä oli tunnettu huomattavaa levottomuutta ”kansan uskonnollisen ja siveellisen tilanjohdosta”.¹¹⁰ Yhteiskunnan maallistuminen ja sosialistiset aatteet herättivät 1900-luvun alussa kirkon piirissä erityistä huolta. Poliittisen työväenliikkeen piirissä oli esitetty useita kirkkoa huolestuttavia vaateita.

Suomessa kirkko katsoi settlementityön alkaneen kirkon tekemän yhteiskunnallisen työn piirissä ja olevan osa kirkon sisälähetystyötä. Eino Murtorinne toteaa Suomen luterilaisen kirkon historiaa käsitellessään settlementiliikkeen syntyneen osana kirkon toimintaa. Myös Erkki Kansanaho näkee asian samalla tavalla. Hän laskee kirkollisen toiminnan Sörnäisissä 1920-luvulla käsittäneen Nuorten Miesten Kristillisen Yhdistyksen, Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen ja kristillis-yhteiskunnallisen työkeskus (settlementi) Kalliolan toiminnan.¹¹¹ Kirkon piirissä Kalliolan toiminta miellettiin samantapaiseksi kuin muiden kirkollisia piirejä lähellä olevien yhdistysten toiminta. Muita tällaisia yhdistyksiä olivat esimerkiksi vuonna 1873 perustettu Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys, vuonna 1875 perustettu Suomen Merimieslähetysseura sekä vuonna 1883 perustettu Helsingin Kaupunkilähetys.

Suurlakon 1905 jälkeen toiminta kirkollisissa yhdistyksissä lisääntyi ensin voimakkaasti, mutta vuoden 1917 jälkeen kiinnostus näitä yhdistyksiä kohtaan hiipui. Kiinnostuksen vähenemisestä huolimatta kirkollisten yhdistysten toiminta hyödytti kuitenkin sekä kirkkoa että näitä yhdistyksiä. Kirkon uudistustyö kanavoitui kirkollisten yhdistysten kautta ja myöhemmin seurakunnat omaksuivat yhdistyksissä käytettyjä toimintamalleja, esimerkiksi pyhäkoulut, nuorisotyö ja sosiaalinen toiminta.¹¹² Kirkko sai vaikutteita settlementin uusista työmuodoista ja omaksui niitä omaan käyttöönsä. Monet settlementiliikkeen johtohahmoista olivat tai olivat olleet kirkon työntekijöitä.

Osa ylemmistä luokista oli jo alkanut suhtautua kriittisesti kirkon oppeihin, nyt oli vaarana, että myös työväestö alkaisi vieraantua kirkosta. Kirkko oli huolissaan omasta asemastaan ja uskonnonvastaisista mielipiteistä sekä kansan luopumisesta uskonnollisista arvoista ja käsityksistä. Voimakas kirkonvastaisuus pakotti kirkon

109 Markkola 2002, 90–91; Larkio 1969, 6; Veikkola 1977, 29.

110 Kuusisto 1945, 309.

111 Kansanaho 1964, 22.

112 Murtorinne 1995, 176, 179–182; Heikkilä 1977, 163.

itsetutkiskeluun ja uudelleenarviointiin.¹¹³ Pertti Haapala tulkitsee sisällissodassa kirkon ja muiden yhteiskunnan järjestystä ylläpitäneiden instituutioiden menettäneen legitimitettiin ja toimintakykyään.¹¹⁴

Kirkko suhtautui Sigfrid Sireniuksen toimintaan varovaisen myönteisesti, mutta hänellä ei ollut takanaan selvää kirkon tukea. Sirenius koettiin kirkon piirissä uudistusmieliseksi. Sirenius suhtautui myönteisesti sosialidemokraattiseen työväenliikkeeseen ja tästä syystä kristillinen työväenliike puolestaan suhtautui kielteisesti Sireniukseen. Sirenius kritisoi kirkkoa, joka hänen mukaansa oli ”suuresta määrin menettänyt *todellisen kosketuksen* kansan elämän kanssa”. Hänen mukaansa papin työstä puuttuu ”personallinen piirre”, nämä eivät riittävän oma-aloitteisesti olleet yhteydessä ihmisiin, vaan odottivat että heidät kutsutaan paikalle.¹¹⁵ Elämäkertojen ja historiikkien tai arkistolähteiden pohjalta on vaikeaa saada selville, miten suuria näkemyserot kirkon virallisen linjan kanssa olivat. Historiikit esittävät asian ylimalkaisesti ja Sireniuksen omat päiväkirjamerkinnot ovat varovaisia.

Settlementtityössä pyrittiin käyttämään samoja työmuotoja, joita kirkolla oli käytössään. Erkki Kansanaho liittää myös settlementin toiminnan ajatukseen sosiaalisesta vastuuntunnosta, joka on johtanut kirkollisen diakonia- ja sisälähetystyön tehostumiseen.¹¹⁶

Teologisessa mielessä Suomen settlementiliikkeen toiminnan taustalla oli kiliasminen¹¹⁷ ajatus Jumalan valtakunnasta maan päällä. Tähän sisältyi ajatus paremmista ajoista maallisen elämän aikana, kunhan yhteiskunnalliset ongelmat saadaan poistetuksi.¹¹⁸ Sirenius oli saanut jo opiskeluaikoinaan merkittäviä vaikutteita kirjailija Viktor Rydbergiltä, jolle kristillisen uskon perusta oli maanpäällinen Jumalan valtakunta.¹¹⁹ Rydberg näki kristinuskon yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisijana. Rydbergin runo ”Den nya Grottesången” sisälsi teollistumisen kritiikkiä ja voimakasta kristillissosiaalista julistusta siitä, kuinka Jumala rankaisisi vähäosaisten sortajia näiden tekemien vääryyksien vuoksi.¹²⁰ Rydbergin runon tekstin mukaan työläisten massojen yhdessä pitämiseksi tarvittaisiin idealistisia uskonnollisia voimia. Runon mukaan tieteelliset positivistit ja ateistit, jotka uskovat utopioihin enemmän kuin Jumalaan joutuvat puolustuskannalle, koska silloisten sosialistijohtajien valitsema

113 Murtorinne 1977, 9.

114 Haapala 2009, 17.

115 Sirenius 1919, 23–24.

116 Kansanaho 1964, 65.

117 kiliasmi, Ilmestyskirjaan perustuva usko tuhatvuotiseen valtakuntaan, jonka mukaan Jumalan täyttä herruutta maailmassa edeltää osin maallinen, osin ylimaallinen välitila. Myös millennialismi, usko Ilmestyskirjan tuhatvuotiseen valtakuntaan tai sen odotus ja toiminta siihen tähdäten (Sivistyssanakirja 2001).

118 Ajo 2003, 7–8. Ajo 2017, 1.

119 Sirenius 1953, 132–135; Ajo 2017, 38–42.

120 Ajo 2017, 39.

ateismin tie johtaisi tuhoon.¹²¹ Sireniuksen teologiseen ajatteluun perehtynyt Martti Ajo katsoo, että Rydbergin ajatus Jumalan valtakunnasta vahvisti Sireniuksen omia käsityksiä maanpäällisestä Jumalan valtakunnasta.¹²²

Setlementtiliike aloitti työväestölle suunnatun toimintansa Helsingissä, jonka väestökehityksessä näkyivät 1800-luvun jälkipuolella alkaneet teollistuminen ja kaupungistuminen. Yleiseurooppalaiset 1800-luvun yhteiskunnalliset muutokset koskivat myös Suomea. Suomen talouskasvu oli voimakasta sotien välisenä aikana ja teollisuudella oli suurin panos talouskasvussa. Palveluammatit yleistyivät, naiset tulivat työmarkkinoille. Muuttoliike kaupunkiin oli voimakasta. Vaikka teollistuminen tapahtui Suomessa myöhemmin kuin muualla läntisessä Euroopassa, teollisuustyöväestön määrä kasvoi. Työväestöstä oli tulossa poliittinen voima. Työväenliike oli voimistumassa ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan aikoihin. Pohjaa liikkeen voimistumiselle loivat myös Suomessa teollisuuden työntekijöiden aseman ja siinä olevien epäkohtien tiedostaminen.¹²³

Perti Haapala kirjoittaa 1800-luvun ja 1900-luvun teollistumisen aikaan vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen olleen ikään kuin ”ylhäältä annettu” ja jokaisen tuli pysyä sillä paikalla mihin oli syntynytkin. Ero näytti luonnolliselta, toiset syntyivät ylemmäksi ja toiset alemmaksi ja näin kuuluikin olla. Eri ihmisryhmiä erottivat tavat, tavarat, pukeutuminen, liikkuminen, syöminen ja asuminen.¹²⁴ Ylemmät luokat kokivat oikeudekseen ja jopa velvollisuudekseen sivistää alempia luokkia.

Sisällissota sai aikaan uuden jyrkän jaon juuri vastaitsenäistyneeseen maahan. Suomen setlementtiliikkeen alkua osui sisällissodan jälkeiseen aikaan, jolloin kansallisen eheytyksen ajatusta sekä vuoden 1918 tapahtumien toistumisen estämistä pidettiin ensisijaisena tavoitteena. Koulutus ja sivistystoimet heijastelivat voittajapuolen arvomaailmaa. Vain vähän kouluja käyneen tai kokonaan käymättömän aikuisväestön sivistämistä pidettiin tärkeänä. Pelkkien materialististen epäkohtien korjaaminen nähtiin riittämättömäksi.¹²⁵ Tällaiseen näkemykseen perustui osaltaan myös setlementtiliikkeen kiinnostus sivistystyön aloittamiseen.

Sivistystoimintaa harjoitettiin myös työläisten omilla yhdistyksissä. Työväenyhdistyksissäkin sivistystä olivat jakamassa koulutusta saaneet ylempiin luokkiin kuuluvat henkilöt. Helsingin työväenyhdistys perustettiin vuonna 1883 ja Työväen sivistysliitto vuonna 1919.¹²⁶ Helsingin työväenyhdistyksen ensimmäisessä kokouksessa yhdistyksen puheenjohtajana toiminut huonekalutehtailija Viktor von Wright korosti, että parempiossaisten velvollisuutena on:

121 Rydberg 1996 (1891), 151–185.

122 Ajo 2003, 25–31.

123 Valtonen 2018, 12; Saaritsa 2019, 48.

124 Soikkanen 1961, 10–11; Haapala 1995, 100.

125 Kannisto 2016, 11, 203.

126 Karjalainen ja Toiviainen 1984, 42–45; Huuhka 1969, 29.

”koroittaa ja vahvistaa työväen luokkaa, kaikin tavoin edistämällä säännöllisyyttä, säästäväisyyttä, sopua ja hyvää oloa, koulunkäyntiä, sanomalehtien lukemista, esitelmien kuuntelemista ja tietojen etsimistä kirjoista ja keskusteluista [...] Tämä harrastus on äärettömän tärkeä senkin puolesta, että työväki ei voi toivoa valtiollisten oikeuksien saavuttamista ennen kuin sen sivistys on kohonnut ja se on saanut oppia yhdys-elämästä – tästä valtiollisen toimen koulusta – jossa kansalaiset kasvataan julkista elämää varten”.¹²⁷

Sivistys liitettiin siis kansalaiseksi kasvamiseen. Wrightiläisen työväenliikkeen piirissä oli pyritty korjaamaan työväestön olosuhteita ja edistämään äänioikeuden laajenemista ja samalla estämään sosialismin juurtuminen maahan.¹²⁸ Työväenyhdistyksissä keskiluokan työväestöön kohdistama sivistystyö käsitti perinteisesti esitelmää, luku- ja puhujaseuroja, laulukuoroja sekä näytelmä- ja lausuntaryhmiä. Jo 1880-luvulla esimerkiksi Helsingin työväenyhdistys järjesti kansantajuisia luentokursseja, joilla luennoitsijoina toimi asiantuntijoita. Työväenyhdistykset järjestivät myös jalostavia huvitilaisuuksia, kansanjuhlia ja iltamia, joilla kerättiin rahaa yhdistysten toimintaan.¹²⁹ Vaikka työväen sivistäminen oli ns. porvarillisten voimien käsissä, sisällissodan jälkeinen työväenliikkeen kahtiajako toi mukanaan myös kommunistista nuorisokasvatusta nuorisoliiton parissa.¹³⁰

Valistusprosessien ytimessä olivat työväestöön kuuluvat, ja heidän sivistämisesään korostuivat erityisesti itsekasvatus ja moraalisen itsekurin säätely.¹³¹ Muutamiin kaupunkeihin ja teollisuuspaikkakunnille oli perustettu maaseudulla yleisiä nuorisoseuroja, jotka kiinnostivat etupäässä alemmaa keskiluokkaa, käsityöläisiä ja ammattimiehiä. Itsekasvatusta yritettiin edistää monin tavoin. Helsinkiin oli perustettu kaupunginkirjasto vuonna 1860.¹³² Vuonna 1907 syntynyt Kotikasvatusyhdistys pyrki sääntöjensä mukaan toimimaan kotikasvatuksen hyväksi lähettämällä puhujia, toimittamalla julkaisuja, toimeenpanemalla oppi- ja harjoituskursseja kotikasvattajille sekä ylläpitämällä lastenkoteja.¹³³

Helsingin väkiluvun kasvu oli 1800-luvun puolivälistä lähtien ollut voimakasta. Helsingin väkiluku yli nelinkertaistui vuosien 1870 ja 1910 välisenä aikana.¹³⁴

127 Kertomus Helsingin työväenyhdistyksen toiminnasta vuonna 1884, 14–16.

128 Soikkanen 1961, 22, 27.

129 Huuhka 1990, 24, 29.

130 Aatsinki 2016, 134–135.

131 Lang 2011, 18.

132 Karjalainen ja Toiviainen 1984, 51.

133 Kotikasvatusyhdistyksen säännöt §1, lainaus Parjo 2003, 32.

134 Helsingin tilastollinen vuosikirja 1910, 64 (taulukko 39). Todellinen ja kaupungissa asuva väestö väenlaskujen mukaan vuosina 1870–1910. Tilastoa tarkasteltaessa on otettava huomioon, että väkiluvun määrä vaihtelee eri tilastoissa, mutta kaikki osoittavat väkiluvun kasvaneen nopeasti.

Muuttaminen maalta kaupunkeihin oli vilkastunut 1800-luvun loppupuolella, jolloin maaseudun väestöä tuli kaupunkeihin paremman toimeentulon toivossa, kun suurista nälkävuosista oli toivuttu. Muuttovapautta ja elinkeinovapautta koskevat lainsäädäntötoimet helpottivat muuttoliikettä entisestään.¹³⁵ Asutusta oli alkanut levitä Pitkäsillan pohjoispuolen asemakaavoittamattomille alueille jo 1800-luvun lopulla.¹³⁶ Erityisen nopeaa asukasmäärän kasvun aikaa oli 1900-luvun alku ja 1920-luvun lopun korkeasuhdanne. Kaupunkeihin muutti 1920-luvulla yli 100 000 henkeä, ja lähes puolet tästä muuttovirrasta suuntautui Helsinkiin. Lisääntyvät työmahdollisuudet houkuttelivat väkeä pääkaupunkiin ja työttömyysaikoina muuttoliike taas tyrehtyi.¹³⁷ Helsingissä asui henkikirjoitetun väestön määrän mukaan naisia enemmän kuin miehiä, vuonna 1900 noin 55 prosenttia ja vuonna 1939 jo noin 58 prosenttia.¹³⁸

Setlementille tarjoamalle toiminnalle näytti siis olevan riittävästi väestöpohjaa, mutta setlementin perustajilla ei ollut varmaa käsitystä siitä, kuinka laajalti sen käynnistämästä toiminnasta oltaisiin kiinnostuneita. Setlementin aloittaessa sivistystyötään toimijat eivät osanneet ennakoida kiinnostuneiden lukumääriä. Helsingin suomenkielinen työväenopisto oli aloittanut Kallion alueella jo vuonna 1914 ja sillä oli vakiintunut asema työväestön opiskelupaikkana. Kalliolan Vapaaopisto tavoitteli samaa kohderyhmää mukaan omaan toimintaansa.

2.1 Setlementtien kristillishenkisiä edeltäjiä

Taistelu varsinkin lasten ja nuorten kasvatuksesta oli keskeistä vuoden 1918 sisällissodan jälkeisessä Suomessa.¹³⁹ Setlementin lisäksi useat muutkin järjestöt pyrkivät tekemään nuorista vastuuntuntoisia yhteiskuntakelpoisia kansalaisia samantapaisilla menetelmillä kuin setlementti. Osittain ne tavoittelivat samoja nuoria. Seija-Leena Nevala toteaa erityisesti suojeluskuntien nuorisojärjestöjen saaneen sotien välisenä aikana toimintaansa mukaan myös työläis- ja vasemmistotaustaista nuorisoa. Nämä järjestöt pyrkivät muodostamaan eräänlaisen saman katon alle kootun suurperheen, kansakunnan pienoiskoossa. Nuorisoa pyrittiin kasvattamaan isänmaallisuuteen, maanpuolustustaitoon ja perheen merkityksen korostamiseen. Kasvatusihanteiden mukaan pojista pyrittiin kasvattamaan kuriin tottuneita, siveellisesti vahvoja,

---

135 Markkola 1994, 26.

136 Helsingin tilastollinen vuosikirja 1910, 65 (taulukko 40). Todellinen väestö, ryhmitettynä siviilisäädyn ja sukupuolen mukaan vuosina 1870–1910.

137 Åström 1956, 19.

138 Hannikainen 2004, 39; Helsingin tilastollinen vuosikirja 1942/43, 37 (taulukko 31).

139 Kaarninen 2003, 217–218.

velvollisuudentuntoisia sekä fyysisesti voimakkaita ja urheilullisia.¹⁴⁰ Maanpuolustusjärjestön piirissä pidettiin pikkulotta- ja suojeluskuntaoikatoimintaa parhaina vastavoimina vasemmiston ja erityisesti kommunistien aktiiviselle nuorisotyölle.¹⁴¹ Myös partioliikkeen toiminnassa oli mukana työläisnuoria,¹⁴² vaikka erityisesti se sai mukaansa kaupunkien oppikoululaisia. Poliittinen vasemmisto arvosteli partio-toimintaa sen sotilaallisuudesta, isänmaallisuudesta ja uskonnollisuudesta, tosin hyväksyttävääkin piirteitä partiosta löytyi, kuten tehokkaat kasvatusmenetelmät, yleisinhimilliset ihanteet ja yleinen toimeliaisuuden, kekseliäisyyden sekä reippauden kehittäminen.¹⁴³

Setlementtiliikkeen Suomeen tuloa olivat pohjustaneet erilaiset setlementtejä muistuttaneet kokeilut, jotka saivat yleensä alkunsa jonkun yksittäisen henkilön aloitteesta. Pestalozzi-Fröbel-Hausissa Saksassa opiskellut Hanna Rothman perusti 1880-luvun alussa yksityisen kansanlastentarhan Lapinlahdenkadulle, mistä se siirtyi vuonna 1890 Sörnäisiin. Toimintaansa varten lastentarha sai Helsingin kaupungilta ensimmäisen määrärahan maaliskuussa 1888. Rothmanin lastentarhaan otettiin työläisluokan alaikäisiä lapsia. Kaupunki rahoitti toimintaa, jonka tarkoituksena oli saada työväestön lapset mahdollisimman varhain kasvatettaviksi ja tarjota heille ”tarkoituksenmukaista askarrusta”.¹⁴⁴

Sami Uusi-Rauva ja Jarmo Peltola pitävät tätä lastentarhatoimintaa ensimmäisenä setlementtijaatuksen toteuttamisena Suomessa. Uusi-Rauva kutsuu lastentarhatoimintaa setlementti-innovaation toteuttamiseksi.¹⁴⁵ Lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa työtä pidettiin setlementissä erittäin tärkeänä. Mitä nuorempina lasten ajatusmaailmaan pystyttäisiin vaikuttamaan, sen parempi. Lastentarhatoiminta kuitenkin kohdistui vain lapsiin, kun taas myöhemmille setlementeille oli olennaista kaikkiin ikäluokkiin kohdentuva laaja toimintojen kirjo.

Varsinaisesti ensimmäisenä setlementtitoiminnan muotona Suomessa pidetään 1800-luvun lopulla syntyneitä kansankoteja. Ensimmäisen kansankodin, Sörnäisten Kansankodin, perustaja oli Alli Trygg.¹⁴⁶ Vihtori Karpio mainitsee Tryggin työn vaikuttimeksi kutsumustietoisuuden, jota ohjasi henkilökohtainen kristillinen usko.¹⁴⁷ Trygg oli käynyt Tammisaaren nelivuotisen ruotsinkielisen kansakoulunopettajaseminaarin ja vuodesta 1880 Trygg toimi alakansakoulun opettajana Lapinlahdenkadun varrella Helsingissä, samassa talossa kuin Hanna Rothmanin lastentarha.

¹⁴⁰ Nevala 2003, 345–349.

¹⁴¹ Kotioja 2014, 49; Nevala 2003, 349.

¹⁴² Työmies 21.4.1911.

¹⁴³ Paavilainen 2010, 52–53; Paavilainen 1989, 26.

¹⁴⁴ Peltola 2009, 15 ; Uusi-Rauva 2008, 9.

¹⁴⁵ Uusi-Rauva 2008, 9.

¹⁴⁶ Alli Trygg alkoi käyttää nimeä Trygg-Helenius avioituttuaan vuonna 1897 kansansivistysmies Matti Heleniuksen kanssa.

¹⁴⁷ Karpio 1960, 189.

Suurimman osan opettaja-ajastaan hän kuitenkin opetti Sörnäisissä niin sanotussa Suruttomain villassa olleessa kansakoulussa Itäisen Viertotien varrella.¹⁴⁸ Trygg oli kiinnostunut kansan sivistämiseen liittyvistä kysymyksistä ja puhui mielellään naisten oikeuksista, sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta ja raittiusaatteesta. Hän osallistui myös aktiivisesti näitä aatteita ajavaan yhdistystoimintaan.

Matkustaessaan Englannissa ja Yhdysvalloissa vuonna 1887 tutustumassa naisasiaan ja muihin sosiaalisiin kysymyksiin Trygg oli tutustunut myös settlementitoimintaan. Englannin settlementtien lisäksi hän sai vaikutteita Yhdysvalloista, missä hän innostui merkittävästi raittiusaatteesta.¹⁴⁹ Suomeen palattuaan Trygg perusti ensin Helsinkiin vuonna 1889 kansankeittiön, jonka toimintaa laajennettiin seuraavana vuonna. Keittiön perustamista varten hän oli saanut koottua varoja yleisellä keräyksellä. Tarvittavan lisärahoituksen hankkeelleen hän sai valtiolta ja kaupungin anniskelu-yhtiön voittovaroista.¹⁵⁰

Toiminnan laajennuttua tuloksena oli syksyllä 1890 Helsingin Sörnäisiin, Itäiselle Viertotielle, nykyisen Hämeentie 24 kohdalle, perustettu Sörnäisten Kansankoti. Kansankodin perustamista varten Trygg oli saanut valtionlainan ja Helsingin kaupunginvaltuusto luovutti tontin hänen käyttöönsä.¹⁵¹ Tämäntapaisia hankkeita avustettiin julkisista varoista, koska ne pyrkivät yhteiskuntarauhan säilymiseen ja niiden toivottiin ehkäisevän yhteiskuntajärjestystä uhkaavien aatteiden leviämistä. Trygg rahoitti Sörnäisten Kansankodin toimintaa myös antamalla itse yksityisopetusta. Trygg kannatti voimakkaasti raittiusaatetta. Saadakseen työläiset muuttamaan juomatapojaan raittiimpaan suuntaan, siis pitääkseen työläiset poissa kapakoista, hän perusti kotikaljapanimon Kansankodin yhteyteen. Kotikaljan myynnillä myös tuettiin Kansankodin taloutta.

Iltaisin Kansankodissa vietettiin musiikki- ja näytelmäiltoja. Papisto piti Kansankodissa hartaushetkiä ja siellä toimi myös lastentarha ja kirjasto. Vuosina 1890–1905 Kansankodin puitteissa toimi useita ammatti- ja työväenyhdistyksiä. Sörnäisten Työväenyhdistys jopa perustettiin Kansankodissa vuonna 1894. Kansankodissa toimi myös alusta alkaen osuuskauppa ja raittiita halonhakkaajiaakin Kansankoti välitti.¹⁵² Tryggin vaikutuksesta kansankotitoiminta laajeni myös Hermannisiin ja Oulunkylään.

Uno Stadiuksen mukaan kansankodin tärkein tehtävä oli valistuksen jakaminen kaikille yhteiskunnan osille. ”Tiedon lahjaa on parempiosaisten tarjottava niille,

148 Karpio 1960, 16–21, 38.

149 Karpio 1960, 52, 56–57, 66–67; Stadius 1929, 50.

150 Karpio 1960, 69, yleinen keräys tuotti 1000 markkaa ja valtiolta ja kaupungin anniskelu-yhtiöiltä avustusta saatiin 4000 markkaa.

151 Karpio 1960, 69–71, 76–78.

152 Stadius 1929, 81; Karpio 1960, 80–82; Gilchrist – Jeffs 2001, 75.

joilta tämä puuttuu”,¹⁵³ kuten yleinen näkemys opista osaksi päässeiden velvollisuudesta kuului.¹⁵⁴ Kansankodissa opetettiin työläisille puutteellisiksi jääneitä perustaitoja, kuten luku-, kirjoitus- ja laskutaitoa. Osa opetuksesta tähtäsi suoraan ammatillisten valmiuksien parantamiseen, kuten konepiirustus, rakennuspiirustus tai vapaalla kädellä piirtäminen. Osa opettajista oli ammattinsa asiantuntijoita. Muissa aineissa opetuksesta huolehtivat yliopisto-opiskelijat. Opetustyöstä ei maksettu palkkaa. Kansankotien opintotoimintaa järjestettiin Helsingin kaupungin, Kansanvalistusseuran ja Helsingin Työväenyhdistyksen taloudellisella tuella. Esimerkiksi syksyllä 1895 suomenkielisillä kansanopistokursseilla Palokunnantalolla ja Sörnäisten Kansankodissa oli yhteensä noin 1000 osallistujaa. Tarkempia tietoja osallistujista ei ole saatavilla. Kosti Huuhka on liittännyt Kansankodissa järjestetyt kansanopistokurssit kansanopistojen laajenemispyrkimyksiin maaseudulta Helsinkiin.¹⁵⁵ Kansanopistokurssien tuli olla kristillisiä hengeltään. Kristillisyytensä puolesta kansanopistokurssit sopivatkin hyvin Kansankodin ohjelmaan. Kansankodeilla oli kuitenkin enemmän toimintamuotoja kuin kansanopistoilla. Kansankodit pyrkivät kokonaisvaltaiseen työläisen elämän haltuunottoon, vaikka niiltä puuttuikin sisäoppilaitosominaisuus.

Alli Tryggin toimintaa setlementtiliikkeen tienraivaajana Suomessa on nähdäkseeni aliarvioitu. Hänen toimintansa vastasi hyvin tarkkaan myöhempien setlementtien toimintaa. Tryggin työ perustui uskonnolliseen näkemykseen ja siinä voi havaita useita piirteitä englantilaisesta setlementtityöstä, kuten yhteistyö ammattiyhdistysliikkeen kanssa. Työtä yritettiin jo suunnata eri-ikäisille ja toimintaa tarjottiin kaikenlaisiin ihmiselämän vaiheisiin. Tärkeää oli sivistystyön ulottaminen työväestöön. Tässä henkilökohtainen kohtaaminen oli olennaista ja suhteet työväestöön pyrittiin luomaan hyviksi. Toiminta edisti myös Tryggin tärkeänä pitämää raittiusaatetta. Lisäksi kristillistä sisältöä oli tarjolla halukkaille.

Tryggin toimissa toteutuivat siten setlementtiliikkeen olennaiset perusasiat: hän pyrki Kansankodissaan vaikuttamaan kokonaisvaltaisesti työväestön ajatusmaailmaan ja saamaan toimintaan mukaan mahdollisimman laajasti työntekijöitä ja heidän perheitään. Kansankodissa saattoi viettää lähes kaiken työltä liikenevän aikansa. Kansankodissa rakennettiin yhteisöllisyyttä ja toteutettiin sivistyspyrkimyksiä. Setlementtiliikkeen harjoittaman sivistystyön perusta oli alkanut muotoutua. Erona myöhemmin perustetun Kalliolan setlementin toimintaan oli lasten ja nuorten parissa tehtävän työn vähäisyys, lastentarhan lisäksi alaikäisiin kohdistuvaa kerhotoimintaa ei ollut.

Tryggin Kansankoti-hanke kaatui rahoituksen puutteeseen. Vaikuttaa siltä, että Trygg perusti Kansankotinsa liian aikaisessa vaiheessa. Ehkä vasta vuoden 1918

153 Stadius 1929, 89.

154 Aaltonen 1991, 10; Karjalainen ja Toiviainen 1984, 23.

155 Huuhka 1990, 33–34.

tapahtumien jälkeen oltaisiin oltu valmiimpia antamaan rahoitusta tämäntyyppiseen toimintaan. Tryggillä ei myöskään ollut laajaa yhteiskunnallisesti merkittävien tahojen muodostamaa verkostoa taustallaan niin kuin myöhemmin Sireniuksella. Lopulta kansakoti kaatui taloudellisiin vaikeuksiin ja rakennus siirtyi Pelastusarmeijalle vuonna 1907.¹⁵⁶

Tryggin Kansankoti-kokeilu oli kuitenkin merkittävä vaihe setlementtityön kehittämisessä Suomessa. Kansankodissa oli jo kaikki setlementtitoiminnan osat alueet valmiina, mutta vasta vuoden 1918 kansalaissodan jälkeen setlementtiliikkeen kaltaisen järjestön työn menestyksekkäälle aloittamiselle oli riittävästi tarvetta.

2.2 Setlementtien kansanvalistushenkisiä edeltäjiä

Kansan sivistämisestä keskusteltiin aktiivisesti 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa. Keskustelua käytiin esimerkiksi oppivelvollisuudesta ja kansakouluverkoston kattavuudesta. Oppivelvollisuuslaki toteutui 1921. Keskustelu ei kuitenkaan välttämättä johtanut rahavarojen suuntaamiseen esimerkiksi kansakoulujen hyväksi. Erityisesti kaupungeissa lasten, varsinkin poikien, katsottiin olevan alttiina turmiollisille vaikutuksille. Koulussa suoritettu oppivelvollisuus valmistaisi yhteiskunnan kannalta kelpollisia kansalaisia, jotka osaisivat käyttää oikein äänioikeuttaan ja asettaa yhteisen edun oman etunsa edelle. Cygneuksen hahmottelema kansakoulu korosti kuria ja järjestystä, indoktrinaation avulla oppijoilta vaadittiin ankaraa kuuliaisuutta ilman vastaansanomista, sillä ”kuuliaisuus on terveellistä, siveellisesti vahvistavaa, jalostavaa itsekieltäytymistä, mikä alistaa tahtonsa korkeimman tahdon alle”.¹⁵⁷

Kaupungeissa pyrittiin jo 1800-luvun loppupuolella siihen, että työläisperheidenkin lapset kävisivät ainakin muutaman vuoden kansakoulua. Tarkoituksena oli saada lapsista kurinalaisia, itsestään huolehtivia ja työntekoon ehdollistuneita. Työläisperheet itse pitivät kansakoulun käymistä tärkeänä. Työväenliike suhtautui periaatteessa myönteisesti kansakoulun kehittämiseen.¹⁵⁸ Monet lapset jäivät silti vaille säännöllistä koulunkäyntiä esimerkiksi siksi, että heidän täytyi käydä töissä.

Myös aikuisten ja erityisesti työväestön sivistämiseen alettiin kiinnittää huomiota. Muualla Euroopassa ilmenneiden ongelmien, levottomuuksien ja sosialismin pelättiin leviävän myös Suomeen.¹⁵⁹ Kansansivistystyöhön olisi tartuttava tarmokkaasti kasvattamalla työväestöä oikeaan suuntaan, siis kunnollisiksi kansalaisiksi,

---

156 Larkio 1969, 7.

157 Cygnaeus 1910, 197–198; Kivinen 1988, 135.

158 Rahikainen 2011, 370; Ylikangas 1986, 118; Kivinen 1988, 130, 133–135, 140.

159 Nyström 2016, 59.

ja korjaamalla samanaikaisesti heitä koskevia epäkohtia.¹⁶⁰ Työväestö olisi siten sivistystoimilla saatava kiinnostumaan itsensä kasvattamisesta. Tärkeää oli muokata yksilölle yhteisön hyvän edistämiseen sitoutunut luonne. Ronny Ambjörnsson määrittelee kunnollisen työläisen (den skötsamme arbetaren) raittiiksi, tunnolliseksi, rehelliseksi, sanansa pitäväksi, luotettavaksi ja harkitsevaksi. Oman paikkansa ymmärtävä ”kunnan työläinen” tekisi työnsä tunnollisesti ja olisi yhteistyöhaluinen ja -kykyinen. Kohonnut sivistystaso edistäisi myös säästäväisyyttä ja kykyä huolehtia omista asioistaan.¹⁶¹

Itsekasvatukseen liittyvät kysymykset olivat ajankohtaisia 1900-luvun alkupuoliskolla. Helsingin yliopiston kasvatustieteen professori Juho August Hollo määritteli 1930-luvun alussa itsekasvatuksen aiheiksi terveyden, kunnan ja puhtauden. Myös ruumiinkulttuuri miellettiin tärkeäksi osaksi itsekasvatusta.¹⁶² Näitä itsekasvatuksellisia tavoitteita myös settlementiliike pyrki tukemaan. Ominaisuudet kuuluivat myös settlementin ajatusmaailmaan ja laajemmin yhteiskuntaan mukautuvan kansalaisen ominaisuuksiin.

Kosti Huuhka on tulkinnut ylempien luokkien innostusta kansansivistystyöhön sekä inhimillisellä myötätunnolla että käsityksellä yhteiskunnallisen kehityksen ohjattavuudesta. Oli tärkeää parantaa työväen oloja ja estää sosialististen aatteiden leviäminen sekä torjua kumousten vaarat.¹⁶³

Tampereen työväenopiston johtaja Severi Nyman (vuodesta 1906 Nuormaa) perusteli jo vuonna 1899 kuvaavasti työväestön sivistämisen tarpeellisuutta:

”Eipä tarvinne, lopuksi, erittäin huomauttaa, mikä merkitys juuri näinä aikoina on selvällä järjellä ja valistuneella ymmärryksellä kaikkien kansalaisten, eikä suinkaan vähimmin maamme ruumiillista työtä tekevän kansanluokan keskuudessa. Oikeaan suuntaan ohjattu sivistys on tällä kansanluokalla kaikissa tapauksissa ensimmäinen, jaloin ja tehokkain ase, jonka avulla se saattaa aineellistakin asemaansa parantaa.”¹⁶⁴

Työväen, erityisesti miesten, ongelmien ajateltiin johtuvan tietämättömydestä, pahatapaisuudesta ja viinanjuonnista. Jos nämä ongelmat poistettaisiin, työväestöllä olisi edellytykset vastata yhteiskunnan odotuksiin.¹⁶⁵ Tämä työväestöön kohdistuva ajattelutapa vaikutti vielä 1900-luvun alussakin niin sanotun sivistyneistön keskuudessa vallinneisiin mielikuviin työläisistä. Myöhemmin myös settlementiliikkeen

160 Soikkanen 1961, 21–22; Haapala 1995, 38–39; Ahonen 2016, 82.

161 Ambjörnsson 1988, 9.

162 Hollo 1931, 23–26.

163 Huuhka 1990, 28.

164 Kolmannen yleisen Suomen työväenyhdistysten edustajain kokouksen pöytäkirja, VII Työväenopistoista.

165 Haapala 1990, 412.

piirissä esiintyi tällaista ajattelua. Sirenius valitti ammattitaidottomien työmiesten ”matalalla” liikkuvia harrastuksia, he ovat niin tylsistyneitä pitkästä ja kovasta työstä sekä paljosta alkoholin käyttämisestä, ettei heillä juurikaan ole kiinnostusta muuhun.¹⁶⁶ Työväenluokkaisista naisista tämän luonteisia mainintoja ei löydy.

Työväestön sivistämisen velvoite liitettiin usein ylempien kansankerrosten keskuudessa äänioikeuteen. Sivistystoimien tavoitteena oli itsestään vastuun kantava työläismies tai -nainen, joka kuitenkin ymmärtäisi oman paikkansa yhteiskunnassa. Tämä edellyttäisi, että työväestö kehittyisi valistuneiksi ja vastuuntuntoisiksi kansalaisiksi. Yhteiskunnallisista ongelmista päästäisiin eroon, jos työväestö saataisiin nostettua kansalaisuuden vaatimalle tasolle.¹⁶⁷ Kansalaisyhteiskunnassa toimiminen edellyttäisi, että myös alemmille kansanluokille pitäisi hankkia pohjasivistystä, että he voisivat ylipäänsä toimia kansalaisina.¹⁶⁸

Suomessa vuosien 1917 ja 1918 yhteiskunnallisessa murroksessa tarve kasvattaa työväestöstä hyviä kansalaisia korostui. Sisällissodassa kansa oli jakautunut punaisiin ja valkoisiin. Vuoden 1918 jälkeisessä tilanteessa alkanut työväestön kasvattaminen merkitsi valkoisen arvomaailman mukaista kasvatusta. Esimerkiksi Saara Tuomaala toteaa modernisaation keskeisiksi osa-alueiksi valtiojohtoisen vallankäytön ja kansakunnan rakentamishankkeen. Jälkimmäiseen liitettiin kansan sivistämisen, eheyttämisen ja puolustamisen ideat.¹⁶⁹ Moraalireformistisessa ajattelussa suomalaisen yhteiskunnan siveellisyyksäilyksiä ja tapoja haluttiin muuttaa siveellisesti kestäväälle pohjalle siten, että tavoitteena oli kristillisen arvopohjan säilyminen ja kristillisen yhteiskuntamoraalin luominen.¹⁷⁰ Kirkollinen aktiivisuus oli laskussa, vaikka Suomi oli luterilaisen valtionkirjon maa.¹⁷¹

Työväestö oli 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kiinnostunut tarjolla olevista sivistymismahdollisuuksista. Heillä oli pyrkimys oman asemansa kohentamiseen ja kun yhteiskunnan eri tahot, kirkko, viranomaiset ja työnantajat olivat yhteisen paremman elämän ajatuksen takana, myös työväestö mukautui tähän ja mukautuminen sisäistettiin itseuraksi.¹⁷² Työväestölle itselleen oppiminen ja itsensä kehittäminen merkitsivät valmiuksien lisääntymisen myötä parempia mahdollisuuksia myös työelämässä. Työväestölle suunnatussa toiminnassa oli kaikkialla kuitenkin paljon käytännön ongelmia. Työpäivät olivat pitkiä, Suomessa työviikko oli kuusipäiväinen ja kahdeksantuntisesta työpäivästä säädettiin vasta vuonna 1917. Työväestölle opetusta tarjottiin myöhään ilta-aikaan ja opetusmuotona olivat etupäässä luennot.

166 Sirenius 1919, 69–70.

167 Haapala 1986, 178.

168 Rantala 2003, 7–8.

169 Tuomaala 2004, 47.

170 Markkola 2002, 166, Löytty 2009, 146; Heikkilä ja Seppo 1989, 84–85.

171 Haapala 1995, 36.

172 Haapala 1990, 409–410.

Opiskelijoiden väsymys vaikeutti opetuksen seuraamista. Luentojen seuraaminen pitkän ja raskaan työpäivän jälkeen ei ollut helppoa. Tästä huolimatta kiinnostus itsensä sivistämiseen ja uuden oppimiseen oli suurta.¹⁷³

Oli kuitenkin myös niitä työväestön kuuluvia, jotka suhtautuivat sivistystoimiin ymseästi, opetusta epäiltiin porvarillisesta harhaanjohtamishalusta.¹⁷⁴ Ylipäätään ylempien luokkien piirissä ajateltiin, että työväestö sivistystä saatuaan ryhtyisi itse korjaamaan omaa asemaansa eikä voisi olla sitä tekemättä vallitsevan yhteiskunnan parhaan mukaisesti.

Sisällissodan jälkimainingeissa esimerkiksi Työväen Sivistysliitto määritteli sivistystoimien peruslähtökohdiksi tieteellisyyden ja työväenhenkisyyden.¹⁷⁵ Ylipäätään lähes kaikella työväestön kasvatuksella pyrittiin kartuttamaan ammatillista ja yleistä sivistystä. Kansansivistyspyrkimyksiä toteutti toiminnassaan ennen muuta kansallisuusaatteen innoittama liberaali porvaristo. Kansan sivistämistoimiin kuului myös työväenopistojen perustaminen. Työväenopistot olivat osa vapaata kansansivistystyötä, millä nimellä näitä keskiluokan työväestöön kohdistamia sivistämistoimia jo 1920-luvulla kutsuttiin. Zachris Castrén selitti vuonna 1929 käsitteen korostavan aikuisten vapaita itsekasvatuspyrkimyksiä ja sisältävän myös tunne-elämän ja käytöstapojen jalostamista. Käsite sisälsi työväenluokkaan luettujen miesten ja naisten kasvamisen sivistyneiksi ihmisiksi ja vastuullisiksi yhteiskunnan jäseniksi niissä elämänoissa ja elämäntehtävissä, jotka he tunsivat omikseen.¹⁷⁶ Tässäkin määrittelyssä toteutuivat itsekasvatuksen korostaminen, tapojen jalostaminen ja oman paikkansa ymmärtäminen.

Suomen työväenopistojen kansansivistystyön malli otettiin lähinnä Tukholmasta, jonne Anton Nyströmin johdolla oli vuonna 1880 perustettu Stockholms arbetarinstitut. Sen perustaminen heijasti yhteiskunnassa levinnyttä vankkaa uskoa tieteen kehitykseen ja sen kaikkivoimaisuuteen. Stockholms arbetarinstitutin opetus pohjasi vahvasti ”positivistiseen”, eli ”tieteelliseen maailmankuvaan”, niin kuin se tuolloin ymmärrettiin. Opistossa annettiin luonnontieteellistä, humanistista ja esteettistä opetusta. Opetusta järjestettiin iltaisin ja viikonloppuisin luentosarjoina. Tarkoituksena oli tieteellisen tiedon välittäminen kuulijoille. Uskonnollisista ja valtiollisista aihepiireistä työväenopisto pysytteli erillään.¹⁷⁷

”Positivistista maailmankuvaa” korostettiin myös Tanskan kansansivistystyössä. Ove Korsgaardin luonnehdinnan mukaan Tanskan työväkeen kohdistuneen sivistystyön kulmakiviä olivat voimakas vastenmielisyys yliluonnollista ja metafyyssistä kohtaan, tieteen ja ajattelun vapauden painotus, kiinnostus yhteiskunnallisia

173 Karjalainen ja Toiviainen 1984, 91; Huuhka 1990, 59.

174 Nyström 2014, 43.

175 Tuomisto 1991, 48; Karjalainen ja Toiviainen 1984, 180; Voionmaa 1939, 8–9.

176 Wuorenrinne ja Kosonen 1950, 69.

177 Olson 1982, 23; Huuhka 1990, 37–38.

ongelmia kohtaan ja optimismi ihmisluonteen ja historian suhteen.¹⁷⁸ Tanskassa vastavoimaksi tälle tieteellisyydelle nousi grundtvigilainen kansanopistoliike, jossa on samoja piirteitä kuin settlementiliikkeen kansansivistystyössä.

Myös Suomessa työväenliike korosti erityisesti luonnontieteiden merkitystä. Tieteelliset totuudet vapauttaisivat taikauskosta ja murtaisivat porvarillista maailmankatsomusta.¹⁷⁹ Helsingin työväenopiston rehtorinakin toiminut Toivo Ilmari Wuorenrinne yhtyi Zachris Castrénin näkemykseen siitä, että työväen parissa tehtävän sivistystyön tuli olla kriittistä, pohtivaa ja sen tulisi pohjautua tieteelliseen totuuden etsintään. Ihanteena pidettiin ihmistä, joka oli riittävän ennakkoluuloton, kriittillinen ja tinkimättömän moraalien omaava mutta myös yhteiskuntaan kuuluva ja siinä hyvin paikkansa täyttävä.¹⁸⁰

Tampereelle vuonna 1899 perustettu Suomen ensimmäinen työväenopisto noudatti Ruotsin mallin mukaista opetussuunnitelmaa.¹⁸¹ Opetettavina aineina olivat Suomen historia, yhteiskuntaoppi, kansantalous, luonnontieteet, terveysoppi, tärkeimmät kohdat kirkkohistoriasta sekä yleinen sivistyshistoria. Opetusta oli neljänä iltana viikossa luentoina, jotka alkoivat työläisten 12-tuntisten työpäivien takia vasta kello kahdeksan jälkeen illalla. Lisäksi järjestettiin keskustelutilaisuuksia.¹⁸²

Vuoteen 1920 tultaessa työväenopistoja oli Suomessa jo kymmenkunta, vuoden 1939 lopussa jo yli 50. Helsingin työväenopisto aloitti toimintansa syyskuussa 1914.¹⁸³ Opistoja oli aluksi ylläpidetty anniskeluyhtiöiden voittovaroilla, joista kaupungit saivat osuuden. Vuonna 1926 säädetty laki työväenopistojen valtionavusta tuli voimaan vuonna 1927. Se vauhditti omalta osaltaan opistojen perustamista ja turvasi työväenopistoille 50 prosentin valtionavun hyväksyttävistä menoista.¹⁸⁴

Työväenopistot olivat myös julkisen vallan suojeluksessa. Helsingin kaupunki myönsi työväenopistolle avustusta, kuten se oli antanut myös aikaisemmille luentokursseille. Vuonna 1913, kun työväenopiston perustamisesta oli päätetty, valtuusto teki päätöksen työväenopistotoiminnan menosäännöstä, jossa opisto sai yhteensä 46 000 markkaa.¹⁸⁵ Työväenopiston säännöissä todettiin tarkoituksena olevan levittää etusijassa työväestöön yleistä valistusta sekä herättää siinä harrastusta yhteiskunnallista edistystä ja taloudellista vaurastumista koskeviin kysymyksiin.¹⁸⁶

178 Korsgaard 1997, 237.

179 Turunen 1989, 211.

180 Wuorenrinne ja Kosonen 1950, 16, 18.

181 Sihvonen 1996, 62.

182 Huuhka 1990, 50, 59; Karjalainen ja Toiviainen 1984, 91.

183 Huuhka 1990, 87–88; Karjalainen ja Toiviainen 1984, 94.

184 Karjalainen ja Toiviainen 1984, 149–150; Huuhka 1969, 20; Laki työväenopistojen valtionavusta 31.12.1926 (339/26).

185 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta vuodelta 1913, 123–124. HKA.

186 Helsingin työväenopiston säännöt, vuosikertomus 1914–1915. HTA.

Parempiosaisten ryhmien työväestöön kohdistuvista sivistämispyrkimyksistä on siis lukuisia esimerkkejä. Aikalaisteksteissä korostuvat toistuvasti maininnat siitä, että alemmilta luokilta puuttui sellaista sivistystä, mitä ylempät luokat katsoivat heidän tarvitsevan. Ylempät luokat olivat tietoisia siitä, mitä alempien luokkien sivistämisen tulisi sisältää. Sivistäminen haluttiin riisua elämäkatsomuksellisista näkökannoista. Sivistämispyrkimysten tavoitteena oli muokata työväestöstä tietynlaisia. Jos tässä onnistuttaisiin, pystyttäisiin estämään sosialismin nousua sekä mahdollista työväestön nousua ylempiä luokkia vastaan. Oli osa luonnollistettua maailmanjärjestystä, että sivistystä saaneiden kuului jakaa sitä alemmilleen.

Suomen setlementtiliikkeen perustaminen liittyi tähän jo yleiseen tehdaspaikkakuntien ja kaupunkien työväestöön kohdentuvaan sivistystyöhön. Perustajat kuuluivat tuon ajan mittapuulla koulutusta saaneisiin kansankerroksiin ja olivat selvillä työväen sivistämiskeskustelusta yhteiskunnassa. He olivat myös huolissaan työväestön mahdollisen nousun aiheuttamista seuraamuksista. Setlementin sivistystyön käynnistäjien käsitykset työväen sivistystasosta, heidän perustelunsa sivistystyön aloittamiselle ja jopa käytetyt keinot olivat hyvin samantapaisia kuin jo aiemmin käynnistyneissä sivistystoimissa.

Kuitenkin suhtautuminen opetuksen ja sivistämisen aatteellisuuteen erosi muusta sivistyskeskustelusta. Setlementtitoiminnan perustajat eivät voineet hyväksyä työväenopistoliikkeen korostamaa tieteellisyyteen perustuvaa ”positivistista otetta” opetuksessa. Heidän mielestään ajattelutapa oli yksipuolinen ja unohti ihmisen muut, kuten hengelliset tarpeet. Sirenius oli jo 1919 kuvaillut tulevan setlementin olemusta, joka Sireniuksen mukaan palvelisi ihmisten erilaisia tarpeita.¹⁸⁷ Tällaiseen tilanteeseen Suomessa aloittava setlementtiliike halusi tuoda oman kristillisyyteen pohjautuvan kansansivistyslaitoksensa.

2.3 Kalliolan setlementin ja Vapaaopiston perustaminen

Sisällissodan seurauksena yhteiskunnan valtasuhteissa tapahtui muutoksia, mikä aiheutti myös pelkoa ja hämmennystä. Kansa oli jakaantunut sisällissodan jäljiltä. Itsenäistyminen ei ollut tuonutkaan ratkaisua yhteiskunnan ongelmiin. Lisäksi Suomessa oli paljon katkeruutta, monet olivat menettäneet uskonsa tulevaisuuteen. Tämä katkeruus leimasi erityisesti 1920- ja 1930-lukujen henkistä ilmapiiriä ja vaikutti silloin myös kasvatusihanteiden määrittelyyn.¹⁸⁸ Monet olivat loitonneet perinteisistä ideologioista eivätkä uskoneet enää siihen mihin olivat uskoneet ennen.

Vaikka vaikuttavana voimana olikin ylempien luokkien tarve turvata yhteiskunnan kehitystä keskiluokkaisten haluamaan suuntaan, työläisistä ei haluttu

¹⁸⁷ Sirenius 1919, 92–93.

¹⁸⁸ Leino-Kaukiainen ja Heikkinen 2011, 20.

kilpailijoita keskiluokalle. Pyrkimyksiin liittyi kuitenkin tarve parantaa työväestön olosuhteita. Yhteiskunnan monilla tahoilla, erityisesti kirkolla, oli kysyntää liikkeelle, joka perustui kristilliseen arvomaailmaan ja joka korosti siltojen rakentamista ja naapuruutta eri väestöryhmien välillä, työväestön aseman parantamista sekä kansansivistyksen merkitystä kansan eheyttämisessä. Julkinen valta oli myös näissä olosuhteissa halukas panostamaan taloudellisesti tämäntyypiseen toimintaan.

Kirkko oli joutunut 1900-luvun alussa miettimään omaa asemaansa yhteiskunnassa tapahtuneiden muutosten johdosta. Yhä useammat olivat irtautumassa kristillisestä traditiosta. Vuoden 1913 kirkolliskokouksessa käsiteltiin aloite evankelioimistyön aloittamisesta teollisuuspaikkakunnilla. Teollisuuspaikkakunnat kasvoivat voimakkaasti ja lisäksi tehtaat olivat usein kaukana paikkakunnan keskustasta ja siksi kirkon vaikeasti tavoitettavissa. Hankkeeseen haettiin valtiolta avustusta, mutta kun sitä ei saatu, Sigfrid Sirenius samanhenkisine ystävineen alkoi toteuttaa hanketta omatoimisesti.¹⁸⁹ Sirenius aloitti Suomen Lähetysseuran palveluksessa esitelmien pidon teollisuuspaikkakunnilla vuoden 1916 alussa.¹⁹⁰

Ennen teollisuusseutujen evankelioimistyön aloittamista Sirenius oli ollut kirkolliskokouksessa perustelemassa ehdotustaan sillä, että tehdasväestö oli ”henkisesti eronnut” kirkosta. Kirkolliskokouksen näkemyksen mukaan ”jumalakielteisyys, lastenkasvatuksen laiminlyönti, siveettömyys, laiton yhdyselämä ja onnettomat avioliitot olivat yleisiä tehdasväestön keskuudessa”.¹⁹¹

Teollisuusseutujen Evankelioimisseura (myöhemmin Kristillis-yhteiskunnallinen Työkeskusliitto) perustettiin vuonna 1918.¹⁹² Säännöissään seura määritteli tarkoitukseensa ”herättää kristillistä vastuuntuntoa ja siihen perustuvaa uskonnollista ja sosiaalista toimintaa Suomen kansankirkossa, sekä pyrkiä tyydyttämään maan teollisuusväestön uskonnollisia, siveellisiä ja yhteiskunnallisia tarpeita”.¹⁹³ Seuran säännöissä korostettiin myös henkilökohtaisen kosketuksen merkitystä ja keskinäisen avunannon aikaansaamista eri yhteiskuntapiirien kesken.¹⁹⁴ Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran perustajajäsenet olivat taustoiltaan ylempää keskiluokkaa: joukossa oli kunnallisneuvos, rovasti, kaksi insinööriä, apteekkari, kirkkoherra, kamreeri, johtaja ja lehtori. He kuuluivat virkamiesten ja toimihenkilöiden ryhmään, joskaan heidän varallisuutensa ei ollut merkittävää.

---

189 Esimerkiksi pastori A. W. Kuusisto, professori Jaakko Gummerus, Teol.tri Antti J. Pietilä.

190 Veikkola 1977, 36.

191 Suomen Ev.-Lut. kirkon seitsemännen yleisen kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet II. Yleinen valmistusvaliokunnan mietintö numero 17. KA.

192 Teollisuusseutujen Evankelioimisseura merkittiin yhdistysrekisteriin 15.3.1919, seuran perustava kokous oli ollut joulukuussa 1918.

193 Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran säännöt. HKA; Sirenius 1955, 212.

194 Teollisuusseutujen evankelioimisseuran säännöt 1919. HKA.

Ensimmäisessä seuran johtokunnassa vaikuttivat professori Jaakko Gummerus¹⁹⁵, toimittaja Vihtori Karpio, kouluneuvos Erik Mandelin, pastori Kustaa Adolf Paasio, teologian tohtori Antti Jaakko Pietilä, insinööri Wilhelm Aleksanteri Sohlberg, kouluneuvos Juho Heikki Tunkelo sekä Sigfrid Sirenus. Gummerus toimi Mannerheimin Lastensuojeluliiton liittoneuvoston puheenjohtajana 1920-luvun alussa ja hän oli kiinnostunut nuorten kasvattamisesta sisällissodan jälkeen.¹⁹⁶ Karpioille tärkeitä olivat raittiuteen liittyvät kysymykset. Mandelinin erityinen kiinnostuksen kohde oli lastensuojelu ja hän oli perustamassa Mannerheimin lastensuojeluliittoa, jonka toiminnassa hän oli aktiivisesti mukana.¹⁹⁷ Paasio toimi Suomen Lähetysseuran lähetysohjohtajana. Pietilä oli myös tekemisissä sotavankien kasvatustyön kanssa, kasvatuksella oli tarkoituksena saada ”väärään johdetut mielet” kunnioittamaan Jumalaa sekä rakastamaan kotia ja isänmaata. Verinen Tampere-teoksen mukaan hänen sotavangeille pitämänsä jyrkkäsanaista puhetta arvosteltiin voimakkaasti.¹⁹⁸ Sohlberg taas oli helsinkiläisen talouselämän vaikuttajia, Oy G. W. Sohlberg Ab:n toimitusjohtaja (kokoomuslainen).¹⁹⁹ Tunkelo oli teologi, hänellä kokemusta poikatyöstä ja hän toimi Kouluhallituksen lastensuojeluosaston päällikkönä. Tunkelo oli käynyt pitämässä esitelmää punavankien leireillä.²⁰⁰ Kaikki johtokunnan jäsenet olivat valkoisen Suomen edustajia ja kasvatustieteistä kiinnostuneita.

Perti Haapalan mukaan itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä virkamiehistä ja toimihenkilöistä koostuva pieni ryhmä (noin prosentti väestöstä) oli vaikutusvaltainen, sillä oli hallussaan virkoja valtiolla, kirkon piirissä, koululaitoksessa sekä kansalaisjärjestöissä ja yleishyödyllisissä laitoksissa.²⁰¹ Haapalan mukaan Suomessa yhteiskunnalliset erot syntyivät omaisuuden, tulojen, koulutuksen, ammatin ja perheolojen sekä asuinpaikan mukaan. Haapala korostaa Suomessa identiteettien perustuneen tavallista enemmän sosiaalisiin eroihin, omaisuuteen ja virkaan. ”Herroilla” oli kyky ja valta johtaa yhteiskuntaa.²⁰² Vaikka settlementiliikkeen perustajat eivät olleet varakkaita, he lukeutuivat Haapalan määrittelemiin herroihin. Heille oli yhteistä myönteinen suhtautuminen kristillisyyteen ja kirkkoon sekä kiinnostus sivistyskysymyksiä kohtaan.

Suomen settlementiliikkeen perustaminen henkilöityy Sigfrid Sireniukseen, joka oli luterilaisen kirkon pappi. Sirenus totesi useissa teksteissään settlementiliikkeen

195 Vuodesta 1920 Porvoon piispa. Vuoden 1923 kielellisen hiippakuntajaon jälkeen Tampereen piispa.

196 Kaarninen 2009, 91, 95.

197 Korppi-Tommola 2015, Mandelin Erik.

198 Lepola 2012, 124–125.

199 Vesikansa J 2008, Sohlberg Wilhelm Aleksanteri.

200 Pekkalainen 2009, 106.

201 Haapala 1995, 104.

202 Haapala 1993, 17; Haapala 1995, 99–101.

tarjoavan tehokkaan ja ihmiselämää palvelevan työvälineen kristinuskon sanoman viemiseksi suurkaupunkien elämän keskelle.²⁰³ Omissa muistiinpanoissaan Sirenius kirjoitti toistuvasti omasta vakaumuksestaan ja viittasi Jumalan johdatukseen. Sireniuksen kotitautustassa oli ollut ongelmia pappis-isän alkoholismista ja siitä seuranneiden taloudellisten vaikeuksien kanssa. Isä oli useamman kerran menettänyt papin työnsä alkoholin käytön takia ja perhe oli joutunut muuttamaan usein tämän seurauksena. Omilla kokemuksilla voidaan ajatella olleen vaikutusta Sireniuksen tapaan toteuttaa uskonnollista vakaumustaan. Henkilökohtainen kristillinen vakaumus kanavoitui näin settlementiliikkeessä tehtyyn työhön. Myös kirjoittaessaan Suomeen perustettavasta settlementista hän totesi, että settlementitalosta tulisi paikka, jonka suojissa yhteisesti palvotaan Jumalaa.²⁰⁴ Ulkomaanmatkansa aikana Kööpenhaminassa lokakuussa 1919 Sirenius kirjoitti päiväkirjaansa seuraavasti:

”Aamulla voimistelun aikana tuli sieluuni niin [valoa?], sillä tuntui siltä että Herra puhui minulle [...] Olen viime aikoina suurella pelolla ajatellut työn alkamista Kalliolassa. Miten on aloitettava? Stead oli kehottanut olemaan rohkea [...] Sanoi olleensa elämänsä suurimpia erehdyksiä kun aloitti epäröiden työnsä [...] Olen Herralta kysynyt ja [käsialasta ei saa selvää] ja rukoillut: miten on meidän ja aloitettava? Silloin tuntui kuin joku olisi hiljaa sanonut: aloita samaan suuntaan kuin tähän asti on työtä tehty [...] Suomen työväessä on nykyisin laajalti uskonnollista kaipausta ja kysyntää. Tässä suhteessa asema meillä toivorikkaampi kuin muualla [...] Tähän suuntaan menivät ajatukset aamulla. Ja sieluni tuntui saavan selvyyttä. Olen varma että Herra johtaa.”²⁰⁵

Suomen ensimmäisen settlementin virallinen nimi oli Kristillis-yhteiskunnallinen työkeskus Kalliola.²⁰⁶ Kalliolan isäntänä toiminut Sirenius oli myös settlementin ylläpitäjän, Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran²⁰⁷ pääsihteeri vuoteen 1948 saakka.²⁰⁸ Vuonna 1920 Evankelioimisseuran henkilöjäseniä oli yli sata, näistä osa vakinaisia ja osa vuosijäseniä. Vakinaiset jäsenet olivat perustajajäsenten tapaan koulutuksen saaneita, mutta vuosijäsenien joukossa oli työväen edustajiaakin: räätäli, maalari, kattilaseppä, työnjohtaja, sorvari, metallisorvari, metallityömies, viilaaja

203 Sirenius 1953, 384–385.

204 Sirenius 1919, 92.

205 Sireniuksen päiväkirjamerkintä 10.10.1919. KA

206 Käytän nimitystä Kalliolan settlementi tai Kalliola, vaikka se ei esiinnykään keskuksen virallisessa nimessä.

207 Vuodesta 1941 Kristillis-yhteiskunnallinen työkeskusliitto.

208 Tarkka 1974, 6–7.

ja työmies.²⁰⁹ Jäsenmäärä kasvoi voimakkaasti ensimmäisten vuosien aikana ja oli vuonna 1925 jo lähes 250.²¹⁰

Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran edustajat tekivät puhujamatkoja teollisuusseuduille, Sireniuksen näillä matkoilla pitämistä luennoista useat olivat sisältäneet kristillissävytteisiä aineksia, niistä saattoi jo havaita tulevan setlementtiliikkeen aatemaailmaa. Luentojen aiheita olivat esimerkiksi: Kristinusko työväenliikkeen tuleva voima, Maailmanlähetys maailmansodan taustalla, Kristillisuus arkipuvussa, Englannin työväenliikkeen todistus kristinuskosta, Jeesus ja yhteiskunnallinen kysymys, Luonnontieteet ja uskonto, Kristinuskon suuri voitonajatus, Avioliitto, koti ja kasvatust, Kodin merkitys yksilölle ja yhteiskunnalle, Lapsuusiän vaaranalaisuus, Alaikäisten joutoaikojen vieton järjestäminen, Kristinusko ja kansan säilyminen.²¹¹

Tavoitteena setlementtiliikkeen perustajilla oli löytää pysyvä tukikohta, jossa olisi seuran sihteerille asunto, työntekijöille asuntola, sekä huoneita kokouksia ja kirjastotoimintaa varten.²¹² Valtiovalta suhtautui myötämielisesti setlementin perustamiseen. Merkittävä valtion panos (muun muassa setlementin toimitilojen järjestämisessä) osoitti valtiokoneiston katsoneen, että setlementissä tehtävä työ olisi myös valtion etujen mukaista. Valtiolle vaikutti olevan hyödyksi, että kuntien lisäksi myös setlementin kaltainen yksityinen taho oli mukana huolehtimassa työväenkysymyksestä ja siihen liittyvien ongelmien ratkaisemisesta. Vuoden 1918 tapahtumien jälkeen Kalliolan kaltaiset yhteiskuntarauhan säilyttämiseen tähtäävät hankkeet olivat tervetulleita.

Setlementtitoimijoiden piirissä oltiin huolestuneita vapaan kansansivistyksen yleisestä suuntauksesta, eikä tuolloisia kansansivistystyön muotoja koettu riittäviksi. Setlementtiliikkeen toiminnassa sivistysnäkemys painotti toiminnan kokonaisvaltaisuutta. Ihmisen koko persoona pitäisi ottaa huomioon, siihen kuului yksilön valinnan vapauden ja itsekasvatustyrkimysten tukemisen lisäksi myös kristillisen uskon huomioon ottaminen. Vaikka Suomen setlementtiliikkeen isänä pidettyyn Sireniukseen oli eniten vedonnut Englannissa hyvin uskonnollissävytteinen setlementtityö,²¹³ Suomen olosuhteissa setlementtityö toteutui aluksi lapsi- ja nuorisotyön lisäksi kurssi- ja kerhomuotoisena sivistystyönä.²¹⁴

209 Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran vuosikertomus: Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran toiminta Kalliolassa ja maaseudulla 1920, 33–35. HKA

210 Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran vuosikertomus: Kalliolan työmaalta, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran toiminta 1925, 42. HKA

211 Sirenius 1955, 96, 98, 100, 114.

212 Sirenius 1955, 213.

213 Kuten Lontoon Robert Browning setlementissä, jonka toiminta liittyi suoraan paikallisseurakunnan tekemään työhön.

214 Liikkeen perustajista ja setlementissä työskennelleistä henkilöistä käytän nimitystä toimijat ja toiminnassa mukana olleita työläisiä kutsun opiskelijoiksi, osallistujiksi tai kerholaisiksi, riippuen siitä missä toiminnassa he olivat mukana.

Työväestöä koskevan sivistysnäkemyskäs kapea-alaisuuteen ja esimerkiksi työväenopistojen toiminnan riittävyteen kriittisesti suhtautuvia löytyi paitsi settlementtimiehistä myös valtion virkamiesten piiristä. Kouluhallituksen ylitarkastaja Rafael Engelberg oli henkilökohtaisesti kiinnostunut settlementtien kansansivistysasiasta. Engelberg oli toiminut Tampereen ja Kotkan työväenopistojen johtajana ja vuonna 1919 hänestä tuli vasta perustetun Työväenopistojen liiton sihteeri.²¹⁵ Ennen Kalliolan perustamista hän vieraili useita kertoja Sireniuksen luona keskustelemassa settlementtien kansansivistystoiminnan aloittamisesta.

Kirjassaan Vapaan kansanvalistustyön järjestäminen Engelberg kuvasi millainen aikuisväestölle soveltuvan opetuslaitoksen pitäisi olla. Kuvaus muistutti Kalliolan toimintaa suunnitteleiden settlementtimiesten esittämiä ajatuksia siitä, miten toimintaa pitäisi järjestää. Engelberg totesi luottavansa sivistyksen merkitykseen kansakunnan kehittymisessä, sen kaikilla tasoilla. Alempia kansankerroksia tuli sivistää, koska niiltä ”puuttuu huomattavammassa määrässä tapojen kehittyneisyyttä, esiintymistaitoa ja ulkonaista hienostusta, tietoja ja maailmantuntemusta”.²¹⁶

Engelbergin mukaan tietopuolisen opetuksen lisäksi tarvittaisiin muutakin. Olisi muistettava, että ihmisellä oli järjen lisäksi myös tunteet ja että niillekin tarvittiin kehitystä ja ravintoa.²¹⁷ Myös Sirenius otti kantaa liian yksipuolisesti älyllisen sivistyksen ihannetta vastaan.²¹⁸ Engelberg hahmotteli uudenlaista kansalaisten oppilaitosta, jolle hän ehdotti nimeksi kansalaisopistoa tai valistolaa.²¹⁹ Tällaisessa oppilaitoksessa järjestettäisiin iltakursseja ja vapaita esitelmätilaisuuksia, tunteja ja luentoja. Mukaan oli liitettävä itseopiskelumahdollisuus.

Virkistykseksi tarvittaisiin toveritoimintaa, jota olisi täydennettävä seurustelutilaisuuksilla ja juhlilla. Sen jälkeen ryhdyttäisiin puuhaamaan arvokkaita kansanomaisia taidetilaisuuksia. Toverikuntaelämä käsittäisi ”itsetoimintaa” ja johtaisi kansalaistyöskentelyyn.²²⁰ Kristillisyyden merkitykseen Engelberg ei ottanut kantaa. Hän kuitenkin totesi, että oli tarve kasvattaa kansalaisia, jotka tahtoisivat esiintyä sivistyneesti, kannattivat he sitten mitä ajatussuuntia hyvänsä.²²¹ Settlementin kannalta oli hyvin myönteistä, että Kouluhallituksen virkamies otti julkisesti näin voimakkaasti kantaa settlementin kaavaileman kansansivistyslaitoksen puolesta. Engelberg myös puolusti Kalliolan Vapaaopiston liittämistä Kansalaisopistojen liittoon.

Engelbergin hahmottelema sivistyslaitos on ensimmäinen esitys Suomessa siitä, minkä kaltaisessa muodossa settlementtiliike halusi sivistystä alemmille luokille

---

215 Huuhka 1990, 140.

216 Engelberg 1919, 8–9, 11, 19–20.

217 Engelberg 1919, 25.

218 Sirenius 1919, 18.

219 Engelberg 1919, 58–59.

220 Engelberg 1919, 46.

221 Engelberg 1919, 72.

jakaa. Siinä hahmoteltiin ensimmäisen kerran sellaista kokonaisvaltaista järjestelmää, johon itse kunkin olisi helppo tulla mukaan. Se käsittäisi oppiaineiden lisäksi myös paljon muuta yhteisöllistä vapaa-ajan toimintaa. Työväestöön kuuluvien kaikki vapaa-aika suunniteltiin täytettäväksi sivistävillä harrastuksilla ja yhteisöllisellä toiminnalla. Olennaista oli päästä vaikuttamaan työväestön elämään mahdollisimman monella tavalla.

Sigfrid Sirenius kuvaili tulevaa setlementtitaloa vuonna 1919. Hän korosti yksinkertaista kodikkuutta sekä mahdollisuutta seurusteluhetkiin ja esitelmien, soiton ja laulun kuulemiseen. Setlementti tarjoaisi erilaisille harrastuspiireille ja eri ikäisille ihmisille mahdollisuuksia virkistykseen ja toimintaan. Setlementistä haluttiin tehdä alueensa keskus, joka toimisi yhteisöllisenä kokoontumispaikkana ja antaisi henkistä ja ruumiillista vastapainoa teollisuustyön uuvuttamille ihmisille. Erityisesti tavoiteltiin nuoria, joiden ajateltiin olevan vaarassa joutua huonoille teille ilman ohjausta.²²²

Setlementin käytännön toiminnan aloitti tapaninpäivänä 1919 Kalliolan setlementtitalon juhlasalissa järjestetty yleisötilaisuus. Illanvietto ei herättänyt perustajien mielestä riittävän suurta kiinnostusta. Paikalle tuli vain noin 50 kuulijaa. Erään setlementissä jo työntekijänä aloittaneen henkilön kuvailun mukaan puheista, musiikista ja kahvitarjoilusta huolimatta tunnelma ei päässyt kohoamaan, vaan paikalla olijat katselivat toisiaan ”jäykänlaisesti yli yhteiskuntaluokkia toisistaan erottavan kuilun”.²²³ Vuoden 1920 vuosikertomuksessakin on mainittu työväestön toimintaa kohtaan tuntemia epäluuloja. Paikalle saapuneet työläiset olivat ihmetelleet mitä setlementtimiehillä oli mielessä, kun nämä näin tulivat työväen keskuuteen ja puuttuivat työväen asioihin.²²⁴ Sisällissodan jälkeen valkoisten kannattajiksi miellettyjen tahojen tarjoama ohjelma herätti työväestössä ymmärrettävästi epäilyksiä. On mahdollista, että osa alkuvaiheen toimintaan osallistuneista työläistä oli tullut juuri uteliaisuuttaan katsomaan, mistä oli kysymys.

Kuten edellä on todettu, Kalliolan setlementti tavoitteli ensin kansansivistystyöllään Helsingin teollisuustyöväestöä, jonka Kalliolan vuoden 1924 vuosikertomuksen tekstin mukaan muodostivat ”kansan pohjakerrokset, työväenluokkaan kuuluvat kansanainekset”.²²⁵ Maininnasta huolimatta aivan pohjakerrokset eivät olleet tavoiteltuja osallistujia, vaan paremmassa asemassa olevat teollisuustyöläiset. Tämän kohderyhmän parissa työskentely oli entuudestaan setlementtitoiminnan käynnistäjille tuttua teollisuuspaikkakuntien luennointityöstä.

222 Sirenius 1919, 91–92.

223 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran toiminta Kalliolassa ja maaseudulla 1920, 9. HKA.

224 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran toiminta Kalliolassa ja maaseudulla 1920, 10. HKA.

225 Kalliola vuosikertomus, Kalliolan työmaalta, Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran toiminta 1924, 5. HKA.

Teollisuusseutujen Evankelioimiseseura oli tottunut tässä työssä toimimaan perusteellisesti. Se perehtyi etukäteen vierailujen kohteena oleviin teollisuuspaikkakuntiin huolellisesti. Ennen vierailuja oli selvitetty paikkakuntaa koskevat tiedot sekä sellaiset yksityiskohdat, kuten oliko työväestölle tarjolla kirkkoa tai rukoushuoneita, millaisiin henkisiin harrastuksiin työväestöllä oli mahdollisuus, toimiko paikkakunnan kansakoulu uskonnolle myötämielisessä hengessä, millainen oli paikallisen väestön, erityisesti nuorison ”uskonnollissiveellinen tila”, oliko paikkakunnalla henkilöitä, jotka toimivat väestön ”uskonnollissiveelliseksi” hyväksi, kuinka usein seurakunnan papit vierailivat tehdasalueella, oliko tehtaan nuorille järjestetty erikoisrippikoulua, oliko pyhäkoulua, pidettiinkö kinkereitä, oliko tehdasyhdyskunnalla pyrkimyksiä muodostua omaksi seurakunnaksi.²²⁶

Helsingissä valmistautuminen settlementin kansansivistystoiminnan aloittamiseen oli hankalampaa, valmiita kuulijoita ei ollut ja etukätestiedon saaminen opinhaluisista, heidän tarpeistaan ja määrästään oli vaikeaa. Työväenluokkaista kohderyhmää yritettiin aluksi tavoittaa katuaitoihin kiinnitetyillä ilmoituksilla Kalliolan toiminta-alueen ympäristössä Sörnäisten kaupunginosassa. Myöhemmin toiminnasta ilmoitettiin myös settlementitalon omilla ilmoitustauluilla, maksullisilla lehti-ilmoituksilla ennen lukukausien alkua, kirkollisissa ilmoituksissa sekä kahdesta neljään kertaan viikossa ilmaisina pikku-uutisina, esimerkiksi Helsingin Sanomissa, Uudessa Suomessa, Suomen Sosialidemokraatissa, Kotimaassa ja myöhemmin Ajan Suunnassa.²²⁷ Tehtaiden porteilla jaettiin työläisille mainoslehtisiä. Varsinaisen toiminnan käynnistyttyä mainontaa harrastettiin myös settlementin yleisötilaisuuksissa.

Kirjoittaessaan Tanskan settlementityöstä Sirenus valitti työn tavoittavan vain työväestön parhaimmistoa: ”Ne miehet, jotka ovat asettuneet kosketukseen settlementin kanssa, kuuluvat yleensä työväen parempaan ainekseen. Suurempaa menestystä on saavutettu siinä työssä, jota tehdään naisten, lasten ja nuorten keskuudessa.”²²⁸ Lasten ja nuorten parissa tehtävän työn merkitys alkoi korostua Suomen settlementiliikkeessä jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Pertti Haapala toteaa kaikessa työväestön sivistämisessä olleen ajatuksen, että työväestön parhaimmisto liittyi näihin sivistyshankkeisiin tarkoituksenaan sivistää sitten alempana olevia veljiä ja sisaria.²²⁹

Toiminnan käynnistyttyä Kalliolassa 1920-luvulla settlementiaatteesta innostuneiden toimissa oli paljon samanlaisia piirteitä kuin wrightiläisessä työväenliikkeessä, vaikka sekin oli settlementiliikkeestä innostuneiden piirissä koettu liian suppeaksi tavaksi vaikuttaa työväestöön. Settlementin perustajia kiusasi erityisesti

226 Pöytäkirjojen liitteitä, teollisuusseutujen ev. seuran johtokunta 1915. HKA.

227 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1922–1923, 4. HKA.

228 Sirenus 1919, 70.

229 Haapala 1990, 412.

työväenliikkeen näkemys, että sivistystoiminnan pitäisi pohjautua tieteelliseen maa-ilmankatsomukseen, eikä kristillisen elämäntapaomuksen mukaista opetusta pitänyt järjestää. Työväestölle suunnatun opetuksen piti tapahtua tieteellisen totuuden etsinnän hengessä ja sen piti myös pysytellä irti politiikasta ja uskonnosta.²³⁰ Tätä näkökulmaa jouduttiin silti myös Kalliolassa korostamaan, koska julkisen rahoituksen saamiseksi esimerkiksi Kalliolan Vapaaopistolle oli hyvä virallisesti pysytellä erillään puoluepoliittisista ja avoimen uskonnollisista kysymyksistä. Esimerkiksi vuoden 1925 Evankelioimis seururan vuosikertomuksessa on erikseen selvitetty Kalliolan tietopuolista työtä, jolla tarkoitettiin Vapaaopiston toimintaa ja esitelmätoimintaa teollisuusseuduilla.²³¹ Todellisuudessa kristillisyydellä oli huomattava merkitys settlementin toiminnassa.

Settlementitoiminnan käynnistyessä varsinaisesti Suomessa 1920-luvulla työväestön vapaa-ajasta kilpailivat kansansivistuslaitosten lisäksi esimerkiksi teatterit, elokuvat, työväenjärjestöjen tilaisuudet, iltamat, ammattipohjaisten järjestöjen tilaisuudet ja urheilutilaisuudet. Kalliolan vuosikertomuksessa pahoiteltiin nuorisotyön tekemisestä kiinnostuneiden puutetta. Laitakaupunkien ja väestökeskusten nuorten ajateltiin olevan vaarassa harhautua väärille teille, koska nämä olivat ikään kuin lampaita vailla paimenta.²³²

Settlementin perustajien näkemyksen mukaan tarjolla ei ollut riittävän kokonaisvaltaista sivistuslaitosta työväestöä ja heidän perheitään varten, jotta työväestö olisi ymmärtänyt käyttää vapaa-aikansa oikein. Settlementiliikkeen käynnistyessä Suomessa yhdistyi työläisväestön hallinnan kannalta monenlaisia intressejä. Valtiolta oli mielellään mukana käynnistämässä hanketta, joka tähtäsi työväestön hallittavuuden parantamiseen, teollisuusyritykset rahoittivat hanketta samasta syystä. Kirkko oli tyytyväinen yrityksestä pysäyttää yhteiskunnan maallistuminen, vaikka soraääniäkin kuului.²³³ Settlementin perustajat pystyivät toteuttamaan omaa, muusta sivistystyöstä eroavaa näkemystään kansan sivistämisestä.

Suomessa ja erityisesti Helsingissä settlementin perustamiseen liittyy oma erikoispiirteensä. Settlementilla oli pyrkimys toimia välittäjänä eri väestöryhmien välillä sisällissodan jälkeisessä tilanteessa.²³⁴ Sireniusken luonnehdittiin toimineen menestyksekkäästi saaden ”sosialistit, kommunistit ja porvarit sovinnolliseen yhteistyöhön korkeampien päämäärien saavuttamiseksi”.²³⁵ Settlementi halusi antaa eri ihmisryhmille mahdollisuuden kohdata ikään kuin puolueettomalla maalla.

230 Huuhka 1990, 37–38; Karjalainen ja Toiviainen 1984, 88–89.

231 Ahonen 2011, 443. Kalliola vuosikertomus, Kalliolan työmaalta 1925, 8. HKA

232 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusväestön parissa 1927, 6. HKA.

233 Kena 1979, 317, 320. Settlementiliikettä arvosteltiin esimerkiksi liiasta mukautumisesta työväestön vaatimuksiin.

234 Sirenius 1919, 11–12, 89, 92–93.

235 Rovaniemi N:o 30, 14.3.1922.

Toiminta alkoi Kallion kaupunginosasta, punaisten alueelta, ja sitä ylläpitivät valkoisten edustajat.

Setlementin ehdottamalle työlle oli siis sekä yleisesti yhteiskunnan että erityisesti kirkon piirissä tarvetta. Setlementti tarjosi yhteiskuntaa tukevaa ja sen eri ryhmittymiä kokoavaa toimintaa, jossa oli kansansivistyksellinen painotus. Kansaa saataisiin yhteiskunnan kannalta oikean tiedon ja opetuksen piiriin sekä niille, jotka olivat joutilaana saatiin mielekkäältä tuntuva tekemistä. Liikkeen sivistystyön ajateltiin auttavan työttömiä parantamaan työllistymismahdollisuuksiaan tarjoamalla esimerkiksi puuttuvien perustaitojen opetusta. Myös ihmisten uskonnollisten tarpeiden huomioonottaminen tuntui olevan tarpeellista. Monilla tällaisia tarpeita oli, ja he saivat setlementissä paikan, jossa heidän ei tarvinnut toimia omaa vakaumustaan vastaan. Kirkko taas hyötyi uudentlaisia toimintamuotoja kehittävästä toimijasta, joka kuitenkin toimi kirkon ohessa ja edisti myös kirkon asiaa eli ihmisten pysymistä kirkon piirissä. Kirkko ei ollut onnistunut tavoittamaan osaa työväestöstä, ja setlementillä oli mahdollisuus yrittää saada heitä kirkon vaikutuspiiriin.

Kalliolan setlementin laaja-alaiseen toimintaan kuului opiston kurssien ja lapsille ja nuorille suunnatun kerhotoiminnan lisäksi aamuhartauksia, jumalanpalveluksia, hengellisiä seuroja, raamattupiirejä, rippikoulu ja pyhäkoulu. Kalliolassa oli myös kirjasto sekä ruokala, jossa oli palkattu emäntä. Setlementin sisällä toimi vuonna 1922 toimintansa aloittanut Vapaan Palvelustyön Yhtymä. Tällä nimikkeellä kutsuttiin Kalliolassa koottua vapaaehtoisten ryhmää, joka hengellisten seurojen järjestämisen lisäksi vieraili sairaiden luona, keräsi rahaa puutteenalaisille sekä vastasi varattomien ihmisten hautajaisten järjestelyistä ja myös osallistui myös niihin.²³⁶ Vapaan Palvelustyön Yhtymän toiminnassa oli mukana sekä Kalliolan työntekijöitä että muita osallistujia.

Englantilaisen esikuvansa mukaisesti Kalliolassa toimi myös ensisijaisesti yliopisto-opiskelijoille tarkoitettu ylioppilaskoti, joka oli kahden ensimmäisen toimintavuoden ajan vuokrattu jumaluusopin opiskelijoiden ”konviktille”²³⁷, siis teologian opiskelijoiden yhteisölle.

Kalliolassa aloitetut työmuodot tukivat toinen toisiaan. Sivistämisen ajatus toteutui Vapaaopiston opintoryhmien ja opintokerhojen työssä. Luentotoiminta keskittyi sivistyksen sisältöihin, kuten raittiusaatteeseen. Luennoilla jaettiin myös yksityiskohtaisempia elämänohjeita. Lasten ja nuorten toiminta toi Kalliolaan ihmisiä, jotka jo lapsena kiinnittyisivät toimintaan mukaan. Ylioppilaskoti toi työvoimaa ennen kaikkea lapsi- ja nuorisotyöhön. Vapaan palvelustyön yhtymä levitti aatetta ympäristöön ja toteutti kutsumusperusteista köyhien auttamista. Monet vapaaajan toiminnot lujittivat osallistujien yhteisöllisyyttä ja sitoutumista setlementtiin.

²³⁶ Vapaan Palvelustyön Yhtymän säännöt. HKA.

²³⁷ konvikti (lat. *convictus*=yhteiselämä), ylioppilastäsäsihoitola, etenkin teologian ylioppilaiden koti (Uusi sivistyssanakirja 1989).

Kalliolan setlementissä käynnistetyt toimintamuodot valikoitiin paikallisten tarpeiden mukaan, niin kuin setlementeille ympäri maailmaa oli tyypillistä. Sivistystyö oli tärkeä, koska setlementin aatemaailmassa työväestölle tarjotusta sivistystyöstä puuttui kristillinen näkemys. Vapaan Palvelustyön Yhtymän harjoittama sosiaalisen auttamistyön tarve perustui todelliseen tarpeeseen. Lapsiin ja nuoriin kohdistuva työ sai alkunsa Kalliolan ympäristön asukkaiden tilanteesta. Laajalla harrastustoiminnalla tavoiteltiin niitä, jotka eivät olleet kiinnostuneita tavoitteellisemmasta opiskelusta. Toiminnan kristillisellä sisällöllä tavoiteltiin taas niitä, jotka kokivat työväestölle suunnatun toiminnan olevan vastoin heidän vakaumustaan. Sen sijaan Kalliolan setlementti ei keskittynyt voimakkaasti työväestön elinolojen parantamiseen. Suomen tilanteessa suhteet järjestäytyneeseen työväenliikkeeseen olivat varauksellisia.

Kalliolan sivistystoiminta niveltyi työväestöön kohdistettuun muuhun sivistämiseen. Sitä harjoittivat vastaavanlaiset koulutusta saaneet ylempiin luokkiin kuuluvat kansansivistyksestä kiinnostuneet hyvissä yhteiskunnallisissa asemissa olevat. Kalliolan sivistysnäkemys erosi kuitenkin muista sivistysmuodoista. Perustamisvaiheessa ajatuksena oli saattaa yhteen erilaisia ihmisryhmiä, setlementissä puhuttiin siltojen rakentamisesta ja naapuruudesta. Kristillisyyden erityinen korostaminen ei kuulunut työväestölle suunnattuun muuhun sivistystyöhön, jossa painotettiin ”tieteellisyyttä”. Myös ajatus ihmisen kokonaisuuden laajamittaisesta huomioon ottamisesta poikkesi muusta työväestöön suunnatusta sivistystyöstä.

3 KALLIOLAN VAPAAOPISTON JA HELSINGIN TYÖVÄENOPISTON KILPAILU

Kun Kalliolan setlementin Vapaaopisto aloitti toimintansa tammikuussa 1920 Helsingin Kalliossa, Helsingin työväenopisto oli toiminut samalla maantieteellisellä alueella jo yli viisi vuotta, syksystä 1914 lähtien. Työväenopisto oli vakiintunut toimija Helsingin sivistystyössä. Se toimi aluksi Helsingin työväentalolla, toimintaa oli myös kaupungin keskustassa sijaitsevassa Koiton talossa.²³⁸ Syksystä 1927 käyttöön otettu työväenopiston rakennus sijaitsi aivan Kalliolan naapurustossa, Kalliolan setlementin tekemästä valituksesta huolimatta. Myös työväenopiston johtokunnassa sijainti näin lähellä toista opistoa nähtiin riskinä.²³⁹ Lähekkäin sijaitsevat opistot kilpailivat siis samoista työväestöön kuuluvista osallistujista.

3.1 Osallistujaprofiilit

Kalliolan setlementti halusi Vapaaopistollaan tarjota Helsingissä vaihtoehdon työväenopistojen tieteellisyyttä korostavalle opetukselle. Kalliolan setlementti havitteli toimintaansa mukaan kristillisyyteen myönteisesti suhtautuvaa työväestöä. Osalle opinhaluisesta työväestöstä työväenopistoliikkeen tieteellisen maailmankuvan ja elämäntarkastelmuksista vapaan opetuksen korostaminen saattoi tuntua vaikealta.

Perti Haapalan mukaan työväestö ei ylipäättäen 1900-luvun alussa ollut lähitökohtaisesti uskonnonvastaista.²⁴⁰ Työväenliikkeen piirissä ei yleisesti vastustettu kristinuskoa sinänsä, vaan pikemminkin ajateltiin, että aito kristinusko ja sosialismin aatteet olivat sopusoinnussa toistensa kanssa.²⁴¹ Agitaatio kohdistuikin lähinnä kirkkoon ja papistoon, ei kristinuskoon sinänsä. Jarmo Peltola tulkitsee, että työväenliikkeen keskuudessa kristillisyyden ja kirkon vierastaminen ei ensisijaisesti johtunut uskonnon vastustamisesta, vaan muun muassa kirkonmiesten yhteiskunnallisesta toiminnasta ja näkyvästä asemasta työväenliikkeen vastustajien leirissä.²⁴² Perti Haapalan mukaan työläisten kirkosta vieraantumisen syyt eivät olleet ensisijaisesti työväestölle ominaisia syitä vaan työläiset seurasivat tässä

²³⁸ Nyström 2014, 12.

²³⁹ Nyström 2014, 40.

²⁴⁰ Haapala 1986, 202.

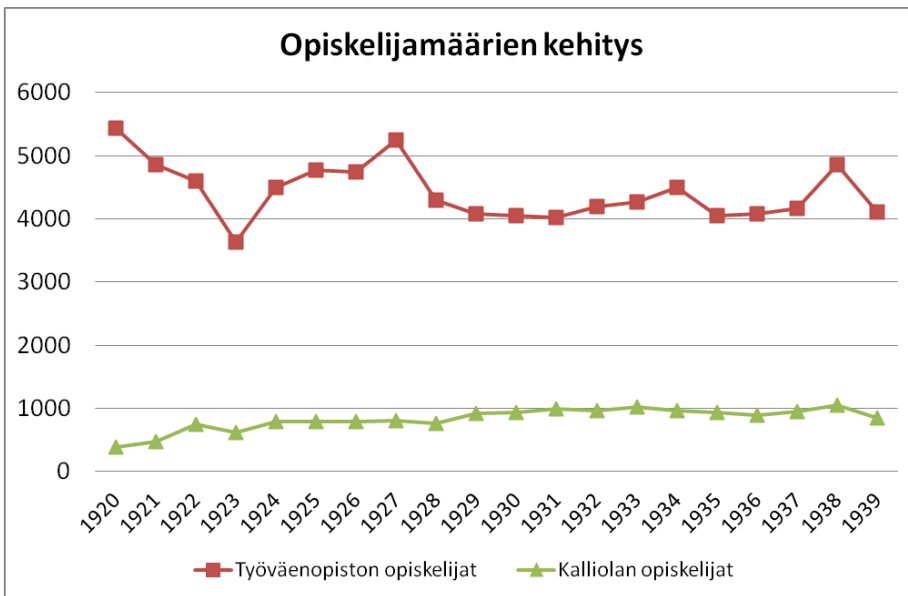
²⁴¹ Soikkanen 1961, 144–145; Haapala 1986, 202–203.

²⁴² Peltola 2009, 221.

asiassa kirkosta jo aikaisemmin vieraantuneiden ylempien luokkien esimerkkiä.²⁴³ Vuonna 1919 setlementtiliikkeen aloittaessa Suomessa sillä oli mahdollisuutensa. Sitä ei välttämättä mielletty suoraan kirkon alaiseksi organisaatioksi ja näin ollen kristinuskosta kiinnostuneella työväestöllä oli käytettävissä opiskeluunsakin vähemmän leimautunut väylä kokea olonsa hyväksytyksi uskonnollisten ajatustensa tai tapojensa osalta.

On kiinnostavaa verrata Kalliolan Vapaaopiston ja Helsingin työväenopiston opiskelijamäärien kehitystä siitä näkökulmasta, vaikuttiko Vapaaopiston syntyminen samalle alueelle työväenopiston opiskelijamäärään. Kalliolan aloitusvuonna 1920 työväenopiston opiskelijamäärä oli jo yli 5400, kun Vapaaopistossa sen ensimmäisenä lukukautena oli vajaat 400 opiskelijaa.

KUVIO 1 Kalliolan Vapaaopiston ja Helsingin työväenopiston opiskelijamäärät 1920–1939

Lähde: Kalliolan Vapaaopiston ja Helsingin työväenopiston toimintakertomukset 1920–1939. HKA.

Koko tarkastelujakson 1920–1939 ajan Kalliolan Vapaaopiston opiskelijamäärän kehitys oli vakaata. Opiskelijamäärät nousivat tasaisesti vuotta 1923 lukuun ottamatta. Työväenopiston opiskelijamäärissä vaihtelua oli enemmän. Kalliolan Vapaaopiston aloittaessa toimintansa työväenopiston opiskelijamäärä laski huomattavasti, erityisesti vuosina 1921–1923. Vuonna 1923 työväenopiston opiskelijamäärä putosi lähes tuhannella opiskelijalla. Myös Kalliolan opiskelijamäärä notkahti tuona

²⁴³ Haapala 1986, 202.

vuonna, väheneminen oli yli 100 opiskelijaa.²⁴⁴ Kalliolan Vapaaopiston hoitokunnan pöytäkirjan mukaan juuri tuolloin rajoitettiin ryhmien opiskelijamääriä pulpettien puutteen vuoksi, esimerkiksi kieliryhmien osallistujamäärä sai olla enintään 40 oppijaa.²⁴⁵ Lamavuosien aikana 1930-luvulla opiskelijamäärät nousivat molemmissa oppilaitoksissa ja sodan lähestyessä 1939 molempien opistojen osallistujamäärät laskivat.

Työväenopiston opiskelijamäärien vuosittaiset vaihtelut eivät selity kilpailijan tulosta samalle alueelle kuin osittain. Monet tekijät, kuten tilakysymykset, ovat saattaneet vaikuttaa opiskelijamääriin. Osalle sekä työväenopiston että Vapaaopiston kursseista myös tulijoita olisi ollut enemmän kuin mitä voitiin ottaa. Osallistujamäärät olisivat saattaneet olla suurempiakin. Vapaaopiston ensimmäisinä toimintavuosina tilastojen perusteella oli kuitenkin todennäköisesti henkilöitä, jotka olivat siirtyneet työväenopistosta Kalliolaan. Kalliolaan tulleiden opiskelijoiden joukossa oli epäilemättä niitä, joiden ajatusmaailmaan ja henkilökohtaiseen vakaumukseen Vapaaopiston kristillinen aatetausta sopi, sekä niitä, jotka uteliaisuuttaan halusivat kokeilla uutta oppilaitosta. Kalliolan opiskelijamäärien vakaata kasvua selittää ehkä se, että ne opiskelijat, jotka setlementtiin tulivat, tiesivät jo ennestään Kalliolan taustasta ja he olivat tietoisesti valinneet Kalliolan. Näin ollen he ehkä olivat työväenopiston opiskelijoita halukkaampia sitoutumaan toimintaan.

Kalliolan vakaa opiskelijamäärän kehitys kuvastaa myös kohderyhmiin vedonnutta toiminnan kokonaisuutta ja sitä, että työväestöllä itsellään oli opiskeluun liittyviä tarpeita. Toiminta miellytti niitä, jotka siihen olivat tulleet mukaan. Suuri osa opiskelemaan tulleista myös osallistui Kalliolan muuhun toimintaan ja pysyi useita vuosia Kalliolan toiminnoissa mukana. Käytettävissä olevien aineistojen perusteella on vaikea tehdä päätelmiä, miksi yksittäinen opinnoista kiinnostunut valitsi juuri Kalliolan tai työväenopiston moninaisten muiden sivistysorganisaatioiden sijaan. Setlementti pystyi kuitenkin luomaan jatkuvuutta kävijäpohjaansa ja näin vahvistamaan otettaan toimintaan osallistuneiden joukossa.

Samu Nyström on todennut työväenopiston tyyppiopiskelijoiden 1900-luvun alkuvuosikymmeninä olleen 24–40 -vuotiaita, miehet olivat ammattimiehiä ja naiset vaimoja, ompelijattaria, palvelijattaria ja liikeapulaisia. Työväenopiston alkuvuosina osallistujien joukossa oli hyvin nuoriakin, jopa 9–11 -vuotiaita. Vuoteen 1916 mennessä ikäraajaksi määriteltiin 18 vuotta, 16-vuotiaita otettiin opiskelemaan, jos heillä oli kansakoulun lisäksi myös ammatillinen tutkinto.²⁴⁶ Kalliolassa taas Vapaaopiston alkuvuosina opiskelijoista lähes puolet oli alle 20-vuotiaita. Voidaan ajatella, että hyvin nuorien opiskelijoiden ottaminen opistoon oli yksi keino lisätä osallistujamäärää. Kalliola myös toivoi osallistujien tulevan setlementin

244 Vuonna 1922 opiskelijamäärä oli 742 henkilöä.

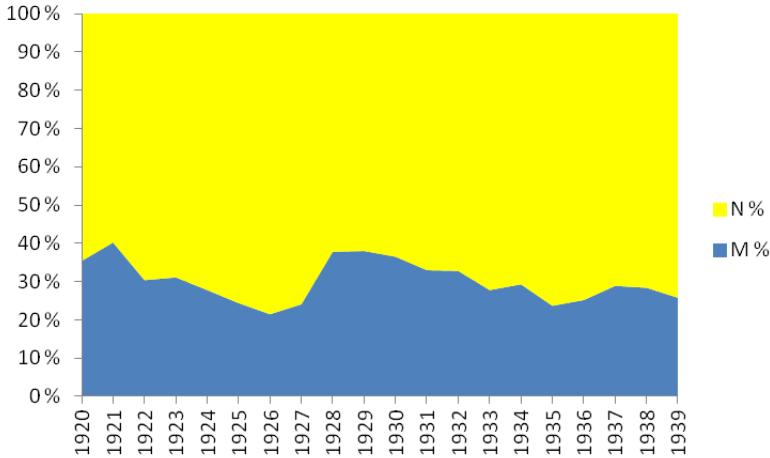
245 Vapaaopiston hoitokunnan pöytäkirja 23.10.1923. HKA.

246 Nyström 2014, 44–46.

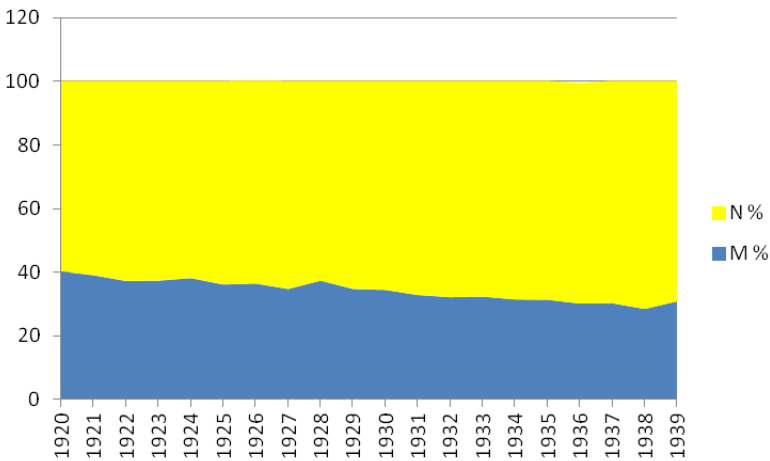
vaikutuspiiriin mahdollisimman nuorina. Alhainen ikäraja myös mahdollisti useampien kerholaisten opiskelun Vapaaopistossa.

Toinen kiinnostava vertailtava seikka työväenopiston ja Kalliolan opiskelijaprofiileissa on opiskelijoiden sukupuoli. Vetosiko työväenopiston tai Kalliolan tarjonta enemmän jompaankumpaan sukupuoleen?

KUVIO 2 Kalliolan Vapaaopiston ja Helsingin työväenopiston opiskelijoiden jakautuminen (%) sukupuolen mukaan 1920–1939²⁴⁷

Helsingin työväenopiston opiskelijat sukupuolen mukaan 1920–1939. HTA.

Kalliolan Vapaaopiston opiskelijat sukupuolen mukaan 1920–1939. HKA.

Lähde: Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomukset 1920–1939 ja Helsingin suomenkielisen työväenopiston toimintakertomukset 1920–1939. HKA.

²⁴⁷ Katso LIITE 2 Kalliolan Vapaaopiston ja Helsingin työväenopiston opiskelijat sukupuolen mukaan lukuina 1920–1939.

Keväällä 1920 Kalliolan Vapaaopiston ensimmäisenä lukukautena opiskelijaksi hakeneiden lomakkeissa miesten osuus oli yli 40 prosenttia.²⁴⁸ Kuitenkin heti lukuvuonna 1920–1921 naisten suhteellinen osuus oli alkanut kasvaa, miesten prosentuaalinen osuus kaikista ensimmäisen kokonaisen toimintakauden ilmoittautuneista oli kuitenkin yli 35 prosenttia.²⁴⁹ Toisena toimintavuonna miesten osuus oli taas 40 prosenttia, suurin piirtein sama luku kuin työväenopistossa 1920-luvun alkupuolella. Kalliolassa miesten osuus pieneni vuosittain, kunnes lähti taas kasvamaan vuonna 1928.²⁵⁰ Lama-aikana miesvaltaisilla aloilla irtisanottiin työntekijöitä, näillä työntekijöillä voi ajatella olleen kiinnostusta opintoihin, työllistymisenkin näkökulmasta.²⁵¹ Työväenopistossa vuosina 1928–1932 miesten suhteellinen osuus oli pienempi kuin Kalliolassa. Kalliolaan opiskelemaan tulleet miehet halusivat todennäköisesti kohentaa työelämässä tarvittavia valmiuksiaan, elettiin orastavan laman aikaa. Kurssien sisällöistä selittävää tekijää ei löydy, peräkkäisinä vuosina tarjonta oli hyvin samanlaista.

Kalliolan Vapaaopiston opiskelijoiden sukupuolijakauman kehitys vaikuttaa olleen melko tasaista. Kun verrataan Vapaaopiston ja työväenopiston sukupuolijakaumaa tarkasteluajanjaksona, voi huomata, että Vapaaopistossa naisten osuus oli useina vuosina suurempi kuin työväenopistossa. Myös Helsingin työväenopistossa miesten osuus väheni vuosien mittaan, mutta se laski hitaammin kuin Kalliolassa. Pulavuosina 1930-luvun alussa miesten osuus Kalliolassa jälleen nousi. Työväenopistossakin jo 1920-luvun lopulle tultaessa kaksi kolmesta opiskelijasta oli naisia.²⁵² Työväenopistossa miesten osuus pysytteli 1930-luvun loppupuolellakin 30 prosentin tuntumassa, kun taas Kalliolassa miesten osuus laski alle 30 prosentin, vuonna 1939 miesten osuus oli alle 26 prosenttia. Sota-aikana miesten osuus opiskelijoista luonnollisesti laski molemmissa opistoissa. 1930-luvulla osallistujien naisistuminen näkyi jo selvästi, sekä Vapaaopistossa että työväenopistossa. Kalliolan opiskelijakunnan työväenopistoa nopeampi naisistuminen johtui ehkä osittain myös siitä, että toiminnan kristillinen sisältö saattoi vedota enemmän naisopiskelijoihin kuin miehiin.

On mahdollista, että Kalliolan ensimmäisten lukukausien miesvaltaisuus ja teollisuustyöntekijöiden suuri osuus johtui osittain myös siitä, että paikalle tulleet työläiset olivat kuulleet Teollisuusseutujen luentomatkoista, jotka oli tarkoitettu juuri tälle ryhmälle. Kalliola sijaitsi myös työväestön asuinalueella, joten sitä oli helppo lähestyä. Myös Sirenius itse pyysi ensimmäisissä esitelmätilaisuuksissa

---

248 Kevään 1920 oppilaaksihakulomakkeiden mukaan kevään aikana opistoon ilmoittautui kaikkiaan 233 henkilöä 95 miestä ja 138 naista.

249 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1920–21, 8. Tietoja opiskelijoista. HKA

250 Vuonna 1927 miehiä oli 24 prosenttia ja vuonna 1928 miesten osuus oli 37,7.

251 Häkkinen ja Rahikainen 2001, 15.

252 Nyström 2014, 44.

erityisesti miehiä saapumaan paikalle seuraaviin yleisiin tilaisuuksiin.²⁵³ Paikalle tulijoiden huomioita on kerrottu Sigfrid Sireniuksen teksteissä, joihin on tietysti valittu sopivia mainintoja. Valikoidut huomiot kertovat suuresta uteliaisuudesta, osittain myös varautuneisuudesta. Sisällissodan jälkeisessä tilanteessa oli kiinnostavaa tulla katsomaan mitä työväestön asuinalueelle asettuneet papit puuhasivat.²⁵⁴ Monet työväestöön kuuluneet ihmettelivät, mitä nämä papit oikein luulivat tekevänsä työväestön asuinalueella. Yhdysside-lehdessä Kalliolaan tuloaan muistelleet työväestön edustajat kertovat useita syitä tutustua Kalliolan toimintaan. Esitteitä jaettiin tehtaan portilla. Rautatiekonepajan puuseppä W. Rantasen sanoin: elettiin ”merkillistä aikaa ja työväestö [oli] hyvin vastaanottavaista”.²⁵⁵ Uteliaisuus toi aluksi tutustumaan toimintaan, mutta kun työväestöön kuuluvat miehet huomasivat, ettei Vapaaopisto tarjonnut heitä hyödyttävää tai kiinnostavaa toimintaa, he jättäytyivät pois.

Taloudelliset seikat eivät liene vaikuttaneet opiskelijoiden hakeutumiseen opistoihin. Kalliolassa lukukausimaksu oli Vapaaopiston aloittaessa 5 markkaa, vuodesta 1922 lahtien maksu korotettiin 10 markkaan.²⁵⁶ Seuraavan kerran maksuja korotettiin vasta 1940-luvulla. Kuitenkin ilmoittautumalla vähävaraiseksi maksusta sai vapautuksen. Työväenopistossa lukukausimaksujen kehitys oli 1920- ja 1930-luvuilla samansuuntaiset. Vuonna 1920 työväenopiston opiskelijamaksu oli 75 penniä.²⁵⁷ Vuodesta 1922 seitsemällä markalla sai oikeuden osallistua mihin tahansa opetukseen.²⁵⁸

Kalliolan Vapaaopiston ja Helsingin työväenopiston opiskelijamäärien kehitystä voidaan tulkita niin, että Vapaaopisto tarjosi aluksi kiinnostavan opiskeluvaihtoehdon työväestölle. Työväenopistossa jo opiskelleet halusivat ehkä uteliaisuudesta kokeilla toista vaihtoehtoa. Kalliolaan opiskelemaan tulleet eivät eronneet merkittävästi työväenopiston opiskelijoista. Helsingissä oli työväkeä, jota mahdollisesti kiinnosti Vapaaopiston opetuksen lisäksi settlementin muu toiminta. On mahdollista, että Kalliolaan tulijat olivat kuulleet toiminnan luonteesta. On myös mahdollista että settlementin kristillisellä luonteella oli merkitystä osalle osallistujista.

253 Sirenius 1955, 252–253.

254 Sirenius 1955, 253.

255 Yhdysside 1930 numero 3, 57. SLA

256 Ilmoitus, Uusi Suomi 21.9.1920, Suomen työmieks 13.1.1923; Uusi Suomi 13.9.1923.

257 Suomen sosialidemokraatti 13.9.1920, 1.

258 Suomen sosialidemokraatti 5.9.1922, 1.

3.2 Opetustarjonta ja muu toiminta

Sekä Kalliolan Vapaaopistossa että Helsingin työväenopistossa opetusta tarjottiin hyvin samantapaisissa aineissa kuin jo toiminnassa olleissa muissa työväenopistoissa. Merkittäviä eroja oppiaineissa ei ollut, vaikka työväenopiston opetustarjonta vaikuttaa perustuneen enemmän etukäteen suunniteltuihin opetussuunnitelmiin. Työväenopistossa opetusta annettiin yhteiskunnallisissa ja taloudellisissa aineissa, ”eettillisissä” aineissa, joita olivat esimerkiksi etiikka, psykologia, ja kasvatustoppi. Edelleen opetettiin luonnontieteitä ja vielä käytännöllisiä aineita, joita olivat esimerkiksi ainekirjoitus, laskenta tai kirjanpito. Tärkeänä pidettiin, ettei opetus saanut olla tunnustuksellista, siis johonkin aatteeseen tai uskontoon sitoutunutta. Työväenopistossa myös keskusteltiin esimerkiksi käsitöiden opettamisesta ja liikunnasta. Tällaiset ryhmät käynnistettiin aluksi kerhotoimintana, joka ei virallisesti kuulunut opiston ohjelmaan. Kuitenkin myös luovien aineiden ja ruumiinkulttuurin katsottiin kuuluvan sivistyneen ihmisen ihanteeseen, joten 1920-luvulla työväenopiston varsinaiseen ohjelmaan lisättiin kansantanhuja ja ”ruumiinhoidon ja voimistelun neuvonnan” piiri.²⁵⁹

Kalliolassa taas kurssit muodostettiin Vapaaopiston käynnistäessä toimintansa opiskelijoiden ilmaisemien tarpeiden mukaisesti, lähdeaineistoissa ei ole juurikaan opetussuunnitelmiin liittyvää keskustelua. Opiskelijoiden toivotat aiheet olivat samantapaisia kuin työväenopistojen tarjonnassa muutenkin. Esimerkiksi liikuntaan ja käsitöihin suhtauduttiin kuitenkin jo alusta alkaen vapaammin kuin työväenopistossa. Ihmisen monipuolinen kehittyminen myös ruumiinkulttuurin ja kädentaitojen alalla oli kuulunut settlementiliikkeen alkuperäisiin periaatteisiin ja kokonaisvaltaisen ihmiskuvan korostamiseen. Ainakaan näihin aihepiireihin liittyvien aineiden sopivuudesta opiston ohjelmaan ei vaikuta käydyn keskustelua. Voimisteluryhmät aloittivat opiston toimintana jo 1920-vuoden syksyllä.²⁶⁰

Vapaaopiston opetusohjelmassa oli kieliä, aine- ja oikeinkirjoitusta, kaunolukua, kodin sairashoitoa, pikkulasten hoitoa, kotitaloutta, kuorolaulua, naisvoimistelua, pikakirjoitusta ja käsitöitä, kuten liinavaateompelua. Vapaaopiston ohjelman tarjonta vetosi ilmeisesti enemmän naisiin, se myös hyödytti enemmän naisia, heille opetuksesta saattoi olla hyötyä työmarkkinoilla. Ehkä myös naisille oli helpompaa sopeutua Kalliolan tarjoamaan toiminnan kokonaisuuteen. Toisaalta voidaan ajatella, että settlementti myös pyrki suuntaamaan tarjontaansa erityisesti naisille, esimerkiksi kerhotoiminnassa tyttökerhoissa kasvattaminen oli laaja-alaisempaa kuin poikakerhoissa, jotka toimivat enemmän viihteellisellä pohjalla. Moniin Vapaaopiston kursseihin oli liitetty paljon rakenteita, kuten sääntöjä ja erilaisia velvoitteita, joita

²⁵⁹ Nyström 2014, 32, 34, 37.

²⁶⁰ Opiston toimintakertomus 1920–1921.

ryhmiin kuuluneet naiset eivät näyttäneet kyseenalaistavan. Naiset vaikuttavat myös tuoneen herkemmin muita perheenjäseniään tai ystäviään mukanaan Kalliolaan. Toiminnan jatkuvuutta ajateltiin ehkä turvattavan paremmin naisten välityksellä.

Työväenopistossa käytiin keskustelua siitä mitkä aineet kuuluvat vapaan sivistystyön piiriin. Ammatillista tai tutkintoon tähtäävää opetusta ei annettaisi. Keskustelua käytiin myös esimerkiksi kansakoulun oppimäärään kuuluvien aineiden opettamisesta, opistoa käynnistettäessä oli päätetty, ettei tutkintoihin johtavia aineita opetettaisi. Oletettavasti oppijoiden perustietojen ja -taitojen opetukseen olisi ollut enemmänkin tarvetta, varsinkin alkuvaiheessa opiskelijoiksi tulneiden aikaisempi koulunkäynti oli vähäistä. 1920-luvulla asia ratkaistiin työväenopistossa lisäämällä ohjelmaan erillinen kansakoulupiiri.²⁶¹

Ensivuosinaan Kalliolan Vapaaopisto tarjosi myös keskeytyneiden tai puuttuvien kansakouluopintojen täydentämistä. Lukuvuonna 1922–1923 toimintakertomuksen mukaan opetettiin kansakoulun ja sen jatkoluokkien opetussuunnitelmien mukaisia oppiaineita sekä oppikoulun alempien luokkien tai keskikoulun aineita, esimerkiksi kielissä oli tällaisia ryhmiä.²⁶² Vuosien 1929 ja 1933 toimintakertomuksiin on kirjattu keskikoulukurssin oppiaineet.²⁶³ Keskikoulua käytiin opistossa kahden vuoden ajan. Vuonna 1933 vuosikertomuksessa on selvitetty 15 opiskelijan opiskelleen keskikoulun oppiaineita, joita olivat Kouluhallitukselle jätetyn selvityksen mukaan matematiikka, maantiede, eläin- ja kasvioppi, historia sekä suomen, ruotsin ja saksan kieli. Näillä opiskelijoilla oli kahden lukuvuoden opiskelun jälkeen mahdollisuus suorittaa keskikoulun oppimäärä Helsingin Suomalaisessa Lyseossa.²⁶⁴

Sitä miksi tällaista perusopetusta ei järjestetty Vapaaopistossa enempää, on vaikea selittää, tarvetta sille olisi ollut. Ainakaan periaatteellista keskustelua asiasta ei ilmeisesti käyty, koska kokouspöytäkirjoista tätä sivuavia aiheita löytyy niukasti. Ehkä vapaaehtoiset opettajat eivät osanneet tai eivät olleet halukkaita opettamaan esimerkiksi kansakoulun oppimäärään kuuluvia aineita, suurella osalla heistä ei ollut opettajan pätevyyttä ja päteviä opettajia saattoi olla vaikea löytää. Ehkä taustalla vaikutti keskustelu vapaan sivistystyön alaan kuuluvista aineista, pitäisikö kansakoulun ja keskikoulun aiheet jättää asianomaisten koulumuotojen hoidettavaksi. Yksittäisen opetukseen osallistujan kannalta mahdollisuus suorittaa näitä opintoja saattoi olla merkittäväkin, esimerkiksi työnsaannin helpottamiseksi. Ehkä Kalliolassa haluttiin välttää tällaisten keskusteluaineiden nousemista esille. Ehkä ne opiskelijat, jotka kansakouluopetusta olisivat tarvinneet eivät olleet juuri sellaisia opiskelijoita, joita settlementti olisi halunnut opiskelijoikseen. Tätä päätelmää tukee se, ettei Vapaaopisto merkittävästi muuttanut opetettavia aineita eikä muutakaan

261 Nyström 2014, 36–37.

262 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1922–1923, 4. HKA.

263 Kalliola vuosikertomus, Työkeskustoiminnan vuosikirja 1929, 19. HKA.

264 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimis seurauksen vuosikirja 1933, 12. HKA.

toimintaansa, vaikka opiskelijaprofilissa tapahtuneet muutokset alkoivat kyllä nopeasti näkyä setlementin itse laatimissa tilastoissakin.

Opiskelemaan tulleet valitsivat tietoisesti Kalliolan Vapaaopiston. Osa opiskelijoista valitsi Vapaaopiston todennäköisesti kurssisisältöjen takia. Opiston ensimmäiset opintoryhmät olivat syntyneet asiakaslähtöisesti. Opinnoista kiinnostuneet kokoontuivat Kalliolan aulaan kertomaan opiskelutoiveistaan ja niiden toiveiden perusteella muodostettiin opintoryhmät. Opinhaluiset opiskelijat osasivat todennäköisesti etsiä tarvitsemiaan aineita. Valinta oli helppo, jos tarve oli selkeästi esimerkiksi pohjatietojen täydentäminen, kuten ainekirjoitus tai laskento. Jos opiskelija taas koki tarvitsevansa työelämätaitoihinsa täydennystä, hän saattoi valita esimerkiksi konepiirustuksen, mekaniikan tai kirjanpidon. Jos katsoi tarvitsevansa erityisesti naisille suunnattuja kodin elämään liittyviä taitoja, saattoi valita kodinhoidon tai liinavaateompelun.

Vapaaopiston ohjelmassa oli myös käytännöllistä kirjoitusta, ammattiopirustusta ja kielistä ruotsia, englantia ja esperantoa, taidepiirustusta, oikeinkirjoitusta, laulua, voimistelua, ja esiintymistäittoa.²⁶⁵ Vuonna 1923 kieliryhmiä oli toiminnassa kymmenen.²⁶⁶ Kielten opiskelu vain lisääntyi 1920-luvun loppua kohden, esimerkiksi vuonna 1926 yksistään ruotsin kielen ryhmiä oli kahdeksan. Myös työväenopistossa kieltenopetus oli merkittävä aineryhmä alusta alkaen. Työväenopistossa opetettiin myös venäjän kieltä, jotka puuttui Vapaaopiston opetustarjonnasta.²⁶⁷

Molempien opistojen opintoryhmien osallistujaluvut olivat suuria. Kielten opiskelijaryhmissä saattoi olla jopa 40–50 osallistujaa. Vapaaopistossa kaikkien opintoryhmien joukkoon mahtui vain muutama yksittäinen alle kymmenen opiskelijan ryhmä.²⁶⁸ Vuoden 1927 Asetus työväenopistoista määritteli ryhmien enimmäisopiskelijamääräksi 40 ja vähimmäismääräksi 10.²⁶⁹

Vapaaopiston opiskelijoiden oma kiinnostus kohdistui hyvin samanlaisiin aihealueisiin kuin Helsingin työväenopiston opiskelijoilla. Vapaaopiston opintojen järjestäjät olivat kokonaisvaltaisesti kiinnostuneita ihmisen monipuolisesta kehittämisestä, johon kuului yhtä lailla henkisiä kuin aineellisiakin puolia. Yhteisöllisyyden edistämällä ja ylläpitämällä oli suuri merkitys. Myös työväenopistossa pyrittiin kyllä edistämään yhteisöllisyyttä ja vuoropuhelua opettajien ja osallistujien kesken, vaikkakaan ei yhtä laajasti kuin Kalliolassa. Vuonna 1919 työväenopistoon oli perustettu opistolaisyhdistys. Jo sitä ennen työväenopiston luentokurssien osallistajat olivat perustaneet omia toimikuntiaan, jotka suunnittelivat iltamia ja retkiä,

265 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimis seur an toiminta Kalliolassa ja maaseudulla 1920, 15 ja Kalliola vuosikertomus, Tietoja Teollisuusseutujen Evankelioimis seur an toiminnasta Kalliolassa ja Maaseudun teollisuuskeskuksissa vuonna 1921, 4. HKA.

266 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1923–1924, 4–6. HKA.

267 Nyström 2014, 35.

268 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1926–1927, Liite 1 A. HKA.

269 Asetus työväenopistoista (59/27), § 5.

opiskelijoilla oli myös oma keskustelupiiri. Opintopiireille perustettiin yhteinen neuvosto jo vuonna 1916 ja yhteisöllisyyden edistämiseksi järjestettiin juhlia ja iltamatilaisuuksia.²⁷⁰ Kuitenkin työväenopiston opiskelijamäärä oli niin suuri, että Kalliolan kaltaisia yhteisöllisiä vapaa-ajan toimintoja olisi ollut vaikeaa saada aikaan samassa laajuudessa kuin Kalliolassa. Lisäksi työväenopisto joutui vuoteen 1927 saakka toimimaan eri tiloissa ennen oman opistotalon valmistumista, mikä hankaloitti isommille joukoille järjestettävää toimintaa.

Työväenopistossa opetustoiminta vaikuttaa olleen tarkemmin opetussuunnitelmallisesti suunniteltua, Vapaaopistossa taas enemmän merkitystä oli sillä miten Kalliolan valinneet osallistujat saataisiin yhteisöllisesti sitoutumaan ja pysymään settlementin piirissä. Kalliolassa painotettiin myös ehkä vielä voimakkaammin settlementiaatteeseen olennaisesti kuuluvaa ja jo Toynbee Hallista periytyvää ajatusta yhteisöllisyyden ja naapuruuden ajatuksen tärkeydestä. Se missä Vapaaopiston tarjonta varsinaisesti erosi työväenopiston toiminnasta oli koko settlementin tarjoama kokonaisuus, josta Vapaaopisto muodosti vain osan. Vapaaopistossa opiskelevalle oli tarjolla runsaasti enemmän erilaista kurssiin liittymätöntä oheistoimintaa kuin työväenopistossa. Osallistuja saattoi saada Vapaaopiston lisäksi yhteisön, ikään kuin perheen, joka tarjosi opintoryhmien lisäksi muita mahdollisuuksia harrastustoimintaan tai sosiaaliseen auttamistyöhön. Osallistujalla oli myös mahdollisuus saada elämäänsä uskonnollista sisältöä. Lisäksi Kalliolan kokonaisuus mahdollisti myös koko perheen osallistumisen toimintaan, lapset saattoi laittaa pyhäkouluun tai myöhemmin kerhoihin, Kalliolan settlementin kokonaisuus tarjosi esimerkiksi rippikoulun ohjelmassaan tai mahdollisuuden käydä raamattupiirissä. Kaikille osallistujan lähipiiriin kuuluville oli mahdollista löytää mielekästä tekemistä saman organisaation sisältä. Kilpailussa Helsingin työväenopiston kanssa tämä oli Kalliolalle merkittävä etu, joka myös tuki yhteisöllisyyttä ja oletettavasti lisäsi osallistujien sitoutumista toimintaan.

---

²⁷⁰ Nyström 2014, 49–51.

4 KALLIOLAN TOIMINNAN RESURSSIT

4.1 Kalliolan rakennus työläiskaupunginosassa

Jo Kalliolan settlementin toiminnan suunnitteluvaiheessa kokonaisvaltaisuuden korostamiseen liittyi myös rakennettu ympäristö, samalla tavalla kuin Toynbee Hallia perustettaessa. Settlementti olisi paikka missä voisi viettää kaiken vapaa-aikansa — kyse ei olisi pelkästään paikasta, johon tultaisiin oppimaan ja sivistymään. Kansanopistojen sisäoppilaitosluonteen korvasi se, että settlementissä tarjottaisiin runsaasti erilaisia vapaa-ajan viettomahdollisuuksia.

Näin ollen settlementin toiminnan aloittamisessa konkreettisten tilojen löytäminen oli tärkeää. Hankkeen taakse oli saatava joku tilojen hankintaa rahoittava taho, koska toiminnan perustajilla tai heidän edustamallaan Teollisuusseutujen Evankelioimis seuralla ei ollut varaa talon hankkimiseen. Vuoden 1918 tapahtumien jälkeen talon sijainnilla oli merkityksensä. Kalliolan perustajat etsivät taloa Helsingin Kalliosta, talon piti sijaita työläiskaupunginosassa. Toiminnan käynnistäjät olivat ikään kuin valkoisten edustajia ja kävijöiksi toivottiin työväestön edustajia. Kallion kaupunginosassa sijaitsevan talon toivottiin mahdollistavan vuorovaikutusta sisällissodan osapuolien välillä.

Valtiovalta suhtautui hankkeeseen myönteisesti ja antoi kesällä 1919 Kalliolan käyttöön kenraalikuvernööri Seynin rakennuttaman Bobrikoffin koulun osoitteessa Vaasankatu 41.²⁷¹ Rakennusta oli kaavailtu poliisikouluksi, mutta valtionhoitaja Mannerheimin myötävaikutuksella rakennus annettiin settlementin käyttöön, minkä lisäksi valtio avusti rakennuksen korjaustöissä huomattavalla summalla.²⁷²

Vuonna 1937 eduskunta lahjoitti valtioneuvoston esityksen perusteella Teollisuusseutujen Evankelioimis seururan omaisuudeksi sekä Kalliolan rakennuksen että tontin jolla se sijaitisi.²⁷³ Settlementin toiminta oli siis edelleen valtiovallan suojeluksessa. Kyseisen vuoden lopulla perustettiin Kalliolan Kannatusyhdistys ry, jonka tehtäväksi tuli muun muassa varojen hankkiminen talon laajennusta varten.²⁷⁴

Toimintaan osallistuneisiin kohdistuneeseen hienovaraiseen vaikuttamiseen liittyi myös rakennuksen ulkoasu. Settlementiaatteessa pyrkimyksenä oli saada mahdollisimman moni henkilökohtaisesti esteettisten vaikutusten alaisiksi. Tämän

271 Nykyisin Sturenkadun, Kirstinkadun ja Kalliolanrinteen muodostama kulmatontti.

272 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimis seururan toiminta Kalliolassa ja maaseudulla 1920, 4. Valtion avustus tilojen korjaamiseen oli 180 000 markkaa.

273 Virallinen luovutus tapahtui 27.11.1937.

274 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimis seura, Toimintakertomus vuodelta 1937, 8–9. HKA.

näkemyksen mukaan kaikkeen kauniiseen harjaantunut silmä lopulta alkaisi inhota rumuutta, mikä tarkoitti samaa kuin kauneuden arvostaminen ja sen vaaliminen.²⁷⁵

Kalliolaan tulijan oli mahdotonta olla törmäämättä kristilliseen kuvastoon. Pääoven yläpuolella olevassa lasimaalauksessa oli risti, samoin suuressa salissa, ja esimerkiksi talon juhlasalissa oli esillä Hanna Frosterus-Segerstrålen maalaama ja hänen vuonna 1924 Kalliolalle lahjoittamansa taulu ”Pyhiinvaeltajat”. Taloon tullut opiskelija kuvasi Yhdyside-lehdessä, kuinka voimakkaan vaikutuksen taulu häneen oli tehnyt: ”Ihmeellinen rauha täytti sydämeni taulua katsellessani. Samalla tunsin oloni hyvin turvalliseksi.”²⁷⁶

Suomessa ulkoisten puitteiden merkitys vaikuttaa kuitenkin saaneen vähemmän huomiota kuin Englannissa, jossa rakennusten kaunis ulkoasu koettiin erittäin tärkeäksi. Suomalaista settlementiliikettä käynnistämässä ei ollut mukana Englannin tapaan taiteilijoita vaan kirkonmiehiä ja sosiaalityöstä kiinnostuneita ihmisiä. Ehkä myös sisällissodan jälkeisessä tilanteessa muut asiat koettiin Suomessa esteettisiä näkökohtia tärkeämmiksi. Myös taloudellisilla resursseilla oli merkitystä, Teollisuusseutujen Evankelioimis seuralla ei olisi ollut mahdollisuuksia esteettisyyttä korostavaan rakentamiseen. Esteettisyyden ja taiteen korostamisen sijasta Suomessa pyrittiin luomaan vaikutelma helposti lähestyttävästä paikasta, jossa vallitsisi kodikas tunnelma.

Sirenius kirjoitti vuonna 1919 settlementitalosta:

”Sen pitäisi olla *pyhäkkö* – mutta samalla *viihdykäs koti* [...] Se on oleva toimintapiirinsä ihmisille keskus, jossa he elämän hajoittavien voimien keskellä tuntevat olevansa yhtä, vastaanottavat vaikutteita toisiltaan ja saavat tilaisuuden palvella toisiaan. Se on oleva kokoontumispaikka monille, varsinkin nuorille, joille heidän ahdas kotinsa useinkin on vain epäviihdykäs asunto, ja jotka kodin ulkopuolella muutoin helposti joutuisivat joutohetkien vaaroille alttiiksi. Se on tarjoava henkistä ja ruumiillista harjoitusta vastapainona teollisuustyön kiihdyttävälle vaikutuksille. Se on sanalla sanoen, edustava ympäristönsä sunnuntaielämässä ja arkielämässä niitä voimia, jotka rakentavat ihmiselämää sisällepäin siellä missä tämä elämä on eniten päässyt särkymään.”²⁷⁷

Talonkirjojen mukaan settlementitalossa oli kaikkiaan 11 asuntoa tai asuinhuonetta. Yhdessä niistä asui Sirenius perheineen. Sireniusten asunnossa asui säännöllisesti myös palvelija tai harjoittelija. Yksi asunnoista oli vahtimestarin käytössä ja yksi selvästi opettajan työsuhteasunto. Kahdessa asunnossa asui palvelushenkilökuntaa

²⁷⁵ Pimlott 1935, 77; Barnett 1918, 314; Briggs and Macartney 1984, 22–24.

²⁷⁶ Yhdyside 1929 numero 3, 15. SLA.

²⁷⁷ Sirenius 1919, 92. Korostukset alkuperäisiä.

ja yksi oli pelkästään tilapäisessä käytössä esimerkiksi ulkomaisten vieraiden majoittamista varten.

Varsinaisia vapaaehtoistyöhön sitoutuneille yliopisto-opiskelijoille tarkoitettuja huoneita oli yhdeksän. Niitä kutsuttiin ylioppilaskodiksi. Alun perin 1.7.1919 tehdyn päätöksen perusteella huoneet oli vuokrattu jumaluusopin ylioppilaiden konviktille opiskelija-asunnoiksi, koska alkuvaiheessa koko taloa ei vielä katsottu tarvittavan settlementin käyttöön. Vuonna 1921 asunnot otettiin uudelleen Kalliolan omaan käyttöön, ja lopullisesti konvikti siirtyi pois Kalliolan tiloista kesäkuun 1921 alussa. Konviktin poistumisen jälkeen huoneissa asuneet yliopisto-opiskelijat edustivat melkein kaikkia tiedekuntia.²⁷⁸ Myöhemmin asuntoja vuokrattiin osittain yliopisto-opiskelijoille ja osittain muille Kalliolan työhön jotenkin osallistuneille. Kun tähän asuntolaan päätettiin ottaa yliopisto-opiskelijoiden lisäksi muutamia työmiehiä, oli näilläkin velvollisuus osallistua jollakin tavalla Kalliolan työhön.²⁷⁹ Asunnoissa asui myös Kalliolan työntekijöitä, opiskelijoita ja lyhytaikaisesti Kalliolassa vierailevia henkilöitä.

Kalliolan ylioppilaskodin asukkaat olivat valtaosaltaan naispuolisia. Vuoteen 1937 saakka asukkaita oli noin 20 kerrallaan. Vaihtuvuus oli kuitenkin suurta, ja varsinkin kesän ajaksi useimmat muuttivat pois. Vuonna 1937 ylioppilaiden käytössä olleet talon alakerran huoneet vuokrattiin Helsingin kaupungille lastentarhaksi käyttöön. Tällöin asukkaiden määrä väheni, ylioppilaita oli syksyllä 1937 yhteensä 13.²⁸⁰ Vuosikertomuksissa on lähes jokaisen vuoden kohdalta maininta: ”Settlement-aatteen kannalta onkin erittäin tärkeää, että ylioppilaat opiskeluaikanaan tulevat kosketukseen työväen kanssa ja mahdollisuuksien mukaan opintojensa ohessa ottavat osaa settlement-työhön”.²⁸¹ He saivat täysihoidon talon puolesta ja toimivat kerhojen vetäjinä tai opettajina opistossa, kirjastonhoitajina tai ainakin osallistuivat esimerkiksi kuoron toimintaan.

Yliopisto-opiskelijoille mahdollisuus opiskelija-asuntoon ja täysihoidon oli houkutteleva. Onkin oletettavaa, että joitakin yliopisto-opiskelijoita halpa asunto ja settlementin tarjoama yöspito houkuttivat enemmän kuin järjestelyyn liittyvä sitoutuminen vapaaehtoistyöhön. Sitoutumisen esimerkiksi opetustyöhön sanottiin olevan vapaaehtoista, mutta käytännössä kaikki ylioppilaskodin asukkaat olivat jollakin tavalla mukana Kalliolan toiminnoissa. Settlementin järjestelmän rakentamisen kannalta talossa asuminen muodosti tärkeän osan järjestelmää. Jatkuva vuorovaikutus ja valvonta olivat helpommin toteutettavissa.

---

278 Kalliola vuosikertomus, Työkeskustoimintaa teollisuusseuduilla 1928, 26–27. HKA.

279 Kalliola vuosikertomus, Settlement-ajatus käytännössä Teollisuusseutujen Evankelioimis seurauksen puitteissa 1923, 44. HKA.

280 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimiseura, Toimintakertomus vuodelta 1937, 28. HKA.

281 Kalliola vuosikertomus, Kalliolan työmaalta, Teollisuusseutujen Evankelioimiseuran toiminta 1924, 34. HKA.

Se, että Kallioon perustettavalle setlementille järjestyi valtiovallan myötävaikutuksella tilat, osoittaa että setlementtityötä tuettiin myös yhteiskunnan ylimmillä tahoilla. Setlementin kaavailuja pidettiin hyväksyttävänä tapana tarttua työväen kysymykseen. Oli myös valtiovallan etujen mukaista osoittaa kiinnostusta hankkeelle, joka tähtäsi työväestön sivistystason nostamiseen ja heidän pysymiseensä vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen puolella.

4.2 Toiminnan institutionaaliset rahoittajat

Rahoituspohjan vakiinnuttaminen oli olennainen tekijä Kalliolan setlementin toiminnan alkuvaiheessa. Koska valtiolta tai kunnalta saatava rahoitus ei riittänyt ylläpitämään toimintaa, oli erittäin tärkeää pystyä varmistamaan muita rahoittajatahoja, jotka avustaisivat toimintaa säännöllisesti.

Kalliolan setlementin ylläpitäjän, Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran, rahoitus tuli monista eri lähteistä. Koko setlementin työtä rahoitettiin vuosien 1920 ja 1940 välisenä aikana suurelta osalta yksityisin varoin. Lahjoittajina toimivat teollisuusyritykset, työnantajat, pankit ja erilaiset yleishyödylliset yhteisöt, kuten Suomen naisten sivistyskomitea.²⁸² Suurimmat lahjoittajat olivat teollisuusyrityksiä ympäri Suomea. Setlementti esitteli työtään lahjoittajille esimerkiksi lehdistössä.²⁸³ Vuoden 1922 toimintakertomuksessa oli kirjattu, että setlementti pyrki ”puoluehengestä vapaalla, yleisinhimillisellä, sisäistä uudistusta ja kasvatusta tarkoittavalla työllä päämääräänsä, ihmiselämän ja kansan eheyttämistä evankeliumin pohjalla saavuttamaan”.²⁸⁴ Kristillistä taustaa ei siis pyritty yksityisiä lahjoittajia etsittäessä häivyttämään.

Esitellessään opintotoimintaansa lehti-ilmoituksissa mahdollisille opiskelijoille Kalliolan setlementti kutsui Vapaaopistoa kansan eheyttä ja valistamista varten perustetuksi laitokseksi.²⁸⁵ Setlementin perustamisvaiheessa sisällissodan jälkeen puolueettomuutta ja kansan eheyttä korostavalla retoriikalla sai paljon selvänä taloudellisena tukena toteutunutta kannatusta erilaisista yhteiskuntapiireistä.

Evankelioimisseuran rahoitusta koskevissa tiedoissa oli mukana koko Suomessa tehty setlementtityö, koska Teollisuusseutujen Evankelioimisseura hallinnoi kaikkea Suomessa toteutettua setlementtityötä. Tulot kaikille setlementtityön muodoille Suomessa kulkivat Evankelioimisseuran kautta. Evankelioimisseuralla oli ennen Kalliolan perustamista ollut luentotoimintaa teollisuuspaikkakunnilla ja

282 LIITE 3 Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran tulot 1920–1929 ja 1930–1939

283 Esimerkiksi Viikko-Sanomat 28.3.1923, 8.11.1924 ja 14.4.1927 sekä Uusi Suomi 25.8.1920, 3.2.1926; Kotimaa 23.9.1920, 14.5.1929.

284 Kalliolan vuosikertomus, Teollisuusväestön puolesta 1922, 6–7. HKA.

285 Viikko-Sanomat, 8.11.1924.

kiinnostusta myös muunlaisiin yhteisöihin, kuten Lapin metsätyömiehiin ja valtion työmaiden työntekijöihin. Näin ollen erilaiset avustukset ja lahjoitukset esimerkiksi Peräpohjolan tukkilaistyölle tai valtion työmailla tehtävälle työlle tulivat Evankelioimis seuralle, joka jakoi rahat eteenpäin kohteisiin. Täten myös Kalliolan Vapaaopiston talous oli osa Evankelioimis seuratan taloutta ja Vapaaopiston tulojen, kuten valtionavun, ilmoitettiin tulevan Evankelioimis seuralta. Valtionavun osuus opistolle esimerkiksi 1923 ja 1924 oli vuosittain noin 20 000 markkaa, samoina vuosina valtionapu Peräpohjolan tukkilaistyötä varten oli 100 000 markkaa ja valtion työmailla tehtävää työtä varten noin 50 000 markkaa.²⁸⁶

Vapaaopiston osuutta koko Kalliolan setlementin taloudesta ei ollut eritelty, joten opiston rahoitus pohjan tarkka selvittäminen erikseen on vaikeaa. Tiloja ja työntekijöitä käytettiin sekä opiston että muun setlementin tarpeisiin ja vakituiseen henkilökunnan palkkamenot jyvitettiin vuosittain päätetyillä prosentteilla, esimerkiksi vuodelta 1927 Vapaaopiston hoitokunnan pöytäkirjoista löytyy maininta palkkamenot jyvittämisestä. Opiston johtajan palkka laskettiin kokonaisuudessaan opiston menoihin, mutta muiden palkattujen henkilöiden palkoista prosenttiosuus, joka vaihteli 10 prosentin ja 30 prosentin välillä. Samoin kaikista muista menoista Vapaaopistolle kuului prosenttiosuus, ainoastaan opetusvälineet olivat kokonaisuudessaan Vapaaopiston menoja.²⁸⁷

Vain osaa tehdystä työstä sanottiin rahoitettavan avustuksilla. Vuosikertomuksissa setlementti erotteli ”uskonnollisen työn” Vapaaopiston tekemästä opetustyöstä. Kaikki lahjoitukset ja muut avustukset on merkitty annetuksi Evankelioimis seuratan nimiin ja Vapaaopiston omissa selvityksissä esimerkiksi Kouluhallitukselle opiston käyttämä rahoitus oli merkitty opiston ylläpitäjältä, Evankelioimis seuralta saaduksi rahaksi. Vapaaopiston alkuvuosina opiston taloutta ei ollut merkitty erikseen toimintakertomuksiin. Evankelioimis seuratan opiston toimintaan antamat varat vaihtelivat vuosittain. Vähimmillään summa oli noin 35 000 markkaa ja enimmillään luku vuonna 1938–1939 yli 129 000 markkaa.²⁸⁸

Merkittävin osa Kalliolan setlementin rahoituksesta tuli siis teollisuusyrittäiltä. Samalla tavalla rahoitus oli järjestynyt Isonsa-Britanniassa. Suomessa suurimmat lahjoittajat 1920-luvulla olivat A. Ahlström osakeyhtiö, W. Gutzeit & C:o, Finlayson, Hammaren & Co, Kajaanin puutavara, Kymin osakeyhtiö, Nokian Oy, Serlachius, Sohlberg G.W., Suomen Gummitehdas, Suomen Osuuskauppa, Tampereen puuvillateollisuus, Yhtyneet paperitehtaat ja Äänekoski Oy. Yksittäisten teollisuusyrittästen antama tuki oli alkuvaiheessa usein merkittävämpää kuin muu rahoitus. Suurin yksittäinen lahjoittaja oli Alfred Kordelinin nimellä oleva rahasto, joka avusti Kalliola huomattavilla summilla koko 1920- ja 1930-lukujen ajan.

286 LIITE 3 Teollisuusseutujen Evankelioimis seuratan tulot 1920–1929 ja 1930–1940.

287 Vapaaopiston hoitokunnan pöytäkirja 3.3.1927. HKA.

288 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomukset 1924–1939. HKA.

On ymmärrettävää, että teollisuusyritykset antoivat taloudellista apua Kalliolan kaltaiselle toimijalle. Oli teollisuuden edun mukaista, että työväestöä vallankumouksellisuudelta varjelevia toimintamuotoja tuettiin. Oli myös tuolloin vallinneen käytännön mukaista, että teollisuusyritysten toimitusjohtajat, ”patruunat”, huolehtivat työntekijöidensä moninaisista tarpeista. Ylipäätään isot työnantajat olivat aktiivisia työväestön sivistämispyrkimyksissä.

Suomen setlementtiliikkeen toiminnalle suurten yksittäisten rahoittajatahojen säännöllinen tuki oli elintärkeää. Tästä syystä myös liikkeessä käyty keskustelu oli usein eräänlaista markkinointipuhetta rahoittajille ja yhteyksien pitäminen kaikkiin rahoittamisessa mukana olleisiin tahoihin oli olennaista.

Setlementtityön aloittamiseen ja siihen hankittuun rahoitukseen suhtauduttiin yleensä eri tahoilla myönteisesti. Kuitenkin sekä setlementti että teollisuusyritykset saivat kritiikkiäkin setlementtityön rahoittaminen takia 1930-luvun alussa. Esimerkiksi Suomen Sosialidemokraatin pakinoitsija Sasu Punanen²⁸⁹ kirjoitti Suomen teollisuudenharjoittajien avustavan setlementtitoimintaa ja kehotti Sigfrid Sireniusta tekemään setlementtityötä myös tehtaanomistajien keskuudessa, etteivät nämä keräisi työläisiä mustille listoille.²⁹⁰

Aikalaiskertomusten mukaan Sirenius oli taitava puhuja ja karismaattinen persoona, joka sai helposti yhteyden muihin ihmisiin.²⁹¹ Teollisuuspaikkakunnilla työläiset kokoontuivat sankoin joukoin kuuntelemaan hänen esitelmäänsä. Setlementille rahaa lahjoittaneet teollisuusjohtajat tiesivät tämän ja tiesivät myös, että Sireniuksen luentojen asiasisältö olisi aatteellisesti sopivaa heidän kannaltaan. Tällaista toimintaa oli helppo sitoutua tukemaan. Suuntaamalla varoja vähempiossaisten auttamiseen yritykset pystyivät myös esittäytymään vastuullisina yhteiskunnan toimijoina.

Vaikka setlementtiliikkeen johtohenkilönä Sireniuksella oli joitakin näkemyseroja kirkon kanssa, myös kirkko rahoitti merkittävästi setlementin toimintaa. Se katsoi setlementtityön kuuluvan kirkon yhteiskunnalliseen työhön. Kirkon rahoitus tuli 1920-luvulla Helsingin kirkkovaltuuston ja Helsingin kirkolliskokouksen välityksellä. 1930-luvulla rahoittajiksi oli merkitty Helsingin seurakunnat, joiden lahjoitussumma²⁹² kattoi alhaisimmillaan 11 prosenttia ja enimmillään 23 prosenttia setlementin bruttokustannuksista.

Lisäksi merkittävä rahoituslähde olivat kolehtituotot, joita tuli sekä setlementissä pidetyistä jumalanpalveluksista että kirkon yleisistä kolehtituotoista. Lähteissä ei ole eritelty tulivatko kolehtituotot Helsingin alueelta vai oliko mukana myös muita paikkakuntia. Kolehtituottojen osuus oli aluksi pieni, alle prosentin, mutta se lähti kasvuun 1920-luvun loppupuolella ja pysyi koko 1930-luvunkin 9–14 prosentin

²⁸⁹ Toimittaja Yrjö Räisänen, Suomen Sosialidemokraattisen puolueen kansanedustaja vuosina 1930–1940.

²⁹⁰ Suomen Sosialidemokraatti 30.11.1934, ”Mitä Sasulle kuuluu”, 3, 8.

²⁹¹ Tarkka 1974, 160–172.

²⁹² 50 000 markkaa

suuruisena osuutena setlementin bruttokustannuksista. Voidaan siis todeta, että varsinkin 1930-luvulla kirkko oli merkittävä setlementtitoiminnan rahoittaja.²⁹³

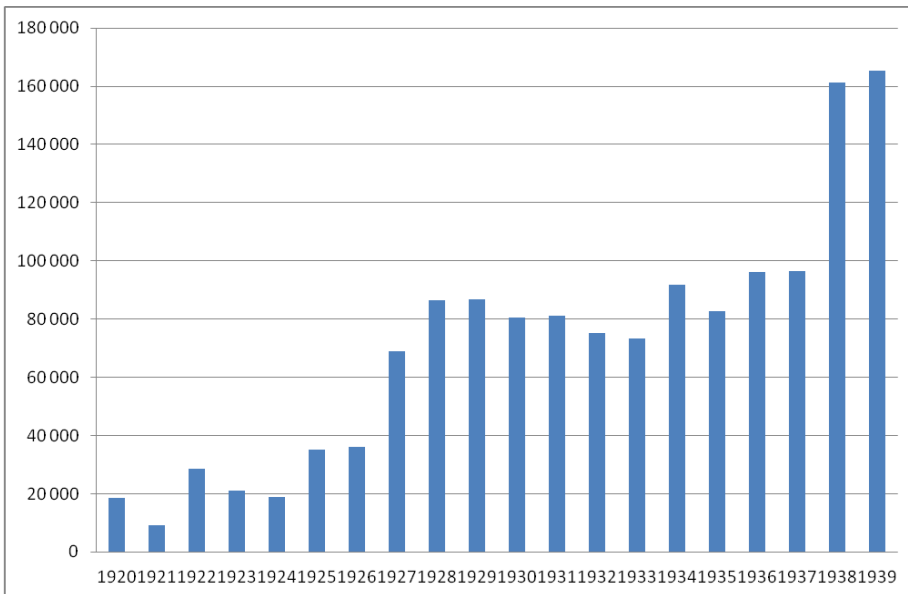
Kristillisyyttä liittyi myös taloudellisten resurssien turvaamiseen. Ei ole yllättävää, että kirkko rahoitti setlementin toimintaa. Niin kauan kuin kristillisyyttä korostettaisiin kirkon suuntaan, kirkko pysyisi merkittävänä taloudellisena tukijana. Kirkolle setlementin toiminta tarjosi mahdollisuuden säilyttää yhteys työväestöön ja saada heidät sitoutumaan kirkon maailmankuvaan. Huolimatta näkemuseroista setlementti kuitenkin tähtäsi juuri työväestön pysymiseen kirkon ohjauksessa, kirkkohon oli erityisen huolestunut työväestön paosta vaikutuspiiristään. Kirkon yhteiskunnallinen työ kanavoitui osaltaan setlementtiliikkeen toiminnan avulla.

Koko setlementin toiminnan kannalta rahoituksen järjestäminen oli ehkä tärkein edellytys toiminnan onnistumiselle. Teollisuusyritysten merkittävä tuki perustui osittain Sireniuksen hyviin henkilösuhteisiin. On oletettavaa, että rahoituksen virrat vaikuttivat niin Vapaaopiston toimintaan kuin muihinkin setlementin toimintamuotoihin. Setlementin toiminnassa esimerkiksi päätöksenteko kannatti pitää johdon tiukassa ohjauksessa, koska rahavirtojen turvaamiseksi oli tärkeää, ettei rahoittajien piiriin kantautuisi epämieluisia tietoja Kalliolan toiminnasta. Joistakin näkemuseroista huolimatta setlementin toimijoiden kannatti myös pysyä hyvissä suhteissa kirkkoon, tosin kirkon suhteen tilanne oli hieman helpompi, kirkolle itselleen oli paljon etua setlementin toimista työväestön saavuttamisessa.

Vapaaopiston saamat valtionavut on kirjattu vuosikertomuksiin vuodesta 1925 lähtien. Valtionavun määrä kohosi vuoteen 1930 saakka, 1930-luvun alkuvuosina se laski, ja kohosi jälleen vuosikymmenen loppua kohti. Valtionavun tai Evankelioimisneuralta saadun rahan suhteellista osuutta Vapaaopiston taloudesta on vaikea laskea, koska palkatuilla henkilöillä oli paljon myös muuhun työkeskuksen toimintaan liittyneitä tehtäviä eikä osuuksia palkkamenoista aina eritelty tarkemmin. Rahoja käytettiin koko setlementin tarpeet huomioon ottaen. Toiminnan päästyä käyntiin menot kasvoivat vuosittain. Lukuvuonna 1924–1925 Vapaaopistolla menoja oli kaikkiaan 61 000 markkaa ja vuoteen 1939 mennessä yli 200 000 markkaa.

---

293 Kalliola vuosikertomukset 1920–1939. HKA.

KUVIO 3 Kalliolan Vapaaopistolle myönnetty valtionapu 1920-1939, markkaa

Lähde: Kalliolan vuosikertomukset 1920–1939. HKA.

Jo ensimmäisenä toimintavuonaan Kalliolan Vapaaopisto sai valtionapua 18 500 markkaa. Kun laki työväenopistojen valtionavusta tuli voimaan, Vapaaopiston saama tuki vakiintui 50 prosenttiin opiston menoista. Kalliolalla oli siis yhteiskunnan tuki takanaan, sille myönnettiin yhteiskunnan rahoitusta alusta alkaen. Vuoden 1926 laissa valtionavun saamisen ehdoksi mainittiin ainoastaan, että opetus täytyi antaa ”ilman puoluekiihoitusta”. Laissa ja työväenopistoja koskevassa asetuksessa on myös mainittuna, että opetuksen täytyy tarjota kansalaiselämässä tarpeellisia sekä itseopiskelua ja henkistä itsensä kehittämistä edistäviä aineita, joita olivat yhteiskunnalliset, taloudelliset, humanistiset ja luonnontieteelliset aineet. Vapaaopiston opetuksen katsottiin täyttävän nämä ehdot ja näin ollen se sai laissa määritellyn osuuden menoistaan valtionapuna.²⁹⁴

Kalliolan setlementin kristillisyyks oli otettava huomioon myös taloudellisten näkökohtien kannalta. Ulospäin setlementti pyrki esiintymään mahdollisimman sovittelevasti ja asiallisesti. Vapaaopisto halusi kuulua työväenopistojen ryhmään. Työväenopistojen liittoon setlementtiopistoja ei aluksi hyväksytty, koska niitä syytettiin toimimisesta ”uskonnollisessa hengessä”. Kun Kalliolan Vapaaopisto oli vuonna 1927 toista kertaa²⁹⁵ hakemassa Kansalais- ja työväenopistojen liiton

294 Laki työväenopistojen valtionavusta 31.12.1926 (339/26) §3 ja Asetus työväenopistoista 25.2.1927 (59/27), § 1 ja § 4.

295 Ensimmäinen kerta oli vuonna 1921.

jäsenyyttä ja näin ollen se halusi korostaa elämänkatsomuksista vapaata opetusta sivistystyössään:

”Kun on kyse ikkunan avaamisesta kristillisyyden ajatusmaailmaa kohti sivistystyössä, ei tämä tietenkään merkitse mitään muutosta sivistystyön vakiintuneissa muodoissa, opetusaineissa ja työsuunnitelmissa, joista voimassaoleva lakikin sisältää määräyksiä. Tässä kohden eivät kristilliseltä pohjalta kasvaneet settlementopistot tarjoa mitään erikoista. Niissä ei – paremmin kuin työväenopistoissakaan – uskonto ole edes opetusaineena, paitsi mitä uskonnon alaan kuuluvia kysymyksiä käsitellään luennoissa ja keskustelutilaisuuksissa samanlaisessa ”tieteellisessä totuudenetsinnän hengessä” kuin työväenopistoissakin, ja niissä ei kukaan pyri kenellekään suosittelemaan mitään määrättyä uskonnollista vakaumusta”.²⁹⁶

Työväenopistojen liiton kokouksissa vuonna 1921 ja 1927 esitettiin jyrkkiä puheenvuoroja Kalliolan Vapaaopiston jäsenhakemusta vastaan. Liiton sääntöjen mukaan pääsyn edellytyksenä oli, että opisto täyttäisi työväenopistoja koskevassa laissa olevat valtionavun saamista varten asetetut ehdot sekä että sen opetusta annettaisiin ”tieteellisen totuudenetsinnän hengessä”.²⁹⁷ Työväenopistojen liiton käsittelyssä anomusta ei hyväksytty ja kielteisissä päätöksissä vedottiin nimenomaan opiston uskonnolliseen taustaan ja sen toimintaan uskonnollisessa hengessä. Myös liittymistä puoltavia puheenvuoroja kuultiin, esimerkiksi Helsingin työväenopiston rehtori Zachris Castrén kannatti settlementtiopistojen liittymistä liittoon. Kalliolan Vapaaopisto lakkasi itse hakemasta liiton jäsenyyttä, mutta vuonna 1939 työväenopistojen liiton aloitteesta Kalliolan Vapaaopisto ja muut settlementtiopistot hyväksyttiin Työväenopistojen liiton jäseniksi.

Laissa ja asetuksessa²⁹⁸ ei mainittu elämänkatsomuksellisia aineita. Valtion suuntaan toiminnan tarkoitusperät esitettiin mahdollisimman yleisellä tasolla ilman uskonnon korostamista. Sen sijaan korostettiin kansakunnan eheyttämiseen liittyviä tavoitteita. Esimerkiksi vuonna 1922 Kouluhallitukselle lähetetyssä kirjeessä korostetaan toiminnan puolueettomuutta:

”Tuskin on maassamme toista paikkaa, jossa niin monia erilaisia kutsumusaloja, sivistystasoja, kansalaisryhmiä sekä yhteiskunnallisia ja aatteellisia ajatustapoja edustavat ihmiset kohtaavat toisiaan, ollen yhteistyössä toistensa kanssa, ja jossa siihen määrään kuin Kalliolassa

296 Kalliola vuosikertomus, Settlementtyötä teollisuusseuduilla 1927, 6–7. HKA.

297 Huuhka 1990, 144; Työväenopistojen liiton edustajakokous 18.–19.6.1921 ja 8.–9.5.1927. HTA.

298 Laki työväenopistojen valtionavusta 31.12.1926; Asetus työväenopistoista 25.2.1927.

erimielisyydet todetaan, mutta puoluekiistat pannaan syrjään [...] Niin tärkeää kuin on korkeamman opillisen sivistyksen juurruttaminen, tärkeää on, myöskin kansan pohjakerrosten sivistyksellisen ja siveellisen tason kohottaminen [...] Se [Kalliola] on maamme ensimmäinen ja toistaiseksi ainoa settlement-laitos, jonka varsinaisena tehtävänä on rakentaa siltaa yli yhteiskuntamme halkileikkaavan luokkavihan ja katkeruuden kuilun.”²⁹⁹

Valtionapu myönnettiin siis Vapaaopiston ylläpitäjälle Teollisuusseutujen Evankelioimiselle. Anossaan Kouluhallitukselta rahoitusta Evankelioimiseseuran täytyi määrittellä ne työmuodot, jotka olivat opistotoiminnalle anotun valtionavun piirissä. Varsinaiseen opiston toimintaan voitiin laskea mukaan esitelmätilaisuudet, kaikki iltakurssit, kirjasto, musiikki-illat, sosiaaliset tutkimuspiirit sekä toverikunnan toiminta. Näin Vapaaopiston toiminta täytti valtionavustuksen saamisen ehdot. Teollisuusseurojen Evankelioimiseseuran Vapaaopistolle saama valtionapu kattoi noin 7 prosenttia seuran kokonaisliikevaihdosta.³⁰⁰

Opiskelijamääriin suhteutettuna Kalliolan Vapaaopiston toimintaan myönnetty valtionapu oli suhteellisesti suunnilleen samansuuruinen kuin Helsingin työväenopistolla.³⁰¹ Ottaen huomioon että työväenopisto oli 1920-luvulla jo vakiintunut toimija Helsingissä, Kalliolan Vapaaopiston saamaa tukea voidaan pitää huomattavana, kun kyse oli vain muutama vuosi aikaisemmin aloittaneesta toimijasta. Vapaaopiston saama valtionapu kattoi 1920-luvulla vajaat 10 prosenttia koko settlementin toimintakertomuksissa esitetystä toimintakuluista. Valtionavun suhteellinen osuus Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran saamista tuloista lähti kasvuun 1930-luvun loppupuoliskolla ja oli vuosikymmenen lopulla yli 30 prosenttia koko Evankelioimiseseuran taloudesta.

Kalliolan Vapaaopisto sai Helsingin kaupungilta avustusta 1930-luvulta lähtien. Vuonna 1931 Sireniuksen keskusteltua Kalliolalle annettavasta avustuksesta Helsingin työväenopiston johtajan Zachris Castrénin kanssa tämä oli suhtautunut myönteisesti avustuksen myöntämiseen.³⁰² Kuitenkin tehty anomus evättiin.³⁰³ Ensimmäisen avustuksensa, 10 000 markkaa, kaupunki myönsi Kalliolan Vapaaopistolle Helsingin suomenkielisen työväenopiston johtokunnan alaisena vuonna 1932. Samana vuonna myös opiston ylläpitäjä, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseura,

299 Vuoden 1922 kirje Kouluhallitukselle, Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomusaineisto. HKA.

300 Esimerkiksi vuonna 1922 Evankelioimiseseuran kokonaisliikevaihto oli 264 194 markkaa. Valtionavustusta Vapaat Opinnot sai 18 500 markkaa. Samana vuonna työväenopiston saama valtionavustus oli 170 760 markkaa.

301 Laki työväenopistojen valtionavusta 31.12.1926, § 1.

302 Kalliolan Vapaaopiston hoitokunta, Vapaaopiston johtokunnan kokous 22.4.1931. HKA.

303 Kalliolan Vapaaopiston hoitokunnan pöytäkirjat, Vapaaopiston johtokunnan pöytäkirja 26.4.1932. HKA.

sai lastensuojelulautakunnan alaisena 10 000 markkaa.³⁰⁴ Asiakirjoista ei käy ilmi, miksi avustuksen valvojaksi tuli juuri työväenopisto, mutta sen johtokunta edusti sivistystyön asiantuntemusta kaupungin hallinnossa. Seuraavana vuonna avustuksen suuruus vakiintui 20 000 markkaan, johon seuraava korotus tuli vasta vuonna 1939. Kaupungin avustus kokonaisrahoituksesta vaihteli 5–9 prosentin välillä.

Vapaaopiston ylläpitäminen Kalliolan kokonaisuudessa oli kannattavaa. Vapaaopisto oli hyväksytty lain tarkoittaman toiminnan piiriin ja valtionapu oli settlementille kasvava säännöllinen rahavirta, jota pystyi vielä ohjailemaan settlementin sisällä tarpeen mukaan.

Kalliolan settlementin rahoituksen tärkeimmät osat olivat teollisuusyritykset, kirkko ja valtionapu. Teollisuusyritysten täytyi tuntea saavansa vastinetta lahjoituksilleen, Kalliolan settlementin tapaisella toiminnalla saatettaisiin estää yhteiskuntaa uhkaavien aatteiden leviämistä ja välttää ääriliikkeiden syntymistä. Myös kirkko halusi omaa näkemystään tuettavan settlementin työssä ja valtionavun edellytyksien täytyi vuosittain täytyä. Voi ajatella, että näiden merkittävien lahjoittajien asema settlementin taloudessa vaikutti myös toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen. Kirkon suuntaan täytyi korostaa kristillisyyttä, valtion suuntaan aatesuunnista vapaata opetusta ja teollisuusyritysten suuntaan osallistujien kuulumista työväestöön, erityisesti teollisuustyöväkeen.

4.3 Muut rahalähteet

Teollisuusseutujen Evankelioimis seuralle lahjoittaneiden joukossa oli myös kolmisenkymmentä yksityishenkilöä. Sirenius tunsikin henkilökohtaisesti useita heistä. Useimmat näistä lahjoituksista ovat pienehköjä kertalahjoituksia, mutta joukossa oli myös kaksi testamenttilahjoitusta ja muutama useana vuonna rahalahjoituksia tehnyt henkilö. Kalliolan talouden kannalta näillä ei kuitenkaan ollut olennaista merkitystä. Yksityiset lahjoittajat olivat lähes kaikki sellaisia, joille avustustyöhön osallistuminen ei aiheuttanut taloudellisia ongelmia. Yksittäisten lahjoittajien ammatti oli useimmiten mainittu, heidän joukossaan oli insinöörejä, kauppiaita, kamreereja ja vuorineuvoksia.

Kalliolan Vapaaopiston opiskelijoilta kerättyjä Teollisuusseutujen Evankelioimis seuralle tilitettyjä lukukausimaksuja kirjattiin vuodesta 1926 alkaen. Lukukausimaksujen osuus pysyi vakaana koko tarkastelujakson eli vuoteen 1939 asti. Lukukausimaksujen suhteelliset osuudet settlementin toiminnan rahoituksesta vaihtelivat 3–7 prosentin välillä. Vuonna 1940, jolloin toiminta oli sodan takia vähäistä, lukukausimaksut kattoivat vain noin 1,5 prosenttia taloudesta.³⁰⁵

304 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta vuodelta 1932, 256–258.

305 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomukset 1920–1940. HKA.

Ensimmäisenä toimintasyksynä 1920 Vapaaopiston lukukausimaksu oli viisi markkaa, josta varattomat vapautettiin.³⁰⁶ Vuodesta 1922 lähtien lukukausimaksuksi vakiintui 10 markkaa.³⁰⁷ Vasta lukuvuodelta 1942–1943 on tieto lukukausimaksun korotuksesta 12 markkaan.³⁰⁸ Maksu oli yleinen opintomaksu, joka kattoi koko lukukauden ja jolla sai opiskella niin montaa ainetta kuin halusi.

Lukuvuodesta 1928–1929 lähtien Kouluhallitukselle toimitetuissa toimintaker-
tomuksissa ilmoitettiin opintomaksut ja niistä vapautettujen määrät. Useimpina lukuvuosina maksuista vapautettuja oli kymmenittäin, enimmillään 121 opiskelijaa. Opiston alkuvuosina lukukausimaksusta mainittiin vain lehti-ilmoituksissa. Vuosittain julkaistuissa painetuissa esitteissä lukukausimaksuista ei ole mainintaa. Näin toimittiin ehkä sen takia, ettei kukaan jäisi pois siksi, ettei suoriutuisi 10 markan lukukausimaksusta. Syyskauden 1933 alusta lähtien Kalliolan Vapaaopiston maksuihin lisättiin yhden markan suuruinen toverikunnan jäsenmaksu. Toverikunta oli jo vuodesta 1927 perinyt erillistä yhden markan jäsenmaksua.³⁰⁹ Edelleen varattomat saivat vapautuksen maksuista.³¹⁰ Lukukausimaksuista saatettiin vapauttaa myös muista syistä kuin varattomuuden takia. Vuodelta 1932 on työvaliokunnan pöytäkirjasta maininta, että kuorolaiset ovat vapautettuja lukukausimaksusta.³¹¹

Myös ylioppilaskodissa asuneet yliopisto-opiskelijat maksoivat yöspidostaan,³¹² vaikka summat eivät olleet suuria. Osan vuokrasta ja muista asumiskustannuksista he korvasivat tekemällään vapaaehtoistyöllä. Taloustiedoissa ylioppilaskodin vuokria ei ole mainittu erikseen. Lähdeaineistosta löytyy kuitenkin ylioppilaskodin asukkaille tarkoitettuja ohjeistuksia, joista käy ilmi ylioppilaiden asumisestaan ja ruoasta maksamia maksuja. Ohjeissa ei ole päiväyksiä.³¹³ Joka tapauksessa asuminen ylioppilaskodissa oli tavoiteltua, sillä ylioppilaskodin koko kapasiteetti vaikuttaa olleen käytössä, vaikka asukkaat vaihtuivatkin usein.

Mielenkiintoinen osuus rahoituksesta on settlementin sisäisestä toiminnasta yhteiseen kassaan kertynyt raha. Rahoitusta Evankelioimisiseuralle keräsivät myös settlementissä toimivat ryhmät, kuten kuoro, orkesteri, ompeluseurat ja kerhot. Esimerkiksi stipendirahaston kartuttamiseksi ehdotettiin jäsenille kahden markan veroa. Lopputulomaksi säännöissä kirjattiin Toverikunnalle ja sen alaosastoille

306 Ilmoitus, Uusi Suomi 21.9.1920. KK

307 Esimerkiksi Suomen työmiehet 13.1.1923; Uusi Suomi 13.9.1923.

308 Kalliolan Vapaaopisto, ohjelma 1942–1943. HKA.

309 Toverikunnan pöytäkirja 20.11.1927, § 4. HKA.

310 Kalliolan Vapaaopiston ohjelma syyslukukaudella 1933. HKA

311 Työvaliokunnan pöytäkirja 9.9.1932. HKA.

312 ateriat, liinavaatteet ja siivous.

313 Kalliolan vapaaopiston ohjelmat 1920–1978. HKA. Toisessa ohjeessa täysihoidon maksu oli 12 000 markkaa, josta huoneen vuokra oli 3 500 markkaa ja ruokamaksu 8 500 markkaa. Toisessa ohjeessa vuokra oli 2 500 ja ruokamaksu 6 500. Mahdollisesti näissä summissa on laskettu tulot koko ylioppilaskodista.

velvoite siirtää stipendirahastoon vuosikokouksen määräämä summa.³¹⁴ Välillä näitä rahalähteitä eriteltiin toimintakertomuksissa, mutta niiden kirjaaminen vaihteli niin paljon, että kunkin yksittäisen työmuodon taloudellista merkitystä on mahdotonta arvioida erikseen. Joka tapauksessa erityisesti 1930-luvulla tämä sisäinen tuki oli merkittävä lisä Evankelioimis seururan rahoituksessa.

Nämä opiskelijoiden talkootyöllä myyjäisistä ja tapahtumista saadut rahat olivat setlementin toimintaan sitoutumisen kannalta tärkeitä. Mahdollisuus tuntee itsensä hyödylliseksi oli samalla hyvä keino lisätä osallistujien yhteenkuuluvaisuuden tunnetta ja kiinnittymistä setlementtiin. Kuorojen toiminnalla oli myös taloudellista merkitystä, koska ne tilittivät esiintymisistään saatavia rahoja setlementille. Summat vaihtelivat³¹⁵ 1 500 markasta 18 500 markkaan. Esimerkiksi vuonna 1923 opiston saama valtionosuus oli 21 000 markkaa ja kuorojen tuoma rahamäärä 18 500 markkaa. Vuoden 1923 vuosikertomuksessa todetaan kuoron saaneen Savon radan varsille ja Peräpohjolaan tehdystä konserttimatkasta niin hyvin rahaa, että matkakustannuksista jäänyt tulo oli noin 10 000 markkaa, josta lähes 7000 markkaa lahjoitettiin 50 pulpetin ostoon Vapaaopistolle.³¹⁶ Kuorotoiminta oli järjestäjien kannalta selkeää ja hyödyllistä toimintaa, joka tuotti myös muutamia tuhansia Kalliolan kassaan.³¹⁷ Myös orkesterin setlementille hankkimia rahoja on kirjattu ylös vasta vuonna 1935. Orkesterin tuomat rahasummat olivat 1930-luvun loppupuolella samansuuntaisia kuin kuorojenkin.³¹⁸

Yleisesti talouden vakaana pitämiseen kiinnitettiin paljon huomiota, se oli setlementin toiminnalle erittäin tärkeää. Mikään yksittäinen rahanlähde ei olisi mahdollistanut toimintaa. Kuten edellä todettiin, ensimmäinen Suomen setlementtikokeilu, Alli Tryggin Sörnäisten Kansankoti oli kaatunut juuri epävakaaseen rahoitukseen. Sigfrid Sireniuksen päiväkirjamerkinnoissa on toistuvasti mainintoja erilaisia rahan liittyvistä huolista. Kuitenkin kokonaisuutena talous oli hoidettu hyvin, vaikka rahoitus muodostui useista eri lähteistä. Vapaaopiston ylläpitäminen oli myös taloudellisesti järkevää, sillä sitä kautta tuli vakaana pysyvä osa valtion rahoitusta.

Opintoryhmien kannustaminen keräämään tuottoja myyjäisillä, esiintymisillä ja juhlien järjestämisellä osoittaa, miten taitavasti sitoutumista ja yhteisöllisyyttä rakennettiin. Jokaisella kerholaisella, kuorolaisella tai orkesterissa soittavalla oli mahdollisuus osallistua koko yhteisön tukemiseen. Lisäksi järjestely kannusti yksittäisten ihmisten lisäksi myös eri toimintaryhmiä osallistumaan tuottojen keräämiseen.

314 Toverikunnan pöytäkirja 23.1.1926, § 3 ja 30.10.1926, § 5. HKA.

315 2 000–18 000 markkaa.

316 Kalliola vuosikertomus, Settlement-ajatus käytännössä, Teollisuusseutujen Evankelioimis seururan työn puitteissa 1923, 39–40. HKA.

317 Summat vaihtelivat 2000 ja 4900 markan välillä.

318 Summat vaihtelivat 2000 ja 4500 markan välillä.

Setlementin sisäisistä toiminnoista kerätyllä rahalla oli siis sitouttavaan ja suostuttelevaan vallankäyttöön liittyviä piirteitä. Rahan kerääminen yhdessä yhteisen päämäärän hyväksi vahvisti osallistujien yhteisöllisyyttä ja loi osaltaan merkityksellisyuden tunnetta toimintaan osallistuneille.

4.4 Henkilöresurssit

Setlementissä oli sekä palkattua henkilökuntaa että eri tavoin vapaaehtoistyötä tekeviä työntekijöitä. Palkattuna oli joitakin kokoaikaisia, kuten eri toiminnoista vastaavia henkilöitä, muutamia opettajia, emäntä ja vahtimestari. Heitä luonnehdittiin vuosikertomuksissa nimekkeillä vakituinen, palkattu. Tällaista henkilökuntaa oli aluksi neljä, enimmillään heidän määränsä oli vuonna 1928, jolloin heitä oli 12. Valtaosalla heistä oli myös Vapaaopiston toimintaan liittyneitä tehtäviä. Vapaaopiston palveluksessa oli toiminnan vakiinnuttua johtaja, apulaisjohtaja ja joka vuosi ainakin yksi päätoiminen opettaja, jota toimintakertomuksessa kutsuttiin vakituiseksi pysyvästi palkatuksi opettajaksi. Nämä päätoimiset opettajat olivat useimmiten voimistelun- tai musiikinopettajia. Vapaaopiston johtajalla oli velvollisuus luennoida.

Kosti Huuhkan Kansalaisopisto- ja työväenopistotoiminnan historiassa todetaan lyhyesti, että työväenopistotoiminnan alkuvaiheessa opistojen johtajien asema oli tärkeä, koska he alkuvuosina hoitivat suurimman osan opetuksesta. Ryhmäopetuksen käynnistyttyä tarvittiin myös tuntiopettajia ja luennoitsijoita, joiksi pyrittiin saamaan koulutukseltaan tai muuten päteviä henkilöitä.³¹⁹ Luennoitsijoille ja opettajille ei yleensä asetettu pätevyysvaatimuksia lukuun ottamatta Tampereen työväenopistoa, mutta sielläkään muodollisista pätevyyksistä ei pidetty tiukasti kiinni.³²⁰ Työväenopistojen liittokokouksessa 1921 oli määritelty, että tuntiopettajiksi tulisi ottaa mahdollisimman päteviä saatavissa olevia voimia.³²¹

Kalliolan Vapaaopiston johtajat olivat pääsääntöisesti yliopistokoulutuksen saaneita. Suurin osa opettamisesta perustui kuitenkin vapaaehtoisten tekemään työhön. Opistossa työväestön opettamiseen ei alkuvaiheessa haettu erityisesti ammatillisesti pätevää työvoimaa, vaan keskeistä oli sitoutuminen toimintaan ja setlementin arvoihin. Opetustyöhön etsittiin sitoutumishalukkaita opettajia. Vaikka Kalliolassa päätoimisella henkilökunnalla oli opettamiseen liittyviä tehtäviä, opistossa opetusta ei olisi pystytty järjestämään ilman vapaaehtoisia. Vapaaehtoisten opettajien hankkiminen vaikuttaa onnistuneen helposti. Näitä vapaaehtoisia opettajia Kalliolaan tuli erityisesti Sireniuksen kutsumana. Päiväkirjamerkintöjen mukaan Sirenius kävi

319 Huuhka 1990, 60–62.

320 Huuhka 1990, 101.

321 Huuhka 1990, 255.

henkilökohtaisesti pyytämässä tuntemiaan henkilöitä opettajiksi Vapaaopistoon. Suurin osa opettajista oli naisia. Myös Suomessa vapaaehtoisena opettajana toimiminen tarjosi erityisesti naisille väylän osallistua kristillissosiaalisen toiminnan kaltaiseen työhön, ja joka tarjosi heille mahdollisuuden muuttuvassa yhteiskunnassa tartzua uusiin tehtäviin ja antoi näin myös mahdollisuuden osallistua kansakunnan rakennustalkoisiin.³²²

Opiston aloittaessa tammikuussa 1920 opettajavoimista ei ollut heti tietoa:

”Ensimmäinen tehtävä oli vapaaehtoisten työvoimien hankkiminen laitoksen opettajistoon [...] Opiskelijoita ei oltu osattu odottaa enempää kuin 30–40 paikkeilla, mutta ilmoittautumistilaisuudessa täyttyi suuri kokoussali, ja 231 ilmoittautumiskaavaketta silloin heti täytettiin [...] Kaikille luokille saatiin opettajat, ja muutamien päivien valmistusten jälkeen olivat vapaat opinnot käynnissä.”³²³

Luokka-nimityksellä tarkoitettiin tässä opintoryhmiä. Ilmoittautumislomakkeissa opiskelijoiksi haluavat saivat kirjoittaa heitä kiinnostavan oppiaineen nimen, mutta mitään valmista opetussuunnitelmaa ei siis opistossa ollut.³²⁴

Kalliolan Vapaaopistossa tuntiopetusta antoi ensimmäisenä toimintavuonna kaikkiaan 22 henkilöä, joista 14 oli naisia.³²⁵ Setlementin pysyvästi palkatuilla työntekijöillä oli velvoitteita antaa opetusta riippumatta siitä, mikä heidän pääasiallinen työnsä setlementissä oli. Vapaaehtoisten opettajien määrä vaihteli 1920-luvulla 22 ja 60 henkilön välillä. Seuraavalla vuosikymmenellä, 1930-luvulla, määrät vaihtelivat 31 ja 49 henkilön välillä. Pääsääntöisesti opiston opettajina toimivat henkilöt olivat akateemisesti koulutettuja, joskaan eivät opettajia ammatiltaan.

Vuonna 1920 opettajien joukossa oli kolme opettajatutkinnon suorittanutta, minkä lisäksi opetusta antoi kaupparkeakoulun lehtori, neljä filosofian maisteria, kaksi filosofian kandidaattia, lääketieteen kandidaatti, kaksi insinööriä, eri alojen taiteilijoita, prokuristi, pastori, ”pastorin rouva”, arkkitehti, kaksi ylioppilasta ja kaksi ”neitiä”.³²⁶ Vuodelta 1934 on tieto, jonka mukaan yliopistollisen tutkinnon suorittaneita oli opettajissa yli 40 prosenttia, jonkun muun opetukseen liittyvän pätevyystutkinnon suorittaneita noin 38 prosenttia ja ylioppilaita lähes 22

322 Markkola 2002, 364; Löytty 2009, 145.

323 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran toiminta Kalliolassa ja maaseudulla 1920, 11. HKA.

324 Oppilaiden hakemukset 1920, HKA.

325 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran toiminta Kalliolassa ja maaseudulla 1920, 16. HKA.

326 Kalliolan vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran toiminta Kalliolassa ja maaseudulla 1920, 15–16. HKA.

prosenttia.³²⁷ Pääsääntöisesti Kalliolan opintoryhmien opettajilla tai luennoitsijoilla ei ollut muodollista pedagogista pätevyyttä eikä välttämättä aikaisempaa kokemusta opettajana toimimisesta.

Kerhojen pitäjien osalta ei ollut varsinaisia pätevyysvaatimuksia, vaikkakin kerhojen pitäjistä suurin osa oli ylioppilaskodissa asuvia yliopisto-opiskelijoita. Ylioppilaskoti liittyi olennaisena osana Kalliolan kokonaisuuteen ja sen asukkaat olivat ikään kuin kaksoisroolissa setlementissä. He tekivät vapaaehtoistyötä kerhohohjaajina tai Vapaaopiston opettajina, joten heidän kauttaan haluttua ajatusmaailmaa siirrettiin kerholaisiin ja opiston opiskelijoihin. Toisaalta ylioppilaskodin asukkaat olivat myös itse sivistystyön kohteita. Setlementin kannalta oli olennaista, että setlementtityöhön saatiin värvätyksi nuoria yliopisto-opiskelijoita, jotka olivat ikään kuin jatkuvan valvovan yhteisöllisyyden ja ohjauksen alaisina samassa talossa, missä kaikki toiminta tapahtui. Ylioppilaat pitivät myös itse yllä keskinäistä sosiaalista kontrollia ja ryhmähenkeä järjestämällä luku- ja keskustelupiirejä, lisäksi ylioppilaskodissa toimi raamattupiiri. Ylioppilaskodin tilajärjestelyt tukivat yhteisöllisyyttä: jokaisella yliopisto-opiskelijalla oli oma huone, mutta aikaa vietettiin yhteisessä olohuoneessa.

Suurimmalla osalla toimijoista niin opettamisessa kuin muussakin setlementtityössä olennaista tuntui olevan vahva innostus ja halukkuus sitoutua asiaan. Setlementtiaatteen lujittamiseksi opettajien sitoutumishalukkuus olikin ensisijaisen tärkeää. Voidaan myös ajatella, että setlementin vakituisilla työntekijöillä on todennäköisesti ollut henkilökohtainen uskonnollinen vakaumus. Setlementin päivittäisissä toimissa oli niin paljon kristillistä aineistoa, että työskenteleminen siellä ilman omaa hyväksyntää olisi ollut vaikeaa.

Pirjo Markkola kirjoittaa luterilaisesta kutsumuksen käsitteestä, jota hän käyttää naisten 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa tekemästä kristillissosiaalisesta työstä. Markkolan mukaan luterilaisessa teologiassa Jumala taistelee syntiä ja pahuutta vastaan sekä hengellisen että maallisen regimentin kautta. Maallisessa regimentissä Jumala vaikuttaa vallan ja ulkoisen järjestyksen kautta ja tavoitteena on maallinen hyvä. Hengellinen regimentti taas tavoittelee ihmisen henkistä hyvää. Markkola määrittelee kutsumuksen tunnepohjaisena kiinnittymisenä identiteetin säilymisen kannalta merkittävään kohteeseen. Jos ihminen huolehtii itsensä alapuolella olevista ja tottelee itsensä yläpuolella olevia ihminen noudattaa kutsumustaan.³²⁸ Kutsumuksen käsite liittyy siis suostumukseen.

Kristillissosiaalisella työllä Markkola tarkoittaa sellaista sosiaalista työtä, jota motivoi kristillinen vakaumus.³²⁹ Suomessa kirkon piirissä, esimerkiksi Teologinen

327 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran vuosikirja 1934, Kalliola, Rovala, Toivola, Teollisuusseudut, 21–22. HKA.

328 Markkola 2002, 19, 32.

329 Markkola 2002, 10.

lauantaiseura, oli käsityksiä, joiden mukaan kristityillä ja kirkolla myös oli moraalinen velvollisuus toimia yhteiskunnallisten epäkohtien korjaamiseksi.³³⁰ Voidaan ajatella, että Markkolan esittämä näkemys liittyy myös settlementissä toimineiden työntekijöiden ajatteluun, eikä näkemys välttämättä rajoittunut pelkästään naisiin.

Auttamistyössä toimiminen oli yleiseurooppalainen ilmiö, eikä Helsingissäkään näyttänyt olevan vaikeuksia löytää opettajia opiston toimintaan, vaikkei opetustyöstä maksettu palkkaa. Vapaaehtoisista opettajista valtaosa oli naisia. Heillä oli todennäköisesti useitakin vaikuttimia työhön ryhtymiseen. Ainakin settlementti tarjosi väylän tehdä yleisesti hyväksytyä hyväntekeväisyystyötä.

Keskiluokkaisten vapaaehtoisten keskuudessa myös moraalinen paine osallistua yhteiskunnan rakentamiseen saattoi vaikuttaa asiaan. Opistossa vapaaehtoista opettajatyötä tehneiden taloudellisesta asemasta ei ole tarkempia tietoja, mutta joukossa oli henkilöitä, joiden taloudellisen aseman saattaa ajatella olleen kohtuullisen hyvä: pastori, ”pastorin rouva”, insinööriarkkitehti, kauppakorkeakoulun lehtori, arkkitehti, filosofian maisteri. Ainakin suurin osa heistä oli opiskellut tai opiskeli parhaillaan yliopistossa. Settlementin järjestelmän kannalta sitoutuneet työntekijät, niin vakituiset kuin palkatutkin, olivat välttämätön osa järjestelmää. Lisäksi settlementin talouden kannalta oli välttämätöntä saada sitoutuneita palkattomia vapaaehtoistyöntekijöitä.

---

330 Murtorinne 1995, 71.

5 KALLIOLAN TOIMINTAMUODOT

Kalliolan toiminta käsitti toisaalta tavoitteelliseen opetukseen painottuneen Vapaapiston opintoryhmät ja toisaalta harrastusluonteisen toiminnan, joka käsitti vapaamuotoisempia opintokerhoja ja muuta vapaa-ajan harrastustoimintaa, kuten kuoroja, voimisteluryhmiä ja ompelukerhoja. Sosiaalista auttamistyötä harjoitettiin Vapaan Palvelustyön yhtymässä. Lisäksi järjestettiin paljon kristilliseen uskoon liittyvää toimintaa, kuten raamattupiirejä. Lapsille ja nuorille oli omia kerhoja.

Kalliolan vuoden 1922 vuosikertomuksessa todettiin toiminnan tarkoituksena olleen harrastaa kristillis-siveelliseltä pohjalta kasvatus- ja sivistystyötä, niin lasten, varhaisnuorison kuin varttuneemmankin väen keskuudessa.³³¹ Suomen Sosialidemokraatin päätoimittaja Anton Huotari kirjoitti vuoden 1925 vuosikertomuksessa Kalliolan olevan paikka, jossa työläinen käyttää vapaa-aikansa hyödyllisesti vakavaan opiskelutyöhön, jota myös järjestelmällisesti ohjattiin. Hänen mukaansa työläisille oli terveellistä ja yhteiskunnalliselta kannalta hyödyllistä harrastaa sellaista vakavahenkistä opiskelua, johon Kalliolan toiminta antoi mahdollisuuden.³³²

Viranomaisten mielestä erityisesti pojat ja nuoret miehet olivat vaarassa joutua huliganismin tielle.³³³ Tämän johdosta myös Helsingin kaupunki oli paikallisella tasolla kiinnostunut settlementityön mahdollisista vaikutuksista erityisesti nuorten miesten työllistymismahdollisuuksien edistämiseksi. Helsingin pahimpina pularuosina 1930-luvun alussa kaupunginvaltuusto pohti erityisesti työttömille nuorille miehille suunnattua toimintaa. Miesten olisi pitänyt saada opetusta, joka olisi auttanut heitä työnsaannissa.

”Vetelehtiessään joutilaina työttömät kadottavat sielullisenkin joustavuutensa ja joutuvat helposti rikollisuuden teille. Kun työttömät joutuvat köyhäinhoidon avustettavaksi ilman vastasuoritusta työn muodossa, niin heidän oma-aloitteinen yritteliäisyytensä, heidän työhalunsa ja työkykynsä suuresti alenevat.”³³⁴

Työttömien tilanne olisi kaivannut ”jonkinlaisen toimiskelun ja askartelun järjestämisen sen mielenmasennuksen keventämiseksi, joka valtaa jokaisen työhaluisen työttömän ja varsinkin työhönsä kiinnostuneen ammattityömiehen hänen ollessaan

331 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusväestön puolesta 1922, 12. HKA.

332 Kalliola vuosikertomus, Kalliolan työmaalta, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran toiminta 1925, 11.

333 Kaarninen 2003, 220–221.

334 Esityslista, Helsingin kaupunginvaltuuston kokous 20.1.1932, 10. HKA

pakotettu kuluttamaan aikaansa työttömänä”.³³⁵ Juuri näitä ryhmiä, työväestöön kuuluvia ja erityisesti poikia ja nuoria miehiä myös Kalliola halusi ensisijaisesti tavoitella toiminnassaan Helsingissä.

5.1 Vapaaopiston kurssit ja opintokerhot

Tammikuussa 1920 Kalliolan settlementti oli valmis aloittamaan varsinaisen toimintansa. Myös Kalliolan Vapaat Opinnot -kansalaisopiston kurssit käynnistyivät. Vapaaopistossa järjestettiin siis samantapaisia opintoryhmiä kuin jo toimivissa työväenopistoissa. Aluksi opintotyötä kutsuttiin vain nimellä tuntiopetus tai oppiaineet. Vuonna 1921 myös kirjasto ja toverikuntaelämä laskettiin opiston toiminnaksi. Vuonna 1924 alettiin puhua erikseen oppikursseista ja opintokerhoista.³³⁶ Luennot oli mainittu erikseen ja samoin Yhteiskunnallinen tutkimuspiiri ja Kalliolan kuoro. Vuonna 1926 Vapaaopiston toimintaan laskettiin mukaan luennot, opintokerhot, joista erikseen Yhteiskunnallinen tutkimuspiiri, oppikurssit, toverikunta sekä kuorot ja voimistelijat.³³⁷ Opintokerhot laskettiin välillä pidettyihin oppitunteihin ja niiden osallistujat Vapaaopiston opiskelijoiksi. Vuodesta 1927 viikoittain kokoon-tuvista ryhmistä alettiin käyttää nimitystä opintoryhmä.³³⁸ Vuodesta 1928 kuorot laskettiin kuuluvaksi toveritoimintaan.³³⁹ Vuonna 1930 kuorot taas laskettiin omaksi toimintamuodokseen.³⁴⁰

Vuosikertomuksissa opintoryhmien lisäksi toimineet ryhmät on vaihtelevasti luokiteltu Vapaaopiston toimintaan tai koko settlementin toimintaan erillisinä. Tällä tavalla vaihtamalla toimintojen sijoittumista settlementin kokonaisuudessa myös eri toimintamuotojen osallistujamäärät vaihtelivat tilastoinnissa. Luokittelun vaihtelevuus saattoi ainakin osittain johtua siitä, että niitä oli tarkoituksenmukais-ta laskea erilaisiin toimintamuotoihin raha-anomusten kannalta. Jos esimerkiksi kuorot laskettiin suoraan opiston toiminnaksi, saatiin opiston opiskelijamäärää ja tuntimäärää nostettua. Opintokerhojen ja muiden enemmän itseohjautuvien ryhmien osallistujia on kuitenkin tässä tarkoituksenmukaista käsitellä erikseen. Tällaisiin ryhmiin osallistuminen edellytti suurempaa sitoutumista ja halua osal-listua enemmän kyseisen ryhmän toimintaan.

335 Esityslista, Helsingin kaupunginvaltuuston kokous 20.1.1932, 10. HKA.

336 Kalliola vuosikertomus, Kalliolan työmaalta, Teollisuusseutujen Evankelioimis-seuran toiminta 1924, 21–26. HKA.

337 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusväestön parissa 1926, Kalliola, Rovala, Toivola, Teollisuusseudut, 12. HKA.

338 Kalliola vuosikertomus, Settlementtyötä teollisuusseuduilla 1927, Kalliola, Rovala, Toivola, Teollisuusseudut, 19. HKA.

339 Kalliola vuosikertomus, Työkeskustoimintaa teollisuusseuduilla 1928, Kalliola, Rovala, Toivola, Teollisuusseudut, 21. HKA.

340 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimis-seuran vuosikirja 1930, 17. HKA.

Vapaaopiston toiminnassa opiskelijoilta kerättiin siis lukukausimaksua opinnoista, mutta maksusta sai pyydettyä vapautuksen. Ilmoittautumislomakkeiden mukaan opiskelijat ilmoittautuivat opintoryhmiin ja -kerhoihin yhtä aikaa. Settlementin työssä tavoitteeksi esitettiin kasvattaa ihmisiä, joille tärkeitä arvoja olisivat uskonto, raittius, isänmaa, korkea moraalit ja muut ihanteet.

Vuoden 1937 toimintakertomuksessa on selvitetty Vapaaopiston opintoryhmien ja -kerhojen erilaista luonnetta. Sen mukaan oppitunneilla opetus tapahtui pääasiallisesti kouluopetuksen muodossa, opintokerhoissa taas useimmiten opiskelijain itsensä, joskus kerhon johtajan esittämän alustuksen ja sitä seuranneen keskustelun pohjalta tai – kuten puhetaito- ja lausuntakerhoissa – käytännöllisin harjoituksin.³⁴¹ Opintokerhot toimivat ikään kuin erillisinä järjestöinä Vapaaopiston piirissä. Niillä oli omat valitut toimihenkilöt, kuitenkin opetuksesta ja sen valvonnasta vastasi opintokerhon vetäjä.³⁴² Opintokerhot saivat valita ohjelmansa vapaammin, sisällöistä päätettiin yhdessä opintokerhon vetäjän kanssa. Käytännössä kuitenkin kerhot toimivat ohjaajavetoisesti eikä niillä näytä olleen suurta eroa varsinaisiin opintoryhmiin, ainoastaan opiskelijoita vastuutettiin enemmän erilaisten tehtävien muodossa.

Vaikka opintokerhot olivat vapaamuotoisempia kuin varsinaiset opintoryhmät, niiden vetäjiltä edellytettiin kuitenkin perehtyneisyyttä kerhon aiheeseen. Settlementitoiminnan aikaisempi tuntemuskin oli vetäjälle eduksi. Englannin kielen kerhon, The English Club, toiminta käynnistyi, kun sille saatiin vetäjäksi ”Kanadasta kotoisin oleva ja siellä settlement-työhön perehtynyt maisteri”.³⁴³ Kerhojen korkein sallittu osallistujamäärä vaihteli 35 ja 40 osallistujan välillä. Kalliolan vuokrattua kesäkodin vuodesta 1938 lähtien opintokerhoja kokoontui myös kesäkodilla. Opintokerhojen osuutta kesäkodin toiminnasta ei saa eriteltyä, mutta kaikkiaan kesäkodin toiminta oli vilkasta.³⁴⁴

Vapaaopistossa opintokerhomuotoisina toimivat The English Clubin lisäksi esimerkiksi esperantokerho Frateco, Eestikerho ja kirjallisuuserho. The English Clubissa ja Svenska klubbenissa käsiteltiin esimerkiksi kyseisen kielialueen kirjallisuutta. English Clubissa oli vuonna 1936 luettu Shakespearen draamoja ja Svenska Klubbenissa Selma Lagerlöfin teoksia.³⁴⁵ Kirjallisuuserhossa aiheet olivat enimmäkseen tuon ajan suomalaisesta kirjallisuudesta (maininta ”uudempaa suomalaista kirjallisuutta” toistuu vuosittain). Kirjallisuuserho kokoontui 1930-luvun

341 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimis seur an vuosikirja 1935, 15; Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimis seur an Toimintakertomus vuodelta 1937, 22–23. HKA.

342 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1922–1923, 4 ja Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimis seur an vuosikirja 1933, 13. HKA.

343 Kalliola vuosikertomus, Settlement-ajatus käytännössä, Teollisuusseutujen Evankelioimis seur an työn puitteissa 1923, 30. HKA.

344 Kalliola vuosikertomus, Toimintakertomus vuodelta 1938, 13–16 HKA.

345 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1936–1937, Liite 4. HKA.

loppupuolella myös kesäaikaan. Myös kirjallisuuskerhossa käsiteltiin joko ajankoh-
taisia kirjailijoita, kuten Arvid Järnefelt, Johannes Linnankoski tai Joel Lehtonen
tai muuten yhteiskunnallisiin kysymyksiin liittyviä näkökulmia, kuten 1900-luvun
kirjailijoiden suhtautumista sosiaaliseen kysymykseen ja uusimmassa suomalai-
sessa kirjallisuudessa ilmeneviä yhteiskunnallisia aiheita.³⁴⁶ Yhteiskuntaopin kerho
käsittelee esimerkiksi vuonna 1934 Suomen hallitusmuotoa, valtiopäiväjärjestystä ja
historia-kerho ”Suomen itsenäisyyden liikkeen” historiaa.³⁴⁷

Muita opintokerhoina kokoontuvia ryhmiä olivat Kotitalouskerho, Puhetai-
tokerho, Esiintymistaitokerho, Lausunta, Valtiotieteiden kerho ja Historiallinen
tutkimuspiiri. ”Kaunoluku” (myöhemmin lausunta) ja kirjallisuusillat olivat mu-
kana myös ensimmäisiä opintokerhoja perustettaessa 1920. Opintokerhoiksi las-
kettiin myös erilaisia muita harrastusryhmiä, kuten ompeluseuroja, kuoroja ja
voimisteluryhmiä.

Opintokerhojen aiheet käsitelivät kunnan kansalaisten kasvattamiseen sovel-
tuvia aihepiirejä. Opintokerhojen tarkoituksena oli erityisesti johdatella osallistujia
itsekasvatukseen, ottamaan itse vastuuta opetuksesta ja oppimisestaan.³⁴⁸ Opinto-
kerholaisten myös katsottiin kerhoissa joutuvan ”monenlaiseen henkilökohtaiseen
kosketukseen ja ajatustenvaihtoon toistensa kanssa”.³⁴⁹ Aikuisiin kohdistettu ohjailu
perustui enemmänkin heidän altistamiseensa tietyille vaikutuksille.

Mielenkiintoisen yksityiskohdan settlementin aatemaailman levittämisestä muo-
dosti Vapaaopiston opintokerhona vuonna 1920 perustettu Yhteiskunnallinen tut-
kimuspiiri, jonka merkitystä settlementiliikkeen toimijat sekä myöhemmin liikkeen
historiankirjoittajat ovat mielellään korostaneet.³⁵⁰ Piiri edusti myös esikuvaa, jota
mielellään esiteltiin settlementin toimintana Kalliolasta ulospäin.

Tutkimuspiirin toiminta havainnollistaa hyvin sekä itsekasvatuksen että altista-
misen ajatusta. Idean tutkimuspiiriin Sigfrid Sirenius oli saanut vuonna 1912 perus-
tetusta Kööpenhaminan Kristeligt Studenter -Settlementistä, jossa toimi ”sosialinen
luku- ja tutkimuspiiri”.³⁵¹ Varsinaisen aloitteen piirin perustamisesta sanottiin tul-
leen Kristillisestä Ylioppilasliitosta ja piirissä kokoontui viikoittain ”keskimäärin 20
jäsentä edustaen hyvin erilaisia elämänkutsumuksia, kokemuksia ja katsantotapoja
– työmiehiä, ylioppilaita, pappeja, y.m. kansalaisia”.³⁵²

346 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1934–1935, Liite 4; Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus
1935–1936, Liite 4; Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1936–1937, Liite 4. HKA.

347 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1934–1935, Liite 4. HKA.

348 Yhdysside 1929 numero 3, 2. SLA.

349 Yhdysside 1929 numero 3, 2. SLA.

350 Larkio 1969, 20; Peltola 2009, 69; Uusi-Rauva 2008, 16.

351 Sirenius 1919, 71.

352 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran toiminta Kalliolassa ja maaseudulla 1920,
18. HKA.

Vuoden 1922 vuosikertomuksessa todettiin Yhteiskunnallisen tutkimuspiirin olleen Kalliolan merkityksellisimpiä ja mielenkiintoisimpia työmuotoja, ”siinä kun tarjoutuu tilaisuutta tärkeitten kysymysten käsittelyyn pätevien asiantuntijain johdolla, samalla kun siinä erilaiset yhteiskunnassamme tavattavat aatesuunnat niitä edustavien läheisessä seurustelussa ja ajatustenvaihdossa kohtaavat toisensa”.³⁵³ Piiri käsitteli nimensä mukaisesti yhteiskunnallisia aiheita, kuten Mikä takaa työväen asialle varmimmin voiton, Mitä ymmärrämme rahalla ja pääomalla, Minkä tähden nuorisotyötä on tehtävä uskonnollisessa hengessä, Omistamattomat luokat lain edessä, Missä määrin julkinen sana perustuu totuuteen ja moraaliin?, Lastenkasvatuksesta.³⁵⁴ Aiheet olivat samantapaisia kuin luennoissa, mutta tutkimuspiirissä oli mahdollisuus laajempaan mielipiteenvaihtoon, joka oli välillä kiivastakin.³⁵⁵

Piiri kokoontui pääsääntöisesti viikoittain, piirissä keskusteltiin asiantuntijaalustusten pohjalta ajan tärkeistä yhteiskunnallisista kysymyksistä. Piirillä oli puhemieshistoriansa, johon kuului myös Kalliolan vakiokävijöihin kuuluvia työväen edustajia.³⁵⁶ Puheenjohtajina toimi myös työväestön edustajia, kuten viilaaja K. A. Siekkinen tai puuseppä V. Rantanen. Virallisten kokousten jälkeen innokkaimmat jäsenet jatkoivat yhdessäoloa ”laitoksen emännän teepöydän ääressä mieskohtaisesti ja tuttavallisesti vaihtaen mielipiteitä ja kuvaten kokemuksiaan”. Näiden jälkikokousten mainittiin olleen valaisevia ja henkilökohtaisesti kohottavia.³⁵⁷

Piiri järjesti myös kutsuiltoja ulkopuolisille ryhmille, kuten tekniikan ylioppilaille, Kalliolan kerholaisten vanhemmille tai Työväen Akatemian opettajille. Näiden tilaisuuksien osallistujamääriä on vaikea arvioida, vuosikertomuksissa osallistujamääriä on laskettu yhteen eikä tilaisuuksien lukumäärää ole kerrottu, lukuun ottamatta ylimalkaisia kirjauksia.

Ilmoittautumislomakkeissa ensimmäiset tutkimuspiiriin ilmoittautuneet ovat vuodelta 1921, jolloin kuusi henkilöä halusi ilmoittautua tähän opintokerhoon. Ilmoittautujista viisi oli miehiä ja yksi nainen. Ammateiltaan ilmoittautujat olivat kirjansitojatar, konepiirtäjä, puuseppä, asemamies, tilapäistöiden latoja ja ulkotyömies. Ilmoittautumislomakkeiden ammattinimikkeet olivat muinakin vuosina samankaltaisia. 1920-luvulla piiri herätti kiinnostusta myös naispuolisissa osallistujissa, syksyllä 1921 ilmoittautujia oli 13, näistä 5 naisia ja keväällä 1922 ilmoittautui taas 13 osallistujaa, joista 6 oli naisia. Kevään 1922 ilmoittautujien joukossa oli yksi ylioppilas. Vuosikertomusten mukaan yhteiskunnallisessa tutkimuspiirissä kävi keskimäärin 20–30 henkilöä, mutta varsinaisten ilmoittautuneiden määrä

353 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusväestön puolesta 1922, 16. HKA.

354 Kalliola vuosikertomus, Settlement-ajatus käytännössä 1923, 27–28. HKA.

355 Sirenius 1955, 301.

356 Esimerkiksi Maalari Eero Hentola, Kirjaltaja Verner Lehtinen tai viilaaja K.A.Siekkinen.

357 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimisuseuran toiminta Kalliolassa ja maaseudulla 1920, 18–19. HKA.

vaihteli kahdesta neljääntoista. Vuodelta 1924 löytyy vuosikertomuksesta tieto, että tutkimuspiiriin on osallistunut keväällä keskimäärin 24 henkilöä ja syksyllä 43.³⁵⁸ Ilmeisesti kouluja käyneet henkilöt eivät ilmoittautuneet erikseen, vaan tulivat vain paikalle.

Setlementin toimijoiden korostaman opintokerhona toimineen Yhteiskunnallisen tutkimuspiirin vaikutus osallistujamäärillä mitattuna ei ollut mitenkään merkittävä verrattuna muun toiminnan laajuuteen. Vuoden 1924 keväälle opistossa oli kirjattu yli 500 opiskelijaa ja syksylle lähes 800. Samana vuonna luennoilla kävi yhteensä yli 12 600 kuulijaa.

Ottaen huomioon ilmoitetut opiskelijamäärät Yhteiskunnallisen tutkimuspiirin vaikutus ei ehkä ollutkaan osallistujien määrässä vaan laadussa. Avoin ja välillä kärkeväkin yhteiskunnallinen keskustelu oletettavasti houkutteli sellaisia työväestön edustajia, joilla oli rohkeutta lausua mielipiteitään, vaikka ne olisivat eronneet huomattavasti setlementtitoimijoiden mielipiteistä. Tällaisten ihmisten houkuttelu setlementtiin mahdollisti myös vaikuttamisen heidän mielipiteisiinsä. Jos näin tapahtuisi, näillä kellokailla olisi mahdollisesti vaikutusvaltaa omien ryhmiensä ajatteluun. Yhdysside-lehdessä vuonna 1930 haastatellut tutkimuspiiriin osallistujat valittivat osallistujien vähyyttä sekä sitä että ”pienessä piirissä, osanottajien ollessa pääasiassa samoja, oppii vähitellen tuntemaan toisten mielipiteet liiankin hyvin”. Myös nuorten osallistujien vähyyttä valitettiin.³⁵⁹ Vuonna 1933 Yhteiskunnallinen tutkimuspiiri katosi opintoryhmäluetteloista.

Yhteiskunnallinen tutkimuspiiri oli todennäköisesti tärkeä setlementtitoimijoille itselleen, koska siinä toteutui ainakin osittain heidän ihannekuvansa työväestön sivistystyöstä. Piirissä tapahtuvien keskustelujen avulla setlementtitoimijat pääsivät paremmin selville työväestössä esiintyvistä näkemyksistä eri yhteiskunnallisiin aiheisiin. Erilaisista sosiaalisista taustoista tulevat osallistujat keskustelivat sivistyneesti keskenään, vaikka he edustivatkin erilaisia näkökantoja. Keskusteluilla oli myös mahdollista vaikuttaa osanottajien mielipiteisiin. Yhdysside-lehdessä tutkimuspiiriin kuuluneet työväestön edustajat korostivat saaneensa paljon vaikutteita ja herätteitä sekä oppia piirin keskustelujen ansiosta. Osallistujat myös korostivat piirin osuutta heidän itsekasvatustyössään.³⁶⁰

Yhteiskunnallinen tutkimuspiiri muodosti ehkä myös osallistujille jonkinlaisen varaventtiilin, tilaisuuksissa sai vapaasti esittää erilaisia mielipiteitä. Keskustelun kerrottiin olleen välillä niin innokasta, että puheenvuoroja jouduttiin rajoittamaan.³⁶¹

---

358 Kalliola vuosikertomus, Kalliolan työmaalta, Teollisuusseutujen Evankelioimis seur an toiminta 1924, 24. HKA.

359 Yhdysside 1930, numero 3, 56–57. SLA.

360 Yhdysside 1930, numero 3, 56–58. SLA.

361 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1922–1923, 12. HKA.

Opintokerhomuotoista opetusta siis suosittiin, koska se toimijoiden mielestä edisti osallistujien tärkeänä pidettyä itsekasvatusta sekä heidän omaa vastuunottoaan. Opintokerhotyötä luonnehdittiin intensiiviseksi syväkynnöksi, joka pakottaa jäsenensä omatoimisuuteen ja takaa siten työn tuottavan varmemmin tuloksia.³⁶²

Opintokerhojen toiminnassa yhteisöllisyys ilmeni selkeästi, koska vastuuta opetuksesta ja oppimisesta siirrettiin osallistujille. Opintokerhoja vastuutettiin järjestäytymään, kerholaisten keskuudesta valittiin toimielimet ja niillä oli jonkin verran itsenäistä toimintavaltaa. Useimmilla kerhoilla oli oma puheenjohtaja ja sihteeri.³⁶³ Kerhot lujittivat osallistujien yhteenkuuluvaisuuden tunnetta ja niiden avulla osallistujia saatiin paremmin sitoutumaan setlementtiin. Vuoden 1935 toimintakertomuksessa todettiin:

”Opiskelijain elämäkatsomuksen syventämisen ja yhteiskunnallisen tiedon lisäämiseen on pyritty esimerkiksi puhetaiterhoissa suuntaamalla puhetaito II:n ja keskustelukerhon toiminta yksinomaan määrättyjen yhteiskunnallisten kysymysten käsittelyyn ja totuttamalla opiskelijat näihin kysymyksiin liittyvien tietojen hankkimisessa itsenäiseen tutkimustyöhön.”³⁶⁴

Opintokerhotoiminnassa myös palkittiin erityisen ahkeria ja tunnollisia kerholaisia. Heille sekä vapaammassa toveritoiminnassa ansioituneille osallistujille jaettiin palkinnoksi kirjapalkintoja lukukauden päättäjäsissä.³⁶⁵

Vapaaopistossa järjestettiin opetusta myös kansakoulun oppimäärään kuuluvissa aineissa. Kalliolan Vapaaopiston opetustarjontaan lamavuosien lähestyminen ei tunnu vaikuttaneen suuresti, opinto-ohjelmaan kuitenkin lisättiin mahdollisuus suorittaa keskikoulukurssi vuonna 1929.³⁶⁶ Keskikoulukurssien opettajille maksetut palkkiot, 20 markkaa tunnilta, maksoivat opiskelijat itse yhteisesti.³⁶⁷ Vuoden 1936 vuosikertomuksessa on maininta keskikoulukurssien lopettamisesta, koska kyseisen toiminnan ei katsottu enää kuuluvan vapaan kansansivistystyön ohjelmaan.³⁶⁸

362 Yhdysside 1929 joulunumero, 4. SLA.

363 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran vuosikirja 1935, 18–19. HKA.

364 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran vuosikirja 1935, 15. HKA.

365 Katso esim. Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran vuosikirja 1935, 17. HKA.

366 Vuoden 1936 vuosikertomuksessa on valokuva keskikoululaisista vuosina 1934–1936. Kuvassa on kuusitoista henkilöä, näistä seitsemän on naisia. Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran vuosikirja 1936, 17. HKA.

367 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1933–1934, Liite 1. HKA.

368 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran vuosikirja 1936, 18. HKA.

5.2 Luennot

Setlementin tavoitteiden mukaista sivistystä ja käsitystä maailmasta siirrettiin osallistujille erityisesti luento-opetuksen avulla. Luento-opetuksella oli setlementin aloittaessa vankat perinteet vapaassa sivistystyössä. Työväestöön kohdistuva sivistystoiminta oli jo pitkään tapahtunut pääasiallisesti luentojen muodossa. Ennen Vapaaopiston perustamista myös Teollisuusseutujen Evankelioimiseseura oli käyttänyt pääasiallisena työmuotonaan luentotoimintaa. Tätä perinnettä jatkaen myös setlementissä järjestettiin runsaasti valistavia luentoja.

Kalliolan Vapaaopiston luennoitsijat olivat pääsääntöisesti setlementin johtohenkilöitä tai heidän tuntemiaan asiantuntijoita, esimerkiksi virkamiehiä, joita kuulijat ilmeisesti kunnioittivat. Luentojen avulla setlementti saavuttikin aluksi laajoja kuulijajoukkoja. Luentojen aihepiirien valinnalla oli mahdollista vaikuttaa kuulijoiden ajatusmaailmaan. Luentoihin ei tarvinnut erikseen ilmoittautua, kuulijoiden osalta tärkeä vapaaehtoisuuden periaate toteutui tässäkin. Pääsääntöisesti luentoja järjestettiin kolmena iltana viikossa ja ne kestivät alle tunnin.³⁶⁹

Luentojen aihepiirit muodostavat mielenkiintoisen kuvan niistä tiedoista, joita osallistujina olleiden työläismiesten ja -naisten katsottiin tarvitsevan. Aiheet rajattiin tietynlaisiin aihepiireihin ja näkökulmiin. Luennoissa painotettiin keskiluokkaiselle sivistysnäkemykselle ominaisia aiheita. Laajalla luentotoiminnalla oli helppo ohjalla sopivaa sivistyksen sisältöä, luennoissa näkyi itsekasvatuksen ja itseopiskelun merkityksen korostaminen. Aihepiireiltään luentoja voidaan ryhmitellä laajempien otsikoiden alle: raittius, sivistys, kasvatus, itsekasvatus, yhteiskunnalliset aiheet ja politiikka, historia, uskontoon liittyvät aiheet, matkailu, vieraat maat ja kansat, liikunta ja terveys, kirjallisuus, musiikki, maalaustaide, näyttämötaide, rotukysymyksiäkin käsiteltiin muutamilla luennoilla. Aiheet olivat hyvin samantyyppisiä kuin työväenopistoissa, joskin uskonnolliset aiheet puuttuivat työväenopistojen luentojen aihepiireistä.³⁷⁰

Yksittäisiä aiheita olivat esimerkiksi itsekasvatuksen alalla Itseopiskelusta, Miten kirjallisuutta on luettava?, Miten totuutta on etsittävä?, Ihanteellinen elämäntapomus, Hukattu elämä vai oikein käytetty elämä? Mitä on oikea sivistys ja kuinka pääsemme siitä osalliseksi. Aiheissa esiintyi järjestelmällisesti kristillistä sisältöä, kuten Kristus yhteiskunnan vapahtajana, Kristillinen siveys, Jeesuksen siveysopin perusteista, Uskonnollisuus ja lapsi-ikä, Minkä tähden lapsityötä on tehtävä uskonnollisessa hengessä?, Tuomas Kempiläisestä ja Kristuksen seuraamisesta, Ylösnousemususkon voima, Uskonnollisen tunteen ilmauksista, Kristuskuvan synty ja

369 Kalliola vuosikertomus, Kalliolan työmaalta, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran toiminta 1924, 26. HKA.

370 Huuhka 1990, 97.

kehitys.³⁷¹ Erityisen paljon uskontoon liittyviä aiheita esiintyi toiminnan käynnistämisen alkuvuosina. Tällöin luentotoiminta laskettiin erilliseksi varsinaisesta Vapaaopiston toiminnasta, jota pyrittiin markkinoimaan elämänkatsomuksista vapaaksi.

Luentojen aiheissa toistuvasti esiintynyt raittiusaate kuului alusta saakka Suomen setlementtitoimintaan ja se oli setlementin perustamisesta lähtien tärkeä osa sen sivistystyötä. Alkoholijuomiin suhtauduttiin kielteisesti. Myös työväestöön kuului paljon niitä, jotka suhtautuivat vakavasti raittiuskysymyksiin. Irma Sulkunen on tarkastellut työväestön suhtautumista näihin kysymyksiin ja katsoo raittiusideologian muodostuneen eräänlaiseksi uskonnoksi usealle työväestön keskuudessa.³⁷² Setlementin luentotoiminta sekä vahvasti raittiusaatteen kannattajien näkemyksiä että yritti houkutella alkoholiin myönteisemmin suhtautuneita työläisiä raittiusluennoille.

Vielä kieltolain purkamisen jälkeen vuonna 1934 Teollisuusseutujen Evankelioimiseseura ehdotti raittiusohjelmaa teollisuusseuduille toteutettavaksi. Työ oli tarkoitus organisoida työkeskusten avulla ja työhön ajateltiin kuuluvaksi esitelmiä, kirjallisuuden levittämistä ja kirjoituksia aiheesta.³⁷³ Jo Alli Tryggin Sörnäisten kansankodissa juoppoutta vastaan taisteleminen oli koettu merkittäväksi osaksi työtä.

Kalliolassa vuosia työskennellyt Heikki Waris kuvaa alkoholijuomien kulutukseen liittyvää elämäntapaa väitöskirjassaan Työläisyhteiskunnan syntyminen Pitkäsillan pohjoispuolelle. Hänen mukaansa alkoholijuomien, erityisesti oluen, nauttimisesta oli jo 1800-luvun loppupuolella tullut Helsingin työläiskaupunginosisa yleinen tapa.³⁷⁴ Wariksen tuolloinen oma asenne alkoholijuomiin näkyy tekstissä. Hän kuvaili toistuvasti alkoholin käytön olevan yletöntä työväen parissa ja totesi sillä olleen vaikutuksia työläisyhteiskunnan ”sosiaalis-moraaliseen” kehitykseen. Ylipäänsä Waris katsoi alkoholijuomien valmistaneen ”tietä ruumiilliselle sairaudelle ja kurjuudelle”.³⁷⁵

Vuosina 1920–1939 välillä tähän liittyviä luentoaineita olivat muun muassa Kieltolaki, Juopon sielunelämä, Alkoholoin vaikutuksia elimistöön, Alkoholii ja kestävyys, Alkoholoin vaikutus urheilukuntoon, Ameriikan raittiusoloista, Työväestön ja sivistyneistön raittiusyöstä ja Raittiuskysymyksen nykyinen vaihe. Myös tuolloin ajankohtaisiin rotuhygieniakysymyksiin liittyviä aiheita löytyi luennoilta: Rotuterveys ja sivistyskansojen säilyminen tai Rotuterveys ja värillisten rotujen tulevaisuus.

371 Katso luentojen aiheet, LIITE 4.

372 Sulkunen 1986, 278.

373 Pöytäkirjojen liitteet, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseura, liitteet 1934. HKA.

374 Waris 1934, 62–64.

375 Waris 1934, 75.

”Sivistyneen ihmisen” ihannekuvaan kuului lukeminen ja perehtyneisyys kirjallisuuteen. Kirjallisuusluennot aloitettiin Kalliolassa jo syksyllä 1920. Ensimmäisen toimintavuoden kaikkiaan 60 luennoista kymmenen liittyi kirjallisuuteen: Kalevalasta, Kirjallisuuden lukemisen merkityksestä, Äiti suomalaisessa kansanrunoudessa ja Selma Lagerlöfin Suotorpan tyttö, Miten kirjallisuutta on luettava?, Ibsenin Peer Gynt (kaksi kertaa), Aleksis Kiven naisihanteet, Taivas ja helvetti Aleksis Kiven kirjallisuudessa, Linnankosken Taistelu Heikkilän talosta ja Runebergin Hanna. Kirjallisuuden vahva asema luento-opetuksessa säilyi koko 1920- ja 1930-lukujen ajan.

Setlementtiliikkeen englantilaista taustaa ajatellen on mielenkiintoista, että suomalaisen setlementin luennoista sekä opintoryhmistä ja -kerhoista puuttuivat maalaustaidetta käsitelleet aiheet lähes kokonaan. Jos luentojen aiheissa on maalaustaiteeseen viittaavia nimikkeitä, ne käsittelivät pelkästään kirkollista taidetta tai suomalaiskansallisia aiheita (Kalevala Suomen taiteessa, Kristilliset vertauskuvat kirkkojen taideaiheina, Savolaisista taiteilijoista tai Kristuksen kuva taiteessa). Kuvataiteen vähäisyys näkyi yleisesti Suomen kansansivistystyössä joitakin yksittäisiä tapauksia lukuun ottamatta, kuten Hanna Frosterus-Segerstrålen Kalliolassa pitämä yleisluento Taidekäsityksistä vuodelta 1930.³⁷⁶ Kosti Huuhka on todennut kansalais- ja työväenopistoissa perinteisesti yleisesti käsitellyn esimerkiksi luentotoiminnassa kirjallisuusaiheita, mutta muut taiteenlajit puutuivat tuolloin lähes kokonaan.³⁷⁷ Setlementissä jatkettiin tätä yleistä käytäntöä. On myös mahdollista, että kuvataiteen poissaolo kertoi Suomen setlementtiliikkeen perustajien vähäisestä kiinnostuksesta tähän aihepiiriin.

Teatteritaide oli puuttunut Englannissa setlementtitoiminnasta sen alkuvaiheessa, Toynbee Hallissa ensimmäinen varsinainen draamaan keskittyvä opintopiiri perustettiin vasta vuonna 1914.³⁷⁸ Suomessa vuosien 1920 ja 1940 välisenä aikana luentojen nimikkeissä on vain kolme mainintaa teatteriin tai draamaan liittyvistä aiheista. Näistä yksi käsitteli näyttämötaidetta ja moraalia. Näyttämötaidetta käsittelevien aiheiden vähyyteen on saattanut vaikuttaa se, että perustajat olivat kristillisten vaikuttimien takia sivistystyötään tekemässä ja teatteriin liittyi yhä hieman paheellinen tai ainakin kevytmielinen leima. Työväestölle oli jo muuten tarjolla runsaasti teatteriharrastusta, harrastajateatteri oli kuulunut työväenyhdistysten toimintamuotoihin alusta saakka.³⁷⁹

³⁷⁶ Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1930–1931, Liite 2. HKA.

³⁷⁷ Huuhka 1990, 97.

³⁷⁸ Pimlott 1935, 174–175.

³⁷⁹ Seppälä 2010, 66.

TAULUKKO 1 Kalliolan Vapaaopiston luentojen osallistujamäärät keskimäärin vuosittain 1922–1939

LUENNOT			
vuosi	luentoja	Osallistujia	keskimäärin/luento
1922	96	14400	150
1923	87	3850	44
1924	73	12650	173
1925	76	13452	177
1926	98	10957	111
1927	108	9406	87
1928	87	7221	83
1929	82	8430	103
1930	94	12286	130
1931	96	12446	137
1932	88	10845	123
1933	60	5000	83
1934	69	6072	88
1935	52	4060	78
1936	58		90
1937	54	4300	79
1938	60	4750	79
1939	56		

Lähde: Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomukset 1920–1939. HKA.

Ensimmäisinä toimintavuosina luennoista ei pidetty kattavaa tilastoa. Luentojen keskimääräiset kuulijamäärät 1920-luvulla olivat pääsääntöisesti yli sadan henkilön.³⁸⁰ Vuonna 1920 luentojen määrä oli yli 50 ja 1920-luvun lopulla ja 1930-luvun alussa vuosittainen luentojen määrä lähenteli sataa, vuonna 1927 luentoja oli peräti 108. Osallistujamäärät alkoivat vähitellen laskea 1930-lukua lähestyttäessä ja 1930-luvun edetessä keskimääräiset osallistujamäärät putosivat huomattavasti alle sadan tuntumaan.³⁸¹ Into luentojen kuunteluun hiipui 1930-luvun edetessä. Esimerkiksi vuoden 1929 tilastossa luentojen keskimääräiseksi kuulijaluvuksi on kirjattu 103 henkilöä, mutta saman vuoden syksyllä Vapaaopiston hoitokunnan kokousmuistossa valitetaan luentojen kuulijakunnan vähentymistä. Harvoille luennoille oli saatu enemmän kuin 50 osallistujaa. Huoli jatkui vuoden 1930 ensimmäisessä

³⁸⁰ Esimerkiksi vuonna 1924 keskimääräinen kuulijakunta luentoa kohti oli 173 henkilöä. Kalliolan vuosikertomus, Kalliolan työmaalta, Teollisuusseutujen Evankelioimis seurann toiminta 1924, 27. HKA.

³⁸¹ Kalliola vuosikertomukset 1920–39. HKA.

hoitokunnan kokouksessa, tilanteelle olisi tehtävä jotain pian.³⁸² Tehdyt toimenpiteet eivät ilmeisesti auttaneet, koska vuoden 1934 lopussa luennoilla ilmoitetaan käyneen vain noin 10–30 henkeä, vaikka samaan aikaan Kalliolan vuosikertomuksessa keskimääräiseksi kuulijamääräksi oli kirjattu 88. Seuraavan vuoden alussa luennot päätettiin osallistujamäärien takaamiseksi pitää sellaisten tilaisuuksien yhteydessä, joissa oli muutakin ohjelmaa.³⁸³

Luentojen kuulijoiden lukumäärien tarkka seuranta oli settlementille useammastakin syystä tärkeää. Osallistujien määrällä oli ensiksi rahoittajille ja päättäjille suunnattu viesti tärkeästä työstä, toiseksi osallistujamäärät osoittivat myös, kuinka moniin toiminnalla oli mahdollisuus vaikuttaa. Voi olettaa, että luennoilla kävijöissä oli runsaasti sellaisia henkilöitä, jotka kävijät usein kuuntelemassa luentoja. Luentoja seurasi todennäköisesti myös sellaisia henkilöitä, jotka eivät ehkä muuten osallistuneet Kalliolan toimintaan. Kun luentojen aihepiirit pysyivät samantapaisina, voidaan ajatella, että niiden sisältämä maailmankuva myös vaikutti kuulijoiden omiin näkemyksiin.

Vapaaopiston kurssit ja opintokerhot olivat syntyneet melko vapaasti, opiskelijoiden kiinnostuksen perusteella. Sen sijaan luentojen aiheet vaikuttavat olleen tarkkaan suunniteltuja. Aiheet voidaan ryhmitellä eri aihepiireihin, jotka käsittelivät settlementin toimijoille tärkeitä aiheita, kuten raittius, itsekasvatus, historia, uskonto tai liikunta ja terveys.³⁸⁴ Luentojen avulla välitettiin aatteellista sisältöä osallistujille. Luentojen osallistujamäärät varsinkin alkuvuosina olivat suuria, luentotoiminta oli hyvä tapa luoda yhteistä todellisuutta ja luonnollistaa toivottua maailmankuvaa.

5.3 Aikuisten harrastustoiminta

Settlementin toimijat uskoivat, että settlementin toimintaan osallistuneet altistuivat huomaamattaan monenlaisille vaikutteille. Osallistujien vapaa-aikaa pyrittiin täyttämään vaihtelevilla toimintamuodoilla, jotka kaikki kuitenkin olivat settlementin puitteissa toteutuvaa yhdessä tekemistä ja olemista. Näin saatiin kohtaamisen ja vuorovaikutuksen periaatteet toteutumaan mahdollisimman tehokkaasti. Tärkein aikuisten vapaa-ajan käyttöön tarjolla oleva toimintamuoto oli toverikuntatoiminta.

”Tietopuolinen opiskelutyö ei enää yksinään riitä. Täytyy olla jotakin sitä täydentämässä, jotta henkinen kehitys tapahtuisi sopuisuhtaisesti.

382 Kalliolan Vapaaopiston hoitokunnan pöytäkirjat, Kalliolan Vapaaopiston Johtokunta, pöytäkirja 26.10.1929 ja 15.1.1930. HKA.

383 Kalliolan Vapaaopiston hoitokunnan pöytäkirja, Vapaaopiston johtokunnan pöytäkirja 30.11.1934 ja 6.2.1935. Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimis seurauksen vuosikirja 1934, 17. HKA.

384 Katso LIITE 4.

Tämä tarkoitus saavutetaan toimimalla eri piireissä, kuten toverikunnassa, opintoryhmien neuvottelukunnassa, voimistelijain ryhmissä, kuoroissa sekä eri opintoryhmien järjestämissä kerhoilloissa.”³⁸⁵

Toverikuntaan kuuluivat kaikki opiskelijat, myös kuorolaiset ja voimistelijat sekä vapaaehtoiset ja vakituiset työntekijät. Toverikunnan toiminta muistutti työväenyhdistysten toimintatapoja. Toverikunta kokoontui säännöllisesti joka toinen tai kolmas lauantai. Aluksi kokouksista käytettiin nimitystä toverikunnan kokous. Näihin kokouksiin ja Toverikunnan järjestämiin juhliin saattoi osallistua toimintakertomusten mukaan 150–300 henkilöä.³⁸⁶

Myöhemmin kokousten nimike muuttui Toverikunnan johtokunnaksi ja osallistujamäärät vähenivät. Kokouksista pidettiin pöytäkirjaa ja niissä käsiteltiin etupäässä juhlien ohjelmatarjontaa. Toverikunnan tärkeimpiä tehtäviä vaikuttaa olleen erilaisten juhlien järjestäminen, kuten työväenyhdistyksissäkin. Toverikunta julkaisi ensin omaa lehteä nimeltään Valonheittäjä. Lehti jäi kuitenkin lyhytikäiseksi, kun kuorolaulajien syksystä 1920 julkaisema käsinkirjoitettu lehti Kalliolan Kaiku valtasi alaa.³⁸⁷ Useana vuonna Vapaaopiston toimintakertomuksessa mainitaan, että Kalliolan Kaiku on ilmestynyt jokaiseen toverikunnan kokoukseen.³⁸⁸ Lukuvuoden 1932–1933 toimintakertomuksesta lähtien mainintaa Kalliolan Kaiku -lehdestä ei enää esiinny. Työväestön toimintamuodoksi käsinkirjoitetut lehdet tulivat nuoriso-seuroilta ja raittiusliikkeeltä.

Toverikunnan kokoontumisissa oli aina ohjelmaa: hengellisen ohjelman lisäksi myös reippaita huviesityksiä. Välillä kokouksissa käsiteltiin yleisiä aiheita, kuten parhaita tapoja viettää vapaa-aikaa tai puhuttiin käytöstavoista ja kohteliaisuudesta.³⁸⁹ Toverikunta muodosti ikään kuin linkin opiston ja Kalliolan muiden toimintamuotojen välille. Toverikunnan tärkeyttä kuvaa sekin, kun illanviettojen kävijäkunnan vähentyessä päätettiin ilmoittaa niistä kaikilla oppitunneilla ja jakaa kuhunkin luokkaan kappale esitteestä, jonka opettaja sitten lukisi ääneen. Tällä tavalla ”kun se jätettäisi opettajan tehtäväksi, niin toverikuntalaisiin kasvaisi enemmän innostusta, harrastusta illanviettoihin osaanottamalla”.³⁹⁰

Toverikunnan nimenomaiseksi tavoitteeksi oli kirjattu herättää yhteishenkeä ja tehostaa vastuuntuntoa ja itsekasvatusta.³⁹¹ Toveri-iltaa seuraavana lauantaina järjestettiin hengellisiä nuorisoiltoja, joiden tarkoituksiksi määriteltiin

³⁸⁵ Kalliola vuosikertomus, Työkeskustoimintaa teollisuusseuduilla 1928, 24. HKA.

³⁸⁶ Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1924–1925, 1925–1926. HKA.

³⁸⁷ Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran toiminta 1920, 21–22. HKA.

³⁸⁸ Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomukset, 1928–1929, 1929–1930, 1930–1931, 1931–1932. HKA.

³⁸⁹ Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1921–1922. HKA.

³⁹⁰ Toverikunnan pöytäkirja 19.2.1929, § 3. HKA.

³⁹¹ Kalliola vuosikertomus, Teollisuusväestön puolesta 1922, 16. HKA.

toimintakertomuksessa ”saattaa toverikuntalaiset mukaan puhtaasti uskonnollisiin ja hengellisiin kokouksiin elämänkatsomus- ja iijäisyyskysymyksien ääreen”.³⁹² Myös monet Vapaaopiston opiskelijat itse korostivat yhteisöllisyyttä. Toverikuntalaisten julkaisemassa käsinkirjoitetussa Kalliolan Kaiku -lehdessä valitettiin:

”Tunnilla pikimmältään joudutaan toisten kanssa tekemisiin mutta välittömästi sen jälkeen jokainen lähtee omille teilleen eikä mitään toverillisempaa suhdetta pääse muodostumaan [...] Ei ole mikään harvinainen näky, että toiselleen tuntemattomia toverikuntalaisia istua murjottaa kukin nurkassaan katsellen toisiaan epäluuloisin silmin.”³⁹³

Toverikunta järjesti aikuisille myös yhteisiä retkiä ainakin vuodesta 1923 lähtien. Talviaikaan patikoitiin tai hiihdettiin yhdessä, tehtiin myös kävelyretkiä esimerkiksi taidenäyttelyihin. Kesäaikaan käveltiin tai retkeiltiin kahdella soutuveneellä. Kävelyretket saattoivat ulottua pitemmällekin, vuoden 1934 toimintakertomuksessa on tieto, että kävelyretkien keskimääräinen pituus oli ollut noin 16 km. Vuosikertomuksen mukaan vuoden 1923 kesänä retkille osallistui yhteensä yli 800 henkilöä, keskimäärin 35 henkilöä jokaisella retkellä.³⁹⁴ Vuonna 1924 hankittiin perämoottori, ja keskimääräinen retkille osallistujaluku kohosi jälleen.³⁹⁵ Vuonna 1931 Helsingin kaupungin kiinteistölautakunta vuokrasi Kalliolalle Herttoniemestä huvilan³⁹⁶, jota vuodesta 1933 kutsutaan Herttoniemessä sijaitsevaksi kesäkodiksi.³⁹⁷ Kesäkotia käyttivät myös Vapaaopiston ryhmät, ne kokoontuivat sinne määrättyinä viikon iltoina.³⁹⁸ Kesäkotia oli ahkerassa käytössä, vuodelta 1937 löytyy tieto, että kesän ajan keskimääräinen vierailijaluku iltaa kohden oli 26.³⁹⁹ Vuodesta 1938 Kalliolalla oli vuokrattu kesäkotia Vädössä, Degerön vieressä, jossa esimerkiksi kesällä 1938 kävi noin 3000 henkilöä.⁴⁰⁰

Kunnollisen kansalaisen ominaisuuksiin kuului myös hyvästä ruumiillisesta kunnosta huolehtiminen. Tähän tarkoitukseen setlementissä oli useita harrastusryhmiä. Ruumiinkulttuuriin liittyvät lajit valikoituivat suomalaisen käytännön mukaan. Heti vuoden 1920 syksyllä opistossa toimi voimisteluryhmät sekä miehille että naisille.

392 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1923-1924, 23. HKA.

393 Kalliolan Kaiku nro 4. HKA

394 Kalliola vuosikertomus, Settlement-ajatus käytännössä Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran puitteissa 1923, 21. HKA

395 Kalliola vuosikertomus, Kalliolan työmaalta, Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran toiminta 1924, 30. HKA.

396 Kalliolan Vapaaopiston hoitokunta, Vapaaopiston johtokunnan kokous 22.4.1931. HKA.

397 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran vuosikirja 1933, 14. HKA.

398 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran vuosikirja 1935, 18. HKA.

399 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran Toimintakertomus vuodelta 1937, 25. HKA.

400 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran Toimintakertomus vuodelta 1938, 13, 16. HKA.

Kaisaniemen kentällä pidettiin 1930-luvulla joka viikko pesäpalloharjoituksia.⁴⁰¹ Urheilullisen ja ulkoilua suosivan elämäntavan edistämiseksi oli käytännöllisiäkin syitä. Asunto-olot Helsingin työläiskaupunginosissa olivat epäterveelliset, asuntojen sisäilma huono ja peseytymismahdollisuudet puutteelliset. Lisäksi asunnot olivat ahtaita ja niissä asui usein myös asukkeja eli alivuokralaisia vuokranmaksua helpottamassa.⁴⁰² Terveellisenä pidettyä ulkoiluharrastusta pyrittiin siten edistämään painokkaasti monilla tavoin.

Työväestön vapaa-aikaan piti siis sisällyttää paitsi sivistävää sisältöä myös ulkoilmapainotteisia harrastuksia. Helsingissä ulkoiluharrastusta pyrittiin myös liittämään muuhun hyödylliseen toimintaan, kuten siirtolapuutarhaviljelyyn. Sisällissodan jälkeen aloitettu siirtolapuutarhatoiminta laskettiin sosiaalilautakunnan tehtäviin kuuluvaksi alueeksi.⁴⁰³ Kalliolaan siirtolapuutarhatoimintaa ei tuotu, mutta 1930-luvun loppupuolella Helsinkiin syntynyt toinen settlementti, Toimela, sai alkunsa 1930-luvulla palstapuutarhatoiminnasta.⁴⁰⁴

Musiikki koettiin Kalliolassa heti alusta lähtien tärkeäksi tavaksi muodostaa yhteenkuuluvaisuuden tunnetta, samaan tapaan kuin esimerkiksi Pelastusarmeijan työssä tai sotaväessä. Musiikin merkityksestä todettiin vuoden 1920 toimintakertomuksessa:

”Kaikki se vakava ja opettava, mitä puhein, saarnoin ja esitelmin on tarjottu, on kuin syvemmälle painunut, kun se on tarjottu runsaan musiikin ympäröimänä. Tämä jalo taide aivan kuin kohottaa ne entistä paremmin näkyville, ja se on ikään kuin täydennyksenä sanoin esitetylle asialle.”⁴⁰⁵

Musiikki-iltoihin saatiin ilmaisia esiintyjä, niissä kuitenkin kerättiin vapaaehtoinen pääsymaksu. Näitä pääsymaksuja käytettiin taloon tehtäviin hankintoihin, esimerkiksi tällaisella rahoituksella saatiin hankittua taloon flyygeli.⁴⁰⁶

Varsinkin kuorolaisilta edellytettiin voimakasta sitoutumista. Viikoittaisten harjoitusten lisäksi kuorot esiintyivät lähes kaikissa Kalliolan tilaisuuksissa sekä tekivät matkoja ja kävivät esiintymässä sairaaloissa, kunnalliskodeissa, Helsingin kirkkoissa ja työväentalolla. Kuorolaisia vieraili myös yksittäisten sairaiden kotona. Esimerkiksi vuonna 1922 kuorot ovat vierailleet vuoden aikana 25 paikkakunnalla

401 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimisessa, Toimintakertomus vuodelta 1928, 16. HKA.

402 Waris 1934, 5; Waris 1932, 183.

403 Laurila 2008, 10, 28.

404 Meriluoto 2008, 8–10.

405 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimisessa toiminta Kalliolassa ja maaseudulla 1920, 25–26. HKA.

406 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimisessa toiminta Kalliolassa ja maaseudulla 1920, 25. HKA.

Helsingin ulkopuolella ja yhteensä 40 päivänä.⁴⁰⁷ Kuorossa mukana oleminen vei paljon laulajien aikaa. Vuoden 1922 toimintakertomuksessa moitittiin mieskuorolaisia siitä, että kuoron toiminta ei ole ollut yhtä säännöllistä kuin nais- ja sekakuorolla. Kuoroilla oli siis oma erityinen tehtävänsä Kalliolan tunnetuksi tekemisessä ja setlementtiaatteen levittämisessä. Toimintakertomuksissa korostettiin mielellään kuorolaisten työläistaustaa. Kuoroissa lauloi ”erilaisissa ammateissa ruumiillista työtä tekevää väkeä, kuten metallityömiehiä, maalareita, tehtaalaisia, sähkötyöläisiä, rautatieväkeä, palvelijoita, liikeapulaisia, perheenäitejä, ompelijoita j.n.e.”⁴⁰⁸

Kalliolan sisällä kuorot muodostivat omat itsenäiset elimensä. Niillä oli puheenjohtaja, rahastonhoitaja, sihteeri ja omat säännöt, minkä lisäksi kokouksista pidettiin pöytäkirjaa. Jäseniensä kannalta kuorotoiminta lujitti yhteisöllisyyttä. Siihen oli vaivatonta saada mukaan ihmisiä, kaikilla oli mahdollisuus osallistua henkilökohtaisesti. Tämä oletettavasti vahvisti kollektiivista yhteenkuuluvaisuutta. Kuoroilla vaikutti näennäisesti olleen mahdollisuus päättää itsenäisesti asioistaan. Kuorotoiminta oli myös tärkeä osa Kalliolan harjoittamaa aatteen levittämistä. Kalliolan 90-vuotishistoriikin laatinut Jarmo Peltola korostaa kuorojen välineellistä roolia setlementtityössä, kuorot yhtäältä kokosivat väkeä Kalliolaan ja toisaalta toimivat eräänlaisina setlementtityön lähettiläinä muilla paikkakunnilla.⁴⁰⁹ Lisäksi setlementti käytti kuoroja markkinointivälineenään, kuoromatkoja tehtiin ympäri Suomea.

Kuorojen lisäksi Kalliolalla oli orkesteri, jolla oli samanlaisia tehtäviä kuin kuorollakin. Orkesteria ei vielä 1920-luvulla laskettu mukaan opiston toimintaan. Ensimmäinen maininta orkesterista löytyy opiston toimintakertomuksesta vuodelta 1930, jolloin keväällä soittajia on ollut 18 ja syksyllä 33.⁴¹⁰ Orkesterilla oli samanlaista markkinointiarvoa setlementissä kuin kuorotoiminnallakin. Setlementissä toimi myös ompeluseura, jossa opiston naisopiskelijat valmistivat vaatteita puutteenalaisiin koteihin jaettavaksi sekä myyjäisiin myytäväksi.⁴¹¹

Kunnolliselta työväenluokkaan kuulvalta edellytettiin paljon. Hänellä piti olla perustaidot hankittuna ja kiinnostusta itsekasvatukseen. Hänen tuli sivistää itseään paitsi tietoisuudella yhteiskunnallisista asioista, myös olemalla monipuolisesti kiinnostunut taiteista, ruumiin kulttuurista ja sosiaalisen elämän kuvioista. Asetetut vaatimukset tuntuivat kovilta, toimeentulo työstä ei ollut helppoa, sen lisäksi olisi pitänyt täyttää useita kunnolliselle työläiselle kuuluvia ominaisuuksia. Kalliolan aatejärjestelmän rakentamisen kannalta tämä aikuisiin kohdentunut harrastustoiminta

407 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1922–1923, 5. HKA.

408 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran toiminta Kalliolassa ja maaseudulla 1920, 20. HKA.

409 Peltola 2009, 43.

410 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran vuosikirja 1930, 17–18; Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1930–1931, Liite 3. HKA.

411 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseura vuosikirja 1935, 7. HKA.

oli ensisijaisen tärkeää. Varsinainen kurssitoiminta keskittyi tietopuoliseen opetukseen, opintokerhot taas lisäsivät siihen tärkeitä itsekasvatuksen piirteitä, luento-toiminnalla indoktrinoitiin pehmeästi sivistyksen sisältöjä keskittymällä tiettyihin tärkeänä pidettyihin aihepiireihin, kuten esimerkiksi raittiuteen. Uskonnollisella sisällöllä ruokittiin ihmisen hengellisiä tarpeita. Kaikki nämä osa-alueet vahvistivat suostumuksensa antaneiden osallistujien yhteistä todellisuutta.

Varsinaisesti yhteisöllisyys rakentui kuitenkin toveritoiminnassa. Siinä esimerkiksi jo juhlien järjestäminen yhdessä loi yhteenkuuluvaisuuden tunnetta. Juhlien avulla opittiin sivistyksellistä musiikkia ja sen lisäksi oikeita käyttäytymisnormeja. Parhaimpiinsa pukeutuneet esiintyjät edustivat tavoiteltavaa työläisen olemusta itse työn ulkopuolella. Yhdessäolo kuorolaulun tai kesäretkien muodossa vaikutti epäilemättä osallistujien tunteisiin. Toistuvat ohjatut yhdessäolohetket ja tapahtumat luonnollistivat settlementin ajatusmaailmaa osallistujille ja loivat eräänlaista kollektiivista settlementitajuntaa, muisteluisia monet osallistujat myöhemmin kuvailivat settlementin olleen heille kuin perhe. Tästä todistavat myös useat osallistujien koko eliniän kokoontuneet ryhmät, kuten tyttökerhojen jäsenistä muodostunut Kultaisen iän kerho tai Frantzenin jenginä aloittanut poikakerho, johon myöhemmin myös osallistujien vaimot tulivat mukaan. Kerhon nimikin muutettiin Perhekerhoksi.

5.4 Kristilliset toimintamuodot

Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran vuosikertomuksissa ja Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomuksissa pohdittiin useampina vuosina työn kristillistä luonnetta. Vuoden 1922 vuosikertomuksessa todetaan seurana pyrkivän evankeliumin pohjalta päämääräänsä, kansan eheyttämiseen puoluehengestä vapaalla ja sisäistä uudistumista ja kasvatusta korostavalla työllään.⁴¹² Vuoden 1923 vuosikertomuksessa aihepiiriä mietittiin edelleen.

”Tätä evankeliumin julistustyötä harjoitetaan Seuran toimeenpanemisessa jumalanpalveluksissa ja esitelmätilaisuuksissa, mutta sen rinnalla tahtoo seura asettaa kristillisen arkityön, jonka esineenä eivät ensisijassa ole kokoontuneet joukot, vaan yksityiset ihmiset, ja joka tarkoittaa niin sanoaksemme sunnuntaiopetusten soveltamista käytäntöön kautta koko viikon jatkuvassa, hengellisessä, kasvatuksellisessa, yhteiskunnallisessa ja sivistyksellisessä työssä [...] mutta tärkeä on pitää mielessä sitä uskonpuhdistuksen kristikunnalle antamaa opetusta, että

⁴¹² Kalliola vuosikertomus, Teollisuusväestön puolesta 1922, 6–7. HKA.

jonkun työn uskonnollisuus ei riipu työmuodoista vaan siitä hengestä ja mielentilasta, jossa sitä tehdään.⁷⁴¹³

Suomen setlementtiliikkeen perustajien ja Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran jäseniksi liittyneiden kristillinen vakaumus on selkeästi havaittavissa ja he myös toivat usein julki oman näkemyksensä toimiensa taustalla olevasta arvomaailmasta. Perustajat ovat tunteneet voimakastakin kristillistä kutsumusta ryhtyä tekemäänsä työhön.

Kalliolassa oli tarjolla runsaasti kristillissävytteistä toimintaa. Jumalanpalveluksia järjestettiin viikoittain. Vuoden 1930 vuosikertomuksessa mainittiin erikseen järjestettyjä uskonnollisia tilaisuuksia: hartaustilaisuudet nimeltään sunnuntaihetket, hengelliset juhla- ja musiikki-illat, hengelliset seurat pari kertaa kuukaudessa, hengelliset nuoriso-illat, rippikoulut poika- ja tyttökerhojen jäsenille, pyhäkoulu, lasten kuoro, raamattupiirit, aamuvartiot ja joka-aamuinen aamuhartaus.⁴¹⁴ Lisäksi 1930-luvulla vuosikertomuksissa mainittiin, että Kalliolan pappistyöntekijät olivat suorittaneet kaste-, vihkimis- ja hautaustoimituksia.⁴¹⁵ Uskonnollisten tilaisuuksien kirjo oli suuri.

Lapsiin ja nuoriin suunnatussa toiminnassa oli erityisen paljon kristillisiä aineksia. Kaikkein pienimmille lapsille tarjottiin pyhäkouluja. Vuoden 1920 tiedon mukaan pyhäkoululapsia oli kaikkiaan noin 300, joista vähintään 200 kunakin sunnuntaina saapuvilla.⁴¹⁶ Pyhäkoulujen kävijämäärät pysyivät vuosittain suunnilleen samansuuruisia.

Poika- ja tyttökerhoja ei laskettu setlementin kristillisiin toimintamuotoihin, mutta niiden toiminnassa oli myös kristillisiä piirteitä. Poikiin yritettiin kohdentaa myös kristillistä kasvatusta. Poikakerhojen päiväkirjoihin kirjattiin vuonna 1927 merkintöjä raamattupiiristä, jossa oli osallistunut 17–22 poikaa. Seuraavana vuonna raamattupiiriä oli yritetty käynnistää uudelleen, mutta osallistujia ei ilmaantunut. Nuorten poikien raamattupiiriä yritettiin kuitenkin pitää ohjelmassa mukana vaihtelevalla menestyksellä. Keväällä 1928 osallistujia oli enää 3–4. Tästä huolimatta raamattupiiri käynnistyi taas saman vuoden syksyllä. Kokoontumiset jäivät kuitenkin yhteen kertaan. Ilmeisesti yrityksestä huolimatta poikakerholaisille suunnattu suora kristillinen kasvatusta ei tuottanut tulosta.

Poikakerhojen kristillissävytteisestä sisällöstä ei ole muuta tietoa, koska poikakerhoista ei kirjoitettu laajempia päiväkirjamerkintöjä tai kronikoita. Kuitenkin

413 Kalliola vuosikertomus, Settlement-ajatus käytännössä, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran työn puitteissa 1923, 3–4. HKA.

414 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran vuosikirja 1930, 8–9. HKA.

415 Esimerkiksi Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran vuosikirja 1935,6; Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseutujen vuosikirja 1936, 7. HKA.

416 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran toiminta Kalliolassa ja maaseudulla 1920, 13. HKA.

säilyneiden päiväkirjamerkintöjen perusteella voidaan päätellä, että poikakerhoisakin ainakin käsiteltiin etiikkaa ja moraalialueita koskevia asioita. Yksittäisiä mainintoja suoranaiseen uskonnolliseen sisältöönkin löytyy, kuten raittiuskysymyksiä käsitelleen illan lopuksi pidetty hartaus.⁴¹⁷

Tyttökerhojen kohdalla avoin kristillisuus näkyi selvimmin kuin poikakerhoissa. Uskonnollisia elementtejä yritettiin myös sisällyttää kerholaisten ohjelmaan varsinaisten kerhokäyntien lisäksi. Kerhopäiväkirjoista käy ilmi, että tyttöjen kerhotaapaamiset loppuivat yhteisesti laulettuun loppulauluun, joka oli usein hengellinen kansansävelmä ”Oi luojani suo tulla”.

Oi Luojani suo tulla enkelin luokseni.
On edessä yö mulla, minua varjele.
Sä suojele ja siunaa isä äitini.
Sun rauhaasi nyt sulje mun kaikki rakkaani.
Mä silmäni nyt suljen, oi Isä taivainen.
Mä noustuakin olen sun lapses armainen.⁴¹⁸

Useita merkintöjä on myös loppulaulun jälkeen kerholaisista muodostetusta ketjusta. Käsi kädessä luettiin kerhokerran lopuksi erillinen rukous.⁴¹⁹ Ainakin Vuokotkerhon kokoontumiset päättyivät yhteisöllisyyttä korostavaan ihmisketjuun, jossa sekä laulettiin loppulaulu että luettiin loppurukous.⁴²⁰ Kerhotyöillekin pidettiin erillisiä hengellisiä toveri-iltoja, näiden ohjelmista ei kuitenkaan ole merkintöjä.

Aikuisille suunnatut raamattupiirit oli jaettu sukupuolen mukaan. Raamattupiireistä on mainintoja 1930-luvun toimintakertomuksissa. Piirejä toimi sekä ylioppilaskodin asukkaiden että opistolaisten keskuudessa, samanaikaisesti oli toiminnassa kahdesta kolmeen piiriä. Ainakin alkuvuosina piireissä kävi 10–15 henkilöä.⁴²¹ Kristillisiä piirteitä oli myös tavallisissa ryhmissä, kuten kuoroissa. Naiskuoron toiminnasta pidetyn päiväkirjan mukaan ainakin osa harjoituksista lopetettiin raamatun lukuun ja rukoukseen tai ainakin hengelliseen lauluun. ”Syvempää hengellisen ja henkisen janon kaipuuta on huomattavissa jäsenissä naiskuorossa ja siihen tähtää työmme tulevaisuudessa: Sua kohti Herrani, Sua kohti vain!”⁴²²

417 Poikakerhojen päiväkirja, Takiaiset 2.3.1931. HKA.

418 Suomalainen kansanlaulu, sanoittaja tuntematon.

419 Esim. Vuokkojen päiväkirja, 17.1.1927, 7.3.1927, 28.3.1927; Kevääntyttöjen päiväkirja 2.3.1937; Tilhien päiväkirja 28.10.1938. HKA.

420 Mainintoja rukouksista ja loppulauluista on useissa kerhopäiväkirjoissa. Lauluna yleensä Oi Luojani suo tulla.

421 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimis seurannan toiminta Kalliolassa ja maaseudulla 1920, 14. HKA.

422 Naiskuoron pöytäkirja. HKA.

Vuoden 1923 vuosikertomuksesta ilmenee, että Kalliola järjesti hengellistä toimintaa setlementin ulkopuolellakin. Vuosikertomuksessa mainittiin työläiskodeissa tai muissa perheissä järjestetyt hengelliset seurat, joista vastasi Vapaan Palvelustyön Yhtymä.⁴²³ Tämä lisäksi säännöllistä sananjulistustoimintaa oli myös Helsingin ulkopuolella huvilayhdyksunnissa, ”erityisesti silmällä pitäen niitä paikkakuntia, joilla ei pysyvää uskonnollista työtä ole vielä aikaansaatu”.⁴²⁴

Käytännössä kaikki setlementin toimintamuodot toimivat kiinteässä yhteydessä toisiinsa, vaikka ulospäin Kalliolan Vapaaopiston osuus yritettiin pitää erillään muusta toiminnasta. Vuosikertomuksessa 1927 julkaistiin kirjoitus sivistystyön ja kristillisyyden keskinäisestä suhteesta, siinä pohdiskeltiin uskonnollisen pohjan merkitystä opiston työssä. Kirjoittaja korosti setlementtitoiminnan uskonnollisessa sisällössä vallitsevaa täydellistä vapautta osanoton suhteen. Ketään ei veloitettu ottamaan osaa. Kaikesta setlementissä tapahtuvasta ilmoitetaan etukäteen niin, että jokainen saattoi poimia tarjonnasta sen mitä halusi.⁴²⁵

Ulospäin setlementtiliike pyrki esittämään toimintansa eritellysti, se selitti pitävänsä uskonnollisen sisällön erillään muusta työstä, erityisesti opiston kurssitoiminnasta. Varsinaisissa opintoryhmissä elämäkatsomuskysymykset eivät oletettavasti tulleet esille, tosin luennot sisälsivät paljon uskonnollisia aiheita. Se, mikä setlementistä teki erityisen helposti lähestyttävän, oli liikkeen itsekkin korostama kaikkeen toimintaan osallistumisen vapaaehtoisuus ja jäsenyyspakon puuttuminen. Kristillisuus saattoi houkutella mukaan sellaisia, joita muiden sivistystoimijoiden uskonnottomuus ahdisti.

Otsikon ”Opiston yhteys Kalliolan muun toiminnan kanssa” alla otettiin useampana vuonna kantaa uskonnollisen työn nivoutumiseen muuhun Kalliolan toimintaan. Toimiessaan samoissa tiloissa opiskelijat ottivat osaa moniin muihinkin kuin Vapaaopiston tilaisuuksiin ja joutuivat aktiivisesti osallistumaan käytännölliseen työhön esimerkiksi poikien ja tyttöjen hyväksi. Suuri osa vanhimpien poikien ja tyttöjen kerhojen jäsenistä olivat samalla sekä kerhonsa jäseniä että opiston opiskelijoita. Kalliolan hengellinen työ sekä Kalliolan tarjoama mahdollisuus monenlaiseseen käytännölliseen avustustoimintaan olivat tärkeä lisä Vapaaopiston järjestämälle tiedolliselle opetukselle ja niiden tarkoitukseksi esitettiin ”opistolaisten henkisen näköpiirin ja heidän elämäkäsityksensä syventäminen”.⁴²⁶

Kristillisuus näkyi myös setlementin yhteisissä kokouskäytänteissä. Esimerkiksi Vapaaopiston käytännön asioita käsitelleen Vapaan Opiston Hoitokunnan

423 Kalliola, vuosikertomus, Settlement-ajatus käytännössä, Teollisuusseutujen Evankelioimis seurauksen työn puitteissa 1923, 11–12. HKA.

424 Kalliola vuosikertomus, Settlement-ajatus käytännössä, Teollisuusseutujen Evankelioimis seurauksen työn puitteissa 1923, 12–15. HKA.

425 Kalliola vuosikertomus, Settlementtyötä Teollisuusseuduilla 1927, 7. HKA.

426 Kalliola Vapaaopiston toimintakertomus 1923–1924, 1924–1925. HKA.

pöytäkirjoihin kirjattiin kokouksen alkaneen tai päättyneen yhteiseen rukoukseen.⁴²⁷ Myös Kalliolan työvaliokunnan kokousmerkinnöissä on usein mainittu ”Blumhartin hartauskirjasta” luettu kappale ja sen jälkeinen rukous.⁴²⁸

Kristinuskon tärkeys näkyi jo setlementtiä perustettaessa ja se näkyi myös myöhemmin käytännön tasolla setlementin työssä. Sivistystyön osalta Sirenius kritisoi yksipuolisesti ihmisen älykkyyteen vetoavaa luonteenkasvatusta. Sireniuksen mielestä sivistystyö olisi asetettava yhteyteen ”kristinuskon personallisuutta uudistavien voimien kanssa”.⁴²⁹

Kalliolan toimijoiden näkökulmasta kristillisyyden oli olennainen voimavara työn tekemiselle. Setlementissä toimiminen antoi tavan toteuttaa omaa kristillistä vakaumusta. Kristillisyyden asema myös erotti setlementin kansansivistystyön muiden toimijoiden tarjoamasta sivistyksestä. Se oli tärkeä voimavaratekijä myös opiskelijoiden ja muiden toiminnassa mukana olevien kannalta. Kristillisyyttä ei avoimesti korostettu, mutta se näkyi setlementissä niin voimakkaasti, että osallistujat valikoituivat piirteen avulla. Kristillisyyden esilläolo erotti Kalliolan muista alan toimijoista. Setlementti pystyi saamaan valmiiksi kristillisyyden myönteisesti suhtautuvia ihmisiä toimintaansa mukaan.

Yhteiskunnan muuttuessa kristillisyyden asema setlementtiliikkeessä alkoi muuttua. Enää nykyään kristillisyyttä ei liikkeessä lasketa resurssiksi ja ehkäpä siitä syystä kysymys uskonnon merkityksestä tuntuu olleen hankala kysymys käsiteltäväksi Suomen setlementtiliikkeen sisällä. Kuitenkin tutkimukseni valossa juuri kristillinen usko oli olennainen voimavaratekijä koko setlementtiliikkeen muotoutumiselle ja sivistystyön ottamiselle yhdeksi toimintamuodoksi. Kristillinen uskon pelätysti uhattu asema oli tärkein vaikutin setlementtityön aloittamiselle Suomessa. Uskonnon oli myös merkittävä osa setlementin järjestelmässä ja suostumuksen antamisen vapaaehtoisuus oli siinä tärkeä piirre. Kirkolla oli ollut työväestön piirissä vahva ote. Setlementti tarjosi näennäisesti elämäkatsomuksista vapaata sivistystyötä, mutta liitti siihen vierelle erilaisia kristillisiä piirteitä sisältävää ainesta. Ei ole poissuljettua, että juuri näin menettelemällä setlementti sai piiriinsä sellaisia työläisiä, joille kristillisyyden merkitys henkilökohtaisesti jotain tai joille kristinuskoon ei liittynyt kielteisiä mielikuvia.

Myös Kalliolan Ylioppilaskodin toiminnan voidaan katsoa liittyneen kristillisiin toimintamuotoihin. Ylioppilaskodissa asuneiden yliopisto-opiskelijoiden arvomaailma ei voinut olla ristiriidassa setlementin edustaman ajatusmaailman kanssa eikä uskonto voinut tuntua vapaaehtoistyötä tekevästä opiskelijoista vieraalta tai ainaakaan vastenmieliseltä. Myös nämä vapaaehtoistyöntekijät osallistuivat esimerkiksi raamattupiiriin tai kokouksiin, joissa rukoiltiin ja laulettiin virsiä tai hengellisiä

427 Kalliolan Vapaaopiston Hoitokunta, pöytäkirjat 1927–1936. HKA.

428 Työvaliokunnan pöytäkirja 7.5.1926. HKA.

429 Sirenius 1919,18.

lauluja. Ohjatessaan tyttö- tai poikakerhoja ylioppilaat joutuivat myös vetämään yhteisiä rukouksia ja laulattamaan kerhoiltojen loppulauluja, joissa oli uskonnollista sisältöä.

Muusta kristillisestä yhdistystoiminnasta Kalliolan toiminta poikkesi siinä, että Kalliolan toimintaan osallistumiseen ei tarvittu jäseneksi liittymistä, toisin kuin muihin kirkkoa lähellä oleviin järjestöihin, kuten esimerkiksi Nuorten Miesten Kristillinen Yhdistys tai Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys. Tämä oli omiaan madaltamaan osallistumisen kynnystä. Oli paljon helpompi käydä tutustumassa myös avoimen kristilliseen toimintaan, kun ensin oli osallistunut esimerkiksi opiston kirjoituskurssille tai johonkin kieliklubiin.

Markku Heikkilän mukaan setlementtiliike halusi korostaa, että jokaisella asiasta kiinnostuneella oli mahdollisuus riippumatta henkilökohtaisesta taustasta osallistua sen toimintaan.⁴³⁰ Vapaaehtoisen osallistumisen ajatus korostui siten setlementtiliikkeessä. Aineistoista ei käy ilmi, että Kalliolan toiminnassa mukana olevia olisi yritetty varsinaisesti painostaa mukaan uskonnollissävyytteiseen toimintaan. Asia tuotiin esille, mutta mihinkään ei liene erityisesti kehoitettu osallistumaan. Kun osallistumiseen ei millään tavalla painostettu, ihmiset saatiin helpommin mukaan. Indoktrinaatio oli hienovaraista aikuisten kohdalla. Heitä kehoitettiin osallistumaan Toverikunnan toimintaan, minkä piiristä taas uskonnollista sisältöä löytyi. Lasten kerhojen kohdalla indoktrinaation piirteitä oli helpommin havaittavissa, kerhotoiminta sinänsä sisälsi selkeän uskonnollisia elementtejä.

---

430 Heikkilä 1977, 157–158.

6 LASTEN JA NUORTEN KERHOTOIMINTA

Kalliolan setlementin sivistystyötä rakennettaessa lapsiin ja nuoriin kohdistuva toiminta oli ensisijaisen tärkeää, koska se muodosti ikään kuin pohjan sekä Vapaaopiston työlle että muulle setlementin toiminnalle. Lasten mukaan saaminen edellytti heidän vanhempiansa hyväksyntää toiminnalle. Kalliolan kerhotoiminta oli pääsääntöisesti suunnattu kansakouluikäisille lapsille ja nuorille, tosin muutamia alle kouluikäistenkin kerhoja oli toiminnassa. Lapsia ja nuoria alettiin yleisesti tavoitella heti toimintaa käynnistettäessä. Kalliolan ympäristö oli otollinen alue, koska alueella asui paljon työväestöön kuuluvia isoja lapsiperheitä ahtaissa asunnoissa. Näiden perheiden lapsille ja nuorille järjestetyn toiminnan ajateltiin houkuttelevan osallistujia.

Kerhotoiminnassa kunnollisen työväestön kasvattaminen oli tehokkaimmillaan. Osallistujat olivat nuoria. Toiminnalla pyrittiin kasvattamaan henkilöitä, jotka omalla esimerkillään edistäisivät keskinäistä sosiaalista kontrollia ja vetäisivät toimintaan mukaan muitakin lähipiirinsä henkilöitä. Kalliolan setlementin tavoitteena oli saada piirinsä osallistujia kaikista ikäluokista, kuitenkin erityisen tärkeänä pidettiin lasten ja nuorten tavoittamista. Lapsista ja nuorista ajateltiin saatavan sopivia osallistujia muihinkin Kalliolan toimintoihin. Kerhovuosien aikana heistä saataisiin seulottua sopivimmat opiskelijat Vapaaopistoon.

Tarkasteluvälillä 1920–1939 kerhoihin osallistujien ja opiston opiskelijoiden iät olivat hyvin lähellä toisiaan. Opiston opiskelijoista nuorimmat 1920-luvulla olivat 12- ja 13-vuotiaita. Osa kerhotyöistä ja -pojista opiskeli myös Vapaaopiston puolella. Vuoden 1922–1923 toimintakertomuksessa todettiin osan opiston parhaimmasta oppilasaineksesta olevan nuorisokerhoista peräisin ja jos kehitys jatkuisi samaan suuntaan, muodostuisi todennäköisesti näistä kerhонуorista opiskelijoiden ja toverikunnan luja ja valpas kantajoukko.⁴³¹ Vuonna 1933 harkittiin jopa vanhempien kerhojen liittämistä opiston toimintaan. Työvaliokunnassakin todettiin suurimman osan vanhemmista kerholaisista kuuluvan jo opiston toiminnan piiriin.⁴³²

6.1 Poikakerhot

Poikakerhotoiminta käynnistyi heti tammikuun alussa 1920, jolloin vietettiin ensimmäistä 11–14-vuotiaille tarkoitettua poikailtaa. Tilaisuudessa esitettiin

⁴³¹ Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1922–1923, 17. HKA.

⁴³² Työvaliokunnan pöytäkirja 20.9.1933, §5. HKA:

varjokuvanäytös intiaanien elämästä ja kertomus Sargassomerén salaisuus.⁴³³ Kerhotoiminta pääsi varsinaisesti vauhtiin vuodesta 1923 alkaen. Siitä lähtien toiminnassa olevia poikakerhoja oli useita. Poikakerhojen nimiä olivat Veljekset, Saukot, Takiaiset, Yritys, Ahmat, Sudet, Veikot, Sisut, Vihurit, Myrskyt, Isku, Toverit ja Eräveikot.

Kalliolan setlementin lasten ja nuorten kerhotoimintaa käynnistettäessä huomio kohdistettiin ensin poikiin, koska setlementtimiesten näkemyksen mukaan juuri pojat olivat erityisessä vaarassa joutua huliganismin tai rikollisuuden poluille. Yksityiskohtaisemmat tiedot poikakerhoihin osallistuneista ovat niukkoja, mutta pojat vaikuttavat tulleen lähiseudun työläiskodeista. Setlementin työntekijät etsivät aktiivisesti lähiseudun kaduilta sekä yksittäisiä poikia että eri tavoin muodostuneita poikajoukkoja, jengejä, kerhotoimintaan mukaan. Näitä jengejä tavoiteltiin myös liimaamalla lähistön lankkuaitoihin ilmoituksia pojille järjestetyistä illoista. Väräämistä tapahtui myös avoimesti yleisissä illanvietoissa, joissa poikia houkuteltiin salaseuroiksi kutsuttuihin kerhoihin, jotka olisivat avoimia vain näille tietyille pojille ja jonne pääsisi vain jos tuntisi tunnussanan.⁴³⁴ Ensimmäiset poikajoukot suhtautuivat epäillen tarjottuun toimintaan, he epäilivät partiolaisten olevan toiminnan taustalla.⁴³⁵ Poikien kohdalla uteliaisuus vaikuttaa kuitenkin olleen merkittävä tekijä setlementtiin tulemiselle. Pojat olivat tuskin etukäteen kysyneet vanhemmiltaan lupaa.

Pojat osallistuivat kerhotoimintaan monissa tapauksissa useita vuosia. Vuodelta 1921 toimintakertomuksesta löytyy maininta, jossa todetaan, ettei 14–18-vuotiaitten poikien kerhoon mahdu enää enempää osallistujia, kun heitä on jo 54.⁴³⁶ Kerhojen määrä vaihteli vuoteen 1940 saakka vuosittain 12 ja 18 välillä.⁴³⁷ Merkintöjä kirjattiin kerhoilloissa vietetyistä sotapalvelukseen lähtevien juhlista sekä naimisiin menevien poikien juhlinnasta. Vuodelta 1935 löytyy maininta edelleen toimivasta kerhosta, joka oli perustettu vuonna 1922.⁴³⁸ Merkinnät 1930-luvulta kertovat myös kerhopoikien varttumisesta. Innokasta keskustelua olivat herättäneet sellaiset aiheet kuin tytöt, sota tai avioliitto.⁴³⁹

Vuodesta 1927 lähtien pidettyyn poikakerhojen yhteiseen päiväkirjaan on kirjattu luettelo pidetyistä kerhokerroista, merkintöjen viereen on joissakin tapauksissa kerhon pitäjä kirjoittanut huomautuksen kerhoillan kulusta tai esimerkiksi häiriöistä

433 Yhdysside 1930 numero 3, 59. SLA

434 Yhdysside 1930 numero 3, 59. SLA.

435 Yhdysside 1930 numero 3, 59. SLA.

436 Kalliola vuosikertomus, Tietoja Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran toiminnasta Kalliolassa ja Maaseudun teollisuuskeskuksissa vuonna 1921, 6–7. HKA

437 Esimerkiksi Voimat, Reipas, Veikot, Yritys, Veljekset, Korvenpojat, Ilvekset, Vesat, Takiaiset, Ahavat ja Ponnistus.

438 Poikakerhojen päiväkirja, Takiaiset 30.9.1935, Takiaiset-kerhon kokoontuminen Porvoonkallion luona. HKA.

439 Poikakerhojen päiväkirja, Rengas 10.3.1937. HKA.

illan aikana, mutta kuvauksia kerhoiltojen tavanomaisesta kulusta ei ole kirjattu. Joistakin kerhoilloista on myös sisältötietoja, esimerkiksi tee- ja keskusteluilloista. Kerhojen kasvatuksellisesta annista kertovat maininnat keskusteluissa olleista aiheista, esimerkiksi kerhopoikien miesihanteista.⁴⁴⁰ Kerhoilloissa käsiteltiin myös alkoholin käyttöön liittyviä asioita. Maininta löytyy esimerkiksi Takiaisten kerhoillasta, jossa oli käsitelty huvituksia, tai Veikot-kerhon illasta, jonka aiheena oli ollut ”uuden väkijuomatilanteen tehtävistä pojille”.⁴⁴¹ Voimat-kerhossa oli käsitelty työn arvoa ja Takiaiset olivat keskustelleet aiheesta ”Työväki ja ammatilliset ja poliittiset riennot”.⁴⁴² ”Siveellisyyksysymys” oli useaan otteeseen aiheena.⁴⁴³

Kerhossa käsiteltiin myös vakavampia asioita. Loppukesältä 1928 löytyy merkintä kerhopoika Veikko Mikkelin hautajaisista: ”Sekä Veikko Mikkeli että hänen murhaajansa haudattiin samaan hautaan. Tilaisuus oli vakava; – pojat käyttäytyivät suurenmoisesti. Johannes Valtasaaren hautajaispuheen sisältö: joka tuomitsee itsensä, häntä ei tuomita.”⁴⁴⁴

1930-luvun loppupuolella kerhojen urheilupainotteisuus lisääntyi. Merkinnät käydyistä keskusteluista harvenivat, tilalle tulivat listaukset urheilusuorituksista, esimerkiksi uinti-, suunnistus- tai juoksukilpailuista aikoineen. Myös eri kerhot oli listoissa laitettu paremmuusjärjestykseen saavutettujen tulosten perusteella. Sodan uhka alkoi vaikuttaa vuoden 1938 lopulla, kun kerhoaiheiksi ilmaantuvat väestönsuojeluasiat ja ensiapu.⁴⁴⁵ Viimeiset merkinnät ennen sodan aiheuttamaa taukoa tehtiin marraskuussa 1939.

Poikakerhotoimintaa Kalliolassa oli alusta alkaen organisoimassa Heikki Waris.⁴⁴⁶ Kerhot kokoontuivat iltaisin, kukin kerhokerta kesti puolestatoista kahteen tuntiin. Kerhot kokoontuivat yleensä Kalliolan tiloissa, ellei ohjelmassa ollut retkeä. Satunnaisesti kerho saattoi kokoontua myös Kalliolan tilojen ulkopuolella. Esimerkiksi Voimat-kerho kokoontui vuonna 1930 kerhonjohtaja Arvo Ohisen kotona Läntisellä Brahenkadulla. Näin työväenluokkaisilla kerhopojilla oli mahdollisuus tutustua keskiluokkaiseen kotiin ja omaksua myös sitä kautta vaikutteita.

Poikakerhojen ohjelman sisältöä pyrittiin pitämään pojille houkuttelevana. Kerhovaliokunta oli päätöksessään jopa rajannut pojille suunnattua toimintaa: esimerkiksi Ponnistus-kerhon vetäjälle annettiin evästys siitä, että poikia olisi mahdollisimman vähän rasitettava kerhotyöllä ja että kokoukset olisi saatava ennen

440 Poikakerhojen päiväkirja, Veljekset 23.3.1928. HKA.

441 Poikakerhojen päiväkirja, Takiaiset 23.3.1931; Veikot 5.4.1932. HKA.

442 Poikakerhojen päiväkirja, Voimat 25.4.1932; Takiaiset 23.9.1936. HKA.

443 Esimerkiksi Poikakerhojen päiväkirja, Vihurit 26.1.1937. HKA.

444 Poikakerhojen päiväkirja, Mikkelin hautajaiset 22.8.1928. HKA.

445 Poikakerhojen päiväkirja, Kärpät ja Kiri I 4.10.1938; Retkeilijät 5.10.1939; Isku 19.10.1938; Eräveikot, Haukat, Sudet, Saukot 31.10.1939 ja Karhut 6.11.1939; Isku 10.11.1939. HKA.

446 Silloinen Warén

kaikkea virkistystilaisuudeksi.⁴⁴⁷ Kerhoihin kuuluville oli järjestettyä toimintaa myös viikonloppuisin, vaikka varsinaiset kerhot eivät kokoontuneet silloin. Viikonloppuisin ohjelmassa oli retkiä, vierailuja, juhlia, varjokuvaesityksiä, kuorolaulua tai urheilua. Myös kesäisin järjestettiin kesäkerhoja, joiden ohjelmassa oli urheilua, leikkiä ja laulua.

Poikakerhojen ohjelmat olivat vapaampia ja ennen kaikkea viihteellisempiä toiminnassaan. Poikakerhomerkintöjen valossa vaikuttaa siltä, että poikia haluttiin ensisijaisesti pitää poissa kadulta pahanteosta ja tarjota heille vaihtoehtoista viihdykettä. Kalliolan sijaintialueella oli paljon poikasakkeja, huligaaneja, joita kutsuttiin sakilaisiksi. Kari Koskelan kuvaamien Helsingin poliisilaitoksen neljännen poliisipiirin tietojen mukaan nämä poikasakkien pojat, vetelehtivät kaduilla, tappelevat, näpistelivät ja tekivät pikkukolttosia.⁴⁴⁸ Näitä nuoria piti pelastaa kunnolliseen elämään.

Poikia houkuteltiin mukaan ja kasvatettiin ensisijaisesti urheilun avulla. Kerhoissa pidettiin hiihto- ja luistelukilpailuja sekä esitelmiä suksien huollosta. Yrjönkadun uimahallin valmistuttua vuonna 1928 käytiin uimassa. Kesällä urheiltiin ja pelattiin jalkapalloa ja pesäpalloa. Kerhossa saatettiin myös harrastaa ”ping pongia ja hillumista!”⁴⁴⁹ Kerhot tekivät retkiä lähiseudulle, merkintöjä on ainakin Espooseen, Hämeenlinnaan ja jopa Viroon suuntautuneista retkistä. Retkeilyyn opastaminen oli usein kerhoillan teemana. Joskus pidettiin jopa kokkikurssia.⁴⁵⁰ Välillä kerhoissa tarjottiin valistavaa tietoa, esimerkiksi sukupuoliasioista. Kerhoillan todettiin muodostuneen mitä kauneimmaksi ja hienoksi. Todettiin myös tällaisten iltojen tarpeellisuudesta kaikissa vanhempien poikien kerhoissa.⁴⁵¹ Kerhoissa käsiteltiin myös perheen ihmissuhteita, kuten poikien ja isien keskinäisiä välejä.⁴⁵²

Poikien sitouttamiseen käytettiin myös vierailuja settlementin johtohenkilöiden, erityisesti Sireniuksen luona. Sekä poika- että tyttökerhot kävivät tapaamassa Sireniusta hänen kotonaan, esimerkiksi marraskuussa 1928 Veljekset kerholla oli ohjelmassaan ”Vierailu Sireniuksella. Tarkka ensi kerran mukana”.⁴⁵³ Keväällä 1931 Reipas-kerho vieraili ”Sedän luona. Hyvä ilta. Mennyttä, tulevaa ja nykyistä tilaamme tarkasteltiin, suuntaviivoja vedettiin hyvään suuntaan ja innostus tuntuu johtavan niitä teitä”.⁴⁵⁴

447 Kerhovaliokunnan kokouspöytäkirja 5.2.1929, § 7. HKA.

448 Kaarninen 2003, 217–218; Koskela 2002, 10–11.

449 Poikakerhojen päiväkirja, Korven Pojat, 1.10.1928. HKA.

450 Poikakerhojen päiväkirja, Veljekset 6.5.1928. HKA.

451 Poikakerhojen päiväkirja, Takiaiset 20.10.1931.HKA.

452 Poikakerhojen päiväkirja, Takiaiset 29.2.1932. HKA.

453 Poikakerhojen päiväkirja, Veljekset 22.11.1928. Topi Tarkka, ylioppilaskodin asukas, myöhemmin opiston johtaja ja Sireniuksen tyttären aviomies. HKA.

454 Poikakerhojen päiväkirja, Reipas 13.5.1931. HKA.

Kerhojen sisältömerkinnöistä ja käsitellyistä aiheista huomaa, miten poikien moraalia ja ajatusmaailmaa pyrittiin ohjailemaan. Jo kerholaisina osa pojista oli ainakin jossain määrin omaksunut toivotun ajatusmaailman. Kerhonojohtaja Toivo Harto kirjasi vuonna 1932 pelatusta pesäpallo-ottelusta seuraavaa: ”Peli ja kerholaisten voitto oli hyvää mainosta kerhotyölle. Vähän väliä kuului huutoja: Kerhossa oppii jotain, kerhon ulkopuolella vain juomaan! – Hauska huudahdus: Älä muista pulloa vaan palloa.”⁴⁵⁵ Yhtenäisyyttä pyrittiin lisäämään myös ulkoisilla keinoilla, ainakin Vesat-kerhon osalta on maininta yhtenäisistä kerhopuseroista keväältä 1931.⁴⁵⁶ Poikien kollektiivinen tajunta vahvistui yhteisissä toimissa.

Kerhotoiminta pyrki opettamaan pojille taloudellista vastuunottoa ja sitomaan osallistujia tiukemmin toimintaan. Kullakin kerholla oli omat rahavaransa, joita kartutettiin ahkeroilomalla yhdessä myytävää myyjäisiin. Vaikka tällainen toiminta kohdistui erityisesti tyttöihin, myös pojilla oli velvoitteita myyjäisiin valmistettavista tuotteista. Saatuja rahoja käytettiin leirimatkoihin, kerhoiltojen tarjoiluun ja tarvikkeiden ostoon. Taloudellinen vastuunotto liittyi läheisesti kerhojen kasvatusohjelmaan, kerholaisten luonteen kasvattamiseen itsekasvatuksen avulla.

Poikien myötä heidän vanhempiaankin saatettiin saada kiinnostumaan setlementin tarjoamasta toiminnasta. Osa työläisvanhemmista tunsu epäluuloa setlementin toimia kohtaan. Tampereella Ahjolan setlementin toiminnassa mukana olleen Tuure Laitisen mukaan poikakerhoon pojat päästettiin kotoaan helpommin, jos vetäjänä oli tehtaalainen. Helsingissä kerhonojoajat olivat kuitenkin yleensä yliopisto-opiskelijoita. Poikien osallistumisen myötä kuitenkin vähitellen vanhemmatkin tulivat, ensin kutsuttuna illanviettoihin ja ohjelmallisiin juhliin, sitten jo erilaisiin keskustelutilaisuuksiin ja lopuksi kursseillekin.⁴⁵⁷

Kerhot olivat aktiivisesti yhteydessä opistoon, mikä ilmenee esimerkiksi opistolaisten vierailuina kerhoissa. Vapaaopiston opiskelija Hugo Liimatainen kävi kertomassa pojille omasta opiskelustaan.⁴⁵⁸ Myös tamperelaisen Tuure Laitisen muistelmat vahvistavat käsitystä siitä, että kerhotoiminnalla houkuteltiin poikia ja heidän perheitään mukaan muuhun setlementin toimintaan.⁴⁵⁹

Vuodelta 1929 poikakerhojen pöytäkirjoissa on yhteensä 10 merkintää erilaisista juhlatilaisuuksista. Keväällä 1932 järjestettiin yhteensä toistakymmentä eri juhlaa. Usein näiden järjestämiseen osallistuvat sekä tyttö- että poikakerhot tai ainakin useita tyttö- tai poikakerhoja kerrallaan. Poikakerhojen kokoontumisissa meni paljon aikaa juhlissa esitettävien ohjelmien harjoitteluun. Kerhot järjestivät myös yhdessä kaikille avoimia yleisöjuhlia. Yleisölle järjestettävien juhlien yleisöä

455 Poikakerhojen päiväkirja, Urheilupojat, Samoillijat 7.6.1932. HKA.

456 Poikakerhojen päiväkirja, Vesat 4.6.1931. HKA.

457 Laitinen 1977, 14.

458 Poikakerhojen päiväkirja, Toverit 13.2.1931. HKA.

459 Laitinen 1977, 14.

oli päiväkirjamerkintöjen mukaan yleensä paikalla noin 250 henkeä, mutta joskus juhliin saattoi osallistua 450–500 henkeä. Poikien osuus juhlijoista oli usein vähän yli puolet. Kerhotyön vastaava, Topi Tarkka, oli marraskuussa 1935 jopa kirjannut päiväkirjaan merkinnän ” Liian paljon lapsia!”.⁴⁶⁰ Tuolloin osallistujia juhlaan oli ollut merkinnän mukaan 400.

Kalliolassa vuoteen 2010 kokoontuneeseen Perhekerhoon kuuluneet kerholaiset ovat kirjoittaneet kokemuksistaan Franzenin kerhokirjaan. Poikakerhosta 1930-luvulta alkunsa saanut klubi kokoontui vuosikymmenien ajan, toiminta vain muuttui perhekerhoksi osallistujien ikääntyessä. Niin sanottuna Franzenin jenginä Kalliolaan tullut poikaryhmä oli pääsääntöisesti lähtöisin Torkkelinmäeltä Torkkelinkadulla sijaitsevasta samasta kerrostalosta. Pojat olivat lapsina hakeutuneet yhden toverinsa kehotuksesta Kalliolaan ja perustivat Saukot-kerhon. Kerholaisten kertoman mukaan niistä pojista, jotka eivät Kalliolaan lähteneet, oli tullut ”lähinnä laitapuolen kulkijoita”, kun taas Kalliolassa käyneet ja yhteyttä keskenään pitäneet olivat selvinneet elämässään hyvin.

Kerho alkoi kokoontua poikakerhoaikojen jälkeen uudelleen säännöllisesti 1950-luvulla. Kerholaisten asuinalueella, Torkkelinmäellä asui työläisten vakavaraisinta osaa. Asunnot olivat osakehuoneistoja, joten niitä pystyivät hankkimaan vain hyvätuloiset ammattimiehet. Perhekerhon osallistujien mukaan asukkaina olivat maalarimestari Gustavsson, leikkaajamestari OTK:n pukutehtaalta, muut olivat tavallisia ammattimiehiä, kuten kivimiehiä, kirvesmiehiä, muurareita ja maalareita.⁴⁶¹ Perhekerhon kerhokirjassa todetaan poikien saaneen Kalliolasta koko elämän kestävän henkisen perinnön.⁴⁶² Kerholaisissa vaikuttaa olleen useita samantapaisia ryhmiä, jotka ovat esimerkkejä siitä, miten yhteisöllisyys ryhmän kesken oli säilynyt ja myös hyödyttänyt ryhmässä kuuluneita poikia. Poikakerhoissa käytetty indoktrinaatio näytti siis tehoavan, ainakin osa pojista omaksui tarjotun näkemyksen ja myös sisäisti sen.

6.2 Tyttökerhot

Varhaisimmat tyttökerhot aloittivat poikakerhojen tapaan heti settlementin toiminnan käynnistyttyä vuonna 1920. Vuoteen 1940 mennessä tyttökerhoja toimi vuositain kuudesta kahdeksaantoista. Kerhojen niminä oli esimerkiksi Kevääntyöt, Tähtöset, Säkenet, Vuokot, Sirkkuset, Lemmenkukat, Sinikellot, Sinippiat, Päivänsäteet, Auringontytöt, Peipposet, Leivoset, Varpuset, Perhoset, Pyrkijät, Puput, Isot

⁴⁶⁰ Poikakerhojen päiväkirja, Kotkien lastenjuhla 2.11.1935. HKA.

⁴⁶¹ Franzenin jengin kerhokirja, KAL.

⁴⁶² Franzenin jengin kerhokirja, KAL.

siskot, Tuulitytöt, Tuulispäät, Lumitytöt, Huminat ja Kipinät. Kerhotytöt olivat siis pääsääntöisesti kouluikäisiä aloittaessaan kerhoissa.

Kerhot kokoontuivat viikoittain. Kokoontumisten kellonajat saattoivat olla myöhäisiäkin, esimerkiksi Vuokot-kerho kokoontui maanantai-iltaisin kahdeksasta puoli kymmeneen. Vuokkojen tapaamisiin osallistujien lukumäärät vaihtelivat 8 ja 17 tytön välillä. Tyttökerhoista pidettiin samanlaista yhteistä päiväkirjaa kuin poikakerhoistakin. Vuoden 1926 syksyllä kerhotoiminnan järjestelyissä tapahtui muutos. Kerhot alkoivat toimia yhdistysten tapaisesti. Kerhoille valittiin johtokunta, sihteeri ja rahastonhoitaja. Kerhoilla oli yhdessä pohditut säännöt, kun siihen saakka oli ollut vain ne säännöt, ”joita pidämme velvollisuuksinamme”, kuten eräs kerhoillan osallistuja totesi.⁴⁶³ Tyttökerhoissa kerholaiset alkoivat kirjoittaa vuorotellen kokoontumiskertakohtaisia tekstejä, joissa kerrottiin kunkin tapaamiskerran tapahtumista ja niiden herättämistä ajatuksista.

Tyttöjen kasvattaminen kerhoissa vaikuttaa olleen hyvin johdonmukaista. Sekä yhteispäiväkirjan että tyttöjen kirjoittamien tekstien perusteella voi päätellä, että tytöille opetettiin kerhoissa hyvin sukupuolittunutta mallia elämiseen ja käyttäytymiseen. Tämä näkyy useissa tyttökerholaisten pitämässä kerhopäiväkirjoissa. Varpus-kerhoon tuli vierailulle kaksi poikakerhon poikaa, joiden edessä tytöt nousivat ylös ja niiasivat, ”kuten meidän sukupuolellamme on tapana tehdä kun toinen sukupuoli tulee ilmoittamaan meille jotain oikein kivaa”.⁴⁶⁴ Kerhoilloissa keskusteltiin toistuvasti käyttäytymisestä erilaisissa tilanteissa tai paikoissa, tervehtimisestä sekä puhumisesta ja kielenkäytöstä. Kerhojohtajat tarkkailivat tyttöjä ja huomauttivat ilmenneistä vajavaisuuksista, kuten turhaan nauramisesta.⁴⁶⁵

Itsekasvatusta käsitteleviä asioita löytyi runsaasti Kalliolan setlementin tyttökerhojenkin kerhoiltojen aiheista.

”Sitten me aloimme keskustelemaan luonteen kasvatuksesta, päätimme että yhden viikon ajan jokainen tyttö kieltäytyy jostain mieliteosta, esim. karamellin syömisestä tai jostakin sellaisesta ja sitten seuraavana keski- viikkona kertoisimme mitenkä olemme edistyneet.”⁴⁶⁶

Lisäksi ”pitäisi meidän jokaisen kulkea silmät auki sydän avoinna täällä Kalliolassa, jotta oppisimme huomioimaan, voisimmeko jo jollain tavoin olla vaikka pienenä apuna tässä talossa”.⁴⁶⁷

463 Vuokkojen päiväkirja 24.9.1926. HKA.

464 Varpusten päiväkirja 17.2.1931. HKA.

465 Vuokkojen päiväkirja 4.4.1927. HKA.

466 Lumityttöjen päiväkirja 29.9.1937. HKA.

467 Vuokkojen päiväkirja 19.9.1927. HKA.

”Aloittavan kysymyksen kerhoillassamme teki johtajamme, tulkiten puheessansa meidän käyttäytymisestä ja velvollisuuksistamme kutakin yksilöä kohtaan. Johtajana hän on huomannut miten meidän tavoissamme on vielä vajavaisuuksia, joita emme ole vielä itse hoksanneet. On kerta kaikkiaan ymmärrettävä, että meidän täytyy jo käsittää, mitä meiltä vaaditaan kun on kyseessä käyttäytyminen. Niin sanotut ’villinpuuskat’ ovat kielletyt, mutta olkoon ilo aina valloillaan keskuudessamme [...] Sanotaan, että ellei itsekkyyttä maailmassa olisi, ei maailmaakaan olisi olemassa. Tämän nojalla meidän täytyy olla itsekkäitä. Se onkin aivan oikein, vain sillä lisäyksellä, että me luovutamme itsekkyytemme kerhomme palvelukseen, sillä mitä voimakkaammaksi työn puolesta kerhomme saadaan, sitä suurempi hyöty siitä koituu kunkin yksilön osalle.”⁴⁶⁸

Käyttäytymissäännöt koskivat sekä kerhoiltoja että setlementin ulkopuolista elämää. Tyttöjen piti myös opetella niaamaan pojille ja setlementin johdolle. Itsekasvatus ta edistettiin myös sillä, että kerholaisten oli osattava käyttäytymissäännöt ulkoa. Niitä myös kuulusteltiin kerhoilloissa.⁴⁶⁹ Tytöt suorittivat erilaisia palvelustehtäviä ja keskustelivat myös usein sopivasta käytöksestä. Kerhosääntöjen mukaan jokaisen oli tultava paikalle tasan kello kahdeksan, ja poistua ei saanut ennaikaisesti ennen kerhoillan päättymistä ilman erillistä lupaa. Kerhoillasta ei liioin saanut olla pois ilman hyväksyttävää syytä. Kerhoiltojen ulkopuolella, elokuvissa tai teatterissa käyttäytymisestä keskusteltiin myös.⁴⁷⁰

Nuorissa tytöissä itsekasvatuksen eetos oli voimakas:

”[...] me olemme vasta alussa, emmekä kykene suorittamaan niitä tietopuolisia tehtäviä kuin viisaat. Meidän henkiset kyvyt ovat niin alhaisia, mutta meidän tarvitsisi päästä niissä yhtä korkealle kuin oppineetkin. Muistakaamme, nuorna vitsa omi väännettävä, ja samalla täytyisi meidän yrittää parempaa ja yhä parempaa, muuten me jäämme henkisesti hyvin pintapuolisiksi ja tyhjiksi.”⁴⁷¹

” [...] meidän täytyy jo käsittää, mitä meiltä vaaditaan kun on kyseessä käyttäytyminen.”⁴⁷²

468 Vuokkojen päiväkirja 11.10.1926. HKA.

469 Vuokkojen päiväkirja 7.11.1927; Tikkojen päiväkirja 2.4.1935. HKA.

470 Vuokkojen päiväkirja 11.10.1926 ja 4.4.1927; Varpusten päiväkirja 17.2.1931; Tikkojen päiväkirja 12.3.1935, 19.3.1935, 26.3.1935 ja 2.4.1935; Lumityttöjen päiväkirja 29.9.1937. HKA.

471 Vuokkojen päiväkirja 4.10.1926.HKA.

472 Vuokkojen päiväkirja 11.10.1926. HKA.

Kerhossa mietittiin myös, miten osallistujat saataisiin tulemaan kerhoiltoihin täsmällisesti ja välttämään turhia poissaolokertoja.⁴⁷³ Siisteyden ylläpitämiseksi perustettiin järjestysvuorot.⁴⁷⁴ Kerhoissa suoritettiin kerhomerkkejä, suoritukset olivat ”palvelustehtäviä”, joiden laatua ei tarkemmin määritelty päiväkirjoissa.⁴⁷⁵ Kerhotyttöjen luonnetta kasvatettiin esimerkiksi antamalla tehtäväksi viikon ajan kieltäytyä jostain mieliteosta. Tällaisten tehtävien onnistumisesta tai epäonnistumisesta raportoitiin sitten seuraavalla kerhokerralla.⁴⁷⁶

Yhteisöllisyyttä opetettiin korostamalla jokaisen vastuuta saapua kerhoiltoihin ja suhtautua vakavasti annettuihin tehtäviin.⁴⁷⁷ Tyttöjä pyrittiin opettamaan myös taloudelliseen vastuunkantoon. Kerhoilloissa tehtiin käsitöitä, joita sitten myytiin myyjäisissä ja joiden tuotto annettiin Kalliolan settlementin hyväksi. Tyttöjä opetettiin tekemään myös sosiaalista auttamistyötä. Kerhoissa valmistettiin esimerkiksi vauvanvaatteita jaettavaksi varattomille.⁴⁷⁸ Päiväkirjoissa ei ole yhtään mainintaa töistä, joita tytöt olisivat saaneet valmistaa omaan käyttöönsä. Poikakerhosen suhteen sen sijaan oli erikseen tehty päätös kerhovaliokunnassa, että pojat saisivat lunastaa tekemänsä puutyöt materiaalien hinnalla omikseen. Aluksi lunastusoikeus oli koskenut vain joka kolmatta työtä.⁴⁷⁹

Kerhoihin kuulumisesta oli myös hyötyä niihin osallistuneille tytöille. Kerhoissa opittiin keskiluokkaista naisten käyttäytymistä ja monia käytännön asioita, joista saattoi olla joillekin tytöille myöhemmin hyötyä sekä työelämässä että muutenkin. Tyttökerhosen päiväkirjoista löytyy esimerkkejä tyttöjen asenteista. Tytöt tunnustivat henkisten kykyjensä vajavaisuuden, ”oppineiden” kyvyt miellettiin ylivertaisiksi. Halu sivistyä ja kehittää itseään tuotiin voimakkaasti esiin.

”Kaikesta huomaamme oppivamme, kaikki on pohjaltaan samaa alkuperää ihmissielun pyrkimystä kauneuden yhteyteen ja ymmärrykseen. Me huomaamme miten paljon rikkaammaksi elämä käy, miten paljon enemmän sisältöä se saa, ja miten paljon helpommaksi me tunnemme tulevamme omissa silmissämme. Silloin alamme saavuttaa sen asteen, millä voisimme tehdä jotakin hyödyllistä ja olevamme siinä ketjus-
sa kiinni, joka koettaa kohottaa ihmiskunnan henkistä tasoa ja silloin

473 Vuokkojen päiväkirja 4.4.1927. HKA.

474 Tikkojen päiväkirja 12.2.1935. HKA.

475 Tikkojen päiväkirja 26.3.1935. HKA.

476 Lumityttöjen päiväkirja 29.9.1937. HKA.

477 Tikkojen päiväkirja 18.9.1936. HKA.

478 Vuokkojen päiväkirja 4.10.1926. HKA.

479 Kerhovaliokunnan pöytäkirja 29.2.1929, § 8. HKA.

tuntemme sen äänen puhuvan sielussamme joka on rakkaus, rakkaus työhön ja taiteeseen.”⁴⁸⁰

Naisia selvästi vastuutettiin enemmän yhteisissä asioissa, tyttökerhojen ilmapiiri tuntuu päiväkirjamerkintöjen perusteella osin ahdistavaltakin. Kun kerhon aloitti, siellä oli käytävä, ei saanut myöhästyä eikä olla poissa. ”Raskain tehtävämme on säännöissämme se millä keinoin saadaan tytöt tulemaan kerhoon tasan kello 8. Pois ei saa jäädä ilman hyvää syytä.”⁴⁸¹

Varsinaisten kerhokokoukset lisäksi oikeanlaisia elämäntapoja ja yhteisöllisyyttä kasvatettiin erilaisilla retkillä. Kävelyretkiä tehtiin sekä lähiseudulle että kesäisin pidemmällekin, esimerkiksi muutaman päivän mittaisia telttaretkiä. Kerhovaliokunnan pöytäkirjainnoista ja säilyneistä kirjeistä käy ilmi, että Kalliolasta tehtäviin retkiin saatiin jopa rautateiltä tai uimahalleissa alennuksia.⁴⁸² Osalla kerhoista on ollut oma teemansa, kuten Samoilijat-kerholla.

Kerhomuistioissa valitetaan muun muassa kerhonpitäjän poissaoloista. Sitoutuminen vapaaehtoistyöhön vaikuttaa olleen joillekin kerhoja ohjaaville ylioppilaskodin asukkailla vaikeaa. Välillä myös kerhonjohtajat vaihtuivat tiheään tahtiin.⁴⁸³ Vetäjät saattoivat unohtaa kerhoillan tai myöhästyä pahasti. Varpus-kerhon tytöt raportoivat vetäjän myöhästymisistä ja poissaoloista: ”Me haimme Ebba-tätiä, mutta emme löytäneet häntä mistään. Sitten tapasimme vahtimestarin ja kysyimme häneltä, jos hän tietäisi minne Ebba-täti oli mennyt, niin hän vastasi että Ebba-täti on syönyt saippuaa ja haljennut.”⁴⁸⁴ Ebba-tädin jäätyä kokonaan pois sijaiset huolehtivat kerhosta, Inkeri-täti, Eeva-täti, Alli-täti ja Inga-täti. ”Tikat-kerhon viikkokokous. Kaikki oli läsnä. Tätikään ei myöhästynyt, vaikka se oli ihme kyllä.”⁴⁸⁵ Oravat-kerhon osallistujat valittavat kerhonohjaajan vaihdoksesta: ”Taasko uusi johtaja vaikka edellinenkään oli tuskin kuukautta ollut. Ooh! On kamalaa, että meidän kerhoa vain sorretaan. Aina ja aina uusi johtaja.”⁴⁸⁶

Tyttökerhojen toiminnassa vaikuttaa pyrkimyksenä olleen yhdenmukaistaa ja kontrolloida tyttöjen elämää setlementin toimijoiden tarpeelliseksi katsomalla tavalla. Nuorista haluttiin tehdä terveitä ja kunnollisia kansalaisia, jotka arvostaisivat rehellistä työtä ja jotka eivät turvautuisi köyhänapuun, eivätkä myöskään uhkaisi keskiluokan asemaa tai esimerkiksi kilpailisi samoista työmahdollisuuksista. Toisaalta

480 Vuokkojen päiväkirja 1.11.1926. HKA.

481 Vuokkojen päiväkirja 4.4.1927. HKA.

482 Kirjejäljennös Rautatiehallitus 29.5.1936 ja 3.2.1937. HKA.

483 Varpuset 9.5.1930, 20.11.1932, 13.12.1932; Tikat 12.2.1935; Oravat 14.4.1936. HKA.

484 Varpusten päiväkirja 9.5.1930. HKA.

485 Tikat-kerhon päiväkirja 19.2.1935. HKA.

486 Oravien päiväkirja 14.4.1936. HKA.

nuorilla ja heidän perheillään oli näitä samoja tavoitteita elämälleen. Sirenius kuvailee itse nuorisotyön merkitystä teoksessaan Settlement-ajatus käytännössä:

Kerhojen ”suljettu piiri on tehokas vastapaino suurkaupunkihenkeä ja muita villiintymiseen johtavia vaikutuksia vastaan. Ne tarjoavat tilaisuutta henkilökohtaiseen sielujen opastamiseen, luottamuksen syntyymiseen ja sydänten avautumiseen. Ne helpottavat kasvatusta itsekuriin ja järjestykseen, yhteistuntoon ja kansalaismieleen sekä edistävät nuorisotyössä niin tärkeän tekijän, omatoimisuuden kehittämistä”.⁴⁸⁷

Tyttökerhojen jäsenissä oli sellaisiakin, jotka kyseenalaistivat tiettyjä toimintatapoja. Närkästyistä aiheutti esimerkiksi tyttökerhojen osallistujille jaettu kysely, jossa settlementin toimijat halusivat selvittää tyttöjen taustatietoja ja sitä oliko kerhojen kasvatustavoitteissa onnistuttu. Ainakin osittain tytöt olivat selvillä siitä, miten järjestelmä toimi. Kerhotyttöjen näkemyksen mukaan kysely oli menossa

”toimistoon jossa ne ovat sekä kaikkien tuttujen että tuntemattomien käsiteltävänä [...] Käsituskantani mukaan joka on kylläkin kauhean vaillinainen halutaan niissä tietää minkälaisista kodeista ja minkälaisia harrastuksia yleensä kerholaisilla on, minkälaisessa ilmapiirissä he liikkuskelevat ja mitä Kalliolassa oleminen on vaikuttanut heihin, onko se edistänyt heitä? Tai päinvastoin?”⁴⁸⁸

Kerhoissa painotettiin hyödyllisen tekemisen merkitystä. Yhteiselle toiminnalle saatiin päämäärä, jonka saavuttaminen hyödytti myös settlementin taloutta. Yhteinen tekeminen yhteisen päämäärän eteen lisäsi ryhmäläisten yhteenkuuluvuuden tunnetta, vahvasti kollektiivista tajuntaa ja antoi tarkoituksen ponnisteluille sekä kokemuksen, että jokaisen yksittäisen nuoren panos oli tärkeä. Järjestely synnytti myös keskinäistä kilpailua ja esimerkiksi tyttökerhojen päiväkirjoista löytyy myös mainintoja tällaisesta kilpailuhenkisyydestä.

Tyttökerhoihin värvääminen oli myös monimuotoista, mutta vaikuttaa siltä, että tyttöjä oli helpompi saada mukaan kuin poikia. Kokousmuistioissa tyttöjen värväämistä koskevista ongelmista ei ole mainintoja. Myös kirkko avusti osallistujien hankinnassa. Diakoniayhdistys lähetti vuosittain nuorille tytöille kirjeitä, joissa näitä kehoitettiin liittymään jonkin yhdistyksen, esimerkiksi Kalliolan, toimintaan mukaan. Kirjeet sisälsivät kutsun nuorten hengelliseen kokoukseen ja kerhoissa jo olevat tytöt levittivät kutsuja omissa piireissään.⁴⁸⁹

487 Sirenius 1924, 24.

488 Vuokkojen päiväkirja 14.11.1927. HKA.

489 Lumityttöjen päiväkirja 23.2.1938. HKA.

Tyttökerhojenkin ongelmana tuntui olevan se, että kerhoihin oli liian paljon tulijoita. Tyttökerhojen osallistujista on kerhopäiväkirjoihin kirjattuja nimilistoja, joissakin on jopa osoitteita. Myös kerhotytöt tuntuivat tulleen Kalliolan lähialueilta. Poikakerhojen tapaan samat osallistajat kävivät tyttökerhoissa pitkään. Näin kerholaisten keski-ikä nousi vuosien myötä. Kerhovaliokunnassa valittiinkin sitä, että kerhoissa oli liian eri-ikäisiä kävijöitä, kun uusiakin tyttöjä liittyi mukaan. Uusia tulokkaita varten täytyi perustaa omia kerhoja, kun pääosa kerholaisista jatkoi vuodesta toiseen. Jo vuodelta 1926 päiväkirjoissa on merkintöjä kerholaisille syntyneistä vauvoista.⁴⁹⁰ Huminat-kerhossa 1930-luvulla aloittanut Inkeri Tammivuori kertoi kerholaisten jatkaneen kokoontumisia kymmeniä vuosia, Kalliolan jälkeen vuorotellen osallistujien kotona ja sitten lounaspaikoissa kaupungilla.⁴⁹¹

6.3 Kerhotyön merkitys setlementille

Tyttö- ja poikakerhoissa tehty työ muodosti siis eräänlaisen pohjan koko Kalliolan setlementin toiminnalle. Se oli tärkeä väylä saada opistoon opiskelijoita, samoin muuhun setlementin työhön osallistujia. Kerhotoiminnassa lapsiin ja nuoriin ajateltiin voitavan vaikuttaa helpommin, lapset ja nuoret ehkä omaksuisivat indoktrinaatiolla välitetyn maailmankuvan ja luonnollistaisivat sen helpommin kuin aikuiset. Lisäksi lasten kautta päästäisiin kosketuksiin perheiden kanssa ja saataisiin kaivattuja osallistujia setlementin muihin toimintoihin.

Kerhotoiminta oli hyvin sukupuolittunutta. Tyttö- ja poikakerhotyön erilaisuus on mielenkiintoinen piirre. Setlementin kulttuurissa erityisesti tyttöjä opastettiin itsekasvatukseen ja tottelevaisuuteen. Tyttökerhoissa korostui asennekasvatus hyvään käyttäytymiseen ja vastuunottoon omasta elämästä sekä muista ihmisistä. Tyttöjä opetettiin itsehillintään, auttamiseen, täsmällisyyteen, siisteyteen ja omatoimisuuteen, heitä opetettiin myös asettamaan yhteinen etu oman edun tavoittelun edelle. Tyttöjä ohjattiin oikeanlaisiin tapoihin määrätietoisesti. Heille opetettiin kerhoissa hyvin erilaista roolia kuin pojille. Tytöt tuntuivat itse omaksuvan heille tarjotun mallin vastalauseita. Tyttöihin suhtauduttiin yleisesti yhteiskunnassa eri tavalla kuin poikiin, tyttöjen oli tärkeää olla tottelevaisia, vastuuntuntoisia, sopeutuvaisia ja siistejä. Tällä tavalla tyttö voisi varmistaa tulevaisuutensa ja päästä esimerkiksi itselle mieluisiin töihin. Myös sukupuolikurin vahtiminen oli tyttöjen kohdalla tarkkaa.

Nuoriin tyttöihin itseensä kohdistui odotuksia täsmällisyydestä. Heidän piti käydä kerhoissa säännöllisesti, ei lähteä pois kesken kerhoiltojen eikä olla poissa kerhosta ilman todella painavaa syytä. Osallistujien suostuvainen asenne itsensä

490 Vuokkojen päiväkirja 4.10.1926. HKA.

491 Haastattelu Inkeri Tammivuori, 7.12.2011.

kehittämiseen näkyi myös siinä, että kerhoihin osallistuvat tytöt sietivät melkein mitä tahansa kerhonpitäjiltään. Tyttökerhojen vapaaehtoisohjaajilla tuntui olevan vapaus tehdä sellaista mitä kerholaisten ei sopinut tehdä. Kerhojen vetäjille epäviralliset säännöt eivät olleet yhtä ankaria kuin osallistujille. Työläislasten piti pystyä sellaiseen mihin kaikki ohjaajat itse eivät kyenneet. Tyttökerholaiset sietivät pitkään näitä ohjaajiensa puutteita, koska ohjaajat olivat paremmista piireistä kuin itse tytöt.

Sukupuolittunut asennekasvatus salli poikien käyttäytyä vähemmän hillitysti. Sopivan käyttäytymisen normistoa yritettiin kyllä opettaa pojillekin, mutta päiväkirjamerkintöjen perusteella se tuntui olevan yksityiskohtaisempaa ja perusteellisempaa tyttöjen osalla. Poikien kohdalla korostettiin viihtymistä. Liikunta ja urheilu vaikuttavat olleen tärkeimpiä kerhotyön sisältöjä. Myös raittiuteen liittyvät aiheet olivat paljon esillä, alkoholin käytöstä ja tupakoinnista keskusteltiin usein.

Setlementti tuntui laittavan enemmän toivoa tyttöihin. Ehkä ajateltiin, että tytöjä olisi helpompi saada omaksumaan oikea arvomaailma ja sopeutumaan vaadittavaan käyttäytymiseen ja sääntöihin. Tyttöjen ajateltiin ehkä olevan helpommin muokattavissa. Tytöt kasvattaisivat aikanaan uuden kunnollisen työläissukupolven, he välttäisivät aatemaailmaa tehokkaasti eteenpäin perustaessaan perheitä. Naisten kautta miehiäkin saataisiin mukaan. Naiset myös onnistuisivat ehkä pitämään miehensä pois kapakoista. Tyttökerhojen työ suuntautui tulevaisuuteen ja poikakerhojen enemmänkin pyrki pelastamaan poikia kunnialliseen elämään ja vastuunottoon nykyhetkessä. Kerholaisten joukossa oli jo 1920-luvun puolivälin jälkeen mainintoja syntyneistä lapsista. Kerhot olivat tärkeitä sosiaalisia kohtauspaikkoja sekä tytöille että pojille ja kerhoissa solmitut ystävyysuhteet näyttävät usein kestäneen läpi elämän.

Sitoutumisen vaatimukset olivat erityisesti tytöille monitahoisia: piti osata käyttäytyä sekä kerhossa että kerhon ulkopuolella, ottaa vastuuta, valmistaa yhdessä tavaroita myytäväksi tai hyväntekeväisyyteen annettavaksi, osallistua juhlien järjestämiseen, kantaa vastuuta uusien kerholaisten löytämisestä sekä ymmärtää kasvatkaa itseään ulkoa annetut normit täyttäväksi kansalaisiksi. Osa tytöistä ei sopeutunut tähän järjestelmään. Kuitenkin ne, jotka kerhotoiminnassa pysyivät mukana myös oppivat sitoutumaan voimakkaasti setlementissä toimimiseen, monet jopa eliniäksi.

Vaikuttaminen lapsiin ja nuoriin oli myös halutun arvo- ja ajatusmaailman luojittamisessa tärkeää. Setlementti-ideologian levittämisen ja setlementin ajatusmaailman juurruttamisen kannalta oli sitä parempi mitä nuorempana kävijöitä saatiin kiinnitettyä toimintaan. Toivottu ajattelutapa luonnollistuisi ja jäisi mahdollisesti pysyväksi.

Kerhopäiväkirjoista voi seurata setlementin otteen rakentamista. Kerhot antoivat myös setlementin toimijoille mahdollisuuden tarkkailla kerholaisia ja valita soveliaita henkilöitä eräänlaisiksi vertaisohjaajiksi. Nämä toimisivat nuorten piirissä ja johdattelisivat nuoria muihin toimintamuotoihin setlementissä. Käytettävissä olevan lähdeaineiston valossa näyttää siltä, etteivät toiminnan piirissä olleet nuoret

juurikaan kyseenalaistaneet setlementissä noudatettuja menettelytapoja tai toiminnan sisältöjä. Indoktrinoivaa otetta ei vastusteltu. Ne, jotka olivat kyseenalaistaneet toiminnan, olivat jättäneet setlementin. Suostumus saatiin nuorilta helposti. He luonnollistivat joustavasti sekä heille tarjotun järjestelmän että setlementin toimijoiden aseman.

Setlementin aatetaustan hyväksyminen edellytti mukana olijoiden suostumista olemaan toiminnan kohteina. Kerhoihin tulevien lasten ja nuorten kohdalla houkuttelevina asioina saattoivat olla omaan elinpiiriin kuuluvien muiden lasten innostuminen tai oma kiinnostus osallistumiseen. Kun kerhossa oltiin, sen järjestelmään sopeuduttiin kyselemättä. Kerholasten vanhemmat oletettavasti päästivät lapsensa kerhoon, näin nämä olivat ohjatussa toiminnassa pois kaduilta. Setlementin aate-rakennelman pohjatyö tehtiin poika- ja tyttökerhoissa, jotka toimivat myös väylänä muuhun Kalliolan toimintaan. Setlementti pyrki vaikuttamaan kaikkiin ikäluokkiin, ja nuoriin kohdistuva työ toimi ikään kuin syöttöliikenteenä sekä Vapaaopistoon että muihin setlementin työmuotoihin.

Nuorena sisäistettyä aatemaailmaa eivät monet kyseenalaistaneet myöhemminkään. Kalliolasta muodostui useille eräänlainen perhe, jonka kerhoryhmässä käytiin joissakin tapauksissa vanhuuteen saakka. Sitoutumisen astetta kuvaavat myös näiltä henkilöiltä myöhemmin setlementtiin saadut testamenttilahjoitukset. Tällaisia henkilöitä on voinut tavata vuosijuhlissa tai muissa Kalliolan tilaisuuksissa. Kalliolan arkistosta löytyy esimerkiksi valokuva Kevääntyttöjen kerholaista vuonna 1980 pidetyssä setlementin 60-vuotisjuhlassa, yhteiskuvassa on vielä kymmenen toisiinsa vuosikymmeniä yhteyttä pitänyttä kerholaista. Kerhotyössä mukana oleminen loi monelle nuorelle koko elämän kestäviä ystävyys-suhteita.

Lapsi- ja nuorisotyön merkitys oli myös siinä, että sitä kautta lasten ja nuorten vanhempia saatiin mukaan, myös heidän toivottiin osallistuvan toimintaan. Kerhotoiminnan kautta oli mahdollista saada ainakin jonkinlainen kontakti vanhempiin. Jos vanhemmat suhtautuivat epäluuloisesti toimintaan, lasten oli hankalampi päästä mukaan. Epäluuloja pyrittiin hälventämään kutsumalla kerholaisten perheenjäseniä erillisillä kutsuilla kerholaisten juhliin. Näin setlementin henkilökunnalla oli mahdollisuus saada tärkeänä pidetty henkilökohtainen kosketus myös kerholaisten vanhempiin.

Lasten ja nuorten mukaantulo taas puolestaan varmisti setlementin toimintojen jatkuvuutta. Kun lapsi tai nuori oli saatu kerhotoiminnan kautta mukaan setlementtiin, hän saattoi siirtyä kerhosta opiston kursseille. Koska ympäristö ja toimintatavat olivat jo tuttuja, hänen oli helpompi tulla mukaan toverielämään, missä varsinaisesti sosiaaliset suhteet lujittuivat. Lisäksi jos oli jo lapsena tottunut setlementin viitekehukseen, piti sitä myös aikuisena helpommin luonnollisena. Vapaaopiston tarjoama tiedollinen aines taas lisäsi osallistujien sivistyksellistä pääomaa, mutta niissä puitteissa kuin setlementin johto tarpeelliseksi katsoi.

Setlementti onnistui kuitenkin tekemään toiminnastaan nuorille vetovoimaisen vaihtoehdon. Sieltä löytyi ajanvietettä, mahdollisuuksia itsensä kehittämiseen, mukavaa seuraa, hauskanpitoa ja kiinnostavaa tekemistä. Lisäksi nuorilla oli mahdollisuus oppia uusia asioita, joista saattaisi myöhemmin olla hyötyä esimerkiksi työnsaannissa. Työnsaannin kannalta olennaista oli, että setlementti oli yhteiskunnassa yleisesti hyväksytty paikka, kunnollinen, luotettava, eikä sitä pidetty poliittisena. Setlementtitausta saattoi auttaa työmarkkinoilla maineensa takia.

Lasten ja nuorten voimakas mukaan ottaminen toimintaan erotti myös setlementin toiminnan muusta aikuisille kohdistetusta sivistystyöstä. Esimerkiksi työväenopistolla ei ollut tällaista väylää käytettävissään. Vaikka setlementti yritti virallisesti pitää nuoriin ja lapsiin kohdistuvan toiminnan erillään opistotoiminnasta, myös setlementin sisällä tiedostettiin, että sillä oli tärkeä osa opiskelijoiden rekrytoinnissa opistoon. Piirre kuvasi myös setlementin järjestelmän kokonaisvaltaisuutta.

7 VAPAAOPISTON OPISKELIJAT

Kun tarkastellaan setlementin järjestelmää ja sen kokonaisuutta, on mielekästä tarkastella myös toimintaan osallistuneita, heitä joihin suostuttelevan vallankäytön toimia kohdistettiin. Keitä olivat he, jotka osallistuivat setlementin toimintaan ja pysyivät uskollisina osallistujina vuosikausia. Lapsiin ja nuoriin kohdistuvasta toiminnasta on arkistojälkiä, aikuisten osalta päätelmiä joutuu tekemään ensisijaisesti ilmoittautumislomakkeissa ilmenevien puutteellistenkin tietojen perusteella. Kerhotyö oli tärkeä osa suostuttelun prosessia.

Kun Kalliolan setlementti perustettiin tavoitteena oli saada mukaan erityisesti teollisuustyöväestöön kuuluvia miehiä. Myös merkittävimpien rahoittajien kannalta miespuoliset työntekijät olivat ensisijainen kohde, mutta setlementti tarvitsi myös naisia, pelkkiin miehiin kohdistuneella toiminnalla ei olisi edes aluksi saatu tarpeeksi osallistujia toimintoihin. Työväestöllä itsellään oli sivistystarve, työväestö tiedosti puutteensa ja oli vapaaehtoisesti halukas itsensä sivistämiseen ja kehittämiseen. Itsensä sivistämisen velvoite oli monille työläismiehille ja -naisille itsestään selvää.

Kalliolassa Vapaaopiston opiskelijamääriä seurattiin tarkasti jo Kouluhallituksen edellyttämän raportoinnin takia. Sireniuksen muistiinpanoista voi päätellä, että osallistujamäärien seuraaminen oli hänelle henkilökohtaisesti tärkeää. Muistiinpanoissa on alleviivattuna tarkat tiedot esimerkiksi luentojen kuulijamääristä. Muistiinpanoissa on myös kirjattuna huomautuksia siitä, oliko tilaisuuksissa hänen mielestään kuulijoita ollut tarpeeksi.

Sireniuksen henkilökohtaisen kiinnostuksen lisäksi lukumäärätietoja voitiin myös käyttää rahoittajille osoitukseksi toiminnan tarpeellisuudesta. Sirenius vertasi Kalliolan osallistujamääriä Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran luentomatkoilla kohtaamiinsa kuulijamääriin, jolloin yhdellä luennolla saattoi olla useita satoja kuulijoita. Teollisuuspaikkakunnat olivat usein syrjässä varsinaisten kaupunkien keskustoista, ja näin ollen oli oletettavaa, että mitä tahansa tapahtumia järjestettiin, niille riitti kuulijoita. Teollisuuspaikkakuntien tehtaiden työntekijöillä oli vähän vapaa-aikaa ja heille oli niukasti tarjolla vapaa-ajan viettomahdollisuuksia. Helsingissä taas työväestölle oli paljon vaihtoehtoja tarjolla mukaan luettuna työväenopisto. Osallistujista oli kilpailua.

7.1 Opiskelijoiden profiili

Pertti Haapala on luonnehtinut 1920-lukua nuorison vuosikymmeneksi. Suomessa sekä 15–19-vuotiaiden että 20–24-vuotiaiden määrä kasvoi ja muuttoliike

kaupunkeihin oli vilkasta. 1930-luvun alussa nuorten määrä pieneni, mutta nousi taas vuosikymmenen lopussa. Sodan jälkeen nuorten määrä pieneni edelleen sota-vuosien ja alentuneen syntyvyyden seurauksena.⁴⁹² Kalliolan Vapaaopiston opiskelijoiden ikäjakauma Vapaaopiston aloittaessa heijasteli tätä kehitystä. Opiskelemaan halukkaat olivat nuoria.

Tarkasta ikäjakaumasta on kuitenkin vaikea muodostaa kuvaa, koska eri vuosina opiskelijoiden ikäryhmät määriteltiin eri tavoin. Ikätietoja on kerätty toimintakertomuksissa lukuvuosittain eikä tietoja ole eritelty sukupuolen mukaan. Säilyneissä ilmoittautumislomakkeissa taas ikätietoja on kirjattu satunnaisesti.

TAULUKKO 2 Kalliolan Vapaaopiston opiskelijoiden ikäjakauma prosentteina 1920–1923 ja 1928–1940

	1920–21	1921–22	1922–23
alle 20 v	51,8	49,1	45,6
21–30 v	33,8	33	35,7
31–40 v	11,8	15,5	14,6
yli 40 v	2,6	2,4	4,1
	100	100	100

Lähde: Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomukset 1920–1923. HKA.

	1928-29	1929-30	1930-31	1931-32	1932-33	1933-34	1934-35	1935-36	1936-37	1937-38	1938-39	1939-40
16–17v	21	26,2	27,1	26,7	22,8	27,4	23,3	22,9	18,6	17,9	17,1	19,7
18–20v	25,1	23,1	24,8	24,7	31,1	20,7	22,3	17	19,2	21,2	21,1	22,7
21v–	53,9	50,7	48,1	48,6	46,1	51,9	54,4	60,1	62,2	60,9	61,8	57,6
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Lähde: Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomukset 1928–1940. HKA.

Toiminnan alkuvuosina ikäryhmiä oli yhteensä neljä. Vuodelta 1924 tietoja ei ole ja vuonna 1925 opiskelijat jaettiin yhdeksään eri ikäryhmään. Vuonna 1926 ryhmiä oli viisi, samoin vuonna 1927, jolloin ikäryhmien rajoja muutettiin kesken vuoden. Vuodesta 1928 ikätietojen keruu vakiintui kolmiportaiseksi, 16–17, 18–20 ja yli 21-vuotiaat.

Ensimmäiset tammikuussa 1920 ilmoittautumislomakkeen täyttäneet opiskelijat olivat kuitenkin huomattavan nuoria.⁴⁹³ Vanhin ikänsä ilmoittanut osallistuja oli 66-vuotias, lomakkeista löytyi myös yksi 48-vuotias ja nuorin opinhaluinen oli 13 vuotta.⁴⁹⁴ Toimintakertomuksen mukaan ensimmäisenä varsinaisena lukuvuotena

⁴⁹² Haapala 2003, 68–71.

⁴⁹³ Alle 20-vuotiaita oli 91, 20–30-vuotiaita 62, 31–40 -vuotiaita 31 ja yli 41-vuotiaita 9.

⁴⁹⁴ Vuonna 1920 nuorimmat opiskelijat on jaoteltu alle 20-vuotiaisiin, 20–24-vuotiaisiin. Vuonna 1924 jaottelu oli vaihtunut 15–19-vuotiaat ja 20–24-vuotiaat. Vuonna 1925 eroteltiin 15–16-vuotiaat, 17-vuotiaat, 18–25-vuotiaat.

1920–1921⁴⁹⁵ alle 20-vuotiaita opiskelijoista oli noin puolet. Nuorten osuus opiskelijoista väheni tasaisesti 1930-luvulla, vuosikymmenen jälkipuolella alle 21-vuotiaiden osuus laski alle 40 prosentin, kun se 1930-luvun alussa oli ollut yli 50 prosenttia. Nuorten opiskelumahdollisuudet laajenivat, eikä Vapaaopiston tarjontaa antanut mitään todistusta opiskelijan pätevyyden lisääntymisestä työmarkkinoilla. Kuitenkin 21 vuotta täyttäneiden osuus kasvoi tasaisesti.⁴⁹⁶ Sotasyksy 1939 muutti tilanteen⁴⁹⁷ ja 21 vuotta täyttäneiden osuus putosi alle 60 prosenttiin.

Kalliolan Vapaaopiston alkuvaiheessa opiskelemaan pyrkineiden ikäjakauma vastasi opetuksen järjestäjien toiveita. Mitä nuorempana henkilö saatiin setlementin vaikutuspiiriin, sitä parempi. Nuoriin olisi helpompi vaikuttaa ja saada heidät myöntymään setlementissä harjoitettuun indoktrinoivaan ohjailuun. Toisaalta amatillisten valmiuksien parantaminen vetosi nuoriin ihmisiin, oli luonnollista, että juuri tämä ikäryhmä etsiytyi opintoihin.⁴⁹⁸ Vanhemmilla vähän kouluja käyneillä työväestöön kuuluvilla ei myöskään ollut tapana suuntautua opintoihin, koska he eivät olisi siitä hyötynet.⁴⁹⁹ Kalliolaan ilmoittautuneista yli 50-vuotiaiden osuus koko tarkastelujaksona oli alle prosentin. Vasta vuonna 1937 toimintakertomuksessa on ensimmäinen maininta yli 60 vuotta täyttäneille miehille tarkoitettusta kerhosta, jossa oli ollut 24 osallistujaa.

Kalliolan Vapaaopiston opiskelijoilla koulunkäyntitausta oli aluksi vaatimatonta, kuten muillakin vapaan sivistystyön opetukseen osallistuneilla.

---

495 Lukuvuonna 1920–1921 alle 20-vuotiaita oli 52 prosenttia.

496 Lukuvuonna 1932–1933 heidän osuutensa oli noin 54 prosenttia ja lukuvuonna 1938–39 jo lähes 62 prosenttia.

497 Lukuvuonna 1939–1940 yli 21-vuotiaiden osuus oli 57,5 prosenttia.

498 Lukuvuosina 1920–1921, 1921–1922 ja 1922–1923 ikäryhmät on jaoteltu alle 20-, 30- ja 40-vuotiaisiin ja yli 40-vuotiaat on koottu yhteen. Lukuvuodelta 1923–1924 tiedot puuttuvat kokonaan, lukuvuonna 1924–1925 ikäryhmät on jaettu viiden vuoden ryppäisiin alkaen 15-vuotiaista. Lukuvuosina 1925–1926 ja 1926–1927 ryhmät jakaantuvat alle 18-vuotiaisiin, 18–24-vuotiaisiin ja sitä vanhempiin. Lukuvuonna 1927–1928 on taas palattu vanhaan kymmenvuotisjärjestelmään. Lukuvuodesta 1928–1929 alkaen tietojen keruu vakiintuu ja opiskelijoista on eroteltu yli 16-, yli 18- ja yli 21-vuotiaat. Lukuvuodesta 1928–1929 opiskelijat oli ryhmitelty yli 16-, yli 18- ja yli 21-vuotiaisiin.

499 Ahonen 2011, 431.

TAULUKKO 3 Kalliolan Vapaaopiston opiskelijoiden aikaisempi koulunkäynti ilmoittautumislomakkeiden mukaan prosentteina 1920–1934 syyslukukaudet

	1920	1921	1931	1932	1933	1934
vähemmän kuin kansankoulu	4,5	5,3	2,3	1,3	1,3	0,9
kansakoulu, myös jatkoluokat	62,2	67,9	50,4	46,2	58,7	41,5
kansakoulu ja jotain muita opintoja	5,3	10,4	12,6	16,4	16,5	16,2
keskikoulu ja jotain muita opintoja		0,2	1,8	1,3	1,4	2,4
oppikoulu	0,3	1,5	0,8	1,4	1,6	0,5
oppikoulu kesken	1,6	3,6	19,5	21,2	8,4	30,3
ylioppilas			1,7	1,3	1,4	2,7
Tutkinto*			0,3	0,3	0,4	0,3

*Ekonomi, alempi oikeustutkinto, fil. maist.

Lähde: Kalliolan Vapaaopiston ilmoittautumislomakkeet 1920–1934. HKA.

Ensimmäiset koontitiedot aikaisemmasta koulunkäynnistä esitettiin toimintaker-
tomuksessa syksystä 1922. Näissä tiedoissa opiskelijoita ei ole ryhmitelty suku-
puolen mukaan. Näistä tiedoista ja ilmoittautumislomakkeiden tiedoista voidaan
päättellä, että Kalliolassa opintoja harjoittaneet olivat yleensä käyneet vähintään
kansakoulun ja sen lisäksi jatkoluokat tai jotain muita opintoja. Säilyneiden lomak-
keissa olevien tietojen perusteella Vapaaopistossa opiskelleiden miesten ja naisten
koulunkäyntitiedoissa ei ole huomattavia sukupuoleen liittyviä eroja, suurin osa
sekä miehistä että naisista oli käynyt kansakoulun ja mahdollisesti jotain muitakin
opintoja tullessaan Kalliolaan opiskelemaan. Ilmoittautumislomakkeiden tiedoista
on vaikea päätellä koulunkäynnin määrää tarkasti. Taulukoissa on käytetty säi-
lyneiden ilmoittautumislomakkeiden tietoja, jotka opiskelijat olivat kirjoittaneet
lomakkeisiin, joten käytetyt nimikkeet vaihtelevat. Lisäksi suuri osa opiskelijoista
on jättänyt aikaisempaa koulunkäyntiä koskevan kohdan tyhjäksi, mahdollisesti
puuttuvan koulutuksen takia. Osa ilmoittautuneista on ilmoittanut lomakkeeseen
kansakoulu, mutta tiedosta ei ilmene montako vuotta kansakoulua oli käyty. Osa
ilmoittautujista taas oli maininnut kansakoulun käynnin vuosien määrän, esimer-
kiksi kaksi tai kolme vuotta.

Ilmoittautumislomakkeisiin koulunkäyntiä koskevat tietonsa kirjanneista Kal-
liolaan opiskelijaksi hakeneista oli kansakoulun käymättömiä vuosina 1920–1922
noin 5 prosenttia. Eniten heitä oli opiston aloituskeväänä 1920, tällöin kansakoulun
käymättömiä oli yli 9 prosenttia opiskelijoista. Opiskelemaan hakeutui kuitenkin jo
alkuvaiheessa paljon sellaisia, joilla oli tullessaan jotain koulunkäyntitaustaa, kau-
punkilaislasten koulunkäyntitausta oli melko vakiintunutta jo ennen vuoden 1921

oppivelvollisuuden voimaantuloa.⁵⁰⁰ Vuoden 1920 syksyllä sekä miehistä että naisista kansakoulun oli ilmoittanut käydyksi noin 45 prosenttia.⁵⁰¹ Tiedoista ei ilmene tarkoittivatko ilmoittautujat koko kansakoulua. Muutama naispuolinen ilmoittautuja mainitsi suorittaneensa myös jatkuoluokat. Tämän lisäksi joillakin naispuolisilla oli lisäopintoja käsityökoulun iltakursseilla, kauppakoulussa tai kaksi tai kolme vuotta oppikoulua. Ensimmäisen vuoden pojilla oli kansakoulun lisäksi käytyä teollisuuskoulua, maanviljelyskoulua tai kauppakoulua. 1930-luvulla kansakoulun jatkuoluokkien lisäksi useilla oli myös jotain ammattioppia.

Ensimmäinen toimintakevät 1920 muodostaa tässäkin poikkeuksen. Kun kansakoulun sekä sen lisäksi jotain ammattikoulua käyneitä oli 1920 noin 6 prosenttia, vastaava luku 1930-luvulla oli keskimäärin 17 prosenttia opiskelijoista. Ilmoittautumislomakkeiden tiedot aikaisemmista koulunkäynneistä ovat kuitenkin niin epämääräisesti ilmaistuja, että niiden perusteella on vaikeaa tehdä minkäänlaisia päätelmiä. Joka tapauksessa sekä naisten että miesten koulunkäyntitausta kohosi 1930-luvun mittaan.

Heikki Waris jakoi 1930-luvulla väitöskirjassaan Helsingin työväestön neljään ryhmään: tehtaalaiset, käsityöläiset (mestarit ja työläiset), rakennustyöläiset ja sekatyöläiset. Lisäksi Waris laski palvelijat omaksi ryhmäkseen.⁵⁰² Toimintakertomuksissa tilastojen ammattinimikkeitä koskevat pääotsakkeet ovat vuoteen 1928 saakka samanlaiset kuin Wariksen myöhemmin vuonna 1932 valmistuneessa väitöskirjassa esittämässä luokittelussa ja on oletettavaa, että myös pääryhmien sisään luettavat eri ammattinimikkeet ovat olleet Wariksen luokittelun mukaisia. Waris toimi Kalliolan Vapaaopiston johtajana vuosina 1923–1928.⁵⁰³ Vuonna 1928 opiston johtajaksi tuli Arvo Jääskeläinen ja samana vuonna muuttui myös ammattinimikkeiden tilastointi toimintakertomuksissa. Jääskeläisen aikana ammatit luokiteltiin seuraavasti: ruumiillisen työn tekijät, liikealalla ja työnjohdossa olevat, virka- ja palvelusmiehet sekä kotitehtävissä olevat.

Toimintakertomuksissa opiskelijoiden ammattitaustaa esiteltiin ammattiryhmittäin eriteltynä.

---

500 Rahikainen 2019, 162–163.

501 Syksyllä 1920 oli 376 ilmoittautujaa, näistä kansakoulun on maininnut käydyksi 221 henkilöä. 101 on jättänyt tämän kohdan täyttämättä.

502 Waris 1932, 152–170.

503 Heikki Waris työskenteli Kalliolassa sen perustamisesta lähtien, ensin poikakerhojen ohjaajana ja järjestelijänä, sitten Vapaaopiston johtajana ja vaikutti johtokunnassa vuoteen 1954 saakka; Vapaaopiston hoitokunnan pöytäkirja 20.6.1928. HKA, Larkio 1969, 94.

TAULUKKO 4 Kalliolan Vapaaopiston opiskelijoiden ammatit prosentteina 1926–1938

	1926	1927	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
ruumiillisen työn tekijöitä	31	27	26	45	21	18	17	32	32	43	46	44	46
liikealalla	31	37	49	30	48	48	47	20	25	25	33	31	24
virka-alalla	4	9	3	2	2	3	6	15	19	12	9	13	19
kotitehtävissä	25	21	20	20	26	26	25	16	14	12	6	9	7
koululaisia ja opiskelijoita	7	5											
muuta	2	1	2	3	3	5	5	17	10	8	6	3	4
yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Lähde: Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomukset 1926–1939. HKA

Vuosi 1928 puuttuu taulukosta, koska silloin tehdastyöläiset, käsityöläiset ja muut työntekijät olivat yhtenä ryhmänä, liikealalla ja virka-alalla toimivat oli laskettu yhteen ryhmään ja kotitehtävissä olevien ryhmässä olivat myös kaikki muut.

Toimintakertomusten ja säilyneiden ilmoittautumislomakkeiden opiskelijoiden ammatteja koskevat tiedot eivät ole yhteneviä. Osaksi opiskelijat ovat kirjanneet ammattinimikkeitään vaihtelevasti, osaksi toimintakertomuksiin asioita kirjanneet ovat ilmeisesti ryhmitelleet ammattinimikkeitä oman näkemyksensä mukaan. Esimerkiksi Vapaaopiston ilmoittautumislomakkeiden perusteella on yksittäisten ammattinimikkeiden osalta vaikea päätellä, keitä kaikkia työläisiin laskettiin. Esimerkiksi ensimmäisenä lukukautena toimintakertomukseen on kirjattu 13 sekatyöläistä, vaikka ilmoittautumislomakkeisiin opiskelijat ovat kirjanneet tämän nimekkeen vain seitsemän kertaa. Lähdeaineiston valossa setlementin toiminnassa mukana olleet työläiset olivat kuitenkin ammattimiehiä.

Kalliolan Vapaaopistossa 1920-luvulla opetukseen osallistuneet työläisammattiteissa toimineet naiset olivat lähinnä laukkutyöntekijöitä, jalkinetyöntekijöitä ja kirjansitojattaria. Tähän ryhmään kuului myös Arabian tehtaassa työskenteleviä naisia. Heidän työpäivänsä oli heidän oman ilmoituksensa mukaan kahdeksan tuntia, joten aikaa jäi vielä opintojen harjoittamiseenkin.

Mielenkiintoinen yksityiskohta Kalliolan kävijäkunnassa on naispuolisten palvelijoiden säännöllinen mukana olo toiminnoissa. Heidän työaikansa saattoi olla oman ilmoituksen mukaan 15 tuntiakin vuorokaudessa, silti palvelijoiden määrä opinnoissa pysyi vuodesta toiseen useana kymmenenä. Heidän osuutensa kaikista ammatissa toimivista naisista laski 1900-luvun alkupuolella vuosikymmenestä toiseen, mutta heidän lukumääränsä puolestaan nousi.⁵⁰⁴ Heidän hakeutumistaan opiskelemaan selittää halu parantaa omaa asemaansa ja päästä omalta kannaltaan parempiin töihin. Palvelijattaren työstä pyrittiin muihin ammatteihin, esimerkiksi myyjättäreksi. Palvelijat olivat joko naimattomia tai leskiä.⁵⁰⁵ Kaupan alan työt

⁵⁰⁴ Rahikainen 2006, 227.

⁵⁰⁵ Hentilä 1999, 110; Rahikainen 2006, 239.

olivat nuorten naisten itsensä arvostamia, palvelijattarena toimimisen voitiin myös ajatella pätevoittäneen naisia myyjän töihin.⁵⁰⁶

Merkittävä osa tarkastelujakson naispuolisista opiskelijoista ilmoitti ammatikseen kauppa-apulainen tai juoksutyttö. Kaupan alan töihin pääseminen merkitsi väylää keskiluokkaisena pidettyyn ammattiin.⁵⁰⁷ Näin ollen ei ole yllättävää, että juuri heitä oli paljon Vapaaopiston opiskelijoissa parantamassa valmiuksiaan työelämää varten. Konttoritöitä tekevien osuus alkoi kasvaa 1930-luvulla, säilyneissä lomakkeissa suurimmat lukumäärät ovat konttoritöissä sekä myymäläapulaisina tai asiatyttöinä toimivat naiset. Lama-aika näkyy 1930-luvun alun ilmoittautumislomakkeissa, ammatti-sarakkeeseen ”kotitöissä oleva” kirjoittaneiden määrä lisääntyi.⁵⁰⁸

Kalliolan Vapaaopiston ilmoittautumislomakkeissa kysyttiin vuosina 1920–1922 työajan pituutta.⁵⁰⁹ Yli puolet työaikansa ilmoittaneista kertoi tekevänsä kahdeksan tunnin työpäivää. Miehistä tällaista työpäivää ilmoittivat tekevänsä esimerkiksi viilarit, tehtaan työmiehet, sähkötyömiehet, metallityöläiset, maalarit, rautasankutyöntekijät, sorvaajat ja muurarit.⁵¹⁰ Naisista taas kahdeksan tunnin päiviä tekivät esimerkiksi kirjansitojattaret, ompelijat, tehtaantöntekijät ja salkkutyöntekijät. Yhdeksän tunnin työpäiviä oli vuosien 1920 ja 1921 lomakkeissa teollisuudessa työskentelevillä. Nämä työntekijät olivat miespuolisia ja työskentelivät ammattinimikkeillä tehtaan työmies, fiilari, seppä, metallityöläinen tai putkityöntekijä. Seitsemästä yhdeksään tuntia työskentelevien osuus jakaantui tasaisesti naisten ja miesten kesken. Lyhyempää työpäivää tekivät juoksupojat ja -tytöt, postittajat, konttoristit ja kauppa-apulaiset. Huomattavasti pidempien työpäivien suhteen taas naiset olivat enemmistönä. Poikkeuksellisen pitkiä päiviä tekivät ennen muuta palvelijan ammatissa toimivat. Myös ompelijat, emännät, lastenhoitajat, siivoojat, konstaapelit ja kauppa-apulaiset tekivät pitkiä, jopa 14 tunnin työpäiviä. Ammatikseen rouva, vaimo tai perheenäiti ilmoittaneet naiset saattoivat kirjoittaa työpäiväkseen ”läpi vuorokauden” tai ”määritlemätön”.

Vuonna 1909 työaikalaissa oli säädetty viikkotyöajan pituudeksi 48 tuntia ja vuonna 1917 aikuisten päivittäiseksi työajaksi enintään kahdeksan tuntia. Todellisuudessa kaikkien työläisten työaika ei tietenkään noudattanut lainsäädäntöä, esimerkiksi kotiapulaisia laki ei koskenut. Tämä näkyy myös Vapaaopiston ilmoittautumislomakkeiden työaikatiedoissa.

506 Hentilä 2001, 164–165.

507 Hentilä 1999, 114.

508 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomukset 1920–1939. HKA.

509 Säilyneissä lomakkeissa työaikaa koskevia tietoja on ilmoitettu seuraavasti. Prosenttiluku ilmaisee kuinka suuressa osassa täytetyistä lomakkeista työaikatieto oli annettu. 1920k, 80 prosenttia; 1920s, 81 prosenttia; 1921k, 65 prosenttia; 1921s, 35 prosenttia; 1922k, 74 prosenttia.

510 Ilmoittautumislomakkeet Kalliolan Vapaaopisto, kevät 1920, syyskuu 1920, kevät 1921, syyskuu 1921 ja kevät 1922. HKA.

Ilmoittautumislomakkeissa on myös tietoja opiskelijoiden syntymäkunnista. Helsinkiin suuntautunut muuttoliike näkyi Kalliolan opiskelijoiden taustoissa.

TAULUKKO 5 Helsingissä syntyneiden osuus Kalliolan Vapaaopiston opiskelijoista ilmoittautumislomakkeiden mukaan prosentteina 1920–1934

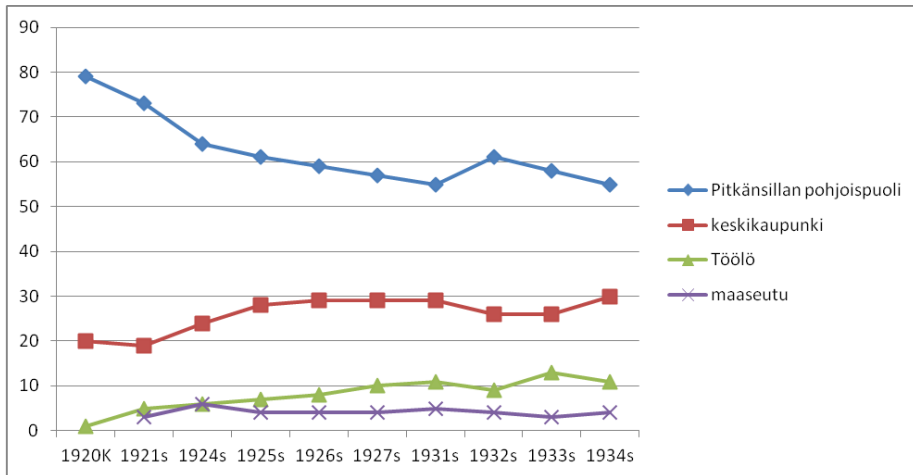
1920 syksy	1921 syksy	1931 syksy	1932 syksy	1933 syksy	1934 syksy
34 %	44 %	41 %	45 %	45 %	43 %

Lähde: Kalliolan Vapaaopiston ilmoittautumislomakkeet 1920–1934. HKA.

Kun tarkastellaan vuosia 1920, 1921 ja 1931–1934, joilta vuosilta ilmoittautumislomakkeista löytyy syntymäkuntatietoja, Helsingissä syntyneiden opiskelijoiden osuus vaihteli 40 ja 45 prosentin välillä. Ainoan poikkeuksen muodostaa vuosi 1920, jolloin Helsingissä syntyneiden osuus oli yli noin 34 prosenttia. Tällöin naisista vain 26 prosenttia ilmoitti syntymäpaikakseen Helsingin, miehistä taas 60 prosenttia. Vuosien myötä Helsingissä syntyneiden osuus kasvoi sekä miesten että naisten osalta.

Aluksi opiskelijat hakeutuivat Kalliolan Vapaaopistoon ensisijaisesti opiston lähiseudulta.

KUVIO 4 Kalliolan Vapaaopiston opiskelijoiden osoitetiedot ilmoittautumislomakkeista ja toimintakertomuksista 1920–1934⁵¹¹

Lähteet: Kalliolan Vapaaopiston ilmoittautumislomakkeet 1920, 1921 ja Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomukset 1931, 1932, 1933 ja 1934. HKA.

Kuviosta käy ilmi, että aluksi suurin osa opiskelemaan tulleista asui Helsingin Pitkängsillan pohjoispuolella. Toimintaa suunnattiinkin aluksi erityisesti Pitkängsillan

⁵¹¹ Katso LIITE 5, Kalliolan Vapaaopiston opiskelijat asuinpaikan mukaan ilmoittautumislomakkeista ja toimintakertomuksista 1920–1934 lukuina.

pohjoispuolen asukkaille. Ilmoittautumislomakkeisiin kirjattujen osoitteiden perusteella Pitkäsillan pohjoispuolella asuvien suhteellinen osuus alkoi laskea tasaisesti heti toiminnan päästyä vauhtiin, vaikka heidän kokonaislukumääränsä pysyi melko vakiona. Ne Pitkäsillan pohjoispuolella asuvat, jotka tulivat toimintaan mukaan myös pysyivät Kalliolan toiminnoissa.

Toiseksi eniten opiskelijoita, suurin osa heistä naisia, tuli keskikaupungilta.⁵¹² Heidän osuutensa vaihteli noin 20 ja 30 prosentin välillä tarkasteluajanjaksona. Ensimmäisenä toimintakautena Töölöstä tuli hyvin vähän opiskelijoita. Töölöstä opiskelemaan tulleiden osuus alkoi kasvaa vuosittain ja vakiintui 1930-luvulla 10–13 prosentin tienoille. Töölön rakentaminen ja asunnoissa lähinnä konttorityötä tekevien alivuokralaisnaisten osuus 1930-luvulla näkyy Kalliolan opiskelijatilastoissa. Laman aikana vuonna 1932 Pitkäsillan pohjoispuolen kaupunginosissa asuneiden osallistuminen lisääntyi, mikä on ymmärrettävää vallinneen työttömyyden takia, opintoilla yritettiin parantaa omaa asemaa työmarkkinoilla.

Vähitellen opiskelijoita alkoi tulla myös Helsingin tuolloisten hallinnollisten rajojen ulkopuolelta, kuten Pasilasta tai Herttoniemestä. Pukinmäestä ja Munkkiniemestä oli kummastakin 1930-luvun alussa Kalliolassa opiskelijoiksi kirjautuneina viisi henkilöä. Vielä kauempana sijaitsevista alueista tuli vain muutamia yksittäisiä opiskelijoita, usein vain yksi.⁵¹³

Ilmoittautumislomakkeisiin opiskelijat olivat kirjanneet satunnaisesti osoitetietoaan. Toimintakertomusten osoitetiedoissa, silloin kun niitä kirjattiin, ei eroteltu miehiä ja naisia. Saatavilla olevista tiedoista käy ilmi, että settlementtiin tuli alkuvaiheessa juuri niiden alueiden asukkaita, joita se tavoittelikin toimintaansa mukaan. Lähes 80 prosenttia opiskelijoista asui Pitkäsillan pohjoispuolella.⁵¹⁴

Opiskelijoiden täyttämien ilmoittautumislomakkeiden perusteella voi myös päätellä, että opiston toiminnan mainostaminen henkilökohtaisten kokemusten avulla oli tehokasta. Ilmoittautuneita oli useita samasta asuinrakennuksesta, vieläpä niin, että yhtenä lukukautena ilmoittautuneita oli yksi tai kaksi ja seuraavana useita. Esimerkiksi syksyn 1921 ilmoittautuneissa oli osoitteesta Alppikatu 13 ilmoittautunut viisi henkilöä, osoitteesta Fleminginkatu 10 yhteensä seitsemän henkilöä ja osoitteesta Neljäs linja 16 kuusi henkilöä. Sama jatkuu 1930-luvulla. Vuoden 1931 syksynä samoista osoitteista oli ilmoittautunut useita henkilöitä, esimerkiksi osoitteesta Agricolankatu 7 seitsemän henkilöä, Hämeentie 20 yhteensä viisi henkilöä ja Porvoonkatu 16 yhteensä seitsemän henkilöä. Samoista kerrostaloista ilmoittautuneet

512 Keskikaupunkiin laskettiin kuuluvaksi myös Kruununhaka, Eira, Katajanokka ja Punavuori.

513 Esimerkiksi Huopalahti, Kivihaka, Pitäjänmäki, Santahamina, Suomenlinna, Harakan saari, Arabia, Pukinmäki, Malmi, Puistola, Kilo, Viherlaakso, Tikkurila, Korso, Kerava, Jokela ja Riihimäki.

514 Pitkäsillan pohjoispuoleen on tässä laskettu Kallio, Sörnäinen, Vallila, Hermannin, Toukola ja vuosikertomuksissa myös Pasilan alue kuului Pitkäsillan pohjoispuoleisiin alueisiin.

olivat myös usein suunnilleen samanikäisiä. Mitä ilmeisimmin nuoret juttelivat keskenään ja houkuttelivat tuttaviaan mukaan toimintaan.

Vastaavalla tavalla Kalliolaan tultiin usein perhekunnittain. Tämähän oli setlementin tavoitteenakin. Ensin perheen lapsi kävi vaikkapa varjokuvailloissa ja liittyi sitten poikakerhoon. Poikakerhon järjestämiin yhteisiin tilaisuuksiin houkuteltiin vanhempia mukaan. Vanhemmat vaikuttivat muihin sisaruksiin ja näin oli mahdollista saada koko perhe Kalliolan vaikutuspiiriin. Esimerkiksi vuoden 1924 ilmoittautuneet Haapasalo Eila, 19 vuotta, ja Haapasalo Kaija 17 vuotta, tai Sutinen Irja, 19 vuotta ja Veikko, 21 vuotta (ehkä aviopari), Hentola Helvi, 24 vuotta, ja Niilo, 21 vuotta, Veikkolainen Meeri ja Pauli, molemmat 28 vuotta. Yhteensä ilmoittautumislomakkeiden tiedoista voi päätellä nimien ja syntymäaikojen perusteella tulleen samasta taloudesta yli 12 prosenttia ilmoittautuneista. Ensimmäisen kevään opiskelijoissa osuus on vielä suurempi, yli 19 prosenttia.

Vapaaopistoon opiskelemaan tulleet olivat nuorehkoja, vähän kouluja käyneitä, lähiseudulla asuvia henkilöitä, joista iso osa oli syntynytkin Helsingissä. Naisten osuus opiskelijoista alkoi kasvaa pian toiminnan käynnistyttyä. Näiden ulkoisten seikkojen perusteella voi päätellä minkä tyyppisiä osallistujia Kalliola sai toimintoihinsa mukaan, mutta tietojen perusteella ei voi päätellä, miksi opiskelijat valitsivat juuri Kalliolan ja halusivat kiinnittyä sen toimintaan mukaan.

7.2 Opiskelijakunnan naisistuminen ja keskiluokkaistuminen

Kalliolan Vapaaopisto onnistui 1920-luvun alkuvuosina tavoittamaan julkilausuttuna kohteenaan olevaa työväestöä opiskelijoikseen. Toiminnalla tavoiteltiin työläistäustaisia henkilöitä ja alkuvuosien ilmoittautujien ammasteissa olikin paljon sellaisia. Vapaaopistoon tulleet miehet eivät kaikki olleet tehdastyössä, mutta olivat muuten työläistäustaisia: sekatyöläisiä, viilareita, kirjatyöläisiä ja puuseppiä. Kuitenkin kävijäprofiilin muutos alkoi hyvin nopeasti. Jo vuonna 1926 liikealalla toimivien määrä saavutti työläistäustaisten opiskelijoiden määrän. Vaikka toimintakertomuksien tilastoissa miehiä ja naisia ei ole eroteltu, 1920-luvun jälkimmäisen puoliskon toimintakertomuksissa on kuitenkin kuvia, joissa tehdastyöläisten määrää on kuvitettu mieshahmolla ja liikealalla työskentelevien määrää naishahmolla. Oletettavasti tällä viitataan siihen kumpi sukupuoli on vallitsevana kyseisestä ammattiryhmästä ilmoittautuneiden joukossa.⁵¹⁵ Välillä liikealalla työskentelevät laskettiin ruumiillisen ja välillä henkisen työn tekijöihin. Toimintakertomusten tietojen perusteella on vaikea päätellä, keitä kuhunkin ryhmään kuului.

⁵¹⁵ Esimerkiksi Kalliolan vuosikertomus 1926.

Ammattitiedoista tehtyjen tilastojen perusteella ”ruumiillisen työn tekijöiden” osuus opiskelijoista alkaa nousta 1930-luvulla ja on suurimmillaan vuosina 1937–1939, jolloin heidän osuutensa oli yli 46 prosenttia. Kasvu näkyy erityisen selvästi vuodesta 1934 lähtien. Samaan aikaan aikaisemmin käytetty nimike työläinen jäi pois tilastoinneista. Kun laskee säilyneiden ilmoittautumislomakkeiden tietoja, voi arvailla millaisia ammattinimikkeitä ”ruumiillisen työn tekijöiksi” on ehkä laskettu. Esimerkiksi syksyltä 1931 ilmoittautumislomakkeiden suurimmat yksittäiset ammattiryhmät olivat myymäläapulaiset (114), kotona olevat (97), näistä neljä oli miehiä, käsityöläiset (64), palvelijat (55), kaikki naisia, tehtaalaiset (45). Toimintakertomuksen tiedon mukaan ”ruumiillisen työn tekijöitä” oli 21 prosenttia, liikealalla toimivia 48 prosenttia ja tehtaalaisia vain noin kuusi prosenttia.

Valitettavasti 1930-luvun jälkipuoliskolta ei ole säilynyt tarkempia ilmoittautumistietoja, joten käytettävissä olevista tilastoinneista ei voi päätellä mitä kaikkia ammattinimikkeitä ruumiillisen työn tekijöihin oli laskettu. Näin ollen myöskin ryhmään laskettujen henkilöiden sukupuoli jää epäselväksi.

Osittain Kalliolan Vapaaopiston vuosikertomusten tilastoissa ”ruumiillisen työn tekijöiden” lukumäärien kasvu selittyy lama-ajalla. Helsingissä 1930-luvun lama oli pahimmillaan vuosien 1929 ja 1934 välisenä aikana.⁵¹⁶ Raimo Parikan mukaan pahin työttömyysvuosi Helsingissä oli 1933.⁵¹⁷ Lama-aikana Vapaaopistossa erityisesti miesopiskelijoiden määrä kasvoi, se oli enimmillään melkein 38 prosenttia. Tilastoon merkittiin kunkin opiskelevan ammattinimike. Työttömien osuus lama-vuosina piiloutuu Kalliolan tilastoihin, koska työttömyyttä alettiin tilastoida vasta vuonna 1933. Vuodesta 1934 työttömät laskettiin luokkaan ”muut” yhdessä muissa oppilaitoksissa opiskelevien kanssa.

Vapaaopiston opiskelijoista kerättyjen tilastotietojen perusteella on siis vaikeaa tehdä päätelmiä opiskelijoiden ammattitaustojen muutoksista. Tilastojen ”ruumiillisen työn tekijöiden” suuri määrä saattoi olla tarkoituksellista ja johtua myös hyötynäkökohdista. Kalliola oli saanut merkittävästi rahoitusta juuri tehdastyöväestön sivistämistä varten. Rahoituksen kannalta oli settlementille edullista, että mahdollisimman suuri osa opiskelijoista esitettäisiin vuosikertomuksissa ja rahanavustusanomuksissa työväestön edustajina. Ehkä tästä syystä ryhdyttiin aiempaa useampia ammatteja laskemaan luokkaan ”ruumiillisen työn tekijät”.

Naisten suhteellisen osuuden kasvu opiskelijoiden joukossa oli vielä olennaisempi muutosilmiö vuosina 1920–1939. Naisistumisen ensimmäinen aalto saavutti huippunsa Kalliolassa vuonna 1926, jolloin naisten suhteellinen osuus opiskelijoista oli lähes 80 prosenttia. Kalliolan Vapaaopiston opiskelijoista naisten osuus oli alhaisimmillaan vuosien 1928–1930 välisenä aikana. Kuten edellä on todettu,

⁵¹⁶ Hannikainen 2004, 11.

⁵¹⁷ Parikka 1994, 221.

miesten suhteellisen osuuden kasvu 1920-luvun loppupuolella ajoittuu samaan aikaan Helsingissä alkavan laman kanssa.⁵¹⁸

Naisistuminen oli työväenopistoissa ja vastaavissa oppilaitoksissa jo hyvin yleinen ilmiö 1930-luvulla. Vuodesta 1933 lähtien naisten suhteellinen osuus Kalliolan Vapaaopistossa vakiintui yli 70 prosentiksi opiskelijoista. Syitä naisten suureen osuuteen osallistujista lienee useita. Helsinki kehittyi yhä naisvaltaisemmaksi 1930-luvulla. Kirkonkirjojen ja siviilirekisterin mukaan vuonna 1920 oli 15 vuotta täyttäneitä naisia tuhatta miestä kohti 1219, 1930-luvulla naisten määrä nousi edelleen ja vuonna 1940 naisia tuhatta miestä kohti oli jo 1310. Naisten enemmitys oli erityisen selvää eteläisissä kaupunginosissa, mutta Pitkän sillan pohjoispuolella sukupuolijakauma oli tasaisempi. Erityisen naisvaltaisia kaupunginosia olivat Kaivopuisto ja Etu-Töölö (XIII kaupunginosa), joskin Kaivopuiston naisvaltaisuutta selittää osin palvelijoiden runsaslukisuus. Toimistojen ja virastojen lisääntyessä ja kaupallistumisen edetessä naiset jopa yleistyivät joillakin ammattialoilla esimerkiksi palveluelinkeinojen piirissä. Etu-Töölöstä muodostui 1920-luvulla itsenäisesti toimeentulevien alivuokralaisina asuvien naimattomien naisten asuinalue.⁵¹⁹

Vapaaopistoon opiskelemaan tulleiden naisten työt saattoivat ainakin osittain olla fyysisesti kevyempiä kuin miesten, minkä johdosta mukanaolo raskaan työpäivän päätteeksi oli ehkä helpompaa naisille kuin miehille. Voidaan myös ajatella, että settlementin tarjoama uskonnollinen näkökulma kiinnosti enemmän naisia.⁵²⁰ Myös tältä kannalta katsottuna naiset olivat settlementille hyödyllisiä toimijoita. Heitä osallistui kurssien lisäksi myös settlementin järjestämään sosiaaliseen toimintaan, puutteenalaisten auttamiseen Vapaan Palvelustyön Yhtymän (VPY) puitteissa.

Vaikka Vapaaopiston opiskelijoiden ikäjakaumasta saatavat tiedot ovat sekavia, voidaan päätellä, että opintoharrastus oli selvästi 1920- ja 1930-luvuilla nuorten harrastus. Tarkempaa kuvaa muutoksesta on vaikea saada, koska Vapaaopiston opiskelijoita koskevissa tilastoissa kaikki 21 vuotta täyttäneet on luokiteltu samaan ryhmään.

Samaan aikaan kun ”ruumiillisen työn tekijöiden” osuus Kalliolan tilastoissa kasvoi, opiskelijoiden koulunkäyntitausta parani. Opiskelijoilla oli 1920-luvulla pääsääntöisesti kansakoulutiedot tai sitä vähemmän, 1930-luvulla kansakoulun käyneiden osuus vakiintui noin 60 prosenttiin ja keskikoulun käyneiden noin 20 prosenttiin. Kalliolan vuosikertomusten ja Vapaaopiston toimintakertomusten tilastoissa miehiä ja naisia ei ole eroteltu.

Opiskelijoiden keskimääräisen koulutaustan kohoaminen vuosien mittaan näkyy selvästi myös ilmoittautumislomakkeissa. Ylioppilaita ei ole 1920-luvun

⁵¹⁸ Hannikainen 2004, 46-49.

⁵¹⁹ Siipi, Jouko 1962, 154.

⁵²⁰ Tätä näkökulmaa on tutkinut Pirjo Markkola käsitellessään naisten osuutta kristillissosiaalisessa työssä. Katso Markkola 2002, 10.

ilmoittautumislomakkeissa, heitä oli tuohon aikaan ylipäättään vähän. Oppikoulua käyneiden osuus pysyi myös pienenä koko tarkastelujakson ajan. Huomionarvoista on kuitenkin se, että oppikoulun keskeyttäneiden osuus opiskelijoista kasvoi ja vaihteli 1930-luvulla runsaasta 4 prosentista runsaaseen 6 prosenttiin.

Muutaman vuoden oppikoulua käyneet työläistäustaiset nuoret käyttivät selvästi settlementissä opiskelua opintojensa paikkaamiseen. Keskikoulun käyneitä 1920-luvulla oli opiskelijoissa enimmillään noin puoli prosenttia opiskelijoista. Opiskelijoiden ilmoittautumislomakkeisiin itse kirjaamien koulunkäyntiä koskevien tietojen perusteella on kuitenkin vaikeaa päätellä, montako luokkaa oppikoulua opiskelija oli käynyt. Joka tapauksessa keskikoulun käyneiden ja sen lisäksi jotain muuta koulutusta hankkineiden osuus kasvoi tasaisesti. Syksyn 1934 tilastossa yli 20 prosenttia opiskelijoista oli keskikoulun käyneitä.

Muutoksia opiskelijaprofilissa pystyy jäljittämään, mutta muutoksiin vaikuttaneita asenteita ja ajatusmaailmaa voi vain arvailla. Opiskelijaprofilin muutos työläisistä opintohaluksi keskiluokkaisiin tai keskiluokkaa tavoitteleviin naisiin, joka alkoi tapahtua melko nopeasti vuonna 1920 toiminnan käynnistymisen jälkeen, on merkittävä ilmiö. Ehkä naisten oli helpompi mukautua tiiviiseen yhteisöllisyyteen, toisaalta naisten vapaa-ajanviettomahdollisuudet tuon ajan yhteiskunnassa olivat rajalliset. Settlementti tarjosi yhden hyväksyttävän tavan. Lisäksi Vapaaopistossa opiskeltavat aineet palvelivat ehkä paremmin naisten kuin miesten ammatillisia pyrkimyksiä. Voi ajatella, että Kalliolan kaltainen tiivis yhteisöllisyys ei häirinyt toimintaan osallistuneita naisia. Settlementin tarjoamat opiskelumahdollisuudet myös sopivat paremmin paremman koulutustaustan omaaville.

Settlementti tavoitteli aatteelliseen järjestelmäänsä tietynlaisia myöntyväisiä henkilöitä toimintaansa. Näitä se myös onnistui piiriinsä tavoittamaan, vaikka kävijäprofiili muuttuikin melko nopeasti toisenlaiseksi kuin settlementtitoimijat alun perin olivat toivoneet.

Settlementin kannalta Vapaaopiston opiskelijaprofilin kehitys oli aluksi sellainen kuin settlementin perustajat olivat toivoneetkin. Kallion kaupunginosassa asunutta työväestöä tuli opiskelemaan ja myös työläisten lapsia saatiin toimintaan mukaan. Naisten osuuden lisääntyminen oli settlementin kannalta aluksi myönteinen asia. Suurin osa pitkäksi aikaa settlementin toimintaan kiinnittyneistä oli naisia. Settlementissä todennäköisesti ajateltiin, että naiset toimisivat hyvänä väylänä saada settlementtiin myös miehiä ja lapsia, naiset ehkä myös toisivat ystäviään mukaan toimintaan. Toisaalta-myöhemmin opiskelijajoukon keskiluokkaistumisen ja naisistumisen on varmaankin ollut jonkinlainen ongelma settlementille. Toiminnan rahoittajat olivat nimenomaan suunnanneet avustuksiaan työväestöön ja vielä erityisesti tehdastyöväestöön liittyvään toimintaan. Se, että naisia ja miehiä ei useinkaan eroteltu toimintakertomusten tilastoinneissa saattaa jopa johtua osittain siitä, että pyrittiin olemaan kiinnittämättä huomiota opiskelijakunnan naisistumiseen. Jos sukupuolet olisi tilastoitaessa eroteltu, naisistuminen olisi ollut helppo havaita. Olisi

ollut esimerkiksi teollisuusyrityksistä tulevien rahoittajien kannalta kiusallista, jos olisi käynyt ilmi, ettei toiminta kohdistunut ensisijaisesti työväestöön kuuluviin miehiin, vaan esimerkiksi keskiluokkaistuviin naisiin. Myös ”ruumiillisen työn tekijöiden” tilastointi oli yksi osoitus ongelman olemassaolosta. On oletettavaa, että tähän ryhmään kuuluvien osallistujien määrän merkittävä lisääntyminen johtui todennäköisesti siitä, että ryhmään laskettiin entistä useampia ammattinimikkeitä.

8 SUOSTUMUS JA SITOUTTAMINEN

8.1 Toimintaan osallistuneiden valikoituminen

Päämääränä setlementtiliikkeen sivistys- ja kasvatustoimissa oli kiinnittää ihmisiä setlementin aatejärjestelmään ja muokata heistä hyödyllisiä yhteiskunnan jäseniä. Kyse oli myös sopivan luonteen kasvattamisesta ja maailmankatsomuksen sisäistämisestä. Sovelias luonne sisälsi esimerkiksi sellaisia osatekijöitä kuin kurinalaisuus ja kehittynyt vastuuntunto. Iskostamalla tällaisia piirteitä voitaisiin taata yhteiskunnan elinvoimaisuus ja tehokkuus.⁵²¹ Setlementti halusi siis toimintaansa osallistujia, jotka suostuisivat omaksumaan setlementin aatejärjestelmän.

Osa työväestöstä ei ainakaan avoimesti kyseenalaistanut ylhäältä tulleita sääntöjä, ylempiä vastaan ei ehkä haluttu asettua. Monella työläisellä oli työpaikan säilyttämiseksi ollut pakko mukautua esimerkiksi tehdaskuriin, vaikka se olisi koettu vaikeaksi. pumpulitehtaan karrääjäpoikana työelämänsä aloittanut Tuure Laitinen kirjoitti pumpulitehtaalaisen olleen kovin avuton, ”sidottu ammattiinsa ja asuntoonsa koko elämänsä ajaksi”. Tuure Laitinen oli ollut työssä kymmenen vuotta puuvillatehtaassa 1920-luvulla eikä hänen mukaansa sinä aikana ollut pienintäkään julkista purnausta työntekijöiden taholta, mistään lakkoilusta puhumattaakaan. Työläiset tyytyivät siihen jos ilmoitettiin, ettei työtä riitä koko viikoksi, tai jos ilmoitettiin että olisi tehtävä ylitöitä. Niin kauan kuin oli työtä ja asunto, muuta ei ollut varaa vaatia. Laitisen mukaan poikkeuksiakin oli, mutta usein sellaisia, joilla ei ollut perhettä ja joiden oli helpompi lähteä työstään. Mukautuminen oli usein käytännön sanelema pakko, eikä vapaaehtoinen valinta. Suostumusta ylempiarvoisten näkemyksien hyväksyntään saattoi myös pohjustaa työväestön kotonaan sama kasvatusta.⁵²² Työnantajat määrittelivät ehdot yksipuolisesti, mutta varsinaisesta pakottamisesta ei ollut kyse, koska työntekijät itse halusivat lisätuloja, jos siihen tarjoutui mahdollisuus.⁵²³ Ehkä setlementissäkään sitoutumista ja suostumuksen antamista ei alkuvuosina kyseenalaistettu.

Uskonnollisen vakaumuksen käsitteen avulla voidaan tarkastella myös niitä, jotka osallistuivat toimintaan esimerkiksi opiskelijoina tai kerholaisina. Vaikuttaisi siltä, että ainakin osa setlementtitoimintaan mukaan tulleista kurssilaisista tai muuten harrastustoimintaan osallistuneista valitsi setlementin juuri siksi, että kyseinen toiminta ei ollut ristiriidassa heidän oman kristillisen vakaumuksensa

⁵²¹ Roberts 2004, 177–178.

⁵²² Laitinen 1973, 93–94.

⁵²³ Suoranta 2001, 146.

kanssa. Ainakin osa osallistujista valitsi todennäköisesti setlementin nimenomaan sen kristillisen taustan takia, tai ainakaan he eivät vierastaneet kristillisyyttä.

Sireniuksen käsityksen mukaan oli:

”älyllisesti valveutuneen ja luokkansa puolesta taistelevan työväen keskuudessa [on] suuri joukko ihmisiä, joiden sydämessä on hengellistä kaipausta, ja että tätä kaipausta ei ole voinut tyydyttää se valtiollis-taloudellinen liike, johon he vilpittömällä harrastuksella ovat liittyneet, mutta ei myöskään se uskonnonharjoitus, joka on kohdannut heitä valtionkirkossa tai pienemmissä uskonnollisissa yhdyskunnissa – ihmisiä, jotka tuntevat olevansa hengellisesti kodittomia”.⁵²⁴

Työväestö oli elämässään tottunut kirkon ohjaavaan rooliin ja kirkon opetukset olivat olleet heille arkipäivää. Vuoden 1918 tapahtumien jäljiltä yhteiskunnassa oli jännitteitä. Työväestön näkökannalta Kalliolan Vapaaopiston opintotoiminta tarjosi vaihtoehdon työväenopistojen uskonnottomuutta korostavalle opetukselle. Vaikka Vapaaopistonkin opetus setlementin mukaan oli uskomuksista vapaata, setlementti kuitenkin muussa toiminnassaan tarjosi kristillistä sisältöä. Setlementti perustettiin otolliseen aikaan, osa uskontokeskustelun hämmentämistä työläisistä oli valmiita kokeilemaan setlementin tarjoamaa vaihtoehtoa. Ensimmäisiin luen-toiltoihin tulijoissa oli myös sellaisia, jotka tulivat epäluuloisina uteliaisuuttaan paikalle katsomaan setlementtimiesten puuhia.⁵²⁵

Itse Vapaaopiston toimintaan osallistuneiden kokemuksia uskonnon merkityksestä tai kristillisestä ajatusmaailmasta liittyen Vapaaopiston valintaan opiskelupaikaksi on vaikea jäljittää. Opintoryhmien toimintaan saattoi osallistua myös ilman kristillistä vakaumusta. Vapaaopistossa opiskelusta julkaistiin muutamia kirjoituksia Yhdysside-lehdessä. Näissä kirjoituksissa painotetaan kuitenkin useimmiten yhteisöllisyyttä tai kristinuskon merkkien näkyvillä oloa, eikä niinkään itse opiskeluun liittyviä asioista.

Itse opinnoista opiskelijat eivät juurikaan kirjoita, lukuun ottamatta muutamia yksittäisiä mainintoja. Lehdestä löytyy yksittäinen English Club -ryhmän tunnin kulun selostus uuden opiskelijan näkökulmasta kerrottuna.⁵²⁶ Vapaaopiston opiskelija S. Lehtinen kertoi opiskelleensa vuonna 1922 Kalliolan Vapaaopistossa esperantoa.⁵²⁷ Vaikutteiden ja sivistyksellisten herätteiden saaminen on kuitenkin mainittu.⁵²⁸ Monet opiskelijat kiittelivät Suomen setlementtiliikkeen perustajaa

⁵²⁴ Sirenius 1919, 76.

⁵²⁵ Sirenius 1955, 253–254.

⁵²⁶ Yhdysside 5, 1929, 13.

⁵²⁷ Muistitieto S. Lehtinen Sidos 172, 2824. TYA.

⁵²⁸ Yhdysside 1930 numero 3, 56.

Sigfrid Sireniusta ja mainitsivat erikseen, että kanssakäyminen hänen kaltaistensa henkilöiden kanssa kasvatti sisäisesti ja kohotti henkisesti.⁵²⁹ Opettajien auktoriteettiin ja paremmuuteen uskottiin. Korostettiin opettajien jaksamista enemmän tietävinä tovereina, jotka olivat ohjanneet opiskelijoita avarammille ja rikkaammille näköaloille.⁵³⁰

Vapaaopiston toimintaan oli kuitenkin lähes mahdotonta osallistua huomamatta ympäristöön liittyviä kristillisiä merkityksiä. Setlementtiliikkeen Yhdysside-lehdessä julkaistiin yleisesti Kalliolan toimintaan osallistuneiden kokemuksia setlementissä ilmenevän kristillisyyden merkityksestä heille.

Vuoden 1930 alusta Yhdysside-lehteen lisättiin osallistujien näkemyksiä esiintuova palsta Opiskelijan nurkka, jossa julkaistiin kirjoituksia otsikolla ”Kuinka tutustuin Kalliolaan?” Vuonna 1929 Viipurin setlementtiin 16-vuotiaana tullut nimimerkki ”tutustunut Kalliolaan” kertoi, että muutettuaan Helsinkiin hän oli etsiytynyt Kalliolaan. Siellä häneen vetosi etenkin toisen kerroksen suuren salin peräseinällä ollut risti, vaikka hän olikin odottanut näkevänsä seinällä ”Vapahtajan kuvan”. ”Opiskelija N:o 131” taas ilahtui erityisesti siitä, että seinällä olevassa taulussa oli häntä puhutellut raamatunlause ”Autuaat ne ihmiset, joilla on mielessä pyhät matkat”.⁵³¹ Myös lehden muistokirjoituksissa kerrottiin setlementin toiminnassa mukana olleista, joiden elämää oli leimannut ”halu seurata Vapahtajaa”.⁵³² Vuodelta 1932 lehdessä oli kirjoitus suurkirkossa kirkkojuhlaan osallistuneesta työväen edustajasta, joka oli vaikuttanut kirkossa saarnanneen Sigfrid Sireniuksen ajatuksista, minkä seurauksena hän oli hakeutunut Kalliolaan. Häntä oli erityisesti puhutellut kahtia jakautuneen kansan eheyteen tähtäävä puhe.⁵³³

Setlementtitoimintaan mukaan tulleiden kokemuksia edustaa esimerkiksi Tampereen setlementtitoiminnan poikatyöstä muistelmissaan kirjoittanut Tuure Laitinen. Laitinen oli tullut setlementtitoiminnan piiriin vuonna 1929, Tampereelle perustettuun Ahjolan setlementtiin. Myös Tampereella setlementti herätti epäluuloa, ihmeteltiin mitä oli tämä ”vouhotus: Setlementtiä ja kristillistä ja yhteiskunnallista, kaikki samassa sotkussa”.⁵³⁴ Laitinen kuului niihin ”kunnollisiin työläisiin”, joille setlementtitoiminnan periaatteiden omaksuminen ei tuottanut vaikeuksia. Hän oli omien sanojensa mukaan tullut uskoon ja päässyt Vapaakirkon toimintaan mukaan ja sieltä edelleen setlementtityöhön. Tuure Laitinen oli kokenut saavansa uudenlaista ihmisarvoa, kun ”sivistyneet ihmiset sinuttelivat kehottaen myös minua tekemään niin heille puhuessaan.”⁵³⁵

---

529 Yhdysside 1930 numero 3, 57.

530 Yhdysside 1930 numero 4, 80.

531 Yhdysside 1929 numero 3, 15. SLA.

532 Yhdysside 1929 numero 8, 11. SLA.

533 Yhdysside 1932, numero 1, 15–16. SLA.

534 Laitinen 1977, 12.

535 Laitinen 1977, 8–9.

Setlementin tavoitetta ottaa suojiinsa kokonaisvaltaisesti opinnoista kiinnostuneita kunnollisia työväestöön kuuluvia voidaan havainnollistaa ilmoittautumislomakkeiden sivuun liitetyillä Vapaaopiston edustajien merkinnöillä. Usean Vapaaopiston säilyneen ilmoittautumislomakkeen reunaan on kirjoitettu ikään kuin suosituksena maininta aikaisemmasta kerhokokemuksesta. Kerhoihin osallistumisesta myös kysyttiin ilmoittautumislomakkeissa 1930-luvulla. Kalliolaan tulijan piti olla riittävän sopeutumiskykyinen, sävyisästi käyttäytyvä, riittävät perustaidot omaava, mielellään jo aikaisemmin jossain Kalliolan kerhossa mukana ollut.

Tällaiset Kalliolan toimintaan kiinnittyneet, jo suostumuksensa antaneet, opiskelijat olivat tärkeitä tukipilareita esimerkiksi opintokerhotoiminnassa, jossa opiskelijoilla oli enemmän vastuuta toiminnasta kuin varsinaisissa opintoryhmissä.

Pastori Ilmari Salonen, joka toimi vuonna 1920 setlementin alaikäistyön johtajana ja Kalliolan varaisäntänä, liitti Vapaaopistoon opiskelemaan hakeneen hitsari Antti Kaarakaisen tietoihin merkinnän ”Hyvä mies – ei käy iltamissa – minun mielestäni otettava”. Muillekin opiskelemaan pyrkiville työläistäustaisille nuorille miehille (asiapoika, viilarin apulainen, aputyömies, kirjaltaja) oli Salonen liittänyt lomakkeeseen merkinnän ”pääsee”. Useat näistä nuorista miehistä olivat tuttuja jo Kalliolan poikakerhoista. Syksyn 1921 opiskelijoiden lomakkeissa on erityisen paljon huomautuksia: ”ei ruotsiin, eikä muuallekaan”, ”ei tule KYSYMYKSEEN”, ”suositellaan”, ”Kalliolan ’mölyköörin johtaja’”, ”suositeltava”, ”EI KELPAA”, ”pääsee, Kivikosken suositus”, ”Kalliolan kantajoukkoa”, ”töhräinen kynäkäyttäjä”, ”ei koulunkäyneitä, voitaneen ottaa”, ”Suositellaan, kuuluu Veljeksiin”⁵³⁶. Vastaavia merkintöjä ei ole yhdessäkään naispuolisen osallistujan täyttämässä lomakkeessa.

Heikki Waris kuvaili Kalliolan toimintatapaa Viikko-Sanomissa marraskuussa 1924.

”Yhteys [...] muiden toimintamuotojen kanssa onkin Kalliolan Vapaalle Opistolle ja sen työlle erikoisen tärkeää. Esim. poika- ja tyttökerhoista alkaa entistä enemmän olla jäseniä mukana opistotoiminnassa, ottaen osaa opiskeluun ja varsinkin opiston toverielämään. Näiden kerhojen kasvatustyö [...] tärkeältä osaltaan täydentää opiston antamaa tiedollista valistusta ja vaikuttaa kerholaisten luonteen kehitykseen. Kasvatus saa täten alkaa jo aikaiseen kerhon piirissä ja jatkua sitten opiston antamana tiedollisena valistuksena. Kalliolan uskonnollisesti rakentava työ on taas omiaan vaikuttamaan syventävästi opistolaisten elämän- ja maailmankatsomukseen.”⁵³⁷

⁵³⁶ Veljekset oli yksi poikakerhoista.

⁵³⁷ Viikko-Sanomien 8.11.1924, 1.

Waris luonnehti setlementin toiminnan piiriin toivottuja nuoria osallistujia. Oli eduksi, jos tulevilla opiskelijoilla oli taustanaan pohjaa kerhotyössä, näin heitä olisi jo valmiiksi ohjattu setlementin aatemaailmaan. Jos he ovat tottuneet kerhotyössä vastustelematta mukautumaan vaadittuun kuriin ja järjestykseen, he todennäköisesti olivat jo sisäistäneet setlementin aatemaailman eli luonnollistaneet sen eivätkä kyseenalaistaisi menettelyjä ja käytänteitä jatkossakaan, vaan mahdollisesti toimisivat myös uusien osallistujien saamiseksi setlementin vaikutuspiiriin.

Aikuisten sivistystarpeisiin vastaamisesta huolimatta vapaa sivistystyö ei siten ollut kaikille avointa. Valikoinnissa voi nähdä pyrkimyksen Kalliolan kannalta sopivien opiskelijoiden saamiseksi Vapaaopistoon. Aatemaailman vakiinnuttamisen kannalta oli tärkeää saada sopivia osallistujia toimintaan mukaan. Nämä muodostaisivat ikään kuin valiojoukon, joka sitten pysyisi uskollisesti toiminnassa mukana ja kykenisi myös viemään setlementin aatemaailmaa eteenpäin omalle viiteryhmälleen ja houkuttelemaan sieltä uusia osallistujia. Setlementti ei näin ollen vaikuttanut olevan niinkään kiinnostunut haasteellisimmasta opiskelija-aineksesta, vaan mukaan haluttiin nimenomaan sellaisia, jotka olivat valmiiksi ajatusmaailmaltaan myötämielisiä setlementin aatemaailmalle. Tulevilta opiskelijoilta toivottiin yritteliäisyyttä, työhaluisuutta ja työkykyisyyttä.

8.2 Toiminnan valvonta ja osallistujien itsevalvonta

Kaikkea Kalliolan setlementissä tapahtuvaa toimintaa valvottiin huolellisesti. Vapaaopiston työtä valvoi Vapaaopiston hoitokunta, johon kuului Sireniuksen lisäksi Kalliolan hallinnon edustajia.⁵³⁸ Hoitokuntaan kuului lisäksi kaksi Vapaaopiston opiskelijoiden edustajaa, monenlaisessa toiminnassa mukana olleet metallisorvaaja Aleksanteri Leinonen ja konttoristi Martta Hentola.⁵³⁹ Hoitokunnan pöytäkirjoja on saatavilla vuodesta 1923 eteenpäin. Hoitokunta käsitteli yleisiä opetuksen toteuttamiseen liittyviä asioita, esimerkiksi kaunokirjallisuuden lukemisen tärkeyttä. Lisäksi sen tehtäviin kuului hyvin yksityiskohtaisestikin päättää käytännön asioista, kuten pulpettien tilaamisesta luokkiin. Vuodesta 1927 kokouksista alettiin pitää tarkempaa koneella kirjoitettua pöytäkirjaa. Tällöin myös hoitokunnan rooli muuttui enemmän johtokunnan kaltaiseksi ja nimikin vaihtui johtokunnaksi joulukuussa 1927. Kokouksissa käsiteltiin opiston talousarvioita, opetussuunnitelmia ja lisävustusten anomista sekä vakituisen henkilökunnan opetusvelvollisuuksia.

Lisäksi Kalliolassa toimi lähes viikoittain kokoontuva työvaliokunta, johon kuului Sireniuksen lisäksi setlementin hallintoon kuuluvia henkilöitä.⁵⁴⁰ Työvaliokunnan

538 Kouluneuvos J.H. Tunkelo, pastori Ilmari Salonen ja toimittaja Vihtori Karpio

539 Vapaaopiston hoitokunnan pöytäkirja 23.10.1923. HKA.

540 Heikki Waris, opiston johtaja, toimittaja Vihtori Karpio, pastori Niilo Kotilainen ja poikakerhotoiminnan vetäjä Guy Weissenberg.

kokouksista alettiin pitää pöytäkirjaa vuonna 1926.⁵⁴¹ Työvaliokunta valvoi yleisesti koko Kalliolan toimintaa ja käsitteli kokouksissaan sekalaisia käytännön asioita, esimerkiksi talon vuokraamisesta ulkopuolisille, työntekijöiden loma-anomuksia, kesäsiirtolan perustamista, kuorojen matkoja, lyhytaikaisten työntekijöiden, kuten tilapäisten juoksupoikien, palkkaamista, vapaaehtoisten työntekijöiden työnkuvia, tarvittavien kalusteiden ja urheiluvälineiden ostamista. Työvaliokunnassa keskusteltiin myös muiden setlementtien, kuten Rovalan, asioista. Työvaliokunnassa käsiteltiin myös hyvin yksityiskohtaisia asioita, kuten puhelinkellon kuntoon laittamista⁵⁴² tai sitä kenen tehtäviin nuottien monistaminen kuului.⁵⁴³ Työvaliokunnassa myös kirjattiin pöytäkirjaan, jos annetut tehtävät olivat myöhässä: ”Waris ilmoitti, että työvaliokunnan jäsenet eivät ole täyttäneet ed. kokouksen 6 §:n heille määräämää velvollisuutta”.⁵⁴⁴ Työvaliokunnan asioihin kuului myös päättää, milloin vanhemmat kerhopojat vierailisivat Sireniuksen kotona.⁵⁴⁵

Työvaliokunnan kokouksissa vaikuttaa olleen lähes leikkisän humoristinen ilmapiiri, pöytäkirjoihin on kirjattu asiallisen tekstin sekaan toistuvasti pykälää, kuten ”neiti Lily Snellman tuli kokoukseen ja istuutui Karpion tuomalle tuolille”.⁵⁴⁶ Tai ”Vahtimestari Eriksson saapui kokoukseen ja kertoi vaimonsa Helmin nähneen kauheaa, enteellistä unta, nim. Sirenius on puinut nyrkkiä ja polkenut jalkaa vahtimestarin perheelle”.⁵⁴⁷ Tai ”Pasturska Kotilainen, joka oli saapunut kokoukseen, pyysi puheenvuoroa ja kysyi: ”Koska tää kokous loppuu, jotta pastori pääsisi pian nostamaan sänkyvaatteita parvekkeelle?”⁵⁴⁸

Sireniuksen matkojen takia kokouksia siirrettiin, esimerkiksi tyttökerhotyöntekijäin kokous keväällä 1926.⁵⁴⁹ Pienimmätkin asiat päätettiin kokouskäytänteiden kautta. Oletettavasti lukuisat ja toistuvat kokouksissa istumiset olisivat muodostuneet rasittavammiksi, jollei kokouskäytäntöjä olisi välillä höystetty reippaalla huumorilla. Ehkä tällainen menettely toimi osallistujille jonkinlaisena varaventiilinä.

Myös Vapaan Palvelustyön Yhtymän toimintaa Sirenius valvoi henkilökohtaisesti. Vapaan Palvelustyön yhtymällä oli oma toimikuntansa, jonka toimintaa Sirenius tarkkaili. Hän puuttui halutessaan kokouksissa käsiteltäviin asioihin, esimerkiksi teki halutessaan muutoksia Vapaan Palvelustyön Yhtymän sääntöihin ja kävi tästä ilmoittamassa kokouksessa: ”Pastori Sirenius oli saapunut toimikunnalle

541 Työvaliokunnan pöytäkirja 21.4.1926, § 1. HKA.

542 Työvaliokunnan pöytäkirja 8.9.1932, § 10. HKA.

543 Työvaliokunnan pöytäkirja 26.1.1927, § 2. HKA.

544 Työvaliokunnan pöytäkirja 3.2.1927, § 2. HKA.

545 Työvaliokunnan pöytäkirja 21.3.1927, § 4. HKA.

546 Työvaliokunnan pöytäkirja 30.3.1927, § 11. HKA.

547 Työvaliokunnan pöytäkirja 26.10. 1927, § 2. HKA.

548 Työvaliokunnan pöytäkirja 20.3.1929, § 6. HKA.

549 Työvaliokunnan pöytäkirja 27.4.1926, § 8. HKA.

ilmoittamaan että Teoll. seut.evank. seuran toimikunta toivoi palvelustoiminnan sääntöihin eräitä muutoksia.”⁵⁵⁰

Erilaiset työryhmät kokoontuivat hyvin tiiviisti:

”Kalliolassa toimivilla ryhmillä, kuten poika-, tyttö- ja opintokerhoilla, raamattupiireillä, laulukuoeroilla, ompeluseuroilla, pyhäkoulunopettajilla, Kalliolan työntekijäyhtymällä, Vapaan Palvelustyön Yhtymällä ja monilukuisilla toimikunnilla on kokouksiansa joka päivä ja ilta, samoin kuin Kalliolan väellä aamuhartautensa aamuisin.”⁵⁵¹

Sekä tyttö- että poikakerhojen ohjaajiin ja osallistujiin liittyviä ongelmia käsiteltiin kerhovaliokunnassa, johon kuuluivat kerhonjohtajat ja kerhotoiminnasta vastaava. Sirenius valvoi tätäkin elintä. Keskusteluja tai päätöksiä ei ole kirjattu, mutta lyhyistä maininnoista voi päätellä, että kerhovaliokunta oli käsitellyt myös valvontaan ja järjestyksenpitoon liittyviä asioita. Käytetyt ilmaiset olivat viitteellisiä, niistä ei paljastu millaisista rikkomuksista oli kyse.

Se että huomautuksia tyttökerhojen kerhonohjaajien puutteista sai kirjata päiväkirjoihin, oli ehkä osoitus siitä, että setlementin järjestelmässä tämänkaltainen välinpitämättömyys ei olisi ollut suotavaa. Sillä saattoi olla vaikutusta toiminnan uskottavuuteen. Myös kerhonohjaajat olivat osa järjestelmää, jonka olisi pitänyt toimia moitteettomasti. Esimerkiksi kerhovaliokunnan jäsenten välistä yhteistyötä moitittiin heikoksi, asiasta syntyi keskustelua ja oli esitetty keinoja yhteistoiminnan parantamiseksi. Näitä keinoja ei kuitenkaan ollut kirjattu pöytäkirjaan.⁵⁵²

Kaikista opiskelijoista ja setlementin henkilökunnasta muodostuvassa Toverikunnassa käsiteltiin myös järjestyksenpitoon liittyviä asioita, esimerkiksi Vapaaopiston oppitunneilta myöhästyneille päätettiin ryhtyä antamaan muistutuksia.⁵⁵³ Toverikunta oli myös valinnut erityisen järjestyskomitean, joka katsottiin välttämättömäksi Vapaaopiston rauhalliselle toiminnalle.⁵⁵⁴ Sireniukselta kysyttiin yksityiskohtaisia asioita myös Toverikunnan kokousten puitteissa, esimerkiksi maksullisen juhlan pääsynmaksun suuruutta: ”Se (Toverikunnan johtokunta) valtuutti johtaja Wariksen, ja puheenjohtajan, käymään Opiston isännän Pastori Sireniuksen luona, kysymässä lähemmin hänenkin mielipidettään tässä asiassa.”⁵⁵⁵ Toverikunta huolehti myös vastuunjaosta taloudellisissa asioissa. Pöytäkirjamerkinnän mukaan

550 VPY:n arkisto, Pöytäkirja 6.5.1922, § 2. HKA.

551 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusväestön puolesta 1922, 19. HKA.

552 Kerhovaliokunnan pöytäkirja 3.10.1932, § 2. HKA.

553 Toverikunnan pöytäkirja 13.3.1920, § 4. HKA.

554 Toverikunnan pöytäkirja 30.9.1922, § 1. HKA.

555 Toverikunnan pöytäkirja 9.10.1924, § 7. HKA.

Kalliolan Voimistelijoille ja Englantilaiselle kerholle lähetettiin muistutus osallistua ”jollakin summalla Kalliolan veneen maalaus, ja korjauskustannuksiin”.⁵⁵⁶

Kokospöytäkirjoihin kirjattiin myös huomautuksia kurittomuudesta kokouksien aikana. ”H.H. huomautti itsehillinnän puutteesta toverikunnan kokousten aikana. (Asiasta käytettiin useita puheenvuoroja, joissa samoin toivottiin parempaa käyttäytymistä, ei ainoastaan kokouksissa, vaan myöskin muualla Kalliolassa).”⁵⁵⁷

Lukuvuodesta 1927–1928 lähtien toimintakertomuksissa mainittiin Vapaaopiston opintoryhmien neuvottelukunta, jonka tehtävänä oli toimia opintoryhmien yhdysiteenä ja opiston Toverikunnan tukena. Kustakin ryhmästä ja kerhosta kuului tähän elimeen kaksi edustajaa.⁵⁵⁸ Vuonna 1933 opintoryhmien neuvottelukunnan mainittiin kokoontuneen vuoden aikana kuusi kertaa.⁵⁵⁹ Lukuvuonna 1936–1937 mainittiin oppilaskunnalla edustajiensa kautta olleen mahdollisuus lukuvuoden lopussa esittää toivomuksia seuraavan työkauden ohjelmassa huomioonotettavaksi.⁵⁶⁰ Lähteistä ei käy ilmi, kuinka helposti opiskelijat saivat toivomuksiaan toteutetuksi.

Vaikka setlementissä korostettiin vapaaehtoisuutta ja naapurushenkeä, kaikki toiminta oli hyvin säänneltyä. Aineisto käsittää lukuisia toimintaa ohjaavia säännöstöjä: kirjasto-ohjesääntö, siivoussääntö, Vapaan Palvelustyön Yhtymän säännöt, toimenhaltijaeläkesääntö, Työkeskuksen harrastuspäivien sääntö, kuoron säännöt, Kesäkodin ohjesääntö, Kalliolan ylioppilaskodin säännöt, opistolaiskunnan säännöt. Kalliolan yksityiskohtaisessa ohjesäännössä muun muassa ohjeistettiin saapumaan taloon ulko-oven aukioloaikoina klo 18 ja 21 välillä, ”ettei talonväkeä vaivattaisi ovikellon soitolla”.⁵⁶¹ Lisäksi useilla Vapaaopiston opintoryhmillä oli omat sääntönsä. Tarkat säännötöt autoivat määrittelemään sopivan käyttäytymisen rajoja ja kokoontumiskäytännöt autoivat taas pitämään niitä yllä.

Sääntöjen noudattamista myös valvottiin. Järjestelmä oli hyvin johtajakeskeinen, ylimpänä päättäjänä toimintaa ohjasi Sirenius, joka oli henkilökohtaisesti mukana kaikessa setlementin päätöksenteossa. Hän ei ollut juurikaan jakanut vastuutaan muille. Oli tyypillistä, että nuoret kerholaiset ja myös ylioppilaskodin aikuiset asukkaat kutsuivat Sireniusta Sedäksi tai Sipi-sedäksi ja hänen vaimoaan Tädiksi tai Lyyli-tädiksi.⁵⁶² Samoja nimityksiä käyttivät esimerkiksi aikuiset Franzenin jengiläiset vielä 1950-luvulla.⁵⁶³ Työvaliokunnan pöytäkirjaan oli esimerkiksi

556 Toverikunnan pöytäkirja 6.10.1925, § 4. HKA.

557 Toverikunnan pöytäkirja 21.11.1931, § 5. HKA.

558 Kalliola Vapaaopiston toimintakertomus 1927-1928; Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran vuosikirja 1933, 14.HKA.

559 Kalliola vuosikertomus, Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran vuosikirja 1933, 14. HKA

560 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1936-1937, 5. HKA

561 Kalliola ohjelmat, säännöt, Kalliolan ohjesääntö. HKA.

562 Ylioppilaskodin kronikka. HKA

563 Franzenin jengin kerhokirja. KAL

erikseen kirjattu, että Sirenium valvoi Yhteiskunnallisen tutkimuspiirin toimintaa, English Clubia sentään kävi tarkkailemassa kerhotyön johtaja Weissenberg.⁵⁶⁴

Valvonta ja vallankäyttö ilmenivät myös Sireniumuksen ja muiden setlementin johtohenkilöiden toistuvina vierailuina ryhmissä, erityisesti poika- ja tyttökerhoissa. Mukana saattoi olla muitakin arvovieraita. Useissa kerhopäiväkirjamerkinnöissä viitattiin vierailijoihin. Säännölliset vierailut kerhoissa antoivat johdolle mahdollisuuden tarkkailla kerhopoikien ja -tyttöjen toimintaa ja tehdä korjaavia ehdotuksia ja toimenpiteitä, jos ote poikiin tai tyttöihin alkoi lipsua. Samalla tarkkailun alaisina olivat myös kerhonjohtajat.

Sireniumuksen ja muiden perustajien huolenpito osallistujista ulottui myös Kalliolassa vietetyn ajan ulkopuolelle. Se saattoi kattaa jopa vuosikymmeniä, setlementtimiehet pitivät huolta ”opetuslapsistaan”. Kalliolassa säilytettävästä Franzenin kerhokirjasta käy ilmi, että 1930-luvun poikakerholaisille käytiin pitämässä esityksiä osallistujien kotona vielä 1950-luvulla. Setlementin henkilökunnasta näitä vierailuja teki Sirenium. Sireniumuksen pitämien esitelmien aiheina olivat esimerkiksi Itsekasvatuksesta ja Kristityn asema nykyisessä yhteiskunnassa. Myös muut setlementin hallinnossa mukana olevat tekivät tällaisia vierailuja.⁵⁶⁵

Setlementin johtohenkilöiden lisäksi kerhoissa oli muitakin vierailijoita: ”Ai niin kaikkein tärkein jäi kertomatta. Meillähän kävi kauhean arvokkaita vieraita, mutta en enää tietystikään muista ketä he olivat, mutta muistaakseni niitä oli kolme miestä ja joka tapauksessa kauhean arvokkaita ja hienoja”.⁵⁶⁶ ”Meillä oli vieraanamme entisen bresidentimme Stålberin tytär, olimme hieman koppavia vieraastamme”.⁵⁶⁷ Esimerkiksi merimieslähetyksen professori Forsman vieraili nuorten kerhojen toveri-illassa.⁵⁶⁸ Sirenium ja hänen kutsumansa vieraat tapasivat säännöllisesti kerhonjohtajien verkostoa ja opastivat näitä, esimerkiksi marraskuussa 1930 kerhojen johtajat oli kutsuttu sunnuntaina koolle ja Sosialidemokraattisen Raittiusliiton nuorisotyön sihteeri, O. Höylä, ”katsoi heidän työtään, S. S-s [Sigfrid Sirenium] läsnä”.⁵⁶⁹ Sunnuntaina 30.10.1932 Heikki Waris vieraili kerhotyöntekijöiden tapaamisessa pitäen esityksen aiheesta ”Siveellinen kasvatusta kerhoissa”. Kalliolan setlementin työ siis nautti yhteiskunnassa luottamusta, sitä kohtaan tunnettiin mielenkiintoa.

Kalliolan johto puuttui Kalliolassa toimivien käyttäytymiseen ja suhtautumiseen muihin ihmisiin. Lasten ja nuorten kerhoissa toimeenpantiin myös sopimattomaksi katsottuun käyttäytymiseen liittyneitä rangaistuksia. Merkintöjä on kerhoillan

564 Työvaliokunnan pöytäkirja 8.9.1932, § 9. HKA.

565 Esitykset 13.2.1951 ja 24.1.1952 Sirenium, 26.1.1954 Tarkka ja 3.5.1955 Weissenberg, Franzenin jengin kerhokirja. KAL.

566 Varpusten päiväkirja 16.1.1935. HKA.

567 Lumityttöjen päiväkirja 22.9.1937. HKA.

568 Poikakerhojen päiväkirja, Nuorten hengellinen toveri-ilta 6.2.1932. HKA.

569 Poikakerhojen päiväkirja, Kerhotyöntekijöiden kokous 16.11.1930. HKA.

keskeyttämisestä, mikäli jonkun tai joidenkin käyttäytyminen ei ollut soveliasta. Esimerkiksi vuodelta 1932 löytyy poikakerhomerkintä: Karhut-kerho ”sai lähteä, koska ei leikitty rehellisesti”.⁵⁷⁰ Kerholaisia ohjattiin itsekasvatukseen, sitä harjoiteltiin esimerkiksi tupakoinnin suhteen. Vesojen kerhoillasta lokakuulta 1933 on merkintä ”Tupakoimattomuuspäätös, johon kaikki yhtyivät. Paras kerhoilta Vesojen historiassa.”⁵⁷¹ Vaikka ongelmia ei yleensä kirjattu pöytäkirjoihin, niihin viitattiin toisinaan sanomalla, että kerhossa aiheena oli jälkiselvittelyjä. Esimerkiksi elokuulta 1933 löytyy merkintä: Veikoilla oli ”Vakavaa selvittelyä ja tilitystä.”⁵⁷²

Rangaistuksena kerhon toiminta saatettiin jopa lopettaa kokonaan. Rangaistukset koskivat tyttökerhojakin. Rangaistusmenettelyistä päätettiin kerhovaliokunnassa. Kuitenkin kaikki epäsovivaan käyttäytymiseen ja siitä seuraaviin rangaistuksiin liittyvät merkinnät ovat hyvin varovaisia. Kerhovaliokunnan pöytäkirjoista löytyy viitteenomaisia merkintöjä hankalien asioiden käsittelystä, mutta usein ne ovat peiteltyjä, kuten ”Keskusteltiin eräästä tyttökerhon sisäisestä asiasta”.⁵⁷³ Esimerkiksi lokakuussa 1929 pidetyssä kokouksessa todettiin, että kokouksessa ”keskusteltiin eräästä kurinpidollisesta seikasta, joka on ilmennyt eräässä tyttökerhossa”.⁵⁷⁴

Korvenpojat-kerho joutui lopetettavien listalle, kerhovaliokunta totesi kerhosta kokouksessaan toukokuussa 1929, että ”tapahtuneiden rötösten johdosta Korvenpojat on hajoitettu”.⁵⁷⁵ Tyttökerhoissa on sattunut joitakin näpistelyjä. Keskusteltiin, mihin toimenpiteisiin olisi ryhdyttävä, jotta tällaiset loppuisivat.⁵⁷⁶ Kalliolan kirjaston kaapista muualtakin on hävinnyt rahaa, joten suunniteltiin toimenpiteitä mihin on ryhdyttävä varkaiden kiinni saamiseksi.⁵⁷⁷ Kerhovaliokunnassa oli myös keskusteltu vanhempien kerholaisten ”yksityiselämästä, josta on kuulunut huonoja uutisia”. Samoin kerholaisten käyttäytyminen opiston juhlissa oli aiheuttanut keskustelua.⁵⁷⁸ Ratkaisuna esitettiin seurusteluhuoneen perustamista Kalliolan taloon.⁵⁷⁹ Tarkemmin kurinpitoon johtaneista ongelmista tai niiden taustoista ei ole säilynyt tietoja.

Lievempänä seurausmuotona kerhoista saatettiin erottaa tai estää tulemasta kerran kerhokokoontumiseen. Päiväkirjoista löytyy mainintoja erottamista koskevista keskusteluista, mutta erottamisen syitä ei ole mainittu eikä niihin johtaneiden keskustelujen sisältöä ole selostettu. On mielenkiintoista, että pöytäkirjoissa ja

570 Poikakerhojen päiväkirja, Karhut 21.11.1932. HKA.

571 Poikakerhojen päiväkirja, Vesat 23.10.1933. HKA.

572 Poikakerhojen päiväkirja Veikot 17.8.1933. HKA.

573 Kerhovaliokunnan pöytäkirja 17.9.1930, § 1. HKA.

574 Kerhovaliokunnan pöytäkirja 5.10.1929, § 4. HKA.

575 Kerhovaliokunnan pöytäkirja 7.5.1929, § 5. HKA.

576 Kerhovaliokunnan pöytäkirja 8.12.1930, § 6. HKA.

577 Kerhovaliokunnan pöytäkirja 12.5.1931, § 6. HKA.

578 Kerhovaliokunnan pöytäkirja 7.2.1933, § 4. HKA.

579 Kerhovaliokunnan pöytäkirja 13.9.1932, § 8. HKA.

muistioissa, jotka muuten saattoivat olla hyvinkin yksityiskohtaisia ja joissa myös kokouksissa käytyjä keskusteluja kirjattiin hyvinkin tarkasti, kurinpitoon liittyvät seikat on kirjattu hyvin ylimalkaisesti. Kirjauksista ei selviä mistä asioista rangaituksia tuli, eikä niissä myöskään selvitelty ongelmien syitä tai muutenkaan rangaituksiin liittyvien tapahtumien kulkua. Ylipäätään kurinpidollisia yksityiskohtia ei kirjattu.

Jatkuvalla valvonnalla pyrittiin ylläpitämään ja lujittamaan settlementin järjestelmää. Runsaiden kokousten ja jatkuvien ryhmissä vierailujen ansiosta valvonta oli tehokasta ja mahdollisiin epäkohtiin pystyttiin puuttumaan nopeasti. Kaikkea valvontaa johti pastoraalivallan ilmentymänä Sirenius. Vaikka valvonta vaikuttaa olleen tiukkaa ja yksityiskohtaista, ilmeisesti Sirenius onnistui persoonallisuudellaan luomaan järjestelmässä mukana oleville turvallisen olon. Settlementin järjestelmän ylläpitämisen kannalta valvonta oli välttämätöntä, sen piirissä oli sentään sadoittain ihmisiä, jotka täytyi pitää oikeassa suunnassa.

8.3 Yhteisöllisyys ja sitouttaminen

Kansainväliselle settlementiliikkeelle ideologisesti tärkeä kohtaamisen ajatus oli tärkeä toimintaperiaate myös Suomessa. Professori Antti Pietilä kertoi Turun Sanomissa keväällä 1925, että settlementityön:

”pää tarkoituksena on saattaa eri säätyluokkiin kuuluvia ihmisiä joka-päiväiseen kanssakäymiseen toistensa kanssa siinä tarkoituksessa, että he oppisivat tuntemaan ja kunnioittamaan toisiaan ihmisinä ja antaisivat toisilleen kaikkea sitä ruumiillista ja henkistä apua, jota nimenomaan köyhäinkorttelien asukkaat niin kipeästi kaipaavat nykyaikaisissa kaupungeissa ja tehdaspaikoilla.”⁵⁸⁰

Suomessa henkilökohtainen vuorovaikutus määriteltiin ”persoonallisen palvelun ja henkilökohtaisen vaikutuksen periaatteeksi”.⁵⁸¹

Kohtaamisen ajatus sai Suomessa jossain määrin erilaisia painotuksia kuin Englannissa, jossa korostettiin enemmän ylemmistä luokista tulevien asukkaiden merkitystä kohtaamisen osapuolina: kohtaaminen oli henkilökohtaista vuorovaikutusta ylhäältä alaspäin. Suomessa ajatus oli kyllä samansuuntainen, mutta täällä ajatusta toteutettiin enemmän kohtaamisten yhteisöllisyyttä korostaen. Ryhmiin ja ihmisten keskinäisiin kohtaamisiin sekä sosiaaliseen kontrollin luomiseen kiinnitettiin

580 Kalliola vuosikertomus, Kalliolan työmaalta, Teollisuusseutujen Evankelioimis seur an toiminta 1925, 7. HKA; Turun Sanomat 18.4.1925, 1.

581 Kalliola vuosikertomus, Kalliolan työmaalta, Teollisuusseutujen Evankelioimis seur an toiminta 1925, 9. HKA.

enemmän huomiota. Suosittiin samojen henkilöiden kohtaamia mahdollisimman moninaisissa yhteyksissä, kuten opintoryhmissä, kuorossa, retkillä, matkoilla, kerhoissa ja Vapaan Palvelustyön Yhtymän parissa.

Määrätietoisella yhteisöllisyyden rakentamisella oli keskeinen asema setlementin toiminnan kehittämässä ja aatemaailman juurruttamisessa. Setlementissä työtä tekevien keskinäinen jatkuva tiivis yhteys katsottiin yhteishengen lujittamiselle ensisijaisen tärkeäksi, erityisesti työntekijöiden ja vapaaehtoisten määrän kasvaessa. Jo vuoden 1923 vuosikertomuksessa mainitaan, että ”Kalliolan työntekijä- ja avustajapiirin kasvaessa on yhteishengen ja työyhteyden säilymiselle osoittautunut tärkeäksi, että työntekijät mahdollisimman paljon tulevat kosketukseen ja neuvotteluun toistensa kanssa”. Toiminnan järjestämisen kannalta oli tärkeää kokoontua muodostamaan yhteisiä käytänteitä.

Kaikille Kalliolan työntekijöille, niin vapaaehtoisille kuin muillekin, järjestettiin joka kolmas lauantai työntekijöiden kokouksia, joissa toimintakertomuksen mukaan oli tavallisesti paikalla 60–70 henkilöä. Jos osallistujamäärät pitävät paikkansa, melkein kaikki setlementin työntekijät osallistuivat kokouksiin. Kokouksia pidettiin tärkeinä varsinkin siksi, että erilaisia töitä setlementissä tekevät työntekijät saivat yleiskuvan työn kokonaisuudesta ja siten tuntuivat paremmin ”olevansa jäseniä suuressa työyhteydessä”.⁵⁸² Jatkuvat yhdessä kokoontumiset lujittivat yhteishenkeä ja vahvistivat työntekijöiden keskinäistä epäsuoraa valvontaa.

Kerhotyössä pidetyn linjan yhtenäisyydestä huolehdittiin säännöllisillä tyttö- ja poikakerhotyöntekijöiden kokouksilla. Merkinnät yhteisistä kokouksista alkavat heti kun kerhopäiväkirjojakin alettiin kirjoittaa.⁵⁸³ Kerhotyöntekijät kokoontuivat säännöllisesti, vaikkakaan eivät viikoittain. Kerhotyöntekijöiden kokoontumisia oli sunnuntaisin ja silloin keskusteltiin yhteisistä asioista sekä kerhotyötä koskevista periaatteellisista kysymyksistä, kuten kerhotyön päämääristä.

Setlementin toiminnassa mukana ollut henkilökunta oli jo valitessaan setlementin antanut suostumuksensa ja oli valmiina sitoutumaan toimintaan. Vakituiseksi työntekijöiksi tulleilla oli todennäköisesti kristillisyyteen perustuva kutsumus, minkä takia he olivat tulleet Kalliolaan. Pirjo Markkola määrittelee kutsumuksen tunnepohjaisena kiinnittymisenä identiteetin säilymisen kannalta merkittävään kohteeseen. Jos ihminen huolehtii itsensä alapuolella olevista ja tottelee itsensä yläpuolella olevia hän noudattaa kutsumustaan.⁵⁸⁴ Kutsumuksen käsite liittyy siis suostumukseen.

Oletettavasti vapaaehtoistyöntekijöillä ei pääsääntöisesti ollut vaikeuksia sitoutua setlementin järjestelmään. Ylioppilaskodissa asuneet yliopisto-opiskelijat eivät kaikki ehkä kuitenkaan omanneet kutsumusta juuri setlementtityöhön, vaan osa

⁵⁸² Kalliola vuosikertomus, Settlement-ajatus käytännössä 1923, 42. HKA.

⁵⁸³ Ensimmäinen kokousmerkintä tehtiin 8.9.1927. HKA.

⁵⁸⁴ Markkola 2002, 9, 32.

oli tullut opiskelija-asunnon saadakseen. Ylioppilaskodissakin yhteisöllisyyttä edistettiin ja myös valvottiin. Ylioppilaskodissa asuneet opiskelijat olivat luonnostaan kosketuksissa toisiinsa, osa tiloista oli yhteisiä. Ylioppilaskodissa toimi säännöllisesti raamattupiiri, naisylioppilailla lukupiiri ja esimerkiksi vuodelta 1936 löytyy merkintä joka toinen viikko kokoontuvasta keskustelupiiristä. Asumiseen sisältyvä velvoite osallistua Kalliolan toimintaan toi ylioppilaskodin asukkaita yhteyksiin monien muiden Kalliolan toimiin osallistuvien kanssa.

Vapaaopiston opiskelijat ja muut osallistujat tulivat Kalliolan settlementtiin monien eri vaikuttimien kannustamina: hyötynäkökohdista, uteliaisuudesta, tiedonjanosta tai uskonnollisin perustein. Settlementin toimintaan osallistuminen perustui vapaaehtoisuuden ajatukselle. Kalliolaan tulijalla ei tarvinnut olla etukäteen valmiutta sitoutumiseen, kuten edellä on käsitelty. Kalliolan toimintaan saattoi osallistua ilman settlementin jäsenyyttä. Toimintaan sitoutuminen tärkeys ilmeni vasta mukaan tulon jälkeen. Osallistujilta odotettiin säännöllisyyttä, halua osallistua muuhunkin toimintaan kuin pelkästään opiskeluun, halua sopeutua sääntöihin ja halua itsekasvatukseen.

Vapaaopistossa opiskelevien sitoutumiseen johdattelevat keinot olivat hienovaraaisempia kuin lasten ja nuorten kerhotyössä. Asiaa voidaan havainnollistaa esimerkiksi kuoronjohtajan työstä käydyllä keskustelulla 1930-luvun alussa. Vuonna 1931 Kalliolan settlementin talousvaliokunta oli ehdottanut kuoronjohtajan toimen muuttamista vapaaehtoistyönä hoidettavaksi, mutta esitystä ei hyväksytty. Ilmeisesti asia oli esillä useaan otteeseen, koska vuoden 1932 alun Vapaaopiston hoitokunnan kokousmuistiossa todettiin, että kuoronjohtajan toimi oli järjestetty: ”Kuoro on nimittäin ottanut itse vastatakseen siitä kuoronjohtajan palkanosasta, jota ei saada valtiolta.”⁵⁸⁵

Varsinaisissa opintoryhmissä yhteisöllisyyttä edistettiin monenlaisilla yhteisillä toimielimillä. Sitoutumista yritettiin vahvistaa erityisesti liittämällä opiskelu settlementin muuhun toimintaan. Tavalliset kurssilaiset tekivät viikonloppuisin retkiä, heidän edellytettiin osallistuvan opiskelijoiden kokouksiin, toverielämään, toverikunnan järjestämiin tilaisuuksiin ja tapahtumiin - yhteisöllisyys kasvatti sitoutumista. Opiskelijoita rohkaistiin osallistumaan toverikunnan toimintaan ja muihin Kalliolan toimielimiin.

Vuosikertomusten mukaan toivottua yhteisöllisyyttä ilmeni myös opintoryhmien sisällä. Opintoryhmien ”jäsenten kesken” on osallistuttu kokouksiin, retkiin, juhlien ja illanviettojen järjestämiseen.⁵⁸⁶ Katsottiin, että tietopuolista opiskelutyötä täytyisi olla täydentämässä, että ”henkinen kehitys tapahtuisi sopusuhtaisesti”. Tämä sopusuhtainen kehitys turvattaisiin osallistumalla eri toimintoihin, kuten toverikuntaan,

585 Vapaaopiston hoitokunnan pöytäkirjat, Kalliolan Vapaaopiston Johtokunta 27.11.1931 ja 29.1.1932. HKA.

586 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1922–1923, 15. HKA.

opistoryhmien neuvottelukuntaan, kuoroihin ja kerhoiltoihin.⁵⁸⁷ Opiston ja muun toiminnan yhteyksiä käsiteltiin esimerkiksi Vapaaopiston vuoden 1922–1923 toimintakertomuksessa:

”Opistolaiset pääsevät mukaan kaikkeen settlementtitoimintaan, johon taipumukset, halu ja kutsumus heitä vetävät, ja jo yksistään läsnäolo settlementin tavantakaa toistuvissa yleisötilaisuuksissa tehostaa ja syventää opiston puolestaan suorittamaa opinto- ja valistustyötä ja herättää opiskelijoissa vakavaa elämänkäsitystä sekä palvelevaa, edesvastuun ja velvollisuuden tietävää ja tuntevaa kristillistä mieltä omaa ja muiden elämää ojentamaan ja kohentamaan.”⁵⁸⁸

Seuraavan vuoden Vapaaopiston toimintakertomuksessaakin korostettiin opiston ja muun Kalliolan toiminnan yhteyttä. Koska opisto toimi samoissa tiloissa muitten ”työhaarojen kanssa”, joutuu opisto elävään kosketukseen muun toiminnan kanssa.

”Opistolaisetkin ottavat osaa moniin muihinkin kuin opiston tilaisuuksiin ja useinkin joutuvat aktiivisesti ottamaan osaa käytännölliseen työhön esim. poikien ja tyttöjen hyväksi [...] Kalliolan hengellisesti rakentava työ sekä Kalliolan tarjoama mahdollisuus monenlaiseen käytännölliseen avustustoimintaan ovat erittäin tärkeänä lisänä opiston antamalle tiedolliselle valistukselle ja avartavat opistolaisten henkistä näköpiiriä sekä syventävät heidän elämänkäsitystään.”⁵⁸⁹

Yhteisöllisyyttä vahvistettiin myös erilaisilla yhteisvastuullisilla käytänteillä. Tyttökerhoissa tytöt oli vastuutettu yhteisesti kukin vuorollaan kirjoittamaan muistioita kerhotapaamisista. Ylioppilaskodissa asukkaat kirjoittivat yhteistä ylioppilaskodin kronikkaa. Sekä poika- että tyttökerhoissa tehtiin käsinkirjoitettuja kerholehtiä. Kerho oli kollektiivisesti vastuussa lehden ilmestymisestä. Ainakin lehtien nimet Salama, Umpu ja Hiutale esiintyvät arkistomerkinnoissa. Valitettavasti näitä lehtiä ei ole säilynyt. Joillakin opintoryhmillä, kuten The English Club tai esperanto-kerho, oli myös omia lehtiään: Kalliola News ja Frateco. Ryhmien opiskelijat osallistuivat lehtien tekemiseen.

Tällaisista lehdistä tuli kaikkien kansankerrosten harrastusta 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Settlementissäkin yhteisöllisyyden vahvistamisen lisäksi kirjoittamisella on useita tavoitteita, ne toimivat itsekasvatuksen välineinä, ajatusten vaihdon muotona, tavoitteena oli myös lehtien ääneen lukemiseen liittyvä

⁵⁸⁷ Kalliola vuosikertomus, Työkeskustoimintaa teollisuusseuduilla 1928, 24. HKA.

⁵⁸⁸ Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1922–1923, 16. HKA.

⁵⁸⁹ Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1923–1924, 25. HKA.

esiintymistaitojen kehittäminen.⁵⁹⁰ Myös setlementissä tartuttiin tähän muodikkaaseen toimintamuotoon.

Setlementin toiminnassa kasvattaminen sitoutumiseen oli aivan keskeistä. Eri-tyisen hyvin tämä näkyi kerhoyössä, jossa varsinkin tyttöjä pyrittiin kasvattamaan sitoutumisen vaatimuksiin. Järjestelmä ohjasi itsekasvatukseen, kerhoryhmillä oli omat säännöt, joiden noudattamista korostettiin. Osallistujilta odotettiin säännöllisyyttä, halua sopeutua sääntöihin ja halua harjoittaa itsekasvatusta moninaisissa yhteyksissä, kuten retkillä, matkoilla, kerhossa, kurseilla, kuorossa ja Vapaan Palvelustyön Yhtymässä. Sitoutumista edistettiin vertaisvalvonnalla, esimerkiksi poissaoloista keskusteltiin usein kerhoissa ja mietittiin, mitkä olivat hyväksyttävistä syistä jäädä pois kerhoiltoista.

Erilaisia juhlia pidettiin hyvänä keinona yhteisöllisyyden luomiseen ja lujittamiseen. Tyttö- ja poikakerhot pitivät paljon yhteisiä juhlia keskenään, erityisesti 1930-luvulla juhlia järjestettiin runsaasti. Juhlien järjestämisellä pyrittiin hienovaraiseen arvomaailman siirtämiseen työläispojille ja -tytöille. Kerholaiset olivat vastuussa juhlien ohjelmaosuuksista ja oppivat näin toimimaan yhteisöllisesti. Juhlissa oli usein hauskaa ja ne tarjosivat myös viihteellisempää ja nuoria kiinnostavaa toimintaa ja vahvistivat näin yhteisöllisyyttä sekä lisäsivät sitoutuneisuutta setlementtiin.

Yhteisöllisyyttä rakennettiin setlementissä hyvin tarkasti ja huolellisesti monipolvisilla toiminnan rakenteilla. Yhteisöllisyyden säilymistä myös seurattiin tarkasti ja poikkeamiin puututtiin. Setlementin järjestelmän ylläpitämisen ja lujittamisen kannalta tarkka menettelytapoihin liittyvä rakenne ja valvonta olivat olennaisia keinoja. Toisaalta setlementissä korostettiin vapaaehtoisuutta, ystävällistä asennetta ja välittämistä, toisaalta mukana olijoita ohjailtiin hyvin tarkasti erilaisilla säännöstoilla ja niistä kiinni pitämisellä.

Opintokerhojen ja muiden vastaavien vapaampien ryhmien osallistajat olivat setlementin järjestelmän rakentamisen kannalta erityisen tärkeitä. Varsinaisiin opintoryhmiin osallistujilla oli ensisijaisena tarpeena opiskella valitsemaansa aihetta. Opintokerhoihin ja erityisesti kuoroihin tulijat tiesivät toiminnan edellyttävän laajempaa halukkuutta osallistumiseen ja sitoutumista vakavammalla tasolla. Aluksi Kalliolassa toimi sekakuoro ja mieskuoro, mutta vuonna 1922 perustettiin vielä erillinen naiskuoro, koska laulajapohjan toivottiin laajentuvan. Myös pyhäkoululapsista oli muodostettu oma lasten kuoro.

Laulaminen oli helppo tapa saada ihmisiä mukaan toimintaan, koska jokaisella osallistujalla oli aktiivinen rooli. Sitoutumista edesauttoi setlementin puolelta tulleiden sitouttamispyrkimysten lisäksi se, että kuorotoiminnassa pääosassa oli yhteinen aktiivinen tekeminen. Myös monimutkaiset säännöt ja kokouskäytännöt sitoivat

---

590 Salmi-Niklander 2004, 98, 112–116.

näitä ihmisiä tiiviimmin setlementin toimintaan. Samalla esimerkiksi kuorotoiminnan anti yksittäiselle osallistujalle saattoi olla suurempi kuin tavallisessa opintoryhmässä. Osallistuja saattoi paitsi osallistua toimintaan, myös saada uusia ystäviä, ja hän saattoi tuntea itsensä tarpeelliseksi ryhmän jäsenenä. Näin ollen seurustelu eri elämämpiireistä tulevien kanssa oli helpompaa ja osallistujien sosiaalinen pääoma kasvoi. Kuoroon kuuluva joutuikin sitoutumaan tiiviisti, koska kuorolla oli paljon tavallisten harjoitusten lisäksi aikaa vieviä tehtäviä, esimerkiksi esiintymisiä ja matkoja. Setlementti taas pystyi hyödyntämään kuoroja ohjelmansuorittajina juhlissa.

Kuorotoiminta avusti setlementtiä myös taloudellisesti. Näin ollen kuorolaisilla oli yhteinen tehtävä, jolla edistettiin setlementin toimintaa. Yhdessä laulaminen oli setlementtiin sitoutumisen kannalta monella tapaa tärkeää, se oli hauskaa ja houkutteli myös muita osallistumaan. Lisäksi se toi yhteiseen kassaan rahaa.

Setlementin kannalta luentotoiminta tai Yhteiskunnallinen tutkimuspiiri tavoitti ainakin muutamia työväestön kellokkaita, joilla oli rohkeutta julkisesti esittää mielipiteitään. Vuorovaikutus tällaisten henkilöiden kanssa saattoi ehkä vaikuttaa heidän mielipiteisiinsä ja näin siitä saattoi olla apua järjestelmän rakentamisessa, näiden mielipidejohtajien mukana setlementin toiminta saattoi herättää kiinnostusta laajemminkin piirissä.

Setlementin työssä yhteisöllisyyden rakentaminen oli yksityiskohtaista ja koko setlementin toiminnan läpäisevää. Koko setlementin järjestelmä pohjasi työntekijöiden yhteisöllisyyteen ja sitoutumiseen, joita tuettiin johdonmukaisesti erilaisilla yhteisillä rakenteilla. Yhteistä näkemystä, arkijärkeä, tehtiin yhteisillä neuvonpidoilla, kokouksilla ja yhteisöllisyyttä vahvistettiin juhlilla ja virkistystilaisuuksilla. Työntekijöiden, vapaaehtoisten ja osallistujien katsottiin kuuluvan samaan kokonaisuuteen, ja tätä tietoisuutta luotiin ja vahvistettiin kokonaisvaltaisesti. Yhteisöllisyyteen kiinnitettiin jatkuvasti huomiota.

Kuten edellä kävi ilmi, kävijöitä houkuteltiin setlementtiin vapaaehtoisuuden pohjalta. Mihinkään ei tarvinnut lähtökohtaisesti sitoutua. Sitten kun henkilö oli liittynyt mukaan toimintaan, sitoutumista yritettiin kaikin tavoin vahvistaa. Tässä setlementti poikkesi muista toimijoista. Kun osallistuja tuli mukaan johonkin toimintaan, häntä houkuteltiin mukaan myös useisiin muihin saman organisaation tarjoamiin toimintamuotoihin. Siinä tapauksessa jos osallistujan innostus yhteen toimintamuotoon hiipuisi, hän olisi edelleen jonkun muun toiminnan kautta setlementin vaikutuspiirissä.

Setlementti tarvitsi tiukasti toimintaan sitoutuneita osallistujia. He olivat tärkeitä paitsi taloudellisesti myös aatteellisen yhteisöllisen järjestelmän kehittämisen kannalta.

8.4 Keskeyttämiset

Vaikka monet pysyivät Kalliolan settlementin toimintojen piirissä vuosia, oli myös niitä, jotka eivät jaksaneet tai halunneet sitoutua tai sopeutua kokonaisvaltaiseen osallistumiseen. Vapaaopistossa opintojen keskeyttämiset koettiin ongelmana. Kaikkien kohdalla opiskelu ei vastannut odotuksia ja muutenkin vapaaehtoisen harrastuksen keskeyttämiselle ei tarvinnut olla kovin painavia syitä. Jos ei kyse ollut aivan perustaitojen täydentämisestä, tämän tyyppinen opetus ei lisännyt ratkaisevasti useimpien opiskelijoiden mahdollisuuksia työmarkkinoilla. Keskeyttämisiin oli tietysti moninaisia syitä. Vapaaehtoinen harrastus oli saattanut jäädä henkilökohtaisen syyn takia, mutta myös siksi, että osallistuja oli kokenut opiskelun tai harrastamisen liian vaativaksi tai ehkä kiinnostus vain loppui.

Opiskelijoiden keskeyttäminen selvästi harmitti settlementin toimijoita, oli kyse sitten kerhotoiminnasta tai opiston ryhmistä. Jopa Vapaaopiston toimintakertomukseen kirjattiin mainintoja opintonsa kesken jättäneistä opiskelijoista. Tekstissä todettiin ilmoittautujia olleen eri kursseille runsaasti, mutta noin kolmasosan tai enemmänkin jättäneen opiskelunsa kesken lukuvuoden.⁵⁹¹ Vapaaopiston työkauden 1940–1941 opisto-ohjelmassa kirjoitettiin:

”Jokaista opiskelijaa kehoitetaan erityisen tarkasti ja huolellisesti har-
kitsemaan, mitä aineita ja missä ryhmissä aikoo ryhtyä opiskelemaan.
On helppoa ilmoittautua jäseneksi moneenkin ryhmään, mutta näin ei
pidä tehdä, ellei ole varma harrastuksen kestämisestä. Epäsäännöllinen
opistossa käynti ja opintojen keskeyttäminen vaikeuttaa opettajan työtä
ja häiritsee niitä, jotka tahtovat ottaa opiskelun vakavasti. — Näinollen:
Täsmällisyyttä ja huolellisuutta kaikkiin opiskeluharrastuksiin!
Opiston opettajiston ja johdon taholta seurataan tarkasti jokaisen opis-
kelijan opintoryhmissä tai -piireissä käyntiä ja kevätlukukauden lo-
pussa, opiston päättäjaisjuhlassa, annetaan ahkerimmille opiskelijoille
kirjapalkinto.”⁵⁹²

Keskeyttämisiä tapahtui myös lasten ja nuorten kerhoissa. Ne nuoret, jotka eivät halunneet järjestelyyn sopeutua keskeyttivät kerhossa käymisen. Kerhoiltojen päiväkirjoissa saatiin käsitellä asiaa. Tikat-kerhon päiväkirjassa valitetaan, miten ikävää on kun kerholaisia eroaa kerhosta. Tekstissä pohdiskellaan eroamisen olevan merkki siitä, etteivät tytöt saa sitä, mitä ovat tulleet kerhosta etsimään.⁵⁹³

591 Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomus 1922–1923. HKA

592 Kalliolan Vapaaopiston ohjelma 1940–1941, 5. HKA.

593 Tikkojen päiväkirja 24.1.1936. HKA.

Vuokot-kerhon vuoden 1927 vuoden päiväkirjan välissä on kirje, jonka olivat allekirjoittaneet Kalliolan isäntä Sigfrid Sirenius, opettaja Lilly Snellman sekä kaksi muuta Kalliolassa työskennellyttä henkilöä. Kirje oli osoitettu Vuokot-kerholle ja siinä kirjoitettiin kerholaisten suhtautumisesta muihin ihmisiin. Kirjeessä todettiin, että Kalliolan ryhmistä poistumiseen saattoi olla muitakin syitä kuin sairastapaukset tai paikkakunnalta muutto. Syynä voi olla myös ”pettymys odotuksissa, kun Kalliola ei ole ehkä tarjonnut, mitä siltä tullessa toivottiin; epätoverillinen kohtelu tai ymmärtämyksen puute ehkä suljettua ja arkaa uutta tulokasta kohtaan; kyllästyminen Kalliolan työn pohjana olevaan vakavaan henkeen ja halu päästä vapaasti huvittelemaan”. Kirjeessä huomautettiin, että jokaisella oli kuitenkin oikeus ja vapaus mennä ja tulla niin kuin itse tahtoo. Keskeyttämisen mainittiin ainakin jossain tapauksissa saattaneen johtua muiden osallistujien käyttäytymisestä.

Kerhopäiväkirjojen perusteella voi kuitenkin päätellä, että keskeyttämiset olivat harvinaisia, siis sitouttaminen oli tehokasta. Huomionarvoista on, ettei keskeyttämisen syitä ole yleensä kirjattu käytettävissä oleviin aineistoihin, joskin keskeyttämisiin tunnuttiin kuitenkin muuten suhtautuvan vakavasti. Saattaa myös olla, että keskeyttämistä oli keskusteltu kerhotoimintaa käsittelevän kerhovaliokunnan kokouksissa, mutta keskusteluja ei kirjattu. Ikävistä asioista on useissa kokouspöytäkirjoissa vain viitteellisiä ilmaisuja, ei käytyjä keskusteluja, vaikka muuten kokousten keskusteluja saatiin kirjata tarkastikin. Päiväkirjoista löytyy kuitenkin huolestuneita huomioita kävijöiden vähentymisestä ja mainintoja kokonaan kerhotyön keskeyttäneistä.⁵⁹⁴

Kurssinsa keskeyttäneisiin tai muuten toiminnan jättäneisiin piti siis suhtautua ystävällisesti, heille tuli välittää tervehdyksiä Kalliolasta ja kutsua heitä eroamisesta huolimatta toveripiiriin juhliin ja toveri-iltoihin. Nämä muistamiset saattoi hoitaa joko henkilökohtaisilla käynneillä tai viestien muodossa. Suhtautumalla myötämielisesti näihin Kalliolan jättäneisiin saatiin pyrkiä varmistamaan sitä, että esimerkiksi entiset kerholaiset kertoisivat setlementtitoiminnasta eteenpäin myönteisessä sävyssä, mikä puolestaan antaisi suotuisan kuvan setlementin toiminnasta mahdollisesti kiinnostuneille.

Aluksi kaikki osallistuminen perustui vapaaehtoisuuteen. Tavoitteena tuntui olevan pyrkimys oli luoda eräänlainen setlementtiyhteisö, johon kuuluvat samaisuisivat setlementin aatemaailmaan. Ajatus kollektiivisesta ihmisestä toteutuisi. Perimmiltään mihinkä tahansa toimintaan osallistuneiden keskeyttämiset koettiin setlementissä epäonnistumisina. Myöhemmin lähdeaineiston valossa myös sosiaalinen paine eroajia kohtaan nousi. Näin ollen kaikki toiminnan jättäneet koettiin tappioiksi, jollei sitten ollut kyse sellaisista henkilöistä, jotka eivät tahtoneet sopeutua setlementin säännöstöihin.

594 Poikakerhojen päiväkirja, Vesat-kerho 13.1.1930. HKA

9 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut Suomen setlementtiliikkeen harjoittamaa sivistystyötä suostuttelevan vallankäytön näkökulmasta. Esimerkkinäni on ollut Kalliolan setlementin ylläpitämä Kalliolan Vapaaopisto. Tarkastelussani on ollut mukana myös lapsiin ja nuoriin kohdistunut kerhotoiminta. Setlementtiliikkeen tekemä sivistystyö liittyi yhtenä esimerkkinä yleisiin keskiluokan ja valtaa pitävien tahojen Suomessa harjoittamiin sivistyspyrkimyksiin, joiden kohteena oli työväestö. Se kumpusi samanlaisesta taustasta kuin muukin työväestöön kohdistunut sivistystyö, tarkoituksena oli kasvattaa toimintaan osallistuneista kansalaisia, jotka huolehtisivat myös itse omasta kasvatuksestaan. Taustalla oli monia vaikuttimia, niin kuin muussakin sivistystyössä. Jo kansalaisuuden vaatimuksien ajateltiin edellyttävän työväestön sivistystason nostamista, taustalla oli myös ylempien luokkien pelkoa työväenluokan mahdollisen nousun seurauksista. Sivistystyöllä pyrittiin hillitsemään yhteiskuntajärjestystä uhkaavien aatteiden leviämistä ja välttämään ääriliikkeiden syntymistä. Setlementtiliikkeellä oli huoli yhteiskunnan maallistumisesta sekä sisällissodan yhteiskuntaan jättämistä jakolinjoista. Osalla toimijoista oli ehkä myös huono omatunto omasta hyvästä tilanteestaan ja tarve edistää työväestön asemaa, sekä konkreettisilla toimenpiteillä että sivistystyöllä.

Olen tarkastellut setlementtiliikkeen sivistystyötä suostumuksen ja sitouttamisen käsitteiden avulla. Suomessa liike syntyi aikaan, jolloin eri tahoilla tavoiteltiin yhteiskuntaa eheyttäviä ja eri kansalaisryhmiä yhdistäviä toimia. Setlementtiliikkeessä tähän pyrittiin yhteisöllisyydellä, jota luotiin ja ylläpidettiin suostuttelevalla vallankäytöllä. Järjestelmä perustui osallistujien vapaaehtoisesti antamaan suostumukseen. Vastakkainasettelua yritettiin vähentää ja pikemminkin pyrittiin luomaan yhteyksiä eri yhteiskuntaryhmien välillä.

Tulkintani mukaan tärkein kimmoke setlementtiliikkeen toiminnalle Suomessa oli kristillisuus. Sekä luterilainen kirkko että setlementtiliikkeen perustajat olivat huolissaan kristinuskon vähenevästä asemasta alempien sosiaaliryhmien elämässä. Heidän näkemyksensä mukaan kristillisestä uskosta vieraantumisen seuraisi moraalinen rappiotila, mikä muodostaisi uhkan yhteiskunnalle. Saman huolen jakoivat kirkon lisäksi monet muut tahot, kuten teollisuusyritykset, jotka luottivat kirkon lujaan otteeseen kansalaisista. Myös kristinuskon lähetyskäsky edellytti, että kirkon tarjoama sanoma pitäisi ulottaa kaikelle kansalle, myös työväestölle. Pohjalla liikkeen toimijoilla oli henkilökohtainen kristillinen vakaumus. Kristillisuus nivoutui setlementtiliikkeen toimintaan monin tavoin.

Kristillisuus oli myös tulkintani mukaan erityinen syy siihen, miksi setlementtiliike halusi oman opistomuotonsa työväenopistojen rinnalle. Toimijat uskoivat

omaan arvopohjaansa. Toiminnan tavoitteena oli siis tarjota toimijoiden välttämättömänä pitämä kristillinen arvopohja osallistujille sivistystyön perustaksi. Työväenopistojen toiminnassa korostettiin opetuksen aatesuunnista vapaata tieteellisyttä. Settlementiliikkeen toimijat kokivat vallalla olevan tieteellisyttä korostavan näkemyksen sivistystyöstä liian kapea-alaiseksi. Työväenopistosta, Kalliolan lähimmästä kilpailijasta, Vapaaopiston erotti juuri kristillisyyden liittyminen settlementin toimintaan. Kristillisuus näkyi myös avoimesti settlementissä. Näin ollen yksittäisen Vapaaopiston opiskelijan tai kerholaisen oli mahdotonta olla törmäämättä siihen. Kalliolan rakennuksessa oli näkyvillä uskonnollista symboliikkaa, ristejä ja tauluja. Osa toiminnasta oli avoimen kristillistä, kuten raamattupiirit tai jumalanpalvelukset. Settlementin käytänteet sisälsivät kristillisiä piirteitä, kokouksissa rukoiltiin ja laulettiin virsiä tai hengellisiä lauluja. Kristillissävytteisessä toiminnassa saattoi myös suorittaa rippikoulun tai osallistua raamattupiiriin tai jumalanpalveluksiin. Järjestelmä oli siten hyvin kattava.

Kristillisuus näkyi myös henkilökunnan koostumuksessa. Settlementin henkilökuntaan liittyminen edellytti henkilökohtaista kristillistä vakaumusta, niin ilmeistä kristillisuus oli toiminnassa. Settlementtiin nimenomaan haluttiin sekä työntekijöiksi että osallistujiksi sellaisia henkilöitä, jotka olisivat valmiiksi myötämielisiä settlementin aatemaailmalle. Settlementin johtoon kuuluneet olivat taustaltaan teologeja tai muuten sellaisia, jotka hyväksyivät kristillisyyden ja olivat valmiita toiminnassaan ottamaan sen huomioon. Vapaaehtoisesti työtä tekevät oletettavasti tunsivat myös kristillisen näkemyksen omakseen, koska myös heitä koskevissa toimintatavoissa oli paljon kristillisiä piirteitä. Erityisesti vapaaehtoistyöntekijöissä oli paljon keski- luokkaisia hyvässä asemassa olevia ja ainakin jonkin verran koulutettuja henkilöitä.

Kristillisyyttä korostettiin eri tahoille eri tavalla. Osalle rahoittajista sitä ei peitelty, esimerkiksi teollisuusyritykset olivat tietoisia settlementin arvopohjasta rahoitusta myöntäessään. Sen sijaan Vapaaopiston toiminnan osalta kristillisuus yritettiin sivuuttaa. Vapaaopiston haluttiin kuuluvan työväenopistojen viiteryhmään, jossa painotettiin aatesuunnista vapaata opetusta. Kristillisuus kuitenkin kuului olennaisesti settlementin järjestelmän kokonaisuuteen. Myös settlementin julkisissa yleisötilaisuuksissa kristillisyyttä ja siihen liittyvää toimintaa korostettiin. Kaikille yhteisissä juhlissa oli kristillistä sisältöä puheiden tai musiikkiesitysten muodossa. Aatemaailmaa välitettiin osittain verhotusti.

Vaikka settlementin tekemä sivistystyö liittyi perinteisiin työväen sivistämispyrkimyksiin ja oli osittain samanlaista kuin muidenkin työväestöön sivistystoimia kohdistaneiden tahojen toiminta, siinä oli kuitenkin piirteitä, jotka erottivat settlementin tekemän työn muista työväestön sivistämispyrkimyksiä harjoittavista tahoista. Kristillisyyden korostamisen lisäksi olennaista Vapaaopiston opetuksen kannalta oli opiston liittyminen koko settlementin erilaisten toimintojen kokonaisuuteen, osallistuja saattoi sitoutua settlementin toimintaan monin eri tavoin.

Monialaisuus erotti setlementin työn myös muiden samaan aikaan syntyneiden sosiaaliseen auttamiseen keskittyneiden järjestöjen, kuten Nuorten Miesten Kristillisen Yhdistyksen työstä. Muista kristillistä arvopohjaa edustaneista sivistyslaitoksista Vapaaopiston erotti sen lähestyttävyyks, setlementtiin ei tarvinnut liittyä jäseneksi, kuten yhdistyksiin yleensä. Koska sitoutumisen pakkoa ei ollut, oli sitoutuminen ehkä helpompaa osallistujalle. Toimintoihin saattoi osallistua niin kuin itse halusi, varsinainen kiinnittyminen tapahtui vasta sen jälkeen, kun kävijä oli ensin ryhtynyt käyttämään setlementin tarjoamia toimintamuotoja. Vapaaehtoisesti ilman sitoutumisen pakkoa ihminen voi herkemmin kokeilla sellaistaakin, mikä lähtökohtaisesti epäilyttäisi. Tosin kun osallistuja oli saatu mukaan, vapaaehtoisuus muuttui osittain näennäiseksi.

Kansanopistoilla oli myös kristillinen arvopohja toiminnassaan, mutta ne internaattilaitoksina vaativat kokoaikaista osallistumista. Vapaaopisto setlementin yhteydessä tarjosi kristilliseen arvopohjaan perustuvaa toimintaa, josta kukin sai valita haluamansa kokoisen osuuden. Setlementissä saattoi viettää kaiken vapaa-aikansa tai käydä pelkästään luennoilla. Muut toimintansa työväestöön kohdistamat tahot eivät toimineet näin laaja-alaisesti ja järjestelmällisesti. Muista keskiluokkaisista vastaavanlaisista hankkeista setlementin toiminta erosi myös siinä, että se keskitti huomionsa kokonaisvaltaisesti ihmiseen. Setlementti pyrki työssään ottamaan huomioon ihmisten erilaiset tarpeet ja eri ikäkaudet.

Setlementin toimintojen kirjo oli tarkoituksellisesti laaja. Se tarjosi sopivaa tekemistä hyvin erilaisille ihmisille. Toiminnan monialaisuus liittyi olennaisena osana suostutteluun, osallistujia tuli setlementtiin eri kanavien kautta. Vapaaopiston toiminnalla oli myös eräänlainen välittäjän rooli, se oli tärkeä myös yhteisöllisyyden muodostamisessa. Lasten ja nuorten kerhotoiminnasta tuli opiskelijoita opistoon, Vapaaopistosta taas saatiin osallistujia harrastustoimintaan ja setlementin sosiaalityöhön.

Yhteisöllisyyden korostamisella oli tärkeä merkitys suostumuksen rakentamisessa ja ylläpitämisessä. Jopa setlementitalon ulkoasulla, jolla tavoiteltiin kodikkuuden ilmapiiriä oli osa suostumuksen rakentamisessa. Yhteisöllisyyttä luotiin erityisesti harrastustoiminnassa. Kaikki Vapaaopiston opiskelijat, muussa harrastustoiminnassa mukana olleet sekä koko henkilökunta kuuluivat Toverikuntaan, jonka toimintaan rohkaistiin osallistumaan. Osallistuja saattoi kokea vahvaa yhteisöllisyyttä kuoron tai esimerkiksi ihmispyramideja rakentelevan voimisteluryhmän parissa.

Ylioppilaskodin asukkailla oli tärkeä merkitys yhteisöllisyyden rakentamisessa ja eräänlainen kaksoisrooli setlementissä. Ylioppilaskodin asukkaat olivat itse kasvatuksen kohteita tiukan valvonnan alla ja toisaalta he olivat kerhotyössä ja Vapaaopistossa toimivia kasvattajia, jotka siirsivät aatemaailmaa eteenpäin kerholaisille ja muille setlementin osallistujille.

Osallistujien sitouttamiseen liittyvää hallintaa luotiin ”pehmein” ja ”kovin” keinoin. Pehmeisiin keinoihin lukeutui yhteisöllisyyden ja kohtaamisen, naapuruuden

ja ystävyyden, korostaminen. Aikuisiin sovellettiin enemmän näitä pehmeämpi keinoja, lasten ja nuorten toiminnassa ohjailu oli selvemmin nähtävissä. Lapset ja nuoret olivat kansakoulussa tottuneet autoritääriseen opetustapaan ja käytettävissä olevien lähteiden perusteella vaikuttaa siltä, että suurin osa heistä hyväksyi setlementin menettelytavat ja toiminnan sisällöt. Monenlaiset säännöt ja kuri kuuluivat kerholaisten elämään. Kerhotoiminta oli hyvin sukupuolittunutta. Poikien kasvatuksessa korostui urheilullisuus ja fyysinen voima, velvollisuudentunto ja tottuminen kuriin. Tytöiltä taas edellytettiin hyviä käytöstapoja, yhteisen edun tärkeänä pitämistä, lähimmäisistä huolehtimista ja vastuuntuntoa. Kerhotoiminnassa varsinkin tyttöihin kohdistui voimakasta uskomusten ja käyttäytymisen siirtämistä. Indoktrinoivien menetelmien käyttöä pidettiin luonnollisena, koska ylempiluokkaiset toimijat katsoivat omaavansa tiedon siitä, mikä alemmille luokille oli parasta eivätkä alemmat luokat kyseenalaistaneet tätä. Kerhoissa osallistujat ohjauksen alaisina omaksuivat luonnollistaen annetut arvot eivätkä ilmeisestikään kyseenalaistaneet niitä.

Setlementtihenki, jolla järjestelmään liittyviä piirteitä luonnehdittiin kasvoi erityisesti Vapaaopiston opintokerhoissa, harrastustoiminnassa sekä lasten ja nuorten kerhojen toiminnassa. Setlementtihengen muotoutumista edistivät erityisesti lukuisat varsinaiseen opiskeluun tai kerhotoimintaan liittyvät muut ryhmät ja vapaaajan toiminnot. Järjestelmä otti taitavasti haltuunsa osallistujien kaikki ikäkaudet: toimintaa oli lapsille, nuorille ja aikuisille.

Yhteisöllisyys oli tärkeä osa myös setlementin järjestelmään liittyvää luonnollistamisen prosessia. Vaikuttaa jopa siltä, ettei setlementti tavoitellut itsetarkoituksellisesti mahdollisimman laajoja eri ryhmiä osallistujiksi, vaan tärkeämpää oli saada setlementtiin tullut osallistujajoukko pysymään toiminnoissa mukana ja ikään kuin syventämään osallisuuttaan ja myös hankkimaan uusia osallistujia lähipiiristään. Yhdessä toimimassa eri toimintojen piirissä, yhteisistä käytänteistä ja periaatteista todennäköisesti muodostui yhteinen aatemaailma osallistujille ja järjestelmään kuuluneita käyntänteitä alettiin pitää luonnollisina.

Suostuttelevan vallankäytön, kohtaamisen ja yhteisöllisyyden ytimessä oli pastoraalivallan ilmentymänä Kalliolan isäntä Sigfrid Sirenus. Hänen merkitystään setlementin aatemaailman luomisessa ja ylläpitämisessä on korostettu, mutta hänen merkityksensä oli suuri myös toiminnan valvonnan ja autoritäärisen ohjailun osalta. Hänen hallintansa ulottui toiminnan pienimpiinkin yksityiskohtiin. Sirenus osallistui lähes kaikkien ryhmien toimintaan eikä asioista päätetty ennen hänen hyväksyntäänsä. Vapaassa harrastustoiminnassa osallistujilla oli ainakin näennäisesti enemmän päätösvaltaa. Harrastustoimintakin oli kuitenkin tiukasti setlementin toimijoiden kontrollissa, ja esimerkiksi opintokerho-opiskelijan elämään kietoutui ryhmän järjestäytyminen sääntöineen, muistioineen ja kokouksineen.

Toiminnan kokonaisuuden hallinnan kannalta tällainen päätöksentekojärjestelmä saattoi olla tarkoituksenmukainenkin. Eri rahoittajille kannatti korostaa erilaisia

asioita. Demokraattisempi päätöksenteko olisi saattanut tuottaa tuloksia, jotka eivät esimerkiksi rahoittajien kannalta olisi olleet toivottuja.

Aikalaiskuvausten perusteella Sirenius oli onnistunut luomaan sekä osallistujille että rahoittajille hyvin positiivisen, huolta pitävän ja välittävän kuvan koko settlementin toiminnasta. Kohtaamisen ajatus vaikuttaa myös henkilöityneen hänen toiminnassaan. Jokaisesta yksilöstä oltiin kiinnostuneita ja pidettiin huolta. Tällainen vallankäyttö oli myös sen kohteiden kannalta hyvin myönteistä. Aikalaismerkintöjen perusteella huolenpito koettiin arvokkaaksi asiaksi.

Toimintaan osallistuneiden työväenluokkaisten miesten ja naisten antama suostumus sisälsi myös omaehtoisen pyrkimyksen eteenpäin kohti sivistystä. Tuon ajan työväestö mielsi itse omaavansa erilaisia velvollisuuksia elämässään: niitä kohdistui sekä itseen että muihin ihmisiin. Työväestö oli tietoinen sivistystarpeestaan. Aikalaismerkeissä heidän oma sivistystarpeensa korostui. Osallistujien, siis suostuttelevan vallankäytön kohteiden, omat tavoitteet vaikuttivat usein olleen samansuuntaisia kuin settlementin ylläpitäjilläkin: sivistyä ja oppia itsekasvatusta, päästä elämässä eteenpäin. Hienovarainen ajatusmaailman siirto ei tuntunut häiritsevältä.

Vaikka poliittisen työväenliikkeen taholta kirkkoon suunnatun arvostelun myötä myös settlementiliikettä arvosteltiin, työväen kaupunginosassa toiminut settlementti onnistui aluksi tavoittamaan piiriinsä juuri kohderyhmänsä työväestöä. Toimintaan osallistuvan kannalta settlementillä oli paljon annettavaa. Settlementin tarjoama toiminta tarjosi osallistujalle etuja, he hyötyivät monin tavoin osallistumisestaan. Tietopuolisten sisältöjen lisäksi settlementissä huolehdittiin ruumiinkulttuurista, sieltä sai neuvoa ja opastusta esimerkiksi työehtoihin liittyviin asioihin. Osallistumalla kuoroihin tai kerhoihin pääsi myös matkustamaan yhdessä muiden kanssa esiintymis- ja tutustumismatkoille. Sinne saattoi tuoda lapsensa pyhäkouluun ja siellä saattoi itsekkin halutessaan osallistua kristilliseen toimintaan. Luonnollistettu aatemaailma vahvistui moninaisten toimintojen ja samanhenkisten ihmisten parissa.

Aikalaiskertomusten mukaan settlementissä opiskelu ja sen mukanaan tuoma toveripiiri saattoivat jopa pelastaa joitakin joutumasta huonoille teille. Settlementti lisäsi osallistujiensa mahdollisuuksia. Vaikka opinnoissa korostettiin itsekasvatusta, tärkeää oli myös mahdollisuus tutustua uusiin ihmisiin. Settlementissä sai laajennettua sosiaalisten suhteiden verkostoaan, sai kasvatettua sosiaalista pääomaansa. Siellä saattoi viettää vapaa-aikaansa mielekkäällä ja hauskillakin tavalla. Työläis-taustaisella osallistujalla oli ehkä jopa mahdollisuus saada eväitä myös sosiaaliseen liikkuvuuteen.

Settlementissä sivistystyö on alusta asti ollut toiminnan ytimessä, vaikka liikkeen sisälläkin opistotoimintaa on tulkittu välillä pelkäksi ajanvietteeksi. Sivistystyö loi pohjaa suostuttelevalle vallankäytölle. Vapaaopiston ryhmiin oli helppo osallistua, jos opetettava aihe kiinnosti. Opintoryhmiä voisi kuvata eräänlaisiksi sisäänvetotuotteiksi, joiden avulla kohderyhmän edustajia saatiin mukaan settlementin

toimintaan. Tähän viittaa ehkä myös vähäinen opetussuunnitelmallinen suunnittelu toiminnan alkuvaiheessa. Opiskelijat saivat itse ensin kertoa, mistä he olivat kiinnostuneita ja opintoryhmät muodostettiin sen mukaisesti. Vapaaopistossa opiskelu saattoi avata mahdollisuuksia päästä eteenpäin työelämässä.

Yhdessä opiskelu Vapaaopiston ryhmissä kasvatti yhteisöllisyyttä ja vahvisti näin yhteistä todellisuutta, loi yhteistä arkijärkeä, mikä taas edisti yhteisten arvojen ja käytänteiden omaksumista ja luonnollistamista. Keinot olivat hienovaraisia, usein pelkkää vaikuttelulle altistamista. Osallistujat olivat jo tullessaan suostumuksensa antaneet, mitään pakottamiseen viittaavaa menettelyä ei tarvittu. Sitoutuminen myöskin tuotti osallistujille runsaasti myönteisiä vaikutuksia: sivistystä, ystäviä ja mieluisaa vapaa-ajan tekemistä. Yksittäisen osallistujan kohdalla setlementin sivistystyö saattoi lisätä huomattavastikin hänen sosiaalista pääomaansa ja saada aikaan monenlaisia henkistä kasvua ja oppimista, jopa parantaa hänen ammatillisia valmiuksiaan. Setlementin kannalta sivistystyön toteuttaminen ei ollut itsetarkoitus, vaan se palveli setlementin laajempia tarkoituksia.

Setlementin toimintojen monipuolisuus liittyi myös toiminnan rahoitukseen. Taloudellisten resurssien järjestäminen oli olennainen osa setlementin järjestelmää. Jaot eri toimintamuotoihin myötäilivät sitä, miten kullekin toiminnalle oli mahdollista saada taloudellista tukea. Sivistystyöhön sai rahoitusta valtiolta Kouluhallituksen kautta, niinpä oli tarkoituksenmukaista perustaa Vapaaopisto ja korostaa sivistystehtävää. Vaikka kristillinen usko sävytti setlementin toimintaa, hakiessaan valtionapua se joutui vakuuttamaan, ettei opintotoiminnassa välitetty uskonnollista aatemaailmaa, vaan kaikki opetus perustui tieteelliseen maailmankuvaan.

Teollisuusyritykset tukivat mielellään toimintaa, jonka tarkoituksena oli estää työväestön politisoitumista. Asemastaan huolestunut kirkko puolestaan antoi rahaa uskonnollisiin pyrkimyksiin, joten oli tarkoituksenmukaistakin korostaa setlementin toiminnan uskonnollisia puolia. Setlementin toiminta oli riippuvainen institutionaalisten rahoittajien jatkuvasta rahoituksesta. Setlementissä jouduttiin siis tasapainoilemaan eri rahoittajien toivomusten välissä. Teollisuudella oli osin erilaisia toiveita kuin kirkolla tai vapaan sivistystyön rahoittajalla, valtiolla.

Näin setlementin jatkuvuuden turvaamiseksi toiminnasta esitetyissä tiedoissa korostettiin erilaisia asioita riippuen siitä kenen rahoittajatahon puoleen oli käännytty. Monimuotoinen setlementti oli toiminnan talouden turvaamisen kannalta tarkoituksenmukaisesti rakennettu kokonaisuus, jossa yhden toimintamuodon heikentyminen ei olisi kaatanut koko järjestelmää.

Institutionaalisten rahoittajien lisäksi setlementin muilla pienemmillä rahalähteillä ei ollut olennaista taloudellista merkitystä setlementin toiminnassa. Ne olivat kuitenkin hyvin tärkeitä sitouttamisen ja yhteisöllisyyden rakentamisen kannalta. Rahojen kerääminen vieläpä itse valmistetuilla tavaroilla tai omalla kuorolauluosalistumisella vahvisti osallistujien yhteisöllisyyttä ja loi yhteistä kokemusmaailmaa. Kuorot keräsivät rahaa yhteiseen kassaan, myyjäistuotot tulivat lyhentämättöminä

setlementin hyväksi. Erilaisista yhteisesti järjestetyistä juhlista saaduilla rahoilla tehtiin usein jotain käytännön hankintoja, joten myös osallistujat saattoivat nähdä mitä kerätyillä varoilla oli ostettu. Osallistujien yhteiset taloudelliset vastuut paitsi opettivat rahankäyttöä ja vahvistivat yhteisöllisyyttä myös sitouttivat osallistujia setlementtiin ja auttoivat luonnollistamisen prosesseissa.

Henkilöresurssien hankkimisessa ei setlementissä vaikuttanut olleen ongelmia. Vapaaehtoistyö antoi mahdollisuuden ylempiin luokkiin kuuluville välittää sivistystä sitä vaille jääneille ryhmille. Osa ilmeisesti koki lähes velvollisuudekseen osallistua tällaiseen toimintaan.

Arkistolähteiden perusteella Kalliolan opiskelijaprofilin tarkastelu ei osoita yksittäisiä piirteitä, jotka erottaisivat Vapaaopiston opiskelijoita selvästi työväenopiston opiskelijoista. Miksi siis Kalliola valittiin? Ehkä kristillinen tausta puhutteli, Vapaaopistossa opetetavat aiheet olivat sopivia, kenties toimintaan jo osallistui tuttuja tai naapureita. Jos oli saanut lapsensa kerhoon, ehkä vanhemmatkin kokelivat esimerkiksi Vapaaopiston opintokerhoja tai luentoja. Kalliolan Vapaaopiston toimintaan osallistui aluksi nuorta työväestöä. Heistä iso osa oli miehiä, joilla oli vähän koulunkäyntitustausta. Opiskelijat tulivat Vapaaopistoon setlementin ympäristöstä. Lähialueilla asuvat lapset ja nuoret osallistuivat kerhotoimintaan ja monista heistä tuli myös Vapaaopiston opiskelijoita.

Merkittävä muutos toiminnassa oli Vapaaopiston opiskelijaprofilin muuttuminen melko nopeasti toiminnan käynnistymisen jälkeen. Opiskelijat olivat 1930-luvulla jo aivan toisenlaisia kuin vuonna 1920 toiminnan käynnistytessä. Työväestöön kuuluvat nuoret miehet olivat kadonneet, he eivät ehkä kokeneet hyötyvänsä Vapaaopiston tarjonnasta. Miesten tilalle oli tullut esimerkiksi konttorityötä tekeviä nuoria naisia. Vapaaopiston opetustarjonta oli sellaista, mikä hyödytti näitä nuoria kaupunkilaisnaisia heidän elämässään. Samalla setlementti tarjosi erityisesti nuorille naisille hyväksyttävän ja turvallisen paikan viettää vapaa-aikaansa.

Valtaa ja hallintaa käytettiin setlementissä taitavasti, yhtä aikaa läsnä oli erilaisia keinoja: tasavertaiseksi kutsuttu naapurillinen kohtaaminen, valvonta, itsekasvatus, kuri ja indoktrinaatio. Toimintatavoissa tärkeintä oli toisaalta henkilökohtaisuus, siis kohtaaminen, ja toisaalta kohtaamisten kautta huolellisesti rakennettu yhteisöllisyys. Setlementin järjestelmä vaati jatkuvaa sekä työntekijöiden että osallistujien yhteisöllisyyden ylläpitoa, jotta setlementin toimijoiden ja osallistujien yhteinen näkemys olisi muodostunut, vahvistunut ja säilynyt.

Kun suostumus setlementtiin tulijoilta oli saatu vapaaehtoisesti, setlementin toimijoiden rakentamaa järjestelmää vahvistettiin monenlaisen toiminnan kautta. Mukaan tuli myös tiukempia keinoja, jotka eivät ehkä näyttäytyneet hallintana, vaan asioiden hyvänä ja perusteellisena hoitamisena. Osallistujien vapaa-aika ja setlementin työntekijöiden päivät täyttyivät erilaisista kokoontumisista, kokouksista, tapahtumista ja juhlista. Näiden kaikkien avulla setlementin johto pysyi ajan tasalla asioiden tilasta, osallistujien asenteista ja tunnelmista sekä pystyi ohjailemaan

toimintaa tarpeelliseksi katsomaansa suuntaan. Näin sekä osallistujat että työntekijät olivat viikoittain kosketuksissa sekä toistensa että toiminnasta vastaavien kanssa. Eri osapuolet sidottiin yhteen henkilökohtaisilla kohtaamisilla, naapuruudella tai setlementtihengellä. Setlementin sivistystyön järjestelmä toimi nimenomaan yhdistelmänä suostumusta ja sitouttamista. Pakottamista ei tarvittu. Monipolvinen toimintojen rakenne auttoi setlementin sanoman muuttumista arkijärjeksi osallistujien keskuudessa.

Setlementin toimijat olivat itsekin aikansa luonnollistetun maailmanjärjestyksen vaikutuksen alaisia, he eivät omaksumiaan käytänteitä kyseenalaistaneet. Toisaalta ainakaan aluksi demokraattisempia menettelytapoja ei vaikuta kaivatunkaan osallistujien keskuudessa, oli oletettavasti helpompaa kun asioihin saatiin viimeinen vahvistus ylimmältä taholta.

Setlementin pitkäaikaiset toimijat rakensivat järjestelmää tietoisesti ja huolellisesti sekä käyttivät taitavasti hyväkseen kaikkia etuja, joita toimintojen yhteen liittämistä saattoi saada. Yhteisiä kokemuksia pyrittiin luomaan mahdollisimman laaja-alaisesti, suuri osa toimintaan osallistuneiden vapaa-ajan kokemusmaailmasta saattoi tapahtua setlementin puitteissa. Monimuotoinen ja eri ikäkausiin kohdistuva toiminta loi osallistujille yhteistä todellisuutta ja muokkasi heidän luonnollistettua maailmankuvaansa, gramscilaisittain heidän arkijärjeksi muodostunutta yhteistä tajuntaansa.

Setlementissä toimittiin johdonmukaisesti ja järjestelmällisesti. Toive paremmasta maailmasta oli yhteinen niin setlementin toimijoille kuin toiminnan kohteillekin. Setlementtimiehet olivat tunnustaneet yhteiskunnassa vallitsevaa eriarvoisuutta ja halusivat myös oman käsityksensä mukaan vilpittömästi puuttua siihen. Setlementityön aloittajat niin Englannissa kuin Suomessakin olivat omaan asiaansa uskovia idealisteja, jotka toimivat hyvässä tarkoituksessa ja parhaan ymmärryksensä mukaan yhteiskunnan hyväksi. He olivat kiinni samassa luonnollistetussa maailmassa kuin toimintansa kohteetkin.

Vallinneessa vapaan sivistystyön kentässä setlementin toimintakokonaisuus oli innovatiivinen järjestelmä, jollaisia ei aiemmin Suomessa oltu kokeiltu, jollei oteta lukuun tienraivaajana toimineen Alli Tryggin Sörnäisten Kansankotikokeilua. Vapaaopiston opiskelijan elämään tuli mahdollisimman monia elämänalueita, joita saattoi toteuttaa setlementissä. Lisäksi toimintakokonaisuus oli suunnattu kaikille ikäluokille, niin että jonkun tullessa toimintoihin mukaan pyrittiin tavoittamaan koko hänen lähipiirinsä. Eri toimintamuodoista muodostui laaja kokonaisuus, joka saattoi olla vaikeasti hahmotettava. Se oli suostumukselle rakennettu järjestelmä, joka tarjosi tavalliselle kaupunkityöläiselle ja -työläisnaiselle mahdollisuuden sekä sivistää itseään että saada kokonaan uuden elämäpiirin itselleen ja lähipiirilleen setlementin toimintojen avulla.

Setlementin järjestelmästä tuli taitavasti rakennettu kokonaisuus ja sen sisäänajo osui oikeaan aikaan. Vuoden 1918 jälkeisessä tilanteessa Suomessa oli tilausta

setlementin tapaiselle yhteisöllisyyttä ja eri kansanryhmien välisten siltojen rakentamista korostavalle järjestelmälle. Tietty osa työväestöstä myös etsi itselleen sopivaa sivistystyön muotoa ja oli hyvin tietoinen omista puutteistaan sivistyksen saralla. Tarjolla ollut avoin kristillisuus epäilemättä puhutteli sitä osaa työväestöstä, joka setlementin toimintaan osallistui. Setlementtityöhön ei selvästi haluttukaan kaikkia työväestöön kuuluvia. Se oli jo alun alkaen suunnattu yhteistyöhän halukkaalle osalle työväestöstä. Juuri tämän ryhmän edustajia tavoiteltiin aktiivisesti toimintaan mukaan.

Setlementin sitoumukseen ja suostutteluun perustuva järjestelmä toimi aluksi hyvin. Osallistujat olivat lähiseudun työläisiä ja monet kiinnittyivät setlementtiin juuri toivotulla tavalla. He osallistuivat useisiin toimintamuotoihin ja toivat mukaan ystäviään ja perheenjäseniään. Setlementin kannalta toiminnan epäonnistuminen näkyi joidenkin osallistujien keskeyttäessä osallistumisensa. Keskeyttämiset saattoivat johtua monista syistä, ajan puutteesta, asuinpaikan vaihtumisesta tai terveydellisistä syistä. On kuitenkin oletettavaa että keskeyttäneiden osallistujien joukossa oli myös sellaisia, jotka eivät hyväksyneet setlementin järjestelmää ja sen asettamia vaatimuksia osallistujille tai jotka pettyivät tarjottuun toimintaan. Heidän kohdallaan setlementti epäonnistui tavoitteissaan.

Setlementin huolellisesti rakennettu kokonaisuus alkoi rakoilla jo melko pian setlementin käynnistämisen jälkeen, 1920-luvun jälkipuolella. Vähitellen osallistujajoukko keskiluokkaistui ja järjestelmää ylläpitäneet rakenteet rapautuivat. Esimerkiksi lapsiin ja nuoriin kohdistuvassa työssä alettiin yhteisöllisyyden sijasta painottaa suorituksia. Poikakerhujen kokoontumisten sisällöistä jäi pois lähes kaikki muu paitsi urheilu suoritukset ja kunkin kerhon jäsenen menestys sillä saralla. Luennoilla kävijöiden määrä alkoi vähentyä, kurssilaisten laiskuutta osallistua opetukseen kritisoitiin ja myös osallistujat itse valittivat yhteisöllisyyden väljähtymistä. Sekä osallistujat että työntekijät ehkä alkoivat väsyä järjestelmän vaatimuksiin. Sitoutumisen vaatimukset koettiin ehkä liian vaativiksi. Monimutkainen rakennelma alkoi olla samojen vähälukuisten ihmisten käsissä Ironista kyllä, 1930-luvun lopussa, kun Kalliolan Vapaaopisto oli otettu Työväenopistojen liiton jäseneksi, koko opisto oli vahvasti keskiluokkaistumassa ja työväen osuus opiskelijoista oli vähäinen. Vuoteen 1939 johtanut kehitys olisi vaatinut jonkinlaista muutosta toimintatapoihin. Sen tarkempi analysointi ja sodan jälkeinen kehitys ovat omia tutkimusaiheitaan.

LIITTEET

LIITE 1 Kalliolan Vapaaopiston opiskelijoilta ilmoittautumis- lomakkeella kerätyt tiedot keväällä 1920 ja syksyllä 1932

Kalliolan vapaat opinnot

kevätlukukausi 1920

Nimi....

Ammatti.....

Ikä....

Syntymäpaikka....

Entiset opinnot...

Kuulutteko työväenjärjestöön ja mihin?....

Kuulutteko muihin yhdistyksiin ja mihin?....

Kuinka pitkä on työpäivänne?....

Huom.! Niitä tietoja, jotka ilmoittautujilta saadaan, käytetään yksinomaan t i l a s
t o n aikaansaamiseksi Kalliolan vapaitten opintojen oppilaista

KALLIOLAN VAPAAOPISTO

syyslukukausi 1932

Tietoja opiston vuosikertomuksen tilastoon

Nimi: (suku-).....

(etu-).....

Osoite:.....

(Tiedot merkitään vetämällä viiva sen ryhmän alle, johon kuuluu)

Ammatti:.....

tehtaalainen, käsityöläinen, sekatyöläinen, myymäläapulainen, konttorialalla
toimiva, virka-alalla toimiva, palvelija, kotitehtävissä oleva, opiskelija, muu
henkilö, nimittäin...

Missä tehtaassa tai liikkeessä toimessa?....

Aikaisempi koulunkäynti:.....

ei mitään koulua, vähemmän kuin kansakoulu, kansakoulu, kansakoulun jatko-
luokat, ammattikoulu, kauppakoulu, keskikoulu, jokin muu koulu, nimittäin....

Ikä:.....

Syntymävuosi:.....

Syntymäpaikka:.....

Milloin tullut Helsinkiin:.....

Onko vakituista työpaikkaa?.....

Liitteet

Aikaisemmin opiskellut Kalliolan Vapaaopistossa:

.....lukukautta eli siis alkaen..... lukukautta 19.....

Osanotto Kalliolan muuhun toimintaan:

raamattupiiri, ”seurat”, Vapaan palvelustyönyhtymä, poika- tai tyttökerho....

Aineet: joita haluaa opiskella: (mikä ryhmä?)....

Lähde: Oppilaiden hakemukset 1920 kevät ja 1932 syksy. HKA.

LIITE 2 Kalliolan Vapaaopiston ja Helsingin työväenopiston opiskelijat sukupuolen mukaan lukuina 1920–1939

Kalliolan Vapaaopiston opiskelijamäärät

	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
miehiä	135	187	225	190	219	192	169	193	284	346	339	325	314	284	280	222	223	271	298	217
naisia	247	279	517	423	572	597	622	611	469	568	593	664	646	741	680	717	664	671	755	626
	382	466	742	613	791	789	791	804	753	914	932	989	960	1025	960	939	887	942	1053	843

Helsingin työväenopiston opiskelijamäärät

	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
miehiä	2199	1907	1716	1361	1724	1729	1728	1827	1613	1421	1398	1328	1355	1385	1422	1276	1237	1269	1389	1272
naisia	3240	2955	2874	2268	2778	3039	3009	3414	2686	2653	2648	2691	2842	2881	3076	2776	2847	2902	3465	2835
	5439	4862	4590	3629	4502	4768	4737	5241	4299	4074	4046	4019	4197	4266	4498	4052	4084	4171	4854	4107

Lähde: Kalliolan Vapaaopiston ja Helsingin suomenkielisen työväenopiston toimintakertomukset 1920–1939. HKA.

LIITE 3 Teollisuusseutujen Evankelioimisuran tulot 1920–1929 (markkaa)

TULOT 1920-1929	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Aaltosen Kenkätehdäs	2 000					ei tietoja		2 000		
Aatra Konepaja	500									
Aniström A	10 000		21 434	20 000			10 000	20 000	10 000	10 000
Aitta Oy			1 000							
Algot								1 000	1 000	1 000
Amerikkalainen lahj.										
Billinäs Bruk		2 000	3 000					3 000	3 000	
Brofeldt I, neiti	199									
Dahlberg Oy		1 000								
Dalsbruk	1 000									
Diesen Wood		2 600	2 800						1 000	1 000
Eklöf A. Oy								1 350	1 800	
Ekö Ångsågs Fabr.	5 000									
Elanto							500			
English Club									1 000	
Enso							2500			7 500
Esitelmistä	7 800									
Fabritius M, neiti	150	190								
Fennia Vakuutus Oy							4 000	2 000		2 000
Ferraria	500	2 000	2 000							
Festén Adele, testamentti										
Finlands Industribank		5 000								
Finlayson		2 000	2 000				5 000	5 000	5 000	3 000
Forssan Oy	5 000	5 000	3 000							
Frilitalan nahkat.										
Gutzeit W & Co	20 000	1 000					2 500			1308
Haapakosken tehdäs			1 000							
Haarian Paperitehdäs								2 000		
Hackman	2 000	4 000	4 000				3 000			
Hallenberg, kauppaneuvos		1 000	1 000							
Hallman Birger Oy			1 000							

TULOT 1920-1929	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Hammarén & Co		10 000	5 000	10 000			5 000	5 000	5 000	3 000
Heikkilä ja Kestilä		1 000								
Heinolan Faneeritehdas										
Helsingin kaupunki										
H:gin kirkkovaikuuusto			10 000	20 000	30 000					
H:gin Kirkolliskokous				10 000						
H:gin Osakepankki									2 000	1 000
H:gin Penttiläinakkonttori							1 000	1 000	1 000	
H:gin Rotaryklubi										
Helsingin Siirappitehdas		5 000								
H:gin seurakunnat										
H:gin Säästöpankki										
Hjälp krigets offer										
Hoffström Oy			5 000							
Huber	455								1 000	
Huttunen, M, kauppias	200									
Hyryläinen Elli, rva		1 100								
Högforsin tehdas		1 000					2 000	2 000	2 000	
Juslin V, kuolinpesä							20 000			
Kahma & Co		2 000								
Kajaanin Puutavara	10 000		10 000					3 000		
Kalliolan esiteimätyö		15 511								
Kalliolan kuoro		2 500	5 200	18 085	1 500					
Kall. ompeluseura	2 000	6 000	6 000	4 545	14 160					
Kalliolan orkesteri										
Kalliolan kerhot, myyjäiset								25 107	22 791	7 026
Kalliolan Vapaaop. Toverik.										
Kall. äitien omp. seura										
Kallion Konepaja	1 000									
Kansallisk- Osakepankki	5 000	25 000	3 000	20 000					3 000	3 000
Kansanvalitusseura Toivola										
Karhula Oy		2 000								
Karjalan Puu									2 000	
Kaukaan tehdas		2 000	5 000				5 000	5 000	5 000	3 000

TULOT 1920-1929	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Kaupan. Otto Malmi	25 000									
Kaustinen J.										
Kekkonen J.V.										
Kemi Ab. Peräpohj.		5 000	5 000					10 000	25 000	
Kemijoen lauttausyhnd.							50 000	75 000	75 000	75 000
Kemin kaupunki										
Keskis. tukkukauppa										
Kirkon yht.rahasto										
Klingendahl Oy								1 000	1 000	1 000
kolehtit	1 998	1 387	4 656	2 986			14 878	11 734		
kolehtit yleinen							24 746	24 873		
Kolho Oy										
Kone Oy			3 000						1 000	1 000
Kone ja Siltarakennus	2 000	2 000	3 000				3 000	1 000		
Kordein Alfred, rahasto	10 000	20 000	20 000	20 000	20 000		20 000	20 000	10 000	20 000
Kordein, Peräpohjolaan										
Kumiteollisuus										
Kymmene Ab										
Kymin Osakeyhtiö	15 000	5 000	10 800				5 000	5 000	5 000	3 000
Lahden rautateoll.	1 000	500								
Lahden Saha		1 000							1 000	
Lallukka Maria, kauppan.		500								
Lassila & Tikanoja		500								
Leinberg Lilly, prof.rva	100									
Lehtisalo J, testamentti							10 000			
Lokomo Oy		1 000								300
Maakauppiaitten Oy								2 000		
Maamiesten Kauppa	1 000									
Maarian sähkö							1 000			
Mahogany		3 000								
Mustonen M, tuomari	10									
N.N.										
Nobelin öljytuonti	5 000									

TULOT 1920-1929	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Nokian Oy		3 000	3 379				4 000	4 000	4 000	4 000
Nordqvist M., insinööri								1 000	500	1 000
Opisto lukkausmaksut							10 869	12 180	12 741	14 698
Oriveden toverikunta, Peräp.										
OTK										
Otto Malmin rahasto									1 000	
Paasivaara marg.tehdas										
Paloheimo A H	200									
Pankkoski Oy							2 500			
Paraisten kalkkivuori								1 550		
Parkkinen O., kauppp.	500									
Pitkäranta Oy										
Pohjoism. Suomen Apu										
Pohjoism. Yhdyspankki	20 000		20 000	10 000			5 000	5 000	3 000	3 000
Pohjola	500	100	500							
Pori Puuvilla Oy			3 000				2 000	2 000	2 000	1 000
Porin seurakunta										
Porin työnantajakontt.							3 000	3 000		
Porin Voima			1 600							
Putkijohto Oy								1 000		
Ranin Gustav Oy			1 000							
Rauma Wood Oy			1 000						2 000	2 000
Roering Aarne, kamr.	1 000									
Rosenlew & Co Oy									3 000	
Rovaniemen kauppp. Sähkö										
Rovaniemen srk										
Ruokolahden seurakunta										
Saarenheimo, liikemies	50									
Saastamoinen Oy		2 000	1 000				1 000	1 000		
Salama Henkivakuutus Oy										
Saraste P	50									
Satakunnan nahkateoll.										
Savion tiilitehdas										1 800
Schauman Faneeritehdas	3 000		1 000							1 000

TULOT 1920-1929	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Sergejeff, tupakkatehdas		4 000	2 000							
Serlachius	10 000		2 000				2 000	2 500	2 500	2 000
Sipilä E.	147									
Sohlberg G.W.	5 000	5 000					20 000	5 000	2 000	2 000
Sohlberg vuorineuvos								1 000		
Sos.ministeriö Rajam.työhön			5 000							
Stenberg Oy	700	1 000								
Stenroth, senaattori	100									
G.F. Stockmann	5 000	5 000					1 000			
Strömberg Oy	5 000									
Sulfittimuraus										
Suojärven krist. Työkeskus										
Suojärven seurakunta										
Suomal. Puutavaral.		2 000	2 000							
Suomen akkunalasiakontt.		10 000					5 000			
Suomen Gummitehdas			5 000				5 000	5 000	5 000	5 000
Suomen Hiilihappoteoll.							1 000			
Suomen Kenkä ja N.	10 000									
Suomen Leipurien sivistysk.							1 000	1 000	400	
				10 000 +5000 kirjoja						
Suom. Naist. Siv. Komitea		10 000								
Suomen Puuliike			2 000							
Suom.Osuusk.	3 000	3 000	5 000				5 000	2 000	2 000	2 000
Suomen Raakasokeritehdas										
Suomen Sahanom. Palov.										
Suomen Sokeri	5 000	3 000	2 000				2 000	1 000	1 000	1 000
Suomen teoll. tapaturmav.							10 000			
Suomen Tupakkat.	1 000									
Suomi Keski. Henkivak. Oy								5 000	5 000	5 000
Svanbeg Hj. asessori		1 000								
Svartå Bruk		1 000								
Syvänienmen Rullatehdas										1 000
Systema Oy	1 000	2 000								

TULOT 1920-1929	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Söderström G., konsuli									2 000	
Sörnäisten Puutavara	500		500							
Tammer-Linne		3 000								
Tirva Fabrik		1 000	2 000				2 000	3 000		
Treen Pellava ja Rautateoll.								3 000	3 000	3 000
Treen Puutyönant. liitto	425									
Treen Puuvillateoll.	10 000	10 000	3 000	10 000			5 000	5 000	5 000	5 000
Tornator Oy								5 000		2 000
Turun Kaakelit	510									
Uleå Oy		5 000	5 000					4 000		
Vaahtera kappellirah.										
Vaasan puuvillatehdas		5 000								
Valio Osuusliike			2 000							
Vaiistus Oy										
Valkokeosken Oy			3 000				1 000	1 000	1 000	1 000
Valtion Alkoholiliike										
Valtion luentolautakunta			3 200		4 500		6 000		8 000	11 000
Valtionapu opistolle	18 500	9 250	28 500	21 000	19 000	35 018	36 000	68 814	86 339	86 685
Valtionapu Peräpohj.Tukkil.				100 000	100 000	150 000	150 000	150 000		
Valtionapu raittiust.					10 000		10 000	15 000	20 000	15 000
Valtionapu työmaille	10 000	10 000	10 000	50 000	50 000	50 000	50 000	50 000	50 000	50 000
Varkauden seurakunta										
Varmavuori K, rovasti	100									
Vasa bomulls Manuf.			5 000							
Vuorinen Helmi		1 100								
Vähäv. keuhkot. avust. yhd.							5 000	10 000		
Värtsilä-Yhtymä										
Yhtyneet paperitehtaat		5 000	5 000				3 000	3 000	3 000	3 000
Yhtyneet paperiteht. Myllykoski										
Yhtyneet paperiteht. Simpele										
Åström Bröder		1 000								
Ämmäkoski Oy			2 000							
Äänekoski	1 000	5 000					5 000	5 000	5 000	3 000

Lähde: Kalliolan vuosikertomukset 1920-1929. HKA.

LIITE 3 Teollisuusseutujen Evankelioimisuran tulot 1930–1940 (markkaa)

TULOT 1930-1940	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Aalitosen Kenkätehdas	2 000		500	500							
Aatra Konepaja											
Ahlström A	10 000		8 000	8 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	5 000
Aitta Oy											
Algol	1 000					500	500	500			
Amerikkalainen lahj.											2003
Billnäs Bruk			3 000			500	500		500	500	
Brofeldt I, neiti											
Dahlberg Oy											
Dalsbruk											
Diesen Wood	1 500	1 500	1 500	1 500							
Ekiöf A. Oy											
Ekö Ångsågs Fabr.											
Elanto		1 000			1 000						
English Club											
Enso											
Esitelmistä											
Fabritius M, neiti											
Fennia Vakuutus Oy	2 000	2 000	1 000	1 000	1 000	1 000		1 000	1 000	1 000	
Ferraria											
Festén Adele, testamentti					5 000						
Finlands Industribank											
Finlayson	1 000		500								
Forssan Oy											
Friitalan nahkat.	500	500	400	250	250	500	500	750	1 000	1 000	1 000
Gutzeit W & Co											
Haapakosken tehdas											
Haarlan Paperitehdas		1 000				1 000					
Hackman			1 000		500		500	500+2000	500	500	
Hallenberg, kauppaneuvos											
Hallman Birger Oy											

TULOT 1930-1940	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Hammarén & Co	3 000	3 000	3 000	3 000	2 000	2 000	2 000	2 000	2 000	2 000	1 000
Heikkilä ja Kestilä										1 000	
Heinolan Faneeritehdas											
Helsingin kaupunki			21 578	20 000		30 000	30 000	30 500	32 000	42 000	40 000
H:gin Kirkkovaltuusto											
H:gin Kirkolliskokous											
H:gin Osakepankki		2 000	2 000	2 000	1 000	1 000	1 000				
H:gin Panttilainakonttori			1 000		1 000	1 000	1 000	1 000			
H:gin Rotaryklubi						1 500	1 500	1 500			
Helsingin Siirappitehdas											
H:gin seurakunnat			50 000	50 000		50 000	50 000	50 000	50 000	50 000	50 000
H:gin Säästöpankki	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	
Hjälp krigets offer											28 597
Hoffström Oy											
Huber											
Huttunen M, kauppias											
Hyryläinen Elli, rva											
Högforsin tehdas	3 000	700	700	700	700	700	700	700	700	700	700
Justin V. kuolinpesä											
Kahma & Co											
Kajaanin Puutavara											
Kalliolan esitelmätyö											
Kalliolan kuoro			4 200	4 400		4 900	3 850	2 000	2 000		
Kall. ompeluseura							1 000		500		
Kalliolan orkesteri						4 500	3 600	2 000	2 000		
Kalliolan kerhot, myyjäiset	11 837	12 683	9 832	9 321	7 649	15 808	15 384	18 389	17 320	30 163	32 120
Kalliolan Vapaaop.Toverik.									2 200		
Kall. äitien omp.seura									800	500	
Kallion Konepaja											
Kansallis-Osakepankki	3 000	3 000	2 000	2 000		2 000	2 000	2 000	2 000		2 000
Kansanval. seura Toivola				15 000							
Karhula Oy											
Karjalan Puu											
Kaukaan tehdas	3 000		2 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	

TULOT 1930-1940	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Kauppan. Otto Malmi											
Kaustinen J.								1 000			
Kekkonen J.V.								1 000			
Kemi Ab. Peräpohj.	25 000	15 000	25 000	500							
Kemijoen lauttausyh.d.	75 000		25 000								
Kemin kaupunki			30 000	30 000							
Keskis. tukkukauppa	2 000										
Kirkon yht. rahasto				40 000							
Klingendahl Oy		500	500								
kolehtit	10 176	9 678									
kolehtit yleinen	26 247	23 913	33 362	31 605		32 966	51 795	54 163	62 430	43 761	63 909
Kolho Oy					2 500	3 500	1 500	500	500		
Kone Oy	1 000		300								
Kone ja Siltarakennus	1 000	500				500	500	1 000	2 000		
Kordelin Alfred, rahasto	20 000	20 000	25 000	20 000	20 000	20 000	20 000	20 000	15 000	7 500	15 000
Kordelin, Peräpohjolaan		10 000									
Kumiteollisuus		200									
Kymmene Ab						4 100	2 000	5 000	5 000	5 000	
Kymin Osakeyhtiö	3 000	7 500	3 000	3 000	2 000						
Lahden rautateoll.											
Lahden Saha											
Lailukka Maria, kauppan.											
Lassila & Tikanoja											
Leinberg Lilly, profirva											
Lehtisalo J., testamentti											
Lokomo Oy	300		300								
Maakauppiaitten Oy	2 000	1 000	1 000		1 000						
Maamiesten Kauppa											
Maarian sähkö											
Mahogany								2 000			
Mustonen M, tuomari											
N.N.											9 500
Nobelin öljytuonti											

TULOT 1930-1940	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Nokian Oy	3 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000
Nordqvist M, insinööri	1 000		500								
Opisto lukkausmaksut	13 071	14 209	15 024	12 258	13 324	13 333	12 572	12 415	15 482	15 094	7 410
Oriveden toverik., Peräp.		1 000									
OTK											10 000
Otto Malmin rahasto	20 000										
Paasivaara marg.tehdas											
Paloheimo A H											
Pankkoski Oy						2 700					
Paraiden kalkkivuori											
Parkkinen O, kaupp.											
Pitkäranta Oy						1 500					
Pohjoism. Suomen Apu											5 000
Pohjoism. Yhdyspankki	3 000	2 000	2 000	2 000							
Pohjola											
Pori Puuvilla Oy											
Porin seurakunta							500	500		500	
Porin työntekijäkontt.											
Porin Voima											
Putkijohto Oy											
Ranin Gustav Oy											
Rauma Wood Oy											
Roering Aarne, kamr.											
Rosenlew & Co Oy	1 000					2 000					
Rovaniemen kaupp. Sähkö			5 000	5 000							
Rovaniemen srk			2 500	2 500							
Ruokolahden seurakunta							500	500	500	500	
Saarenheimo, liikem.											
Saastamoinen Oy											
Salama Henkivakuutus Oy		1 000									
Saraste P											
Satakunnan nahkateoll.						2 000	4 000	1 000	1 000	12 000	
Savion tiiliitehdas	500					700	600	750	1 000	1 000	1 000

TULOT 1930-1940	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Schauman Faneeritehdas	1 000	1 000	2 000								
Sergejeff, tupakkatehdas											
Serlachius	1 000	1 000	2 000	1 000	2 500	2 500	2 500	2 500	1 000		1 000
Sipilä E											
Sohlberg G W	2 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000	1 000
Sohlberg, vuorineuvos											
Sos.minist. Rajam. työhön											
Stenberg Oy											
Stenroth, senaattori											
G F Stockmann											
Strömberg Oy											
Sulfittimuraus	2 000				3 000	1 500	1 500	1 500	1 500	5 000	
Suojärven kr. Työkeskus							2 000	350			
Suojärven seurakunta					1 000	1 000	1 000	1 000	1 000		
Suomal. Puutavaral.											
Suomen akkunalasikonkt.											
Suomen Gummitehdas	5 000	2 000	2 000	2 000	2 000	2 000	3 000	2 000	2 000	2 000	2 000
Suomen Hiilihappoteoll.											
Suomen Kenkä ja N.											
Suom. Leipurien sivistysk.	400	300	300								
Suom. Naist. Siv. Komitea				3 000	3 000	3 000	3 000		1 000		
Suomen Puuliike											
Suom. Osuusk.	2 000	2 000	2 000	2 000	2 000			2 650		10 000	10 000
Suom. Raakasokeritehdas				2 000	500	3 000	1 000		1 000		
Suom. sahanom. Palov.								1 000	1 000	1 000	1 000
Suomen Sokeri	1 000	2 000	2 000	2 000			2 000	2 000	2 000	3 000	
Suom. teoll. tapaturmav.											
Suomen Tupakkat.											
Suomi Kesk. Henkivak Oy	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000	5 000	10 000	5 000		3 000	
Svanbeg Hj, asessori											
Svartå Bruk											
Syväniemen Rullatehdas											
Systema Oy											

TULOT 1930-1940	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Söderström G, konsuli											
Sörnäisten Puutavara											
Tammer-Linne											
Tirva Fabrik											
Treen Pellava ja Rautat.	500					2 000		2 000			
Treen Puutyönant. liitto											
Treen Puuvillateoll.		3 000	3 000	2 000	2 000						
Tornator Oy					2 000					3 500	
Turun Kaakelit											
Uleå Oy											
Vaahtera kappeliirah.								2 000	3 000		
Vaasan puuvillatehdas											
Valio Osuusliike											
Valistus Oy	1 250										
Valkkeakosken Oy											
Valtion Alkoholiliike	5 000										
Valtion luento- ja taidokunta	6 000		8 828	3 500		1 500	8 000	7 000	8 550	14 300	20 900
Valtionapu opistolle	80 546	81 013	75 253	73 375	91 708	82 631	96 242	96 540	161 144	165 330	165 164
Valtion Peräpohj.Tukki.											
Valtionapu raittiust.	23 000	17 000	20 000	20 000				32 800	30 000	22 500	20 000
Valtionapu työmaille	50 000										
Varkauden seurakunta							500				
Varmavuori K, rovasti											
Vasa bornulls Manuf.											
Vuorinen Helmi											
Vähäv. keuhkot. av. yhd.											
Värtsilä-Yhtymä										1 000	2 000
Yhtyneet paperitehtaat	3 000				1 500	n11 000	1 500	5 800	2 500	1 500	
Yhtyneet paperit. Myllyk.									2 400		
Yhtyneet paperit. Simp.							2 000	2 500	2 500	2 500	
Åström Bröder											
Ämmäkoski Oy											
Äänekoski	3 000	2 000				1 000					

Lähde: Kalliolan vuosikertomukset 1930-1940. HIKA.

LIITE 4 Kalliolan Vapaaopiston luentojen aiheita vuosina 1920–1939

Raittius

Kasvatus ja laki kansanraittiuuden edistäjänä (1920), Kieltolaki (1920), Raittiustilanteen asettamia velvoituksia (1923), Yksilö ja yhteiskunta nykyisessä raittiustilanteessa (1923), Kieltolaki (1925), Juopon sielunelämä kirjallisuuden valossa (1925), Ameriikan raittiusoloista (1925), Raittiusasian perusteista (1925), Alkoholin vaikutuksia elimistöön (1925), Kieltolain valvonta Ameriikassa (1925), Alkoholii ja kestävyys (1925), Alkoholiiin vaikutus urheilukuntoon (1925), Nykyisen raittiustilanteen velvoituksia (1925), Kieltolaki ja rikollisuus (1926), Juoppous yhteiskunnallisena ilmiönä (1926), Raittiusvaatimusten eettilliset perusteet (1927), Nuorison osuus ja tehtävä kansamme raittiustaistelussa (1927), Kansainvälisestä raittiustyöstä (1927), Urheilu ja raittius (1929), Raittiustyömme kehitys (1929), Mihin suuntaan olisi raittiustyötä ohjattava (1929), Alkoholistihuolto (1930), Nuoriso ja raittius (1931), Nykyisen raittiusliikkeen tehtävät (1931), Nuoriso ja raittius (1931), Raittiustutkimuksesta (1931), Alkoholiiin palaminen ihmisruumiissa (1932), Raittiustyön tehtäviä nykyyhetkellä (1933), Mikä on totuus väkijuomista (1933), Nykyinen raittiustilanne (1934), Raittiuskysymyksen nykyinen vaihe (1935), Alkoholiiivaaran todellisuus (1936), Alkoholii ja rikollisuus (1936), Nykyinen alkoholinkäyttö nuorison kannalta (1937), Mikä on raittiustyön päämäärä? (1937), Raittiustyön nykyinen asema (1938), Valtion väkijuomatulojen käyttö (1939)

Sivistys, Kasvatus ja Itsekasvatus

Köyhälistön sivistyspulma (1920), Mikä on tosisivistys? (1920), Työväenopistojen oppilasyhdistykset (1920), Benjamin Franklin itsekasvatuksen miehenä (1920), Elämän pelko (1920), Miten totuutta on etsittävä (1920), Miten kirjallisuutta on luettava? (1920), Itseopiskelusta (1920), Nuori ihminen ja hänen sivistystarpeensa (1920), Ihanteellinen elämänkatsomus (1920), Nuoruuden edesvastuu (1920), Miesten osuus kasvatuksessa (1920), Aikamme tärkeimmät siveelliset tehtävät, Rakkauselämän hoito (miehille), Luonteenkasvatus (1921), Puhtauden merkitys terveydelle ja siveydelle (1921), Opiskelun arvo ja sen järjestäminen (1921), Vapaat opistolaitokset tiedonjakajina ja kasvattajina (1922), Toverikuntatoiminnan järjestäminen vapaissa oppilaitoksissa (1922), Menetelmällinen itseopiskelu ja tahdon kasvattaminen (1922), Pienten lasten hoidosta (1922), Kalliolan ja ylioppilasmaailman keskinäisestä vuorovaikutuksesta (1922), Suurkaupunkielämän vaaroja henkiselle minälle (1923), Kirjallisuuden oikeasta käyttämisestä (1925), Opiston ohjelmasta

(1925), Työläisnuorison sivistystarpeista (1925), Nuoriso ja kansamme siveellinen tila (1926), Kotien kasvatusvaikeuksista (1926), Puhumisesta ja julkisesta esiintymisestä (1926), Pestalozzin merkitys kansankasvatukselle (1926), Täysikäisten kasvatus Ameriikassa (1927), Nuoruusiän sielullisista ja ruumiillisista kehitysvaiheista (1927), Vanhempien suhteutuminen lapseen (1929), Lasten vanhemmat ja itsekasvatus (1929), Tehokkaan opiskelun metodi (1929), Äidin asema perheessä (1929), Santeri Alkio itsekasvattajana (1930), Romanttinen itsekasvatus (1930), Itseopiskelijan vaikeuksista (1930), Kevät ja opiskelun tarve (1930), Mietelmiä elämän arvosta (1931), Kasvatuksen tarkoituksiperistä (1931), Opiskelusta (1932), Maailmankatsomusten ristiriita totuudenetsijän sielussa (1932), Vapaus ja pakko kasvatustyössämme (1933), Mitä olemme perineet vanhemmiltaamme (1934), Elämäkatsomusten vastakohta sivistystyössä (1934), Settlementityö kasvatuksellisenä pyrkimyksenä (1935), Työn taakka työn ilo (1935), Säästäväisyydestä (1935), Miten sanomalehtiä on luettava (1935), Sivistystyö puolueisiin ryhmittyneessä yhteiskunnassa (1936), Ruotsin kansansivistystyö (1936), Nuorten vapaa-ajan vietto uudenajan kaupungissa (1936), Esperanton opiskelusta ja merkityksestä (1937), Nykyajan nuorison siveellinen tila (1937), Mitä on sivistynyt ihminen (1938), Millainen on kulttuuri? (1938), Ennakkoluulot ja kansansivistystyö (1939), Kansansivistystyön osuus jälleenrakennustyössä (1939)

Yhteiskunnalliset aiheet ja politiikka

Kansamme nousun sisäiset edellytykset (1920), Mitä kansanvaltaisuus tarvitsee (1920), Kansalaiskasvatuksen aatteellinen syventäminen (1920), Joukkoliikkeet ja yksilö (1920), Kansanvaltaisuus ja kansalaiskasvatus (1920), Alaikäisten joutoaikain vieton järjestely (1920), Lastensuojelulainsäädäntö Tanskassa (1920), Teollisuusdemokratia (1920), Lastensuojelulainsäädäntö Tanskassa (1921), Rauhanaate (1921), Yhteiskuntaopin pääpiirteet (1921), Miksi teemme yhteiskunnallista työtä (1921), Asuntokysymys nykyhetkellä (1921), Rauhanasia (1922), Naisten palkat ja edistymismahdollisuudet heidän työnsä arvon mittana (1922), Yhteiskunnallisen kysymyksen kansantaloudellinen probleemi (1922), Mitä ymmärrämme rahalla ja pääomalla? (1922), Työväenvakuutuksesta (1922), Suomen yhteiskunnallisten liikkeiden yhteiskunnallinen vaikutus (1923), Eri yhteiskuntaluokkien yhteistoiminnasta (1925), Asuntokysymyksen kehityksestä (1926), Nutida samhällsfrågor (1926), Suomen hallitusmuoto ja eduskunta (1926), Työväen suojele ammattivaaroilta (1927), Valhe yhteiskunnallisena ja yksilöllisenä ilmiönä (1927), Maailmanpolitiikan taloudelliset tekijät (1929), Kansainliiton sosiaaliset pyrinnot (1929), Ihminen ja yhteiskunnalliset voimat (1929), Työläisnuorisotutkimus (1929), Isänmaakäsitys (1930), Oikeustieteen peruskäsitteitä (1930), Valtio-oikeudellisia kysymyksiä (1930), Helsingin asuntooloista (1930), Ylioppilaiden yhteiset kunnalliset harrastukset (1931), Totuuteen pyrkimisestä yhteiskunnallisella alalla (1931), Työttömyyden vaikutuksista (1932),

Teknokratia maailmapulan syiden selvittäjänä (1932), Onko marxilaisuus aikansa elänyt? (1932), Minna Canthin suhde työväenkysymykseen (1932), Kansallisen heräämisen vuosisata (1933), Miten, työttömyys olisi helpoimmin poistettavissa? (1933), Mistä nykyisessä talouspulassa on kysymys? (1933), Parlamentarismi ja sen historialliset edellytykset (1934), Voimmeko luottaa kansanvallan kestävyYTEEN (1934), Miten työttömyyttä voidaan vastustaa (1934), Itsenäisyytemme perusta (1935), Kansalainen ja yhteiskunta (1935), Nykyisestä avioliittolainsäädännöstä (1935), Koneellistunut teollisuus ja yhteiskunnallinen probleemi (1936), Koneellistunut teollisuus kansantaloudellisena probleemina (1936), Suomen hallitusmuoto (1936), Demokratia ja diktatuuri (1936), Mitä on valtio? (1936), Kansanvallan velvoituksia ja lupauksia (1937), Kansaneläkelaki (1937), Pohjoismainen vapaus ja sen merkitys kansainväliselle elämälle (1937), Kunnallishallintomme pääpiirteet (1937), Miten yleinen kansanvakuutus koskee yksityistä kansalaista? (1938), Perheenäidin ansiotyö kodin ulkopuolella (1938), Kodin merkitys ja asema yhteiskunnassa (1938), Suomen valtiosäännön pääpiirteitä (1938), Rahan merkitys talouselämässä (1938), Maareformi ja pika-asutuslaki (1939), Suomen puolustaminen (1939), Saksa Hitlerin valtakaudella (1939)

Historia

Viime vuosisadan sivistyshistoriaa sanomalehdistömme 100-vuotismuiston johdosta (1920), Suomen suvun vanhimmasta historiasta (1920), Käännekohtia kemian historiassa (1920), Keskiajan yleistä historiaa (1920), Yleinen ja Suomen historia (1921), Suomen historiaa (1921), Suomen itsenäisyys historian valossa (1923), Miten Suomessa käytiin kauppaa 1600-luvulla (1924), Suomalaisen saunan historia (1924), Euroopan kartta maailmansodan jälkeen heijastuskuvin (1925), Uinnin historiasta (1925), Rautateiden historiasta (1927), Suomen itsenäisyyden ajajista (1927), Suurvaltapoliitikasta ennen 1914 (1931), Maailmansodan jälkeisestä suurvaltapoliitikasta (1931), Suomalaisesta kansallissosialismista (1931), Tannerbergin taistelu maailmansodassa (1934), Suomen itsenäisyysliikkeen historia (1934), Helsingin historiaa ennen vuotta 1640 (1936), Maamme esihistorialliset aikakaudet (1937), Kulosaaren historiaa (1939), Suomalaiset suursodan pyörteissä 200 vuotta sitten (1939)

Uskonto

Uskonnollisia kysymyksiä nykyajan työväenliikkeessä (1920), Kristillinen siveys ja kansojen säilyminen (1920), Kristus yhteiskunnan vapahtajan (1920), Kristuksen antama miesihanne (1920), Raamatun synty ja luotettavuus (1920), Uskontomme kohtalo nykyaikana (1920), Jeesuksen siveysopin periaatteista (1920), Mitä on kristinusko (1920), Kristinuskon maailmanvalloitus (1920), Kristinusko ja luonnontiede (1920), Työväenluokan nousu ja uskontokysymys (1920), Eräs horrossaarnaaja(

Karoliina Utraisen elämä (1920), Jumalan teillä (1920), Uskonnollinen tilanne Kiinassa (1920), Jeesuksen siveysopin periaatteista (1921), Mitä on kristinusko (1921), Uskonnolliset epäilykset (1921), Nykypäivien kristitty Tanska (1921), Kristillinen kasvatus (1921), Raamattu maailmankirjallisuudessa ja ihmiselämässä (1921), Uskonnollisuus ja lapsi-ikä (1922), Tuomas Kempiläisestä ja Kristuksen seuraamisesta (1922), Syistä jotka pakoittavat kristillisyyteen (1923), Ylösnousemususkon voima (1923), Lasten ja nuorten uskonnollinen murros (1923), Fransiskus Assisilainen (1925), Uskonnollisen tunteen ilmauksista (1926), Vanhan testamentin alkukertomuksista (1926), Kristillisyyden tyypeistä eri kansoissa (1927), Miksi työväki käy uskonnollisissa kokouksissa (1929), Paavali kreikkalaisten parissa (1930), Kiinan ja Afrikan lähetyksestä (1930), Katolinen keskiaika (1932), Kiinan lähetystyöstä (1932), Kristillisuus ja työläisnuorisio (1933), Uskonto ja kansankasvatus (1933), Kristus-kuvan synty ja kehitys (1933), Miten Kirjojen Kirja on syntynyt (1935), Voiko elää täydellistä elämää ilman kristinuskoa? (1937), Voiko kristitty hyväksyä taloudellisen historiankäsityksen? (1937), Työväenliike ja kristillisuus (1937), Bunyan'in Kristityn vaellus (1938), Uskonnollishenkkinen sivistystyö Pohjoismaissa (1939)

Matkailu, vieraat maat ja kansat

Matkahavaintoja Altailta (Varjokuvin) (1920), Alatai varjokuvin (1920), Muinaiskristillisiä muistoja Roomasta (1921), Puolan maa ja kansa (1921), Runön saarivaltio Riian lahdessa, matkahavaintoja varjokuvin (1921), Matkakuvauksia Baijerista varjokuvin (1922), Inkeri ja inkeriläiset (1922), Tyrolin luonto ja väestö (1922), Suursaari, luonto ja kansanelämä (1922), Japanin maa ja kansa (1923), Petsamon maa varjokuvin (1923), Unkari ja unkarilaiset (1923), Pyhänmaan nähtävyyksiä varjokuvin (1923), Kiinasta ja Kiinan lähetykentiltä varjokuvin (1923), Itä-Karjalan maa ja kansa varjokuvin (1923), Viron maa ja kansa (1923), Siperian matkoilta (1924), Matkamuuistoja Saksan nuorisokokouksista (1924), Bernin Alpeilta varjokuvin (1925), Alppiurheilusta varjokuvin (1925), Herculaneum ja Pompeiji (1926), Wiipurin menneisyydestä ja nähtävyyksistä (1926), Uusimmista kaivauksista ja löydöistä Pompeijissa (1927), Kiinan luonnosta, elinkeinoista ja kulttuurista (1927), Vanha ja uusi Tallinna (1929), Jugoslavia (1929), Budapest (1930), Matkahavaintoja Englannista ja Ranskasta (1930), Muistelmia Amerikan matkalta (1931), Tartto, Eestin Ateena (1931), Pohjois-Karjalan nähtävyyksiä (1931), Matkahavaintoja Englannista (1932), Skottlantilaisesta arkkitehtuurista (1932), Enontekiön Lappi (1932), Raja-Karjalan retkeilyreitit (1933), Tunturiretki Länsi, Lappiin (1933), Canterburyn tuomiokirkko (1934), Suomen maakuntien erikoispiirteet (1934), Kotien elämää Amerikassa (1935), Maanmiestemme elämää Kanadassa (1935), Amazon-virta (1935), Kansatieteellinen matka Petsamoon (1936), Matkakuvia Kiinasta (1936), Vaikutelmia Englannista (1937), Polkupyörällä, Tallinnasta Varsovaan (1937), Kolttalappalaisten parissa (1937), Kuvia Keski-Euroopan maista (1937),

Havaintoja Kanarian saarilta (1938), Satakunta (1938), Islanti, jäätiköiden ja tulivuorten maa (1938), Kokemuksia siirtoväen pariin tehdyiltä matkoilta (1939), Puola – maa ja sen asema (1939), Kokemuksia Brasiliasta (1939)

Liikunta ja Terveys

Urheilun ja liikuntakasvatuksen merkityksestä (1922), Liikuntakasvatuksen merkityksestä (1923), Liikuntakasvatuksen merkitys (1924), Tuberkuloosi kansan ja yksilön vaarana (1925), Naisen, terveydenhoidosta (1925), Urheilu ja luonteenkasvatus (1926), Suomen urheilun nousukausista (1926), Tulehdustaudeista (2 luentoja naisille) (1927), Leikin ja voimistelun merkitys (1927), Urheiluopistot ruumiillisen kasvatuksen edistäjinä (1929), Ryhdin merkitys (1929), Urheilu ja mielikuvitus (1930), Voimistelun harrastamisesta (1930), Retkeilystä (1930), Urheilun opetuksesta (1931), Urheiluhieronnasta (1931), Hiihdosta (1931), Miekkaileminen ruumiin kunnostajana (1931), Pikajuoksutekniikka (1931), Heittotekniikasta (1931), Voimistelun merkitys (1931), Hiihtovarusteet (1933), Retkeilyvarusteista (1933), Keuhkotaudista ja sen vastustamisesta (1935), Kansamme ravitsemuskysymys (1937), Kuinka ihmisruumista ravitaan? (1937), Sydämen toiminta (1938)

Kirjallisuus

Kalevalasta (1920), Äiti suomalaisessa kansanrunoudessa (1920), Inhimillisen suuruuden ongelma runouden valaistuksessa (1920), Kirjallisuuden lukemisen merkityksestä (1920), Selma Lagerlöfin Suotorpan tyttö, Ibsenin Peer Gynt (1920), Aleksis Kiven naisihanteet (1920), Aleksis Kivi ihmisenä (1920), Linnankosken Taistelu Heikkilän talosta (1920), Runebergin Hanna (1920), Ibsenin Peer Gynt (1920), Runebergin uskonnolliset ajatukset (1920), Harriet Beecher-Stowe (1921), Henry Bordeauxin romaanien ajatusmaailma (1921), Goethen Faust (1921), Nuorisokirjallisuudesta (1921), Kirjallisuus henkisenä valtana (1921), Juhani Ahon romaanien uskonnolliset ajatukset (1921), Gunnar Gunnarson, Silmäpuolivaeltaja (1921), Juhani Aho Lastut (1921), Järnefeltin Isänmaa (1921), Kalevala ja Lönnrot (1921), Kirjallisuus ja sen käyttö (1922), William Shakespearen elämä ja kirjallisuus (1922), Kirjat parhaina opettajinamme ja kasvattajinamme (1922), Aleksis Kiven uskonnollista mielipiteistä (1923), Minna Canth, murrosajan taistelukirjailijana (1923), Dostojevskyn kirjallisuuden uskonnollisista ajatuksista (1924), Suomalaisen kirjallisuuden synnystä (1925), Katsaus Aleksis Kiven kirjallisuuteen (1926), Miten nykyaikainen kirja syntyy (1926), Juhani Ahosta kalastajana ja kalakaskujen kertojana (1927), Danten jumalainen näytelmä (1927), Aleksis Kivi kodin kuvaajana (1930), Nuoret kirjailijat (1930), Amerikkalainen kirjallisuus (1931), Suomen uudemmassa kirjallisuudesta (1931), Kirjallisuus ja nuoret Sillanpään tuotannosta (1932), Uusimmasta suomalaisesta romaanikirjallisuudesta (1933), Miten Minna

Canthista tuli kirjailija? (1933), Toivo Pekkasen kirjailijakuva (1934), Kalevalan historiallinen perusta (1934), H.C.Andersenin sadut (1934), Aleksis Kiven nais-hanne (1934), Eino Leinon runouden erikoispiirteet (1934), Sosialinen kysymys 1900-luvun suomalaisessa kirjallisuudessa (1935), Maija Talvio, Mari Jotuni, Toivo Pekkane, F.E.Sillanpää, Joel Lehtonen (1935), Nykyisen kirjallisuuden suuntaviivoja (1935), Kalevalan laulumailta (1936), Uusimpien kirjailijoittemme suhtautumisen yhteiskunnalliseen kysymykseen (1936), Seitsemän veljeksen tapahtumapaikat (1936), Kirjallisuuden arvostelusta (1936), Edith Södergranin runoilijankuva (1937), Uusimman kirjallisuutemme suunta (1937), Esti Heiniön kirjailijakehitys (1937), Toivo Pekkasen kirjailijakuva (1937), Miten romaani syntyy? (1938), Piirteitä uusimmasta kirjallisuudestamme (1938), Onko kirjailijalla julistustehtävä? (1938), Uskonto ja magia Välskärin kertomusten aatesisältönä (1939), Kirjallisuus ja moraal (1939), Elämä ja kuolema esi-isiemme muistorunoudessa (1939), Kaunokirjallisuuden lukemisesta (1939)

Musiikki

Suomalaisista rekilauluista (1920), Uudemmat suomalaiset kansanlaulut (1921), Giuseppe Verdi (1922), Rytmioopin pääpiirteet (1923), Onko meillä omaperäistä suomalaista virsirunoutta (laulunäyttein) (1923), Johann Sebastian Bach (1923), Suomalaisten uusista kansanlauluista (1924), Beethoovenin elämä ja elämäntyö (1926), Suomalaisista kansanlauluista (1927), Fredrik Paciuksen elämästä (1927), Wien, Euroopan musiikkikeskus (1929), Mitä on musiikki? (1931), Musiikki Neuvosto-Venäjällä (1931), Kansansävelmät ja säveltaide (1932), Toivo Kuula, taiteilija ja ihminen (1932), Kansanlaulu ja laulukansa (1933), Sibeliuksen säveltäjäpersoonallisuuden erikoispiirteet (1935), Mitä on musiikki (1937), Beethoovenin H-mollisinfonia (1937), Nykyaikainen englantilainen musiikki (1937), Beethoovenin Kuutamamosonaatti (1938), Yleisö ja musiikin ymmärtäminen (1938), Finlandiakuoro ja sen suunnitelmat (1938), Musikaalisuudesta ja sävelkorvasta (1939), Musiikki Selma Lagerlöfin tuotannossa (1939)

Maalauksia

Kristilliset vertauskuvat kirkkojen taideaiheina varjokuvin (1923), Suomen kuvataiteiden kehityksestä (3 luento opintoretkeilyllä Ateneumiin) (1927), Lapsielämä kuvataiteen valossa (1927), Taidekäsityksistä (1930), Kristuksen kuva taiteessa (1939)

Näyttämötaide

Oberammergaun kärsimysnäytelmä heijastuskuvin (1923), Järventauksen näytelmä ”Yks on tarpeellinen” (1934), Näyttämötaide ja moraali (1938)

Rotukysymykset

Rotuterveys ja sivistyskansojen säilyminen (1920), Rotuterveys ja värillisten rotujen tulevaisuus (1920), Rotujen synnystä (1932)

Lähde: Kalliolan vuosikertomukset ja Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomukset 1920–1939. HKA.

LIITE 5 Kalliolan Vapaaopiston opiskelijat asuinpaikan mukaan ilmoittautumislomakkeista ja toimintakertomuksista 1920–1934 lukuina

k = kevät, s = syksy

Opiston toimintakertomuksissa on koottuja tietoja oppilaiden osoitteista. Osoitetietoja on kerätty lukuvuosina 1924–25, 1925–26, 1926–27 ja 1927–28. Näistä olen tarkastellut kunkin lukukauden syksyn ilmoittautuneita. Osoitetiedot kirjattuna lomakkeissa: 1920 kevät (48 %), 1921 syksy (63 %), 1931 syksy (100 %), 1932 syksy (99 %), 1933 syksy (99 %) ja 1934 syksy (99 %). Oppilaiden osoitetietojen osalta olen tarkastellut ilmoittautumislomakkeita keväältä 1920 ja syksyiltä 1921, 1931, 1932, 1933 ja 1934. Syksyn 1920 ilmoittautumislomakkeista vain 23 lomakkeessa on osoitetieto, mutta oletettavasti ensimmäiset opiskelemaan hakeutujat asuivat Kalliolan lähistöllä. Vasta 1930-luvulla ilmoittautujat olivat antaneet osoitetietonsa melko kattavasti täyttämässään lomakkeissa.

Kalliolan Vapaaopiston opiskelijoiden osoitteet lukuina

	1920k	1921s	1924s	1925s	1926s	1927s	1931s	1932s	1933s	1934s
Pitkänsillan pohjoispuoli	89	217	504	478	464	456	502	513	569	510
Keskikaupunki	23	59	193	219	234	232	264	216	261	284
Töölö	1	14	48	61	61	80	97	77	126	104
Maaseutu		7	46	31	32	36	42	36	34	37
Yhteensä	113	297	791	789	791	804	905	842	990	935

Kalliolan Vapaaopiston opiskelijoiden osoitteet prosentteina

	1920k	1921s	1924s	1925s	1926s	1927s	1931s	1932s	1933s	1934s
Pitkänsillan pohjoispuoli	79	73	64	61	59	57	55	61	58	55
Keskikaupunki	20	19	24	28	29	29	29	26	26	30
Töölö	1	5	6	7	8	10	11	9	13	11
Maaseutu		3	6	4	4	4	5	4	3	4
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Lähteet: Kalliolan Vapaaopiston ilmoittautumislomakkeet 1920, 1921 ja Kalliolan Vapaaopiston toimintakertomukset 1931, 1932, 1933 ja 1934. HKA.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

ARKISTOLÄHTEET

Helsingin kaupunginarkisto (HKA), Helsinki

Kalliolan vapaaopiston arkisto
Kalliola Ohjelmat, Säännöt 1920–1978
Kalliolan Vapaan Palvelustyön Yhtymän säännöt
Kalliolan vuosikertomukset 1920–1935, 1936–1971
Kerhovaliokunnan pöytäkirjat 1927, 1930–33, 1933–37
Kirjetoisteet, valtion muut elimet 1927–1960
Opintoryhmäluettelot 1923–32, 1933–36, 1937–39
Opiston päiväkirjat 1920–1945
Oppilaiden hakemukset 1920, 1921, 1930–1934
Poikakerhojen päiväkirjat 1927–34
Pöytäkirjat työvaliokunta
Talon asukasluettelo 1919–44
Teollisuusseutujen Evankelioimiseseuran johtokunnan
    pöytäkirjojen liitteet 1915–38
Toverikunta, Kalliola Kaiku, 1920
Toverikunnan pöytäkirjat 1920–60
Tytötkerhojen päiväkirjat 1927–85
Tytötkerhojen päiväkirjat (kerholaisten pitämät) 1920–50 -luku
Vapaan Palvelustyön Yhtymän arkisto, Pöytäkirjat 1922–1939
Vapaaopiston hoitokunnan pöytäkirjat 1923–25, 1927–36, 1937–54
Vapaaopiston toimintakertomukset 1920–1964
Yo-kodin kronikka 1930–32, 1932–35

Helsingin työväenopiston arkisto (HTA), Helsinki

Helsingin työväenopiston säännöt, Helsingin työväenopiston
vuosikertomukset 1914–1939
Työväenopistojen liiton edustajakokoukset 1921, 1927, 1939

Kalliolan arkisto (KAL), Helsinki

Franzenin jengin kerhokirja
Haastattelu Inkeri Tammivuori 7.12.2011

Kansallisarkisto (KA), Helsinki, Turku

Sigfrid Sireniuksen arkisto SSA
Suomen Evankelis-Luterilaisen kirkon seitsemännen
kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1913

London Metropolitan Archives (LMA), Lontoo

Toynbee Hall Annual Reports 1885–1898

Suomen settlementiliikkeen arkisto (SLA), Helsinki

Yhdysside 1929

Toynbee Hallin arkisto (TBH), Lontoo

Työväenliikkeen arkisto (TYA), Helsinki

Muistitieto Senja Lehtinen, Sidos 172, 2824.

JULKAISTUT LÄHTEET

Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1913, 1932.

Laki työväenopistojen valtion avusta 31.12.1926 (339/26)

Asetus työväenopistoista 25.2.1927 (59/27)

Helsingin tilastollinen vuosikirja 1910, 1922–1936, 1942.

Kertomus Helsingin työväenyhdistyksen toiminnasta 1884. 1885. Helsinki: Helsingin Työväen Yhdistys.

Kolmannen yleisen Suomen työväenyhdistysten edustajain kokouksen pöytäkirja 17–20.7.1899. 1899. Tampere: Suomen työväen puoluehallinnon kustannus.

LEHDET

Kotimaa 1920, 1929
Rovaniemi 1922
Suomen Sosialidemokraatti 1920, 1922, 1934
Suomen työmies 1923
Työmies 1911
Uusi Suomi 1920, 1923, 1926
Viikko-Sanommat 1923, 1924, 1927

HAASTATTELU

Tammivuori Inkeri, 7.12.2011.

AIKALAISKIRJALLISUUS JA MUISTELMAT

- Barnett, Henrietta. 1918. *Canon Barnett: His life, work and friends. By his wife.* London: John Murray.
- Booth, Charles. 1892–1897. *Life and Labour of the People in London.* Lontoo: Macmillan and Co.
- Cygnaeus, Uno. 1910. *Uno Cygnaeuksen kirjoitukset Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä.* Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Eighteen years in the central city swarm.* 1912. London. [An account of the Robert Brown-ing Settlement in Walworth]. Lontoo: W.A.Hammond.
- Engelberg, Rafael. 1919. *Vapaan kansanvalistustyön järjestäminen.* Helsinki: Edistysseurojen Kustannus-Osakeyhtiö.
- Fröbel, Friedrich. 2012 (1826), suom. Aili Helenius. *Die Menschenerziehung, Ihmisen kasvat.* Tampere: Aili Helenius, omakustanne.
- Hollo Juho August. 1931. *Itsekasvatus ja elämisen taito.* Porvoo: WSOY.
- Laitinen, Tuure. 1977. *Tampereen poikia. Kuvaus Tampereen seurakuntain poikakerhotyön alkutaipaleelta 1930-luvulta.* Tampere: Tampere-Seura.
- Laitinen, Tuure. 1973. *Amurin poijaat.* Porvoo: WSOY.
- Okey, Thomas. 1930. *A Basketful of Memories. An Autobiographical Sketch.* Lontoo: J. M. Dent & Sons.
- Rydberg, Viktor. 1996 (1891). *Dikter. Andra samlingen.* Stockholm: Svenska Akademin. 151–185.
- Sirenius, Sigfrid 1919. *Personallinen palvelus: ydintekijä yhteiskunnallisen kysymyksen ratkaisussa.* Porvoo: WSOY.
- Sirenius, Sigfrid. 1924. *Settlement-ajatus käytännössä. Teollisuusseutujen evankelioimis-seuran työn puitteissa 1923.* Helsinki: Teollisuusseutujen Evankelioimiseseura.

- Sirenus, Sigfrid. 1953. *Ihmisiä, joilta sain*. Helsinki: Tammi.
- Sirenus, Sigfrid. 1955. *Ihmiset kuuntelivat toisiaan*. Helsinki: Tammi.
- The Bitter Cry of Outcast London: An Inquiry into the Condition of the Abject Poor*. 1883. Lontoo: James Clarke & CO.

KIRJALLISUUS

- Aaltonen, Rainer, 1991. Fennomaanit kansansivistystyössä: Vapaan kansansivistystyön synty Suomessa. Teoksessa Aaltonen, Rainer ja Jukka Tuomisto (toim.) *Valistus, sivistys, kasvatust. Vapaan sivistystyön XXXII vuosikirja*. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy. 10–29.
- Aatsinki, Ulla. 2016. Opittu, omaksuttu ja sovellettu: Sosialistinen kasvatust ja sen yhteiskunnallinen vaikutus kolmen työläisnuoren näkökulmasta tarkasteltuna 1920-luvun Suomessa. Teoksessa Sakari Saaritsa ja Sinikka Selin (toim.) *Työväki ja sivistys*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Addams, Jane and Ruth Sidel. 1998. *Twenty years at Hull House: with autobiographical notes*. New York: Penguin books.
- Ahonen, Kirsi, 2011. Aikuiset opintiellä. Vapaan sivistystyön oppilaitokset ja ammatilliset kurssit. Teoksessa Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatust ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 430–476.
- Ahonen Kirsi, 2016. Työväenopisto ja yhteiskunnallinen osallistuminen 1900-luvun alkupuolen Tampereella. Teoksessa Sakari Saaritsa ja Sinikka Selin (toim.) *Työväki ja sivistys*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. 81–110.
- Aikio, Anneli ja Rauni Vornanen. 1989. *Uusi sivistyssanakirja*. Helsinki: Otava.
- Ajo, Martti, 2003. *’Jonk’ eestä poistuu sorron yö’*: Jumalan valtakunta ja työväenliike Sigfrid Sireniuksen ajattelussa ja toiminnassa vuoteen 1918 asti. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ajo, Martti. 2017. *Punainen eskatologia: Jumalan valtakunta ja työväenliike Sigfrid Sireniuksen teologis-aatteellisessa ajattelussa ja kristillis-yhteiskunnallisessa toiminnassa vuoteen 1924 asti*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ambjörnsson, Ronny, 1988. *Den skötsamme arbetaren: Idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880–1930*. Stockholm: Carlsson.
- Anttila, Anu-Hanna, 2005. *Loma tehtaan varjossa: Teollisuustyöväestön loma- ja vapaa-ajan moraalisaatety Suomessa 1930–1960 -luvulla*. Bibliotheca Historica 93. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Arvidson, Lars, 1985. *Folkbildning i rörelse: Pedagogisk syn i folkbildning inom svensk arbetarrörelse och frikyrkorörelse under 1900-talet – en jämförelse*. Studies in Education and Psychology 16. Malmö: GWK Gleerup.
- Bourdieu Pierre. 1991. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 2001. *Masculine Domination*. Cambridge: Polity Press.

- Bradley, Katherine, 2005. *Poverty and philanthropy in East London 1918–1959: The university settlements and the urban working class*. London: University of London Centre for Contemporary British History Institute of Historical Research.
- Briggs, Asa. 1999. *A Social History of England*. London: Penguin Books.
- Briggs, Asa and Anne Macartney, 1984. *Toynbee Hall The First Hundred Years*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Burke, Peter, 1991. Overture: the New History, Its Past and its Future. Teoksessa Peter Burke (ed.) *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge: Polity Press. 1–23.
- Davies, Allen F. 1967. *Spearheads for Reform. The Social Settlements and the Progressive Movement 1890–1914*. New York: Oxford University Press.
- Davis, Allen F. 1972. Introduction. Teoksessa Jane Addams, *The Spirit of Youth and the City Streets*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press. vii–xxx.
- Davis, Allen F. 1973. *American Heroine. The Life and Legend of Jane Addams*. New York: Oxford University Press.
- Davies, Jonathan S. and Mark Freeman, 2003. “Education for citizenship: the Joseph Rowntree Charitable Trust and the educational settlement movement”. *History of Education* 32 / 2003, 303–318.
- Eräsaari, Leena ja Mikko Mäntysaari. 2013. Jane Addams sosiaalisen demokratian teoreettikona ja poliittisena edistäjänä. Teoksessa Olli-Pekka Moisio, Pekka Korhonen ja Terhi-Anna Wilska (toim.) *Yhteiskuntatieteiden ovella*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 210–239.
- Deegan, Mary Jo. 1988. *Jane Addams and the Men of the Chicago School, 1892–1918*. New Brunswick: Transaction Books.
- Fishman, William, 2005. *East End 1888*. Nottingham: Five Leaves Publications.
- Foucault Michel. 1982. The Subject and Power. Teoksessa Dreyfus, Hubert L. and Rabinow, Paul (eds.) *Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago: The University of Chicago Press. 208–226.
- Forniciari, Aleks ja Esko Harni. 2017. Antonio Gramscin hegemonian käsitteen relevanssi kasvatustieteelliselle tutkimukselle. *Kasvatus & Aika*, 11 (2) / 2017, 30–51.
- Gilchrist, Ruth and Tony Jeffs. 2001. *Settlements, Social Change & Community Action: Good Neighbours*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Ginzburg, Carlo. 1996. *Johtolankoja: kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Helsinki: Gaudeamus.
- Goldman, Lawrence. 2000. Intellectuals and the English working class 1870–1945: the case of adult education. *History of Education* 29 (4) / 2000, 281–300.
- Gramsci, Antonio. 1979. *Vankilavihkot, valikoima*. [Quaderni del carcere, Torino 1948/1975] Suomennos Martti Berger – Mikael Böök – Leena Talvio. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Granbom-Herranen, Liisa. 2008. *Sananlaskut kasvatuspuheessa – perinnettä, kasvatusta, indoktrinaatiota?* Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 329. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Green Thomas F. 1972. Indoctrination and beliefs. Teoksessa Snook, Ivan Augustine (ed.) *Concepts of Indoctrination: Philosophical Essays*. London: Routledge & Kegan Paul. 25–46.

- Green, Thomas Hill. 1999 (1883). *Lectures on the Principles of Political Obligation*. Ontario: Batoche Books.
- Haapala, Pertti 1986. *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.
- Haapala, Pertti, 1990. Arki, politiikka ja työväestön sukupolvet. Teoksessa Matti Peltonen, (toim.) *Arki ja murros: tutkielmia keisariajan lopun Suomesta*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura. 399–422.
- Haapala Pertti, 1993. Suomalaisen hyvinvointivaltion rakennehistoria. Teoksessa Haapala Pertti (toim.) *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Väki voimakas 6. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. 6–24.
- Haapala Pertti, 1995. *Kun yhteiskunta hajosi: Suomi 1914–1920*. Helsinki: Painatuskeskus.
- Haapala, Pertti. 2003. Nuoriso numeroina. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 67–85.
- Haapala, Pertti. 2009. Kun kansankirkko hajosi. Teoksessa Huhta, Ilkka (toim.) *Sisällissota ja kirkko*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura. 17–23.
- Hakoniemä, Elina. 2018. Sivistys yhteiskunnallisena voimana - työväen sivistystyön sivistys-käsite. Teoksessa Juhani Tähtinen, Jyrki Hilpelä ja Risto Ikonen (toim.) *Sivistys ja kasvatustyö eilen ja tänään*. Helsinki: Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura. 155–179.
- Hannikainen, Matti. 2004. *Rakentajat suhdanteissa. Palkat, työttömyys ja työmarkkinakäytännöt Helsingin rakennustoiminnassa 1930-luvun laman aikana*. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- Heikkilä, Markku. 1977. Yhdistysten jäsentymisen kirkolliseen toimintaan. Teoksessa Markku Heikkilä ja Eino Murtorinne (toim.) *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*. Helsinki: Kirjapaja. 150–168.
- Heikkilä, Markku ja Juha Seppo. 1989. Uskonnollinen liike, esivalta ja ”maailma”. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius (toim.) *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä. 70–90.
- Hentilä, Marjaliisa. 1999. Pikku myyjätär. Teoksessa Raimo Parikka (toim.) *Suomalaisen työn historiaa: korvesta konttoriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 107–126.
- Hentilä, Marjaliisa. 2001. Mitä maksaa? Teoksessa Marjatta Rahikainen ja Tarja Räisänen (toim.) *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna”. Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 161–181.
- Hobsbawm, Eric John, 1968. *Labouring Men. Studies in the History of Labour*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Huttunen Rauno. 2003. *Kommunikatiivinen opettaminen: Indoktrinaation kriittinen teoria*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Huuhka, Kosti. 1969. Kansalais- ja työväenopisto oppilaitoksena. teoksessa Väinö Ruusala (toim.) *Tiedon ja taidon tiellä. Kansalais- ja työväenopistoliike 70 vuotta – KTOL 50 vuotta*. Helsinki: Kansalais- ja työväenopistojen liitto, 19–28.
- Huuhka, Kosti, 1990. *Kansalais- ja työväenopistotoiminnan historia*. Helsinki: Kansalais- ja Työväenopistojen liitto.

- Häkkinen, Antti ja Marjatta Rahikainen. 2001. Naisten työnteon ja toimeentulon tutkimuksesta. Teoksessa Marjatta Rahikainen ja Tarja Räisänen (toim.) *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna”. Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 7–16.
- Ilmolahti, Oona. 2017. *Eheys ja ennakkoluulo: Työväenyhteisön ja kansakoulunopettajiston jännitteinen suhde Helsingissä sisällissodasta 1930-luvulle*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Jenkins, Keith, 2003. *Re-Thinking history*. Lontoo: Routledge.
- Kaarinen, Mervi, 1995. *Nykyajan tytöt, Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kaarinen, Mervi, 2003. Nuoren tasavallan nuorison ongelmat. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarinen. *Nuoruuden vuosisata: suomalaisen nuorison historia*. Helsinki Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 217–237.
- Kaarinen, Mervi. 2009. Kirkko, lapset ja sisällissota. Teoksessa Ilkka Huhta (toim.) *Sisällissota ja kirkko*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura. 81–96.
- Kannisto, Niko. 2016. *Vaaleanpunainen tasavalta. SDP, itsenäisyys ja kansallinen yhtenäisyyden kysymys 1918–1924*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Kansanaho, Erkki. 1964. Seurakuntaelämää. Teoksessa *Helsingin historia V. Toinen nide*. Helsinki: Helsingin kaupunki. 9–83.
- Karjalainen, Erkki ja Timo Toiviainen. 1984. *Suomen vapaan kansansivistystyön vaiheet*. Espoo: Weilin + Göös.
- Karpio, Vihtori, 1960. *Sytyttäjä Alli Trygg-Helenius*. Porvoo: WSOY.
- Kelly, Thomas, 1962. *A History of Adult Education in Great Britain*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Kena, Kirsti. 1979. *Kirkon asema ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918–1922*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Kilpatrick, William Heard. 1972. Indoctrination and respect for persons. Teoksessa Snook Ivan Augustine (toim.) *Concepts of Indoctrination : Philosophical Essays*. London: Routledge & Kegan Paul. 47–54.
- Kivinen, Osmo. 1988. *Koulutuksen järjestelmäkehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla*. Turku: Turun yliopisto.
- Korppi-Tommola, Aura. 2015. Mandelin Erik. Kansallisbibliografia, verkkoaineisto.
- Korsgaard, Ove. 1997. *Kampen om lyset. Dansk voksenoplysning gennem 500 år*. Kööpenhamina: Gyldendal.
- Koskela, Kari. 2002. *Huligaanit. Katuelämää Sörkassa suurlakosta sisällissotaan*. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koski, Leena. 2011. Sivistystyön ihmiskäsitys: villi-ihmisestä aikuiseksi yksilöksi. Teoksessa Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 159–183.
- Kotioja, Eeva, 2014. Reippaat tytöt ja rohkeat pojat - nuorison kansallismielinen kasvatus Suomessa vuosina 1934–1938. *Kasvatus & Aika* 8 (3) / 2014, 49–60.

- Koukkunen, Kalevi, Vuokko Hosia ja Jukka Keränen. 2001. *Sivistyssanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Kurikka, Tauno. 1994. *Seitsemänkymmentä vuotta touon työtä: Toukola 1924–1994*. Kotka: Toukola.
- Kuusisto, Antti William. 1945. Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran syntymäajoilta. Teoksessa *Xenia Ruuthiana*, Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia XLVII. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura. 309–317.
- Lang, Tarja. 2011. *Myyttisestä sankarirehitorista opistoäidiksi ja manageriksi. Sukupuolen näkökulma kansalais- ja työväenopiston johtajuuteen*. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 235. Helsinki: Helsingin yliopisto, Käyttätymistieteiden laitos.
- Larkio, Mauri. 1967. *Kirkon ja työväenliikkeen kohtaaminen Helsingissä. Suurlakosta ensimmäisen maailmansodan syttymiseen*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Larkio, Mauri. 1969. *Arki ja yhteys. Puoli vuosisataa Kalliolan vaiheita 1919–1969*. Helsinki: Kalliolan Kannatusyhdistys ry.
- Laurila, Ulla-Maija, 2008. *Vapaahetkien kuluksi: Siirtolapuutarhat maailmasotien välisen ajan Helsingissä*. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 1/2008, Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.
- Lawton, Denis and Gordon, Peter. 2002. *A History of Western Educational Ideas*. Lontoo: Woburn Press.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko ja Anja Heikkinen. 2011. Yhteiskunta ja koulutus. Teoksessa Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulunpenkki*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 16–33.
- Lindeman, Laura. 2007. *Globaali kansalaisyhteiskunta gramscilaisen hegemonisen arkijärjen rakentajana*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Lepola, Lauri. 2012. *Verinen Tampere*. Nokia: Maaseudun maisema- ja kulttuuriperinne ry.
- Lukes, Steven, 2005. *Power: A radical View*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Lähteenlahti, Outi. 2007. *Ihmiseltä ihmiselle: Otsolan settlementti Porissa 1945–2005*. Pori: Otsolan kannatusyhdistys.
- Löytty, Olli. 2009. Valittu kansa. Teoksessa Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Mikko Pollari, Pekka Rantanen ja Petri Ruuska. *Kuriton kansa, Poliittinen mielikuviutus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino. 139–160.
- Markkola, Pirjo. 2002. *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Markkola, Pirjo. 1994. *Työläiskodin synty. Tamperealaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Meriluoto, Juhani. 2008. Katsaus Toimelan settlementin vaiheisiin vuosina 1938–2008. Teoksessa Minna Prunnila (toim.) *70 vuotta toimelaisuutta: Poimintoja Toimelan settlementin menneiltä vuosikymmeniltä*. Helsinki: Toimelan settlementti. 8–21.
- Murtorinne Eino. 1977. Kirkon seitsemän vuosikymmentä. Teoksessa Markku Heikkilä ja Eino Murtorinne (toim.) *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*. Helsinki: Kirjapaja. 7–25.
- Murtorinne, Eino. 1995. *Suomen kirkon historia 4. Sortovuosisista nykypäiviin 1900–1990*. Porvoo: WSOY.

- Nevala Seija-Leena. 2003. Pikkulotat ja suojeluskuntapojat kansakuntaa rakentamassa. Teoksessa Sinikka Aapola ja Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 344–353.
- Niemelä, Seppo. 2008. *Sivistystyö*. Helsinki: Maaseudun Sivistysliitto, Työväen Sivistysliitto, Kansan Sivistystyön liitto, Kansallinen Sivistysliitto, Svenska Studiecentralen ja Vihreä Sivistys- ja Opintokeskus.
- Nyström Samu. 2014. *Oodi sivistykselle. Helsingin työväenopisto 100 vuotta*. Helsinki: Minerva Kustannus.
- Nyström, Samu. 2016. Osattomuutta ja sosialismia vastaan? Vapaa sivistystyö teoriassa ja käytännössä Helsingin työväenopiston perustamisvaiheessa 1900-luvun alkuvuosina. Teoksessa Sakari Saaritsa ja Sirkka Selin (toim.) *Työväki ja sivistys*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. 57–79.
- Olson, Hans-Erik. 1982. *Från Hemgård till Ungdomsgård*. Stockholm: Riksförbundet Sveriges Fritids- och Hemgårdar.
- Paajanen, Maunu. 2008. *Linnala sillanrakentajana 1938–2008*. Savonlinna: Linnalan setlementti.
- Paavilainen, Marko. 1989. Työväenliikkeen suhtautuminen partiotoininnan alkuun Suomessa. Teoksessa Liisa Liippola (toim.) *Partiomuseon vuosikirja 1989*. Turku: Partiomuseon julkaisuja. 13–40.
- Paavilainen Marko. 2010. *Aina valmiina: Partiolike Suomessa 1910–2010*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Parikka, Raimo. 1994. 1930-luvun pula ja työttömän selviytyminen. Teoksessa Raimo Parikka (toim.) *Työ ja työttömyys*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. 208–278.
- Parjo, Oili. 2003. *Koti on kansan sydän. Kotikasvatusyhdistyksen perustaminen ja toiminta 1907–1917*. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 190. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Pekkalainen, Tuulikki. 2009. Punavankien kasvattajat. Teoksessa Ilkka Huhta (toim.) *Sisälissä ja kirkko*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Peltola, Jarmo, 2009. *Yksilö, yhteisö ja yhteiskunta: Kalliolan setlementti 1919–2009*. Kalliolan setlementin julkaisuja 3. Helsinki: Kalliolan setlementti.
- Pimlott, John Alfred Ralph. 1935. *Toynbee Hall, Fifty Years of Social Progress 1884–1934*. London: J. M. Dent & Sons Ltd.
- Pirilä, Sami. 2005. *Rovala 1923–2003: muutoksessa mukana: 80 vuotta setlementtityötä Rovaniemellä ja Lapissa*. Rovaniemi: Rovalan setlementti.
- Pirilä, Sami. 1999. *Setlementtitoiminta Kemän seudulla vuodesta 1923: Toivolan ja Luotolan historia*. Kemi: Toivola-Luotolan kannatusyhdistys.
- Prunnila, Minna. 2008. *70 vuotta toimeliaisuutta*. Helsinki: Toimelan setlementti ry.
- Puolimatka Tapio. 1997. *Opetusta vai indoktrinaatiota? Valta ja manipulaatio opetuksessa*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Puurunen, Piia. 2019. *Jane Addamsin sosiaalityön kehityksen rakentuminen*. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.

- Rahikainen, Marjatta. 2006. Kotiapulaisena 1900-luvun kaupunkilaisperheissä. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.) *Työteliäs ja uskollinen. Naiset püköina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 224–252.
- Rahikainen, Marjatta. 2011. Kansakoulun vuosisata 1866–1966 tilastojen valossa. Teoksessa Anja Heikkinen, Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulunpenkki*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 370–379.
- Rahikainen, Marjatta. 2019. Lasten työnteko ja lapsityövoiman kysyntä teollistuvassa Suomessa. Teoksessa Juhani Koponen & Sakari Saaritsa (toim.) *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi*. Helsinki: Gaudeamus. 151–166.
- Rantala, Jukka. 2003. Koulu kansalaisyhteiskuntaa rakentamassa. Teoksessa Rantala, Jukka (toim.) *Koulu ja kansalaisyhteiskunta historiallisessa perspektiivissä*. Helsinki: Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus. 7–13.
- Roberts, Nathan. 2004. Character in the mind: Citizenship, Education and Psychology in Britain, 1880–1914. *History of Education*, 22 (2) / 2004, 177–197.
- Saaritsa, Sakari. 2019. Miten Suomi lakkasi olemasta kehitysmaa? Taloudellinen ja inhimillinen kehitys 1800- ja 1900-luvuilla. Teoksessa Juhani Koponen & Sakari Saaritsa (toim.) *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi*. Helsinki: Gaudeamus. 33–52.
- Salmi-Niklander, Kirsti. 2004. *Itsekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Seppälä, Mikko-Olavi. 2010. *Suomalaisen työväenteatterin varhaisvaiheet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sihvonen, Juha. 1996. *Sivistystä kaikille vai valituille? Kansalaisopistotoiminnan kehitys vapaasta kansanvalistustyöstä maksupalveluun*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Siipi, Jouko. 1962. Pääkaupunkiyhteiskunta ja sen sosiaalipolitiikka. Teoksessa *Helsingin kaupungin historia V osa, ensimmäinen nide*. Helsinki: Helsingin kaupunki. 137–379.
- Simola, Hannu. 1997. *Ulossulkemisesta itsevalikointiin. Opettajuus, kansalaisuus ja käytäytymisen arvostelu suomalaisissa kansa- ja peruskouludokumenteissa 1861–1996*. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja A3: 1997. Helsinki: Helsingin kaupungin opetusvirasto.
- Simola, Hannu, Sakari Heikkinen & Jussi Silvonon. 1998. A Catalog of Possibilities: Foucaultian History of Truth and Education Research. Teoksessa Thomas S. Popkewitz, and Marie Brennan (eds.) *Foucault's Challenge. Discourse, Knowledge, and Power in Education*. New York: Teachers College Press. 64–90.
- Simon, Brian, 1965. *Education and the Labour Movement 1870–1920. Studies in the History of Education*. London: Lawrence & Wishart.
- Sivistyssanakirja*. 2001. Hosa, Vuokko, Jukka Keränen ja Kalevi Koukkunen. Helsinki: WSOY.
- Snook, Ivan Augustine. 1972. Introduction. Teoksessa Ivan Snook (ed.) *Concepts of indoctrination: Philosophical essays*. Introduction. London: Routledge & Kegan Paul. 1–8.
- Soikkanen, Hannu, 1961. *Sosialismin tulo Suomeen: Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti*. Porvoo: WSOY.
- Stadius, Uno. 1929. *Aili Trygg-Helenius, En levnadsteckning*. Helsinki: I.O.G.T.

- Sulkunen, Irma. 1986. *Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Suoranta, Anu. 2001. Lama iski – naiset töihin! Teoksessa Marjatta Rahikainen ja Tarja Räisänen (toim.) *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna”. Naisten töitä ja toimeentulo-keinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 146–160.
- Tarkka, Topi. 1974. *Sigfrid Sirenus, Legenda jo eläessään*. Porvoo: WSOY.
- Tauriainen Janne ja Tiina Martin. 2011. *Kuin toinen koti: Jyväskylän settlementti ry:n historiaa 1940–2010*. Helsinki: Suomen settlementtiliitto.
- Tuomaala, Saara. 2004. *Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- The Encyclopaedia Britannica, A Dictionary or Arts, Sciences, Literature and General Information*. 1910–1911. Eleventh Edition. Volume XXV. Cambridge: University Press.
- Tuomisto, Jukka. 1991. Aikuiskasvatuksen peruskäsitteen historiallinen kehitys. Teoksessa Rainer Aaltonen ja Jukka Tuomisto (toim.) *Valistus, sivistys, kasvatust. Vapaan sivistystyön XXXII vuosikirja*. Helsinki: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. 30–69.
- Turunen, Ilkka. 1989. Ammattiyhdistysutopia. Vuosisadan vaihteen liberalistista yhteiskuntapolitiikkaa. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius (toim.) *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä. 194–212.
- Uusi sivistyssanakirja. 1989. Aikio, Annukka (toim.) ja Vornanen, Rauni (uusinut). Helsinki: Otava.
- Uusi-Rauva, Sami, 2000. *Ahjola: tamperelainen settlementti vuodesta 1929*. Tampere: Ahjolan kannatusyhdistys ry.
- Uusi-Rauva, Sami, 2008. *Vuorovaikutuksen liike: Heikki Waris settlementtiliikkeen historiakuvan rakentajana*. Settlementtijulkaisuja 20. Helsinki: Suomen Settlementtiliitto ry.
- Valkanova, Yordanka and Kevin J. Brehony. 2006. The Gifts and ‘Contributions’: Friedrich Froebel and Russian Education (1850-1929). *History of Education* 35 (2), 2006, 189–207.
- Valtonen, Pekka. 2018. *Kosmopoliitteja ja kansallismielisiä. Aatteiden kamppailu sotienvälisessä Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Waris, Heikki. 1932. *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle I*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Waris, Heikki. 1934. *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle II*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Veikkola, Juhani. 1977. Kansa katkoo kahleitaan - miten käy kansankirkon. Teoksessa Markku Heikkilä ja Eino Murtorinne (toim.) *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*. Hämeenlinna: Kirjapaja. 26–41.
- Vesikansa, Jyrki. 2008. Sohlberg Wilhelm Aleksanteri. Kansallisbibliografia, Suomen talouselämän vaikuttajat, verkkojulkaisu.
- Vesikansa, Sari. 2009. *Kuka kasvattaa, kuka opettaa? Genealoginen tutkimus perheen ja koulun välisen kasvatusvastuun politiikasta*. Helsingin yliopisto, Sosiologian laitoksen tutkimuksia 261. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Wilson, Elizabeth. 1977. *Women and the Welfare State*. London: Tavistock Publications Limited.
- Wilson, John. 1972. Indoctrination and rationality. Teoksessa Ivan Augustine Snook (ed.) *Concepts of Indoctrination: Philosophical Essays*. London: Routledge & Kegan Paul. 17–24.
- Voionmaa, Väinö. 1939. Työväen sivistysliikkeen perusteita. Teoksessa *Työväen sivistystyö II: Työväen Sivistysliitto 1919–1939*. Tampere: Työväen Sivistysliitto. 3–16.
- Woodroffe, Kathleen. 1962. *From Charity to social work in England and The United States*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Wuorenrinne, Toivo Ilmari ja Viljo Kosonen. 1950. *Zachris Castrén, Kansansivistäjä ajatustensa valossa*. Helsinki: Otava.
- Ylikangas, Heikki. 1986. *Käännekohdat Suomen historiassa. Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Ågren, Maria. 2018. Källkritik. Teoksessa Martin Gustavsson och Yvonne Svanström (red.) *Metod, Guiden för historiska studier*. Lund: Studentlitteratur. 41–65.
- Åström, Sven-Erik. 1956. Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa. Teoksessa *Helsingin kaupungin historia, IV jälkimmäinen nide*. Helsinki: Helsingin kaupunki. 9–333.

